KUR'AN KISSALARI BAĞLAMINDA DİYANET YAYINLARINDAN ÇIKAN PEYGAMBERLER TARİHİ LİTERATÜRÜNÜN İNCELENMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Saliha ÖZBEK

Eskişehir - 2026

KUR'AN KISSALARI BAĞLAMINDA DİYANET YAYINLARINDAN ÇIKAN PEYGAMBERLER TARİHİ LİTERATÜRÜNÜN İNCELENMESİ

Saliha ÖZBEK

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir – 2026

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Saliha Özbek tarafından hazırlanan "Kur'an Kıssaları Bağlamında Diyanet Yayınlarından Çıkan Peygamberler Tarihi Literatürünün İncelenmesi" başlıklı bu çalışma Savunma Sınavı Tarihi tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Üye (Danışman) Prof. Dr. Adnan ADIGÜZEL	
Üye Doç Dr. Fatih TOK	
Üye Doç. Dr. Abdullah Erdem TAŞ	

ONAY

.../... /2026

Doç. Dr. Şafak AĞDENİZ

Enstitü Müdürü

24/02/2026

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlâki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Saliha ÖZBEK

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIMI BEYAN FORMU

Bu tezi/projeyi hazırlarken aşağıdaki Üretken Yapay Zekâ (ÜYZ) araçlarından destek aldığımı/almadığımı beyan ederim:

Aşağıdaki ÜYZ araçlarını kullandım. (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

☐ Claude
☐ ChatGPT
☐ DeepSeek
☐ Gemini
☐ Microsoft Copilot
☐ DALL-E
☐ Diğer (Belirtiniz): .....

ÜYZ araçlarını tezimin/projemin aşağıdaki aşamalarında ilgili amaçlar için kullandım. (Birden fazla seçenek işaretlenebilir):

☐ Metin oluşturma
☐ Literatür tarama
☐ Çeviri
☐ Düzenleme/dil kontrolü
☐ Veri işleme ve analizi
☐ Veri görselleştirme
☐ Görüntü üretme
☐ Kaynakça düzenleme
☐ Diğer (Belirtiniz): .....

Bu çalışmada ÜYZ kullanımı ***Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber***'e ve akademik dürüstlük ilkelerine uygun şekilde gerçekleştirilmiş olup ÜYZ araçlarından alınan destek etik kurallar ve kaynak gösterme esaslarına uygun biçimde belirtilmiştir.

ÜYZ araçlarının sağladığı bilgilerin doğruluğunu kontrol ettiğimi, yanlış veya eksik bilgi bulunması halinde tüm sorumluluğun tarafıma ait olduğunu; ayrıca çalışmamla ilgili bu beyana aykırı bir durumun herhangi bir zamanda tespit edilmesi durumunda ortaya çıkabilecek akademik ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi beyan ederim.

.....

(Öğrenci No)

.....

(Adı Soyadı)

.....

ÖZ

KUR'AN KISSALARI BAĞLAMINDA DİYANET YAYINLARINDAN ÇIKAN PEYGAMBERLER TARİHİ LİTERATÜRÜNÜN İNCELENMESİ

ÖZBEK, Saliha

Yüksek Lisans, 2026

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

Danışman: Prof. Dr. Adnan ADIGÜZEL

Bu araştırma, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından yayımlanan peygamberler tarihi eserlerinin içeriklerini Kur'an'a uygunluk açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, söz konusu eserlerde yer alan peygamber kıssaları, Kur'an'daki ilgili ayetler ile karşılaştırılarak doğruluk, tutarlılık ve dini temsil açısından değerlendirilmiştir. Araştırma, bu eserlerde sunulan peygamberlerin hayatına dair bilgilerin ne ölçüde Kur'an merkezli olduğu ve bu bilgilerin okuyucuya - özellikle çocuklar ve gençler gibi öğrenme sürecindeki kitlelere - ne derece sağlıklı şekilde iletildiği sorularına odaklanmaktadır.

Peygamberlere iman, İslâm inanç sisteminin temel unsurlarından biri olduğundan, bu alanda doğru bilgi aktarımı hem teolojik hem de pedagojik açıdan kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, Diyanet İşleri Başkanlığı ve TDV gibi devletin resmî/güvenilir kabul edilen kurumlarının yayımladığı eserlerdeki anlatıların Kur'an'a bağlılık düzeyini tespit etmek, dinî eğitim materyallerinin kalitesini değerlendirmek açısından önemli görülmektedir.

Elde edilen bulgular, söz konusu eserlerin Kur'ân'ın özlü ve sembolik anlatım dilinden uzaklaşarak daha çok hikâyeleştirilmiş ve dramatize edilmiş bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, pedagojik açıdan bazı kolaylıklar sağlamakla birlikte, Kur'ân ile yorum arasındaki sınırın belirsizleşmesi riskini de beraberinde getirmektedir. Çalışma, modern peygamber kıssası yayınlarının ilmî-tefsirî metinler olarak değil, pedagojik ve edebî ürünler olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diyanet Vakfı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Peygamber, Kıssa.

ABSTRACT

AN EXAMİNATİON OF THE PROPHETS' HİSTORY LİTERATURE PUBLİSHED BY THE PRESİDENCY OF RELİGİOUS AFFAİRS (DİYANET) İN THE CONTEXT OF QUR'ANİC NARRATİVES

ÖZBEK, Saliha

MA, 2026

DEPARTMENT OF ISLAMIC HISTORY AND ARTS

Advisor: Prof. Dr. Adnan ADIGÜZEL

This research aims to assess the contents of the works on the history of prophets, which have been published by Presidency of Religious Affairs Publications and the Turkish Religious Foundation Publications, in terms of their conformity with the Qur'an. The research compares the narratives of the prophets found in these works with the relevant Qur'anic verses, which are accuracy, consistency and religious representation. It focuses on the degree at which information contained in these works about the life of the prophets agree with the Qur'an and study to what extent this information is conveyed to the readers especially among audiences in learning processes such as children and young adults. Belief in the prophets is a basic component of the Islamic system of belief entailing an accurate transmission of associated information of critical theological and pedagogic significance. Accordingly, identifying the extent of the adherence made to the Qur'an in narrations published by institutions officially recognized by the state, i.e., Presidency of Religious Affairs and Turkish Religious Foundation, is important in order to evaluate the quality of religious education materials. The findings have shown that the mentioned works deviate from the concise, symbolic style of narration of Qur'an and have a more story-like and dramatized structure. While such an approach has some pedagogical merits, it also runs the danger of blurring the line between the Qur'an and its interpretation. Consequently, the study concludes that contemporary publications of prophetic stories should be looked at and evaluated as pedagogical and literary products rather than scientific exegetical texts.

Keywords: Diyanet Foundation, Presidency of Religious Affairs, Prophet, Story.

TEŞEKKÜR

Tez sürecinde sabrı, hoşgörüsü ve akademik desteğiyle her aşamada yol gösteren, kıymetli danışmanım Prof. Dr. Adnan ADIGÜZEL hocama en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez savunma jürisinde yer alarak eleştirileriyle çok değerli katkılarda bulunan Doç. Dr. Fatih TOK ve Doç. Dr. Abdullah Erdem TAŞ'a teşekkür ederim.

Tez sürecim boyunca desteklerini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Erşahin Ahmet AYHÜN'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca yoğun çalışma temposu içerisinde anlayışı ve desteğiyle yanımda olan desteklerini her zaman hissettiğim Sayın Müdürüm Âdem ÖZTÜRK'e Sayın Başkanım Seyfettin TOROMAN'a ve Sayın Başkanım Bekir ŞİRİN'e teşekkür ederim.

En büyük teşekkürü; sabrı, sevgisi ve varlığıyla bana güç veren hayat arkadaşım İlyas'a, oğlum Ahmet Tarık'a ve canım kızım Zeynep Naz'a borçluyum. Bu süreçte gösterdikleri anlayış ve sağladıkları manevi destek, benim için en kıymetli motivasyon kaynağı olmuştur.

Son olarak, bu süreçte maddi ve manevi destekleriyle yanımda olan tüm kıymetli aile fertlerime ve emeği geçen herkese içtenlikle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ iii
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIMI BEYAN FORMU iv
ÖZ v
ABSTRACT vi
TEŞEKKÜR vii
İÇİNDEKİLER viii
GİRİŞ 1
1. Araştırma Problemi 1
2. Amaç 2
3. Önem 2
4. Yöntem 3
5. Araştırma Soruları 4
6. Literatür Taraması 5

BİRİNCİ BÖLÜM
DİYANET VAKFI VE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI
1.1. Diyanet İşleri Başkanlığı 25
1.1.1. Diyanet İşleri Başkanlığı 25
1.1.2. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayın Politikaları 30
1.2. Türkiye Diyanet Vakfı 41
1.2.1. Diyanet Vakfı Yayınları 44
1.2.2. Diyanet İslâm Ansiklopedisi 45
1.3. Kur'an-ı Kerim'de Kıssa 47
1.3.1. Kıssa Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı 47
1.3.2. Kur'an Kıssaların Genel Özellikleri 48
1.3.3. Kur'an Kıssaların Amaçları 50
1.3.4. Kur'an Kıssalarının Çeşitleri 52

İKİNCİ BÖLÜM

TDV VE DİB YAYINLARINDAN ÇIKAN PEYGAMBERLER TARİHİ ESERLERİNİN PEYGAMBER KISSALARI BAKIMINDAN İNCELENMES

2.1. Kur'an-ı Kerim'de Peygamber Kıssaları 54
2.2. Hz. Âdem Kıssası 60
2.1.1. Hz. Âdem'in Yaratılışı 61
2.1.2. Âdem'e Bilgi Verilmesi ve Allah (c.c)'ın Âdem'e Secde Emri 66
2.1.3. Âdem ve Eşinin Cennete Yerleştirilmesi 68
2.1.4. Âdem ve Eşinin İblis Tarafından Kandırılması ve Yasak Meyveyi Yemeleri 69
2.1.5. Âdem ve Çocukları 70
2.2. Hz. İdris Kıssası 75
2.2.1. Cebrail'in İlk Vahiy Getirdiği Nebi Meselesi 75
2.2.2. İdris'in Cennet ve Cehennemi Görmesi Anlatısı 75
2.2.3. İdris'in İnsanlığı Kalemle Tanıştırdığı İddiası 76
2.2.4. Miraç'ta Hz. Muhammed'in Dördüncü Kat Semada İdris ile Karşılaşılması Rivayeti 77
2.3. Hz. Nuh Kıssası 81
2.3.1. Fırının Kaynaması ve Geminin Hareketi 87
2.3.2. Nûh'un Oğlunun Gemiye Binmemesi 88
2.3.3. Gemiye Hangi Varlıkların/Canlıların" Bindirildiği 88
2.3.4. Tufanda Herkesin Ölmesi 89
2.3.5. Putlara Tapınma 90
2.3.6. Tevhid Mücadelesi ve Kavmin İftiraları 90
2.3.7. Nûh'un Oğulları (Sâm, Hâm, Yâfes) 91
2.3.8. Toplumsal Alay ve İftiralar (Tek Tanrı Çağrısı) 92
2.3.9. Hz. Nûh'un Mesleği (Marangozluk) 93
2.4. Hz. Hûd ve Ad Kavmi Kıssası 97
2.4.1. Âd Kavminin Büyüklük Taslaması 99
2.4.2. Helak Eden Fırtına 100
2.4.3. Kötü Tutum ve Davranışları 102
2.5. Hz. Sâlih ve Semûd Kavmi Kıssası 105

2.5.1. Semûd Kavminin Yaşadığı Evler 107
2.5.2. Su İçme Hakkı (Deve ve Kavim Arasında Su Nöbeti) 108
2.5.3. Elçileri Yalanlamaları 108
2.5.4. Devenin Kesilmesi 109
2.5.5. Semûd Toplumunun Sosyal Yapısı 109
2.6. Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. İsmail Kıssası 112
2.6.1. Hz. İbrahim'in Dini: Haniflik 120
2.6.2. Hz. İbrahim'in Babasının Adı: Azer / Tareh Meselesi 121
2.6.3. Peygamber Olarak Gönderilmesi: Cebrâil'in Öğretmesi Rivayeti 121
2.6.4. Ateşe Atılması Olayı 122
2.6.5. Şam'a Gitmesi: Göç / Hicret Meselesi 122
2.6.6. Hz. İbrahim'in Evlenmesi 123
2.6.7. Hz. Hacer 123
2.7. Hz. Yâkub ve Hz. Yusuf Kıssası 127
2.7.1. Yusuf'un Rüyası 136
2.7.2. Yusuf'un Kuyuya Bırakılması 136
2.7.3. Yusuf ve Kardeşleri / Bünyamin Meselesi 137
2.7.4. Züleyha Meselesi 138
2.7.5. Gömleğin Arkadan Yırtılması 138
2.7.6. Zindana Atılması 139
2.8. Hz. Lut Kıssası 140
2.8.1. Hz. Lût'un Hz. İbrahim'e İmanı 144
2.8.2. Evindeki Misafir Melekler 145
2.9. Hz. Eyyûb Kıssası 146
2.9.1. Ayağını Yere Vurması ve Su Çıkması 147
2.9.2. Eyyûb'un Yemini ve "Demet Sap" Meselesi 148
2.9.3. Duasının Kabul Edilmesi ve Ailesinin Geri Verilmesi 148
2.10. Hz. Şuayb ve Medyen Halkının Kıssası 150
2.10.1. Medyen Halkının İtaatsizlikleri 153
2.10.2. Kavmin Helak Olması 154
2.11. Hz. Musa, Hz. Harun, Firavun ve İsrailoğulları 157
2.11.1. Hz. Musa'nın Doğumu 187

2.11.2. Firavun'un Zulmü 188
2.11.3. Musa'nın Bebekliği – Sandığa Bırakılması 189
2.11.4. Medyen'e Gidişi 190
2.11.5. Kendisine Yardımcı Olan Aileye Damat Oluşu 191
2.11.6. Hz. Musa'nın Peygamber Oluşu 192
2.11.7. Asasının Yılan ve Ejderhaya Dönüşmesi 194
2.11.8. Firavunla Karşılaşmaları 196
2.11.9. Asanın Ejderha Oluşu 198
2.11.10. Mal ve Servetin Yok Olması 200
2.12. Hz. Davud Kıssası 206
2.13. Hz. Süleyman Kıssası 209
2.14. Hz. Yunus Kıssası 216
2.14.1. Balığın Yunus'u Yutması 217
2.14.2. Kura Çekilmesi 218
2.15. Hz. Zekeriyya Kıssası 220
2.16. Hz. İsa ve Meryem Kıssası 221
2.16.1. Hz. Meryem'den Hz. İsa'nın Doğumu 225
2.19.2. Hurma Ağacının Silkelenmesi ve Rızık Verilmesi 226
SONUÇ 228
KAYNAKÇA 231

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Hz. Âdem Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu 74

Tablo 2. Hz. İdris Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu 81

Tablo 3. Hz. Nûh Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu 96

Tablo 4. Ad Kavmi ve Hz. Hûd Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu 105

Tablo 5. Hz. Sâlih ve Semûd Kavmi Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu 111

Tablo 6. Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. İsmail Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu 126

Tablo 7. Hz. Yâkub ve Hz. Yusuf Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu. 140

Tablo 9. Hz. Eyyûb Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu 149

Tablo 10. Hz. Şuayb ve Medyen Halkının Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu 157

Tablo 12. Hz. Süleyman Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu 216

Tablo 13. Hz. Yunus Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu 219

Tablo 14. Hz. İsa ve Meryem Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu 227

KISALTMALAR LİSTESİ

AR-GED : Araştırma-Geliştirme ve Dokümantasyon Merkezi

a.s. : Aleyhisselam

c.c. : Celle Celaluhu

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

Hz. : Hazreti

İSAM : İslâmi Araştırmalar Merkezi

KHK : Kanun Hükmünde Kararname

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TRT : Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TV : Televizyon

vb. : Ve benzeri

GİRİŞ

1. Araştırma Problemi

İslâm tarihi alanında peygamberlerin hayatlarını konu edinen bilgilerin en güvenilir ve asli kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir. Peygamberlere dair haberlerin hem doğru öğrenilebilmesi hem de sağlıklı bir biçimde öğretilebilmesi için Kur'ân'daki kıssalara başvurmak bilimsel açıdan vazgeçilmez bir zorunluluktur. Kur'ân'da yer alan peygamber kıssaları, ilahi mesajı taşıyan yönleriyle örnekliğe odaklanmakta; kronolojik bir biyografi anlayışıyla değil, tematik bir anlatım yöntemiyle sunulmaktadır. Bu nedenle Kur'ân'da anlatılan peygamber kıssaları çoğunlukla ilgili peygamberin hayatını baştan sona kapsamamakta, belirli olaylar ve sahneler üzerinden mesaj verilmektedir. Nitekim Kur'ân'da hayatı en ayrıntılı şekilde anlatılan Hz. Yusuf'un kıssasında bile peygamberin hayatının tamamı değil, sadece belirli kesitleri yer almaktadır.

Bu durum, İslâm tarihinde ve özellikle halkı din konusunda aydınlatma görevini üstlenen kurumlar tarafından hazırlanan yayınlarda, peygamberlerin hayat hikâyelerinin eksik kalan yönlerinin nasıl tamamlandığı sorusunu gündeme getirmektedir. Türkiye'de İslâm dininin sahih bilgiye dayalı bir biçimde öğretilmesini temel ilke edinen Diyanet İşleri Başkanlığı ve bağlı yayın kuruluşları tarafından hazırlanan peygamberler tarihine dair eserlerde, Kur'ân'da yer almayan hangi bilgiler hangi yöntemle metinlere dâhil edilmiştir? Söz konusu boşluklar nasıl ve ne tür malzemelerle doldurulmuştur? Bu eklemelerin amacı nedir ve Kur'ân merkezli doğru bir dini temsil açısından bu içerikler ne kadar güvenilirdir?

Bu araştırmada, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından yayımlanan ve peygamberler tarihini konu alan eserlerden bazıları seçilerek Kur'ân merkezli bir bakış açısıyla incelenmiştir. Eserlerin seçiminde Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları esas alınmıştır. Bu araştırmada Ömer Özsoy ve İlhami Güler'in *Konularına Göre Kur'an* isimli Kur'an fihristinden ve Abdülkadir Şener/Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım'ın *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali* temel alınarak; Abdullah Aydemir'in *İslâm Kaynaklarına Göre Peygamberler Tarihi*, Bilge Nur Çorlu'nun *Peygamber Hikâyeleri*, M. Asım Köksal'ın

Peygamberler Tarihi, Mahmut Öztürk'ün *Hükümdar Peygamberler Hz. Davud ve Hz. Süleyman, Allah'ın Dostu Hz. İbrahim, Mucizelerle Dolu Bir Hayat Hz. İsa, Esaretten Kurtuluş Hz. Musa* ve *Yeni Bir Başlangıç Hz. Nuh* adlı eserleri ile Özkan Öze'nin *Peygamber Hikâyeleri* ve Seca Öztürk'ün *Peygamberler Bize Ne Söyler?* adlı çalışmaları incelenmiştir.

2. Amaç

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından yayımlanan peygamberler tarihi kitaplarında, Kur'ân-ı Kerîm'de yer almayan biyografik detayların nasıl tamamlandığını ortaya koymaktır. Bu çerçevede, söz konusu eserlerde Kur'ân dışı bilgilerin ne amaçla metne dâhil edildiği ve bu bilgilerin Kur'ân merkezli sahih bir temsil anlayışıyla ne ölçüde örtüştüğü analiz edilecektir. Araştırma, Kur'ân'a dayalı peygamber anlatılarının dinî eğitimdeki yerini ve önemini vurgularken, Kur'ân'da bulunmayan unsurların çocuklara ve yetişkinlere yönelik öğretim materyallerine eklenmesinin pedagojik ve itikadî sonuçlarını da değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu bağlamda, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından yayımlanan peygamberler tarihine dair belirli eserler, Kur'ân merkezli bir yaklaşımla analiz edilmiştir.

3. Önem

Bu araştırma, peygamber kıssalarının öğretiminde Kur'ân merkezli yaklaşımın ne ölçüde muhafaza edildiğini ortaya koymayı amaçlamakta ve dinî eğitimin temel kaynaklara sadakat ilkesi doğrultusunda yürütülmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları gibi kamusal güven ve otoriteye sahip kurumlar tarafından yayımlanan eserlerin, Kur'ân'da yer alan kıssa anlatılarıyla ne düzeyde örtüştüğünün tespit edilmesi; hem akademikdoğruluk hem de pedagojik sorumluluk açısından önemli bir gereklilik olarak görülmektedir. Bu tür yayınlar geniş kitlelere ulaştığından, içeriklerinde yer alan anlatıların Kur'ânî çerçeveye uygunluğu, dinî bilginin doğru temsil edilmesi bakımından belirleyici bir rol oynamaktadır.

Alan yazında, Diyanet bünyesinde yayımlanan dergiler, süreli yayınlar ve bazı tematik çalışmalar kapsamında Kur'ân kıssalarına değinildiği; ancak bu yayınların çoğunlukla sınırlı içerik analiziyle ele alındığı veya pedagojik yönü ağır basan değerlendirmeler sunduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Kur'ân kıssalarını konu alan kitapların, özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları çerçevesinde sistematik, bütüncül ve Kur'ân merkezli bir yaklaşımla karşılaştırmalı olarak incelendiği çalışmaların oldukça sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu yönüyle mevcut araştırma, söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlayan özgün bir inceleme niteliği taşımaktadır.

İslâm tarihinin ve peygamber anlatılarının temel ve değişmez kaynağının Kur'ân-ı Kerim olduğu kabulünden hareketle, kıssaların aktarımında Kur'ân'ın esas alınması hem ilmî hem de dinî bir zorunluluk olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, Kur'ân kıssalarının merkeze alınmasıyla; rivayet, yorum ve anlatıların ne ölçüde Kur'ân temelli olduğu sorgulanmış, böylece peygamber kıssalarının öğretiminde sahih bilgiye dayalı, güvenilir ve kaynak merkezli bir yaklaşımın gerekliliği vurgulanmıştır. Araştırmanın, din eğitimi materyallerinin hazırlanması ve değerlendirilmesine yönelik ileride yapılacak çalışmalara da yöntemsel ve içerik açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4. Yöntem

Bu araştırma nitel araştırma yöntemine dayalı doküman incelemesi yöntemiyle yürütülmüştür. Türkiye'deki Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından yayımlanan peygamberler tarihine dair kitaplar, Kur'ân kıssaları esas alınarak içerik açısından analiz edilmiştir. Bu kapsamda, ilgili kurumlara dilekçe yoluyla başvurular yapılmış ve resmi cevaplar alınarak incelenecek eserlerin listesi temin edilmiştir. Bu çalışmanın birinci bölümünde, araştırmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesini oluşturan temel başlıklar ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Diyanet Vakfı'nın kurumsal yapıları tanıtılmış; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşu, görev alanları ve yayın politikaları genel olarak ele alınmıştır. Ardından Türkiye Diyanet Vakfı'nın kuruluş amacı, faaliyet alanları ve özellikle yayıncılık çalışmaları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümün devamında Kur'ân-ı Kerîm'de kıssa kavramı merkeze alınarak, "kıssa" kelimesinin sözlük ve

terim anlamı açıklanmış; Kur'an kıssalarının genel özellikleri, amaçları ve türleri sistematik biçimde ele alınmıştır. Ayrıca kıssalar içerisinde İsrailiyat unsurlarının yer alması meselesi ve bölüm, peygamber kıssalarının Kur'an'daki yeri ve önemiyle tamamlanmıştır. Böylece birinci bölümde, çalışmanın analiz kısmına zemin hazırlayan teorik, kavramsal ve kurumsal altyapı oluşturulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'de ilgili peygambere dair farklı sûrelerde yer verilen ayetler bir araya getirilerek bir bütün halinde sunulmuştur. Her bir peygambere ilişkin ayetler, Kur'ân'ın insicamı gözetilerek birlikte değerlendirilmiş; siyak ve sibak münasebeti dikkate alınmak suretiyle anlam bütünlüğü içerisinde cem edilmiştir. Kıssa ayetlerinin bu şekilde bir arada toplanması ve anlam bütünlüğü içerisinde sunulmasında Ömer Özsoy ve İlhami Güler'in *Konularına Göre Kur'an* adlı eseri ile Abdülkadir Şener, Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım'ın *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali* esas alınmıştır.

Bu çerçevede ortaya konulan Kur'an merkezli kıssa bütünlüğü esas alınarak, Türkiye Diyanet Vakfı ve Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarından seçilen peygamberler tarihi eserleri Kur'an kıssaları bağlamında değerlendirilmiştir. Peygamber kıssaları kronolojik bir sıra takip edilerek ele alınmış; Hz. Âdem'den başlanmak suretiyle Hz. İdris, Hz. Nuh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. İbrahim ve ailesi, Hz. Yûsuf, Hz. Lût, Hz. Eyyûb, Hz. Şuayb, Hz. Musa ve İsrailoğulları, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Yunus, Hz. Zekeriyya ve Hz. İsa kıssaları alt başlıklar hâlinde incelenmiştir. Her bir peygamber kıssasında Kur'an merkezli anlatım esas alınmış; rivayetler, anlatı farklılıkları ve tartışmalı hususlar (İsrailiyat, tarihsel ayrıntılar, sembolik anlatımlar vb.) ilgili başlıklar altında ele alınmıştır. Böylece ikinci bölümde TDV ve DİB yayınlarının peygamber kıssalarını ele alış biçimleri Kur'an kıssaları perspektifinden ortaya konulmuştur.

5. Araştırma Soruları

1. Peygamberler tarihine dair kitaplarda Kur'ân'da yer almayan hangi bilgiler dâhil edilmiştir?
2. Bu bilgilerin metne dâhil edilme amacı nedir?

3. Kur’ân merkezli bir temsil anlayışı açısından bu ek bilgiler ne kadar güvenilirdir?
4. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından yayımlanan kitaplar, Kur’ân’daki peygamber kıssalarıyla ne ölçüde uyumludur?
5. Bu yayınlarda Kur’ân dışı unsurların yer alması dinî eğitim açısından hangi pedagojik ve itikadî sonuçları doğurabilir?

6. Literatür Taraması

Peygamber kıssalarının öğretimi ve Kur’ân merkezli din eğitimi konusu, çeşitli akademikçalışmalarda farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı kıssaların pedagojik işlevine odaklanırken, bazıları ise tarihsel ve tefsirî yaklaşımlar çerçevesinde kıssaların yorumlanmasını incelemiştir. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı’nın ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları’nın dinî yayıncılıktaki rolü üzerine yapılan araştırmalar, bu kurumların toplumsal ve eğitsel etkilerine işaret etmektedir.

Kıssa anlatımı üzerine yapılan çalışmalarda, Kur’ân’daki anlatım teknikleri, kıssaların hikmet boyutu ve ahlaki mesajlar ön plana çıkmıştır. Ancak bu kıssaların güncel yayınlardaki temsil biçimleri ve Kur’ân ile ne derece uyumlu olduğu konusu sınırlı sayıda çalışmada yer almıştır. Özellikle çocuklara veya genç kitleye yönelik peygamber anlatılarının Kur’ân’a sadakati, içerik doğruluğu ve pedagojik uygunluğu bağlamında detaylı içerik analizi yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışmalardan örneklere aşağıda yer verilmiş olup çalışmamızın bunlardan özgünlüğü de vurgulanmıştır. Bu açıdan mevcut çalışma, söz konusu kurumsal yayınları doğrudan Kur’ân eksenli bir içerik analizi ile değerlendirmesi yönüyle özgün bir katkı sunmaktadır.

Bu çalışma, peygamber kıssalarının Kur’an-ı Kerim’de sunulduğu biçimi esas alarak yapılandırılmıştır. İslâm inanç ve düşünce geleneğinde peygamberler tarihine ilişkin en temel, asli ve bağlayıcı kaynak Kur’an-ı Kerim olduğundan, araştırmanın kuramsal ve metinsel çerçevesi doğrudan Kur’an metni temelinde oluşturulmuştur. Bu bağlamda, ayetlerin konu bütünlüğü içerisinde değerlendirilmesi ve anlamlandırılmasında iki temel eser referans alınmıştır: Ömer Özsoy ve İlhami Güler

tarafından kaleme alınan *Konularına Göre Kur'an* ile Abdülkadir Şener, Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım'ın *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali*.

Ömer Özsoy ve İlhami Güler'in "Konularına Göre Kur'an"[1] adlı eseri, Kur'an-ı Kerim'i klasik sure ve ayet sıralamasının dışında, tematik (konu merkezli) bir yaklaşımla ele alan çalışmalardan biridir. Eserde Kur'an'da yer alan ayetler; inanç, ahlak, ibadet, toplumsal hayat, insan, tarih ve vahiy gibi ana temalar etrafında tasnif edilerek sunulmaktadır. Bu yöntem, Kur'an'ın bütüncül mesajının daha açık biçimde kavranmasını amaçlamakta; aynı konuya dair farklı surelerde geçen ayetlerin birlikte okunmasına imkân sağlamaktadır. Akademikbir bakış açısıyla hazırlanan eser, hem ilahiyat alanında çalışan araştırmacılar hem de Kur'an'ın mesajını konu temelli olarak anlamak isteyen okuyucular için önemli bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır.

Abdülkadir Şener/Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım'ın "Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali"[2] adlı eseri, Kur'an ayetlerini Türkçeye aktarırken açıklayıcı ve yorumlayıcı notlarla destekleyen bir meal çalışmasıdır. Eserde, ayetlerin anlamı bağlam içerisinde verilmekte; dilsel incelikler, kavramsal açıklamalar ve gerekli görülen yerlerde kısa tefsir mahiyetindeki yorumlara yer verilmektedir. Bu yönüyle çalışma, yalnızca kelime karşılıklarına dayanan bir çeviri sunmakla kalmayıp, ayetlerin anlam dünyasını okuyucuya daha anlaşılır biçimde aktarmayı hedeflemektedir. Akademikhassasiyetle hazırlanan eser, hem ilmî çalışmalarda hem de Kur'an'ı anlamaya yönelik bireysel okumalar için güvenilir bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen eserlerin kısaca tanıtılması, çalışmanın çerçevesini ortaya koymak açısından gerekli görülmektedir.

1-M. Asım Köksal'ın "Peygamberler Tarihi"[3] adlı eseri, peygamberlerin hayatlarını yalnızca kronolojik bir sıralama içerisinde sunmakla kalmayıp, aynı zamanda onların yaşadıkları tarihsel, toplumsal ve kültürel şartları dikkate alarak

[1] Ömer Özsoy ve İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, (Ankara: Fecr Yayınevi, 2019).
[2] Abdulkadir Şener, Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım, *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*. (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2020).
[3] M. Âsım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2024).

bütüncül bir perspektifle ele alan klasik nitelikli ve kapsamlı bir çalışmadır. Müellif, her bir peygamberin tebliğ sürecini kendi döneminin siyasal yapısı, inanç sistemi, ekonomik ilişkileri ve toplumsal değerleri çerçevesinde değerlendirmiş; böylece kıssaları salt anlatı düzeyinde bırakmayarak tarihsel gerçeklik zemini üzerine oturtmaya özen göstermiştir. Rivayetleri aktarırken farklı kaynakları mukayeseli biçimde kullanması, eserin ilmî ciddiyetini artırmakta; nakilleri detaylandırırken isnad ve içerik bakımından tutarlı bir çerçeve sunmaktadır. Bununla birlikte eser, yalnızca akademikbir tarih çalışması olmanın ötesinde, didaktik yönü güçlü bir metin olarak da dikkat çekmektedir. Peygamberlerin karşılaştıkları zorluklar, tebliğ mücadeleleri, sabır ve direniş örnekleri, ahlâkî ilkeler ve toplumsal dönüşüm çabaları, okuyucuya hem tarih bilinci kazandırmakta hem de ahlâkî ve dinî bir rehberlik sunmaktadır. Bu yönüyle eser, klasik siyer ve tarih geleneğinin anlatım özelliklerini korurken, pedagojik bir duyarlılıkla kaleme alınmış, geniş okuyucu kitlesine hitap eden temel başvuru kaynaklarından biri olma niteliğini taşımaktadır.

2-Abdullah Aydemir'in "İslâm Kaynaklarına Göre Peygamberler Tarihi"[4] adlı eseri, peygamberler tarihini Kur'an-ı Kerim merkezli bir perspektifle ele alan ve bunu hadis literatürü ile klasik İslâm tarihçiliğinin temel kaynaklarıyla destekleyen kapsamlı ve sistematik bir çalışmadır. Müellif, peygamber kıssalarını aktarırken öncelikle ayetleri esas almakta, ilgili ayetlerin nüzul bağlamlarını, lafzî ve anlam boyutlarını dikkate alarak bütüncül bir değerlendirme yapmaktadır. Bu çerçevede hadis kaynaklarına müracaat edilmekte; sahih rivayetler ile zayıf veya problemli nakiller arasındaki fark gözetilerek ilmî bir titizlik ortaya konulmaktadır. Abdullah Aydemir'in en dikkat çekici yönlerinden biri, rivayet merkezli anlatımı sürdürürken İsrailiyat unsurlarına karşı ihtiyatlı ve eleştirel bir yaklaşım benimsemesidir. Özellikle Yahudi ve Hristiyan geleneğinden İslâm kültürüne intikal eden ve tarihsel güvenilirliği tartışmalı olan rivayetler konusunda seçici davranmakta; bu tür bilgileri ya tamamen dışarıda bırakmakta ya da tenkit süzgecinden geçirerek değerlendirmektedir. Bu metodolojik hassasiyet, eserin hem ilmî güvenilirliğini artırmakta hem de peygamberler tarihinin Kur'an ve sahih sünnet eksenli bir çerçevede anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Eser aynı zamanda klasik İslâm tarihçiliği geleneğiyle irtibat

[4] Abdullah Aydemir, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2023).

kurarak Taberî ve İbn Kesîr gibi müelliflerin yaklaşımını dikkate alan, ancak modern akademikölçütleri de gözeten bir denge ortaya koymaktadır. Peygamberlerin tebliğ mücadeleleri, toplumsal dönüşüm süreçleri ve inanç esaslarının yerleşmesi gibi hususlar tarihsel süreklilik içerisinde ele alınmakta; böylece kıssalar yalnızca anlatı düzeyinde değil, itikadî ve ahlâkî boyutlarıyla da değerlendirilmektedir. Bu özellikleriyle kitap, ilahiyat fakültelerinde ve akademikaraştırmalarda sıklıkla başvurulan temel kaynaklardan biri olarak kabul edilmekte; hem lisansüstü çalışmalara hem de konuya sistematik bir bakış açısıyla yaklaşmak isteyen araştırmacılara sağlam bir zemin sunmaktadır.

3- Bilge Nur Çorlu'nun "Peygamber Hikâyeleri"[5] adlı eseri, peygamber kıssalarını özellikle çocuklar ve gençler için anlaşılır, sade ve akıcı bir üslupla aktarmayı amaçlayan pedagojik nitelikli bir çalışmadır. Yazar, klasik kaynaklarda yer alan kıssaları ağır ve teknik bir dil yerine, yaş düzeyine uygun, açık ve sürükleyici bir anlatımla yeniden kurgulayarak genç okuyucuların ilgisini canlı tutmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle eser, yalnızca bilgi aktaran bir metin olmanın ötesinde, çocukların dinî ve ahlâkî gelişim süreçlerine katkı sunmayı amaçlayan eğitsel bir içerik niteliği taşımaktadır. Kitapta peygamberlerin hayatlarından seçilen örnekler; doğruluk, sabır, merhamet, adalet, sorumluluk ve tevekkül gibi temel değerler çerçevesinde ele alınmaktadır. Olay örgüsü içerisinde verilen bu mesajlar, doğrudan öğüt verme şeklinde değil; kıssa bütünlüğü içinde, karakterlerin yaşadıkları tecrübeler üzerinden sezdirilerek aktarılmaktadır. Böylece okuyucunun hem empati kurması hem de çıkarım yaparak değerleri içselleştirmesi hedeflenmektedir. Anlatımın sadeleştirilmiş olması, özellikle soyut kavramların somut örneklerle desteklenmesi ve yer yer duygusal vurgulara yer verilmesi, eserin pedagojik etkisini artırmaktadır. Ayrıca eser, çocuk ve gençlerin dinî kimlik gelişimine katkı sağlayacak bir bilinç oluşturmayı amaçlamakta; peygamberleri yalnızca tarihsel şahsiyetler olarak değil, aynı zamanda rol model olarak sunmaktadır. Bu bağlamda çalışma, değerler eğitimi perspektifiyle ele alındığında, aileler ve eğitimciler için destekleyici bir kaynak niteliği taşımakta; hem din eğitimi hem de karakter gelişimi açısından işlevsel bir içerik sunmaktadır.

[5] Bilge Nur Çorlu, *Peygamber Hikayeleri – Gazeteci Şinasi Pekbilir Araştırdı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022).

4- Mahmut Öztürk'ün "Yeni Bir Başlangıç Hz. Nuh"[6] adlı eseri, Hz. Nuh'un (a.s.) peygamberlik sürecini ayrıntılı bir anlatımla ele alarak özellikle uzun yıllara yayılan tebliğ mücadelesini, kavminin inkâr ve direnişini ve nihayetinde tufan hadisesini çok yönlü bir çerçevede işlemektedir. Eserde Hz. Nuh'un yalnızca tarihsel bir şahsiyet olarak değil, aynı zamanda inanç, sabır ve kararlılık timsali bir peygamber olarak sunulduğu görülmektedir. Müellif, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ilgili ayetler ışığında Hz. Nuh'un kavmine gece-gündüz demeden yaptığı çağrıyı, karşılaştığı alay, dışlanma ve tehditlere rağmen sürdürdüğü azimli duruşu ve ilahî emre bağlılığını vurgulamaktadır. Kitapta özellikle tufan öncesi döneme geniş yer verilerek, inkârda direnen bir toplumun psikolojisi ile hakikati tebliğ eden bir peygamberin sabrı arasındaki karşıtlık dikkat çekici biçimde işlenmektedir. Hz. Nuh'un gemiyi inşa sürecinde maruz kaldığı küçümseme ve alaylara rağmen görevini sürdürmesi, eserde tevekkül ve teslimiyet kavramlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Tufan hadisesi ise yalnızca bir helâk anlatısı olarak değil, aynı zamanda bir arınma ve "yeni başlangıç" metaforu çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda yazar, ilahî adaletin tecellisini ve iman edenler için umudun hiçbir zaman tükenmeyeceğini ön plana çıkarmaktadır. Eser, zor şartlar altında dahi tebliğ sorumluluğundan vazgeçmemenin önemini vurgularken, Hz. Nuh'un şahsında sabır, azim, kararlılık ve Allah'a sarsılmaz güven gibi temel imanî değerleri öne çıkarmaktadır. Böylece kitap, yalnızca tarihsel bir kıssa anlatımı sunmakla kalmamakta; günümüz okuyucusuna da zorluklar karşısında dirençli olma, hakikatten taviz vermeme ve ilahî iradeye güvenme konusunda güçlü mesajlar iletmektedir.

Mahmut Öztürk'ün "Allah'ın Dostu Hz. İbrahim"[7] adlı eseri, Hz. İbrahim'in (a.s.) hayatını tevhid eksenli bir mücadele perspektifiyle ele alan kapsamlı ve derinlikli bir çalışmadır. Kitapta Hz. İbrahim'in çocukluk döneminden itibaren hakikati arayışı, aklî sorgulamaları ve içinde yetiştiği putperest toplumun inanç yapısına karşı geliştirdiği eleştirel tavır ayrıntılı biçimde işlenmektedir. Özellikle putperestliğe karşı ortaya koyduğu cesur duruş, babası ve kavmiyle yaşadığı fikrî çatışmalar ve Nemrut karşısındaki kararlı tebliği, tevhid inancının tarihsel bir direniş örneği olarak sunulmaktadır. Eserde Hz. İbrahim'in hayatı yalnızca olaylar kronolojisi şeklinde

[6] Mahmut Öztürk, *Yeni Bir Başlangıç Hz. Nuh*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022).
[7] Mahmut Öztürk, *Allah'ın Dostu Hz. İbrahim*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022).

aktarılmamakta; iman, teslimiyet, fedakârlık ve sadakat kavramları etrafında anlamlandırılmaktadır. Ateşe atılma hadisesi, hicret süreci, Hz. Hacer ve Hz. İsmail ile yaşadığı imtihanlar ve kurban kıssası gibi dönüm noktaları, ilahî iradeye mutlak bağlılığın ve sarsılmaz güvenin sembolleri olarak yorumlanmaktadır. Yazar, Hz. İbrahim'in "Allah'ın dostu" (Halîlullah) oluşunu, onun tevhid uğruna her türlü dünyevî bağı ikinci plana iten teslimiyet anlayışıyla ilişkilendirerek okuyucuya güçlü bir iman modeli sunmaktadır. Bu yönüyle eser, Hz. İbrahim'i yalnızca tarihsel bir peygamber olarak değil, inanç uğruna mücadele eden, zor şartlar karşısında geri adım atmayan ve ilahî emre kayıtsız şartsız teslim olan örnek bir şahsiyet olarak konumlandırmaktadır. Böylece kitap, okuyucuya tevhid bilinci, fedakârlık ruhu ve sadakat ahlâkı kazandırmayı amaçlayan didaktik ve rehberlik edici bir nitelik taşımaktadır.

Mahmut Öztürk'ün "Esaretten Kurtuluş Hz. Musa"[8] adlı eseri, Hz. Musa'nın (a.s.) hayatını özellikle Firavun'un baskı ve zulmüne karşı yürüttüğü tevhid mücadelesi çerçevesinde ele alan kapsamlı bir çalışmadır. Kitapta, İsrailoğullarının ağır esaret şartları altında yaşadığı sosyal, siyasal ve dinî baskı ortamı ayrıntılı biçimde tasvir edilmekte; bu tarihsel arka plan üzerinden Hz. Musa'nın peygamberlik misyonu anlamlandırılmaktadır. Yazar, Hz. Musa'nın doğumundan itibaren ilahî koruma altında oluşunu, sarayda yetişme sürecini ve Medyen dönemini, ileride üstleneceği büyük tebliğ görevinin hazırlık aşamaları olarak değerlendirmektedir. Eserde özellikle Firavun karşısında sergilenen cesur duruş, hakikati zalim bir otoriteye karşı açıkça dile getirme kararlılığı ve tevhid çağrısının siyasal bir meydan okumaya dönüşmesi güçlü bir anlatımla işlenmektedir. Asa mucizesi, sihirbazlarla karşılaşma, denizin yarılması ve çölde geçen imtihanlar gibi olaylar yalnızca tarihsel hadiseler olarak değil; ilahî yardımın, sabrın ve tevekkülün somut tezahürleri olarak yorumlanmaktadır. Zulme karşı direniş, uzun soluklu mücadele ve toplumsal özgürlük arayışı, kitabın temel tematik eksenini oluşturmaktadır. Hz. Musa'nın liderlik vasfı da eserde özel bir vurgu ile ele alınmakta; onun hem bir peygamber hem de bir toplum önderi olarak karşılaştığı zorluklar, halkıyla kurduğu ilişki, zaman zaman yaşanan itaatsizlikler ve buna rağmen sürdürdüğü rehberlik görevi ayrıntılı örneklerle aktarılmaktadır. Böylece eser,

[8] Mahmut Öztürk, *Esaretten Kurtuluş Hz. Musa*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022).

yalnızca bir kurtuluş anlatısı sunmakla kalmamakta; aynı zamanda sabır, kararlılık, adalet ve ilahî yardıma güven gibi temel değerleri ön plana çıkararak okuyucuya güçlü bir direniş ve liderlik modeli sunmaktadır.

Mahmut Öztürk'ün "Hükümdar Peygamberler Hz. Davud ve Hz. Süleyman"[9] adlı eseri, Hz. Davud (a.s.) ve Hz. Süleyman'ın (a.s.) yalnızca peygamberlik yönlerini değil, aynı zamanda devlet idaresi, adalet anlayışı ve hikmetli hüküm verme vasıflarını merkeze alan kapsamlı bir çalışmadır. Yazar, bu iki peygamberi hem ilahî vahyin temsilcileri hem de güçlü siyasi liderler olarak ele almakta; böylece dinî rehberlik ile kamusal yönetim sorumluluğunu bir arada değerlendiren bütüncül bir portre çizmektedir. Eserde Hz. Davud'un cesareti, ilahî kitap olan Zebur ile kurduğu manevi bağ, adaletle hükmetme konusundaki titizliği ve toplumsal düzeni sağlama çabası ayrıntılı biçimde işlenmektedir. Onun hem bir komutan hem de bir peygamber olarak sergilediği dengeli liderlik anlayışı, güç ve merhametin bir arada bulunabileceğini gösteren örneklerle aktarılmaktadır. Hz. Süleyman ise sahip olduğu geniş hükümranlık, cinlere ve rüzgâra hükmetmesi gibi olağanüstü nimetler çerçevesinde ele alınmakta; ancak yazar bu kudretin temelinde yer alan hikmet, şükür ve sorumluluk bilincine özellikle vurgu yapmaktadır. Mahmut Öztürk, her iki peygamberin yönetici kimliklerini ön plana çıkararak liderliğin yalnızca otorite kurmakla sınırlı olmadığını; adalet, istişare, bilgelik ve hesap verme bilinciyle anlam kazandığını göstermektedir. Bu bağlamda eser, yöneticilik pozisyonunda bulunan bireyler için ahlâkî bir çerçeve sunarken, güç ve iktidarın ilahî emanete dayalı bir sorumluluk olduğunu hatırlatmaktadır. Böylece kitap, Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın şahsında, liderlik ve sorumluluk bilinci açısından günümüze ışık tutan güçlü ve öğretici mesajlar içeren bir çalışma niteliği taşımaktadır.

Mahmut Öztürk'ün "Mucizelerle Dolu Bir Hayat Hz. İsa"[10] adlı eseri, Hz. İsa'nın (a.s.) hayatını, gösterdiği mucizeleri ve tebliğ sürecini Kur'an merkezli bir perspektifle ele alan kapsamlı bir çalışmadır. Yazar, anlatımını öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ayetlere dayandırmakta; Hz. İsa'nın doğumu, annesi Hz. Meryem

[9] Mahmut Öztürk, *Hükümdar Peygamberler Hz. Davud ve Hz. Süleyman*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023).
[10] Mahmut Öztürk, *Mucizelerle Dolu Bir Hayat Hz. İsa*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023).

ile olan özel konumu, beşikte konuşma mucizesi, hastaları iyileştirmesi ve Allah'ın izniyle ölüleri diriltmesi gibi olağanüstü hadiseleri ilahî kudretin tezahürleri olarak değerlendirmektedir. Bu çerçevede mucizeler, Hz. İsa'nın ulûhiyetine değil, peygamberliğine delil olarak sunulmakta ve İslâm inancındaki konumu açık bir biçimde ortaya konulmaktadır. Eserde Hz. İsa'nın tebliğ süreci yalnızca mucizeler üzerinden değil; aynı zamanda ahlâkî ve manevî öğretileri üzerinden de ele alınmaktadır. Onun insanlara merhamet, şefkat ve hikmetle yaklaşan tavrı; yoksullara, hastalara ve dışlanmış kesimlere gösterdiği ilgi; kalpleri arındırmaya yönelik mesajları ayrıntılı örneklerle işlenmektedir. Mahmut Öztürk, Hz. İsa'nın toplumdaki yozlaşmaya ve şekilci din anlayışına karşı verdiği mücadeleyi, tevhid çağrısının bir uzantısı olarak yorumlamakta; böylece onun mesajını evrensel ahlâk ilkeleri bağlamında değerlendirmektedir. Ayrıca eser, Hz. İsa hakkında İslâm inancında yer alan temel esasları sade ve anlaşılır bir dille açıklayarak, Hristiyanlıkta ortaya çıkan farklı inanç yorumlarıyla İslâmî bakış açısı arasındaki ayrımı netleştirmektedir. Bu yönüyle kitap, hem bilgi verici hem de itikadî açıdan aydınlatıcı bir nitelik taşımakta; Hz. İsa'nın şahsında merhamet, tevazu, hikmet ve Allah'a kulluk bilinci gibi temel değerleri ön plana çıkararak okuyucuya güçlü bir peygamber portresi sunmaktadır.

5- Özkan Öze'nin "Peygamber Hikayeleri"[11] adlı eseri, peygamber kıssalarını hikâye edici ve akıcı bir üslupla sunarak özellikle çocuk ve genç okuyuculara hitap eden pedagojik içerikli bir çalışmadır. Yazar, klasik kaynaklarda yer alan peygamber anlatılarını çocukların yaş ve algı düzeyine uygun bir biçimde sadeleştirerek, ağır ve teknik ifadelerden arındırılmış, anlaşılır bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Bu sayede eser, genç okuyucuların dikkatini canlı tutan, sürükleyici ve merak uyandırıcı bir anlatım yapısına kavuşmuştur. Kitapta kısa bölümler hâlinde düzenlenen hikâyeler, hem okuma kolaylığı sağlamakta hem de her bölümün sonunda verilmek istenen temel mesajın daha net anlaşılmasına imkân tanımaktadır. Peygamberlerin hayatlarından seçilen kesitler; doğruluk, sabır, cesaret, merhamet, adalet ve tevekkül gibi temel dinî ve ahlâkî değerler çerçevesinde işlenmektedir. Öğretici mesajlar doğrudan didaktik bir üslupla değil, olay örgüsü içinde doğal bir akışla verilmekte; böylece çocukların kıssalardan çıkarım yaparak değerleri içselleştirmesi hedeflenmektedir. Eserin temel

[11] Özkan Öze, *Âdem Peygamber* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023).

amacı, erken yaşlardan itibaren peygamber sevgisini kazandırmak ve çocukların dinî kimlik gelişimine katkı sağlamaktır. Bu bağlamda kitap, yalnızca bilgi aktaran bir kaynak değil; aynı zamanda değerler eğitimi sürecini destekleyen bir rehber niteliği taşımaktadır. Aileler ve eğitimciler için yardımcı bir materyal olma özelliği taşıyan çalışma, peygamberlerin örnek hayatlarını rol model çerçevesinde sunarak çocuk ve gençlerin ahlâkî gelişimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

6- Seca Öztürk'ün "Peygamberler Bize Ne Söyler?"[12] adlı eser, peygamber kıssalarını yalnızca tarihsel olaylar silsilesi olarak aktarmakla yetinmeyen; onları günümüz insanının bireysel, toplumsal ve ahlâkî sorunlarıyla ilişkilendirerek yorumlayan çağdaş bir bakış açısına sahiptir. Yazar, klasik anlatı geleneğinden beslenmekle birlikte, kıssaların güncel hayata nasıl taşınabileceği sorusunu merkeze almakta ve peygamberlerin mesajlarını modern dünyanın karmaşık yapısı içerisinde yeniden anlamlandırmaya çalışmaktadır. Eserde her bir peygamberin hayatından seçilen kesitler; adalet, sabır, merhamet, sorumluluk, tevekkül, cesaret ve ahlâkî tutarlılık gibi temel değerler çerçevesinde ele alınmaktadır. Ancak bu değerler soyut kavramlar olarak değil, günümüz insanının karşılaştığı kimlik bunalımı, yalnızlık, adaletsizlik, tüketim kültürü, güç tutkusu ve anlam arayışı gibi meselelerle bağlantılı biçimde yorumlanmaktadır. Bu yönüyle kitap, okuyucuya sadece bilgi sunan bir metin olmaktan ziyade, düşünmeye sevk eden ve iç muhasebe yapmaya çağıran bir rehber niteliği taşımaktadır. Seca Öztürk, peygamber kıssalarını anlatırken didaktik ve buyurgan bir üslup yerine, sorgulayıcı ve düşündürücü bir anlatım tercih etmektedir. Metin boyunca yöneltilen sorular ve yapılan yorumlar, okuyucunun kendi hayatını, değerlerini ve tercihlerini yeniden gözden geçirmesine imkân tanımaktadır. Böylece eser, peygamberlerin hayatlarını tarihsel bir hatıra olarak değil; her dönemde yol gösterici olan evrensel mesajların kaynağı olarak konumlandırmakta ve okuyucuyu bu mesajları kendi yaşam pratiğine taşımaya davet etmektedir.

Diyanet yayınlarında yer alan peygamber kıssaları temalı eserlerin Kur'ânî muhteva ile uyumunu merkeze alan bu araştırmanın kuramsal çerçevesini ortaya koyabilmek amacıyla, çocuklara yönelik dinî yayınlar, kıssa anlatıları ve dinî içerik

[12] Seca Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023).

üretiminin pedagojik ve metinsel özelliklerini inceleyen benzer çalışmalar incelenmiş ve genel eğilimler değerlendirilmiştir.

1-Emrah Doğangün tarafından hazırlanan "Değerler Eğitimi Açısından Diyanet Çocuk Dergisi'nin İncelenmesi"[13] başlıklı tez çalışmasında, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan Diyanet Çocuk Dergisi değerler eğitimi perspektifinden kapsamlı bir içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmada, Millî Eğitim müfredatında ve değerler eğitimi literatüründe öne çıkan "on kök değer" çerçevesinde dergide yer alan metinler, görseller ve etkinlikler sistematik biçimde incelenmiştir. Bu bağlamda söz konusu değerlerin dergide hangi sıklıkta yer aldığı, hangi anlatım teknikleriyle (hikâyeleştirme, doğrudan öğüt verme, örnek olay, karakter temsili vb.) sunulduğu ve çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişimine katkı sağlayacak biçimde nasıl yapılandırıldığı değerlendirilmiştir. Çalışmada ayrıca bulmaca, bilmece, etkinlik sayfaları ve uygulamaya dönük alıştırmaların, değerlerin pekiştirilmesine ne ölçüde hizmet ettiği analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, dergide kök değerlerin hem açık (doğrudan mesaj içeren) hem de örtük (hikâye ve karakterler üzerinden sezdirilen) anlatım biçimleriyle işlendiğini ortaya koymuştur. Tez, ulaşılan sonuçlar doğrultusunda derginin güçlü yönlerini ve geliştirilmesi gereken alanları tartışmış; uygulayıcılara ve yayıncılara yönelik somut öneriler sunarak araştırmayı tamamlamıştır.

2-Hatice Kurun tarafından hazırlanan "Çocuklar İçin Hazırlanan Kur'an Kıssaları Eserlerinin Üslup ve Muhteva Açısından Analizi"[14] başlıklı tez çalışmasında, çocukların dinî kişilik gelişiminin erken yaşlarda şekillenmeye başladığı gerçeğinden hareket edilmektedir. Araştırmada, çocukluk döneminin inanç, değer ve davranış kalıplarının temellendiği kritik bir evre olduğu vurgulanmakta; bu süreçte çocukların güvenilir, sahih ve pedagojik açıdan uygun kaynaklarla buluşturulmasının büyük önem taşıdığı ifade edilmektedir. Kur'an kıssalarının ve peygamber anlatılarının, çocukların hem dinî bilinç hem de ahlâkî duyarlılık kazanmalarında güçlü bir içerik

[13] Emrah Doğangün, *Değerler Eğitimi Açısından Diyanet Çocuk Dergisi'nin İncelenmesi*, (Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı,/ Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2025).

[14] Hatice Kurun, *Çocuklar İçin Hazırlanan Kur'an Kıssaları Eserlerinin Üslup ve Muhteva Açısından Analizi*, (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

sunduğu; bu nedenle çocuk edebiyatı içinde özel bir yere sahip olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte çalışmada, iyi niyetle kaleme alınmış olsa dahi çocuklara yönelik Kur'an temalı eserlerin içerik bakımından Kur'an'ın bütünlüğüne ve sahih rivayet geleneğine uygunluğunun her zaman yeterince gözetilmediği problemine dikkat çekilmektedir. Özellikle kıssaların aktarımında isrâîliyyât türü rivayetlerin kullanımı, ayetlerin bağlamından koparılarak yorumlanması, tarihsel olayların anakronik biçimde sunulması ve görsel materyallerin metinle uyum sorunu gibi meseleler eleştirel bir bakışla incelenmiştir. Ayrıca çocuklara yönelik dinî içerikli kitap seçiminde hangi pedagojik ve ilmî ölçütlerin esas alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Tezin ilk bölümünde Kur'an kıssaları temalı çocuk kitaplarına ilişkin literatür çerçevesi çizilmiş; ardından seçilen eserler dil ve anlatım özellikleri, görsel tasarım, biçimsel düzen ve içerik tutarlılığı bakımından ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir. İkinci bölümde ise söz konusu eserler tefsir ilminin temel ilkeleri ışığında değerlendirilmiş; Kur'an'ın anlam bütünlüğü, peygamberlerin beşer oluşuna yapılan vurgu, kıssaların hikmet boyutu ve aktarılan bilgilerin hakikat değeri gibi kriterler doğrultusunda kapsamlı bir inceleme yapılmıştır. Çalışma sonucunda, alandaki çocuk kitaplarının nitelik düzeyi ve ilmî yeterliliği ortaya konularak hem araştırmacılara hem de yayıncılara yol gösterici değerlendirmelerde bulunulmuştur.

3-Merve Bütüner tarafından hazırlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Gençlere Yönelik İnanç Temalı Basılı Dinî Yayınları Üzerine Nitel Bir Araştırma"[15] başlıklı tez çalışması, Diyanet'in genç kitleye hitap eden inanç odaklı basılı eserlerini derinlemesine incelemeyi amaçlayan saha temelli bir araştırmadır. Çalışma, kurumun tarihsel süreç içerisinde toplumun farklı yaş ve sosyal gruplarına yönelik yayın faaliyetleri yürüttüğünü; bu çerçevede gençlerin de önemli bir hedef kitle olarak konumlandırıldığını ortaya koymaktadır. Özellikle son dönemlerde gençlere yönelik yayın çeşitliliğinin artması, içerik ve yaklaşım bakımından bu eserlerin bilimsel yöntemlerle değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Araştırma, bu geniş yayın yelpazesi içinden inanç temasını merkeze alan eserleri seçerek kapsamını sınırlandırmıştır. Çalışmanın temel inceleme materyali, Diyanet'in gençlik yayınları arasında yer alan

[15] Merve Bütüner, *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Gençlere Yönelik İnanç Temalı Basılı Dinî Yayınları Üzerine Nitel Bir Araştırma*, (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı / Din Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

ve editörlüğünü Fatih Kurt'un yaptığı Niçin İnanıyorum? adlı kitaptır. Araştırmada nitel yöntem benimsenmiş; inanç gelişim süreçlerinin büyük ölçüde şekillendiği varsayılan üniversite çağındaki gençlerden oluşan 15 kişilik bir örneklem grubu ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar farklı fakültelerde öğrenim görmekte olup, dine bakış açıları ve yorumları bakımından çeşitlilik göstermektedir. Durum çalışması deseninde yürütülen araştırmada yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmış; bireysel ve odak grup görüşmeleri aracılığıyla elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi teknikleriyle çözümlenmiştir. Analiz sürecinde MAXQDA 12 programından yararlanılarak tematik kodlamalar yapılmıştır. Tezin ilk bölümünde Diyanet'in yayıncılık faaliyetleri, gençlik dönemi ve inanç gelişimi gibi kavramsal çerçeveler ele alınmış; ikinci bölümde yöntem ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Son bölümde ise elde edilen bulgular doğrultusunda gençlere yönelik inanç temalı yayınların işlevi, gençlerin beklentileri ve içeriklerin geliştirilebilecek yönleri değerlendirilmiş; uygulayıcılara yönelik öneriler sunulmuştur.

4-Mihriban Bayar tarafından hazırlanan "Çocuk Dergilerinin Söz Varlığı Açısından İncelenmesi: TRT Çocuk, Bilim Çocuk, Bilge Çocuk, Diyanet Çocuk, MinikaGO Örneği"[16] başlıklı tez çalışmasında, çocuklara yönelik süreli yayınların dilsel zenginliği kapsamlı bir biçimde analiz edilmiştir. Araştırmanın temel amacı, seçilen dergilerde kullanılan kelime hazinesini nicel verilerle ortaya koymak, söz varlığı unsurlarını sınıflandırmak ve bu unsurların kullanım yoğunluğunu belirleyerek sistematik bir dizin oluşturmaktır. Çalışmada 2021 yılına ait ocak, mart, haziran ve eylül sayıları incelemeye dâhil edilmiş; veri toplama sürecinde doküman analizi yöntemi benimsenmiştir. İncelenen metinlerde yer alan kelimeler, atasözleri, deyimler, ikilemeler ve özel isimler ayrıntılı biçimde tespit edilmiş; bu unsurların her bir dergideki dağılımı karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniğiyle çözümlenmiş ve analiz sürecinde Türksözdiz programından yararlanılmıştır. Söz konusu yazılım aracılığıyla metinlerdeki kelimelerin frekansları otomatik olarak hesaplanmış, tekrar oranları ve dağılımları nesnel biçimde

[16] Mihriban Bayar, *Çocuk Dergilerinin Söz Varlığı Açısından İncelenmesi: TRT Çocuk, Bilim Çocuk, Bilge Çocuk, Diyanet Çocuk, MinikaGO Örneği*, (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü / Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı / Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

belirlenmiştir. Araştırma sonucunda incelenen beş dergide toplam 97.525 söz varlığı unsurunun kullanıldığı saptanmıştır. Kullanım yoğunluğu bakımından ilk sırada 25.586 kelime ile Bilim Çocuk, ardından 21.146 ile TRT Çocuk, 19.826 ile MinikaGO, 19.161 ile Bilge Çocuk ve 11.576 ile Diyanet Çocuk yer almaktadır. Bulgular, atasözlerinin en fazla Bilge Çocuk'ta (7 kullanım) görüldüğünü, TRT Çocuk'ta ise atasözüne rastlanmadığını ortaya koymuştur. Deyim ve ikileme kullanımı açısından MinikaGO öne çıkarken, özel isimlerin en yoğun biçimde Bilim Çocuk'ta yer aldığı belirlenmiştir. Genel tabloya bakıldığında, temel kelimelerden sonra en sık kullanılan söz varlığı unsurlarının özel isimler olduğu; bunu deyimler, ikilemeler ve atasözlerinin izlediği sonucuna ulaşılmıştır.

5-Mehmet Enis Serinsu tarafından hazırlanan "Çocuğa Yönelik Üretilen Dini İçeriğin İncelenmesi"[17] başlıklı tez çalışması, çocuklara sunulan dinî bilginin mahiyeti, üretim süreci ve aktarım biçimi üzerine kapsamlı ve disiplinlerarası bir değerlendirme ortaya koymaktadır. Çalışmanın temel hareket noktası, çocuğun varoluşunu anlamlandırma sürecinde dinî referanslara duyduğu ihtiyacın pedagojik bir zeminde ele alınması gerektiği düşüncesidir. Çocukluk dönemi, bireyin hem bilişsel hem duyuşsal hem de ahlaki gelişiminin temellerinin atıldığı kritik bir evre olduğundan, bu dönemde karşılaşılan dinî içeriklerin niteliği doğrudan kişilik inşasına etki etmektedir. Bu nedenle din eğitimi perspektifinden bakıldığında mesele yalnızca bilginin doğruluğu değil; bilginin nasıl üretildiği, hangi pedagojik ilkeler gözetilerek yapılandırıldığı ve hangi anlatım teknikleriyle çocuğa ulaştırıldığı sorularını da kapsamaktadır. Tezde özellikle "çocuğa göre dinî içerik üretimi" meselesi merkeze alınmakta; dinî bilginin salt aktarım değil, aynı zamanda yeniden üretim süreci olduğu vurgulanmaktadır. Dergi formatı bu bağlamda hem bilgi üretme hem bilgiyi seçme hem de onu estetik ve pedagojik bir süzgeçten geçirerek sunma işlevi görmektedir. Süreli yayınların periyodik yapısı, çocukların dikkat ve merak duygusunu canlı tutma potansiyeline sahip olduğu gibi, belirli zaman dilimlerinde yoğunlaşan dinî temaların sistematik biçimde ele alınmasına da imkân tanımaktadır. Bu çerçevede zaman ve mekân faktörünün bilgi aktarımındaki belirleyiciliği özellikle vurgulanmış; dinî

[17] Mehmet Enis Serinsu, *Çocuğa Yönelik Üretilen Dini İçeriğin İncelenmesi*, (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2024).

takvimde özel bir yere sahip olan Ramazan ayı ile Ramazan ve Kurban bayramlarının çocuklara yönelik dinî değerlerin kazandırılmasında pedagojik fırsatlar sunduğu ifade edilmiştir. Araştırmada 1981-2020 yılları arasında yayımlanan ve Ramazan ile bayram dönemlerine denk gelen sayılar incelenmiş; böylece kırk yıla yaklaşan bir zaman diliminde derginin dinî içerik üretim anlayışındaki süreklilik ve değişim çizgisi analiz edilmiştir. Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmış; toplam 118 sayı içerisinde 334 ayrı içerik tespit edilerek tematik kategorilere ayrılmıştır. Bu kapsamlı tarama sonucunda dergide yer alan yazı, hikâye, şiir, bilgilendirici metin ve görsel unsurların hem konu çeşitliliği hem de sunum biçimi açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Fiziksel özellikler bakımından yapılan incelemede derginin ebat, cilt, sayfa sayısı ve kâğıt kalitesi gibi unsurlarının çocukların kullanım alışkanlıklarına büyük ölçüde uygun olduğu; taşınabilirlik ve okunabilirlik açısından işlevsel bir tasarıma sahip bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte tipografik düzen, paragraf uzunlukları, satır aralıkları ve yazı puntosu gibi unsurların çocukların yaş gruplarına göre daha titizlikle planlanması gerektiği belirtilmiştir. Görsel tasarımın ise çocuk dünyasının hayal gücü ve estetik algısıyla daha güçlü bir bağ kuracak şekilde geliştirilebileceği; özellikle metin içi görsellerin pedagojik işlevselliğinin artırılmasının önemli olduğu ifade edilmiştir. İçerik boyutunda yapılan değerlendirmede, metinlerin konu seçimi, dil düzeyi ve anlatım tarzı çocuk edebiyatı ilkeleri çerçevesinde analiz edilmiştir. Dinî bilginin soyut kavramlar içermesi nedeniyle çocukların gelişimsel düzeyine uygun somutlaştırma tekniklerinin kullanılmasının gerekliliği vurgulanmış; kavramların doğrudan öğretilmesi yerine hikâyeleştirme, örneklendirme ve gündelik hayatla ilişkilendirme yöntemlerinin daha etkili olacağı sonucuna varılmıştır. Ayrıca dinî içeriklerin korku, ceza ve tehdit merkezli bir söylem yerine sevgi, merhamet ve sorumluluk eksenli bir anlatımla sunulmasının çocuğun sağlıklı din algısı geliştirmesine katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Çalışmanın ulaştığı genel sonuç, derginin uzun yıllara yayılan yayın hayatı boyunca çocuklara yönelik dinî değer aktarımında önemli bir işlev üstlendiği; ancak içerik üretim sürecinde pedagojik ilke, çocuk edebiyatı ölçütleri ve gelişim psikolojisi verilerinin daha sistematik biçimde dikkate alınmasının niteliği artıracağı yönündedir. Böylece araştırma, çocuklara sunulan dinî bilginin yalnızca doğru ve sahih olmasının yeterli olmadığını; aynı zamanda yaşa uygun, estetik açıdan güçlü ve pedagojik olarak

temellendirilmiş bir anlatım formuna sahip olması gerektiğini ortaya koyarak din eğitimi alanına önemli bir katkı sunmaktadır.

6-İbrahim Ethem Göztok tarafından hazırlanan "Türkiye Diyanet Vakfı Tarafınca Yayımlanan Çocuk Kitaplarının Çocuk Edebiyatı İlkelerine Göre İncelenmesi"[18] başlıklı tez çalışması, çocuk edebiyatı kavramının tarihsel gelişimi ve dinî içerikli yayıncılık bağlamındaki yeri üzerine kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır. Çocuk ve edebiyat kavramlarının bağımsız bir disiplin olarak yan yana anılmasının görece yeni bir olgu olduğu; çocuklara özgü estetik, dilsel ve pedagojik ölçütlerin zaman içinde belirginleştiği vurgulanmaktadır. Çocuk edebiyatının kuramsal temellerinin güçlenmesiyle birlikte, bu alanda üretilen eserlerin tür, içerik ve anlatım bakımından çeşitlendiği; yalnızca eğitici metinlerle sınırlı kalmayıp hikâye, roman, gezi yazısı ve kültürel anlatılar gibi farklı türlerde zenginleştiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda tezde, Türkiye Diyanet Vakfı'nın çocuklara yönelik yayın faaliyetleri özel bir örneklem olarak seçilmiş ve vakıf bünyesinde yayımlanan "Kardeş Şehirler" başlıklı on iki kitaptan oluşan seri ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Söz konusu seri, çocuklara farklı şehirleri tanıtma amacı taşımasının yanı sıra kültürel, tarihî ve manevi değerleri aktarma işlevi de üstlenmektedir. Araştırmada bu eserlerin çocuk edebiyatı içerisindeki konumu; estetik nitelikleri, pedagojik duyarlılığı ve değer aktarım biçimi üzerinden değerlendirilmiş; serinin hem kültürel farkındalık kazandırma hem de dinî-ahlaki bilinç oluşturma açısından taşıdığı potansiyel ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın temel amacı, "Kardeş Şehirler" serisinin çocuk edebiyatı kuramında önemli bir yer tutan iç yapı ve dış yapı ölçütlerine ne derece uygunluk gösterdiğini belirlemektir. İç yapı unsurları kapsamında tema, konu bütünlüğü, karakter inşası, dil ve anlatım özellikleri, iletilerin sunuluş biçimi ve pedagojik hassasiyetler ele alınmıştır. Dış yapı unsurları çerçevesinde ise kitabın fiziksel tasarımı, kapak düzeni, sayfa tasarımı, punto seçimi, görsel-metin dengesi, resimleme anlayışı ve baskı kalitesi gibi biçimsel özellikler değerlendirilmiştir. Böylece eserlerin yalnızca içerik bakımından değil, çocuk okuyucunun algı ve estetik dünyasına hitap etme düzeyi açısından da kapsamlı bir analize tabi tutulduğu

[18] İbrahim Ethem Göztok, *Türkiye Diyanet Vakfı Tarafınca Yayımlanan Çocuk Kitaplarının Çocuk Edebiyatı İlkelerine Göre İncelenmesi*, (Siirt: Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

görülmektedir. Araştırmanın ikinci önemli hedefi, söz konusu kitapların dinî, ahlaki ve manevi içeriklerinin pedagojik açıdan incelenmesidir. Bu noktada dinî değerlerin çocuklara nasıl aktarıldığı, anlatımda didaktik bir dilin baskın olup olmadığı, değerlerin gündelik hayatla ilişkilendirilme biçimi ve çocuğun yaş özelliklerine uygunluk düzeyi değerlendirme ölçütleri arasında yer almıştır. Çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş; veri toplama sürecinde doküman incelemesi tekniğinden yararlanılmış ve elde edilen bulgular içerik analizi yöntemiyle sistematik biçimde çözümlenmiştir. Bu yöntem sayesinde metinlerde tekrar eden temalar, değer vurguları ve anlatım kalıpları belirlenerek bütüncül bir değerlendirme yapılmıştır. Tezin kuramsal bölümünde çocuk kavramının gelişimsel özellikleri, çocuk edebiyatının tarihsel serüveni ve temel ilkeleri hakkında genel bir çerçeve sunulmuş; ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı yayıncılık anlayışının hedef kitlesi ve yayın politikası ele alınmıştır. Bunun yanı sıra din olgusu ile çocuk edebiyatı arasındaki ilişkinin imkân ve sınırları tartışılmış; dinî içeriğin çocuk edebiyatında nasıl estetik ve pedagojik bir dengeyle yer alabileceği konusu teorik düzlemde değerlendirilmiştir. Bulgular kısmında ise "Kardeş Şehirler" serisine ait kitaplar ayrıntılı biçimde analiz edilerek hem içerik hem biçim yönünden güçlü ve geliştirilmesi gereken yönler ortaya konmuştur. Yapılan inceleme neticesinde, eserlerin genel itibarıyla çocuk edebiyatı ilkelerine uygunluk gösterdiği; dil ve anlatım bakımından anlaşılır bir üslup benimsediği ve değer aktarımını doğrudan öğüt verme yoluyla değil, daha çok anlatı ve örnek olaylar aracılığıyla gerçekleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç bölümünde, serinin çocuklara yönelik kültürel ve manevi değer aktarımında işlevsel bir kaynak niteliği taşıdığı; aileler, öğretmenler ve araştırmacılar için referans olabilecek bir içerik sunduğu tespit edilmiştir. Böylece çalışma, dinî içerikli çocuk kitaplarının estetik, pedagojik ve değer eğitimi boyutlarını birlikte ele alarak çocuk edebiyatı alanına katkı sunmakta; aynı zamanda bu alanda yapılacak yeni yayın çalışmalarına teorik ve pratik bir zemin hazırlamaktadır.

7-Özlem Ünsal tarafından hazırlanan "Diyanet Çocuk Dergisi'ndeki Edebi Metinlerin Somut Olmayan Kültürel Miras Öğeleri Açısından İncelenmesi"[19] başlıklı

[19] Özlem Ünsal, *Diyanet Çocuk Dergisi'ndeki Edebi Metinlerin Somut Olmayan Kültürel Miras Öğeleri Açısından İncelenmesi*, (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

tez çalışması, çocuklara yönelik süreli yayınlarda kültürel mirasın nasıl temsil edildiğini sistematik biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma, özellikle UNESCO tarafından çerçevesi çizilen somut olmayan kültürel miras kategorilerini esas alarak, dergide yayımlanan edebî metinlerin gelenek aktarımı, kültürel süreklilik ve kimlik inşası bakımından hangi işlevleri üstlendiğini analiz etmektedir. Bu bağlamda çalışma, yalnızca metinlerin edebî niteliğini değil; aynı zamanda kültürel kodların, geleneksel bilgi birikiminin ve toplumsal hafızanın çocuklara nasıl sunulduğunu da değerlendirme konusu yapmaktadır. Araştırma kapsamında 2017-2020 yılları arasında yayımlanan sayılar taranmış ve dergide yer alan toplam 540 edebî metin tespit edilmiştir. Bu metinler arasından çizgi roman, öykü, biyografi, masal ve gezi yazısı türlerinde kaleme alınmış 387 metin örneklem olarak seçilmiştir. Tür sınırlamasına gidilmesinin temel nedeni, söz konusu türlerin anlatı potansiyeli bakımından kültürel miras unsurlarını taşıma ve aktarma kapasitesinin daha belirgin olmasıdır. İncelenen metinler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiş; her bir metinde yer alan kültürel miras ögeleri belirli tematik başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Elde edilen bulgular, dergide en yoğun biçimde temsil edilen türün çizgi roman olduğunu; bunu sırasıyla öykü, biyografi, gezi yazısı ve masal türlerinin izlediğini göstermektedir. Türlerin içerik dağılımı somut olmayan kültürel miras kategorileri açısından değerlendirildiğinde ise en fazla "sözlü gelenekler ve anlatımlar" başlığı altında toplanabilecek unsurların yer aldığı belirlenmiştir. Bu kapsamda atasözleri, deyimler, halk anlatıları, menkıbeler ve geleneksel anlatı kalıplarının metinlerde önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. İkinci sırada doğa ve evrenle ilgili geleneksel bilgi ve uygulamaların bulunduğu; özellikle mevsimsel döngüler, geleneksel çevre bilgisi ve doğayla kurulan anlamlı ilişkilere dair unsurların metinlerde işlendiği saptanmıştır. Üçüncü sırada toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenlere ilişkin unsurların yer aldığı; bayramlar, kandiller, toplu ibadetler ve geleneksel kutlamaların anlatı içerisinde kültürel bağlamıyla sunulduğu tespit edilmiştir. Dördüncü sırada ise el sanatları geleneğine dair sınırlı fakat dikkat çekici örneklere rastlanmıştır. Buna karşılık gösteri sanatları kategorisine ait ögelerin oldukça az temsil edildiği; yaşayan insan hazineleri ya da geleneğin ustaları olarak adlandırılan kültür taşıyıcılarına ilişkin doğrudan bir içeriğin ise neredeyse hiç yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde, derginin kültürel miras

aktarımı bakımından önemli bir işlev üstlendiği ancak tür çeşitliliği ve içerik zenginliği açısından geliştirilebileceği ifade edilmiştir. Özellikle masal, gezi yazısı ve biyografi türlerinin sayısının artırılmasının; kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarımında daha etkili bir anlatım zemini oluşturacağı belirtilmiştir. Ayrıca çocukların yaş ve gelişim özellikleri dikkate alınarak söyleşi, fabl, destan ve efsane gibi türlere de daha fazla yer verilmesinin, hem edebî çeşitliliği artıracağı hem de kültürel miras unsurlarının daha canlı ve çok boyutlu biçimde sunulmasına katkı sağlayacağı önerilmiştir. Bunun yanı sıra metinlerde yer verilen somut olmayan kültürel miras ögelerinin sistematik biçimde kurgulanmasının; yalnızca folklorik bir unsur olarak değil, kültürel kimliğin inşasında işlevsel bir değer olarak ele alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bu yönüyle tez, çocuk dergilerinin kültürel sürekliliğin sağlanmasındaki rolünü görünür kılmakta; edebî metinlerin yalnızca estetik bir anlatım aracı değil, aynı zamanda kültürel hafızanın taşıyıcısı ve yeniden üreticisi olduğunu ortaya koymaktadır.

8-Firdevs Selçuk tarafından hazırlanan "Cumhuriyet Dönemi Türkçe Eserlerde Kur'an Kıssalarına Yaklaşımlar"[20] başlıklı tez çalışması, Kur'an'da yer alan kıssaların modern dönem Türkçe tefsir ve dinî literatürde nasıl yorumlandığını kapsamlı biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. Tefsir literatüründe "Kısasu'l-Kur'an" olarak adlandırılan ve Kur'an'da geçmiş peygamberlere, kavimlere ve tarihsel hadiselere dair aktarılan anlatıları ifade eden bu alan, ilahî mesajın anlaşılması bakımından merkezi bir konuma sahiptir. Kur'an-ı Kerîm'de yer alan kıssalar yalnızca tarihsel bilgi aktaran metinler olarak değil; ibret, öğüt ve ahlaki yönlendirme içeren ilahî hitap biçimleri olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle kıssaların mahiyeti, tarihsel gerçekliği ve sembolik boyutu meselesi, tefsir geleneğinde olduğu gibi modern dönemde de tartışma konusu olmuştur. Çalışmada bütün kıssalar ele alınmamış; bunun yerine hem klasik hem de çağdaş literatürde daha fazla tartışmaya konu olmuş ve kamuoyunda bilinirliği yüksek olan bazı kıssalar örneklem olarak seçilmiştir. Bu bağlamda Hz. Âdem kıssası, Hâbil ile Kâbil anlatısı, Tâlût ile Câlût ordusu arasındaki mücadele, Bakara kıssası, Hz. Nûh'un kavmiyle olan mücadelesi, Ashâb-ı Kehf hadisesi ile Hz. Mûsâ ve Hızır kıssası gibi anlatılar üzerinde durulmuştur. Seçilen kıssalar üzerinden Cumhuriyet

[20] Firdevs Selçuk, *Cumhuriyet Dönemi Türkçe Eserlerde Kur'an Kıssalarına Yaklaşımlar*, (Çorum: Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

dönemi Türkçe eserlerde geliştirilen yorum tarzları, tarihselcilik, sembolizm, temsilî anlatım ve literal okuma gibi farklı yaklaşımlar çerçevesinde analiz edilmiştir. Özellikle Hz. Âdem'in ilk insan olup olmadığı meselesi, modern dönemde biyoloji, antropoloji ve evrim tartışmalarıyla birlikte yeniden ele alınmış; bu nedenle ilgili ayetlerin yorumları tezde müstakil bir başlık altında incelenmiştir. Cumhuriyet dönemi müfessir ve yazarlarının Hz. Âdem'e dair anlatımlarda literal bir tarihsel okuma mı benimsedikleri, yoksa sembolik ve temsili bir yaklaşımı mı tercih ettikleri mukayeseli biçimde değerlendirilmiştir. Bunun yanında Hâbil-Kâbil kıssasında insanlık tarihinin ilk cinayetinin ahlaki ve sosyolojik boyutları; Tâlût-Câlût anlatısında ilahî yardım, liderlik ve iman temaları; Ashâb-ı Kehf kıssasında zaman, mekân ve mucize olgusu gibi meseleler üzerinde durulmuştur. Tez ayrıca peygamberlerin kendi toplumlarıyla kurdukları ilişki biçimlerini ve kavimlerin peygamberlere karşı takındıkları tutumları da ele alarak, helâk edilen kavimlerin davranış kalıpları ile Hz. Peygamber'in gönderildiği toplumun sosyal ve ahlaki yapısı arasında karşılaştırmalı değerlendirmeler yapmaktadır. Bu kıyaslama, kıssaların yalnızca geçmişe ait anlatılar olmadığını; vahyin indiği döneme ve sonraki çağlara hitap eden evrensel mesajlar taşıdığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmada Cumhuriyet dönemi müfessirlerinin ve dinî yazarlarının kıssalara yaklaşım tarzları incelenirken, hangi kaynaklara dayandıkları, klasik tefsir mirasıyla nasıl bir ilişki kurdukları ve modern bilimsel verilerle ne ölçüde irtibat kurdukları da analiz edilmiştir. İsrailiyat rivayetlerine mesafeli ya da eleştirel yaklaşım, tarihsel gerçeklik vurgusu, pedagojik yorum tarzı ve sembolik okuma eğilimleri gibi farklı metodolojik tercihler ortaya konmuştur. Böylece tez, Kur'an kıssalarının modern Türkçe literatürde geçirdiği anlam dönüşümünü ve yorum çeşitliliğini sistematik bir çerçevede değerlendirmekte; hem geleneksel tefsir birikimiyle süreklilik noktalarını hem de modern dönemde ortaya çıkan yeni hermenötik eğilimleri görünür kılmaktadır.

Benzer çalışmalar incelendiğinde, araştırmaların büyük ölçüde Diyanet yayınları ve dinî çocuk kitaplarını pedagojik uygunluk, değer aktarımı, dil ve içerik özellikleri açısından ele aldığı; Kur'an kıssalarını ise daha çok genel muhteva, yorum ve anlatı bütünlüğü bağlamında değerlendirdiği görülmektedir. Buna karşılık peygamber kıssalarının Kur'an'daki anlatımla metinler arası uygunluğunu doğrudan inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu yönüyle mevcut

araştırma, Diyanet yayınlarından çıkan peygamber kıssası içerikli eserleri Kur'an'da yer alan kıssalarla karşılaştırarak Kur'ânî bağlam, ayet bütünlüğü ve anlatı muhtevasına uygunluk açısından değerlendirmesi bakımından literatürdeki pedagojik ve içerik odaklı çalışmalardan ayrılmakta; Kur'an merkezli ve metinler arası bir değerlendirme ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, belirli sınırlılıklar çerçevesinde yürütülmüştür. Öncelikle araştırmanın evreni, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'na ait birden çok peygamber kıssasını konu edinen eserlerle sınırlandırılmıştır. Bu nedenle farklı yayınevleri, popüler dini yayınlar ya da dijital mecralarda yer alan peygamber anlatıları çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Dolayısıyla elde edilen bulgular, tüm peygamber kıssası literatürüne genellenemez.

Araştırmada incelenen eserler, içerik analizi yöntemiyle ve Kur'ân merkezli bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, kıssaların Kur'ân ayetleriyle uyumunu esas almakla birlikte, hadis literatüründe yer alan rivayetlerin tamamını ya da farklı tefsir ekollerinin ayrıntılı yorumlarını kapsayacak şekilde genişletilmemiştir. Bu durum, özellikle kıssaların tarihsel ayrıntıları ve yorum farklılıkları açısından çalışmanın kapsamını sınırlayan bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca çalışma, eserlerin pedagojik uygunluğunu ve Kur'ân'a sadakat düzeyini içerik üzerinden incelemiş; bu kitapların hedef kitle üzerindeki gerçek etkilerini, öğrenme çıktıları veya tutum değişiklikleri bağlamında ölçmeye yönelik uygulamalı (deneysel ya da alan araştırmasına dayalı) veriler içermemektedir. Bu bağlamda, okuyucu algısı, öğretmen görüşleri veya öğrenci kazanımları gibi değişkenler çalışma dışında tutulmuştur.

Son olarak, araştırma nitel bir yöntemle yürütüldüğü için bulgular betimleyici niteliktedir. Nicel ölçümlerle desteklenmemesi, sonuçların istatistiksel genellemelere imkân vermemesine yol açmaktadır. Bu sınırlılıklar, çalışmanın bulgularının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulmalı; ileride yapılacak araştırmalarda daha geniş örneklem, farklı yöntemler ve disiplinler arası yaklaşımlarla konu derinleştirilmelidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİYANET VAKFI VE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

1.1. Diyanet İşleri Başkanlığı

1.1.1. Diyanet İşleri Başkanlığı

Diyanet İşleri Başkanlığı, her ne kadar Cumhuriyet döneminde kurulmuş bir kurum olsa da, Osmanlı'daki dinî teşkilatlanmadan tamamen kopuk değildir. Osmanlı'da dinî otorite, özellikle Şeyhülislamlık kurumu aracılığıyla güçlü ve merkezi bir yapıya kavuşmuştu. Bu kurum sadece fetva verme değil, eğitim, yargı ve kamu düzeni gibi alanlarda da etkin bir rol oynamıştı. 19. yüzyıldaki modernleşme süreciyle birlikte Şeyhülislamlığına yetkileri daralmış, birçok görevi yeni kurulan bakanlıklara devredilmiştir. Son olarak, Şeyhülislamlıktın işlevleri Şer'iye ve Evkaf Vekâleti adlı bakanlıkta toplanmış, bu yapı da 3 Mart 1924'te 429 sayılı kanunla kaldırılmıştır.[21]

Bu kanunla birlikte Diyanet İşleri Reisliği kurulmuş ve din hizmetleri yeni bir çerçeveye oturtulmuştur. Diyanet, dini yalnızca inanç ve ibadet alanında tanımlayarak laiklik ilkesine uygun şekilde yapılandırılmıştır. Ancak bu ilk düzenleme kurumsal detaylar açısından oldukça sınırlıydı. Başlangıçta sade bir yapıyla kurulan Diyanet, zamanla merkez ve taşra teşkilatlarıyla genişletilmiş, ülke genelinde din hizmetlerini yürütecek bir kurum hâline gelmiştir. Kurumun hukuki ve yapısal açıdan tam anlamıyla sistemli bir kuruma dönüşmesi ise 1965 yılında çıkarılan kapsamlı düzenlemelerle mümkün olmuştur.[22]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Diyanet İşleri Reisliği'nin kuruluş süreci iki evrede gelişmiştir. İlk evrede, devletin dine karşı yapıcı bir tutum sergilediği görülmüş; Kur'an tefsiri ve hadis tercümesi gibi projeler için Diyanet'e özel ödenek ayrılmıştır. Ancak bu destek kısa sürmüş, Diyanet henüz kurumsallaşmadan siyasi

[21] Nurcan Yavuzyiğit, *Türkiye Diyanet Vakfı'nın Aileye Yönelik Hizmetleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 1150.

[22] Ali Bardakoğlu, *21. Yüzyıl Türkiye'sinde Din ve Diyanet* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 53.

ilgiden mahrum kalmıştır. Bu durum, din hizmetlerinin gelişmesini engellemiş ve kurumun yalnızlaşmasına yol açmıştır.[23]

İkinci evrede, özellikle 1930'lu yıllarda Diyanet'in yetkileri yasal düzenlemelerle daha da sınırlandırılmıştır. 1931'de camilerin yönetimi ve personel işleri Evkaf Umum Müdürlüğü'ne devredilmiş, 1935'te çıkarılan bir nizamname ile imam ve hatiplerin atanması ve denetlenmesi de bu müdürlüğe verilmiştir. Diyanet sadece vaaz ve hutbe metinlerini denetlemekle yetinmek zorunda kalmıştır. Bu durum kurumun etkisini ve toplumsal görünürlüğünü azaltmıştır.[24]

Öte yandan, Diyanet'in kuruluşunu düzenleyen 1924 tarihli 429 Sayılı Kanun, detaylı bir teşkilat yapısı sunmamıştır. 1935 yılına kadar kapsamlı bir kurumsal çerçeveden yoksun olan kurum, ancak aynı yıl çıkarılan 2800 sayılı kanunla merkez ve taşra teşkilatı açısından yasal zemine kavuşmuştur. Bu kanun ve ona bağlı nizamnâme, müftülüklerin taşrada kurumsallaşmasını sağlamış, ancak yapısal açıdan köklü bir değişiklik getirmemiştir.[25]

1930'lu yıllarda Diyanet'in kurumsal yapısındaki eksiklikler, 1939'da yapılan düzenlemelerle kısmen giderilmeye çalışılmıştır. "Reis Muavini" kadrosu oluşturulmuş, Mushafları Tetkik Heyeti genişletilerek İstanbul'a taşınmıştır. Ancak dinî hayat bu dönemde ciddi gerileme yaşamış, özellikle din eğitimi ihmal edilmiş ve kırsal alanlarda din hizmetleri neredeyse tamamen durmuştur. 1950'de Diyanet İşleri Başkanı Akseki, köylerde cenazelerin günlerce kaldırılamadığını belirterek durumun vahametini vurgulamıştır.[26]

İkinci Dünya Savaşı sonrası çok partili hayata geçilmesiyle birlikte toplumun dinî talepleri daha görünür hâle gelmiştir. 1947 CHP Kurultayı'nda din eğitiminin

[23] Mehmet Bulut, "Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş Yılları", *Diyanet Aylık Dergi* 279 (2014), 6.
[24] Hamdi Mert, *Diyanet İşleri Başkanlığının Türkiye'nin Manevi Hayatındaki Yeri Resmi Statü ve Fonksiyonu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 413-414.
[25] İlyas Akyüzoğlu, *İslâm Medeniyeti'nde Dinî Düşüncenin Yapısı ve Kurumsal Tezahürleri* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2020), 290.
[26] Nihat Aytürk, "Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi", *Diyanet İlmî Dergi* 25/1 (1989), 31-32.

gerekliliği gündeme gelmiş, 1949'da İmam-Hatip kursları ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi açılmıştır.[27]

1950 yılında çıkarılan 5634 sayılı kanunla kurumun adı "Diyanet İşleri Başkanlığı" olarak değiştirilmiş, teşkilat yapısı güçlendirilmiş, gezici vaizlik sistemi başlatılmış ve camiler yeniden Diyanet'in denetimine verilmiştir. Aynı zamanda Yayın Müdürlüğü kurularak, 1951'de çıkarılan 5806 sayılı kanun ile dinî yayınlara yasal kaynak sağlanmıştır. 1950'li yıllar boyunca Diyanet hem yapısal hem de toplumsal anlamda güç kazanmış, yayıncılık ve radyo faaliyetleri ile halka doğrudan ulaşmaya başlamıştır.[28]

1961 Anayasası ile Diyanet İşleri Başkanlığı anayasal statü kazandı ve görev alanının özel bir kanunla belirlenmesi öngörüldü. Bu düzenleme, 1965'te yürürlüğe giren 633 sayılı Kanun ile gerçekleşti. Kanun, Diyanet'e üç temel görev verdi: İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarıyla ilgili işleri yürütmek, toplumu din konusunda aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek. Bu görev tanımı, kurumun hem hukuki temelini güçlendirdi hem de eğitim ve ahlaki rehberlik gibi işlevlerini genişletti.[29]

Kanunla birlikte, teşkilat yapısı güçlendirildi; personel alımında eğitim kriterleri getirildi ve Din İşleri Yüksek Kurulu gibi yeni yapılar oluşturularak bilimsel ve otoritatif dinî rehberlik sağlandı. Yayın faaliyetleri yeniden yapılandırıldı; Yayın Müdürlüğü, "Derleme ve Yayım Müdürlüğü"ne dönüştürüldü ve bu alandaki birimler tek çatı altında toplandı. Kanun, gelecekteki kurumsal gelişmelere de açık bir yapıya sahipti.[30]

1970'li yıllar, Diyanet'in hem yurt içi hem de yurt dışı faaliyetlerini genişlettiği bir dönem oldu. 1971'de yurt dışı geçici din hizmetleri başladı ve Dış Hizmetler Müdürlüğü kuruldu. Aynı yıl Anayasa Mahkemesi kararıyla din görevlilerinin kamu görevlisi olduğu hukuken tescillendi.[31]

---

[27] Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2015), 461-462.
[28] Mehmet Bulut, "Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş Yılları", 8-9.
[29] Ahmet Koç, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 8 (2001), 143.
[30] Ahmet Koç, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi", 143.
[31] Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 524.

1973 yılında, Diyanet'e eğitim-öğretim kadroları tahsis edilerek Bolu'da ilk eğitim merkezi açıldı. Bu merkez, din görevlilerinin mesleki gelişimine katkı sağladı ve İstanbul ile Konya gibi şehirlerde de benzer merkezler kuruldu. Böylece bilgi temelli, profesyonel bir din hizmeti yapısının temelleri atıldı.[32]

1975 yılında Diyanet'in sivil alandaki faaliyetlerini desteklemek amacıyla Türkiye Diyanet Vakfı kuruldu. Ardından, 1976'da kurulan Dış Münasebetler Müdürlüğü ve Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, kurumun uluslararası ve kamuoyuyla ilişkilerini güçlendirdi. Aynı yıl Hac İşleri Müdürlüğü de kurularak hac organizasyonları Diyanet'in görev alanına dâhil edildi.[33]

1978, Diyanet'in teşkilat yapısında kapsamlı bir yeniden yapılanma yılı oldu. Yeni daire başkanlıkları ve müdürlükler oluşturuldu, yurtdışı din hizmetlerine yönelik Din Hizmetleri Müşavirlikleri kuruldu ve planlama birimi güçlendirildi. Dairelerin ayrıştırılmasıyla hizmetlerde uzmanlaşma sağlanırken, Koordinasyon ve Değerlendirme Dairesi ile kurum içi etkinlik artırıldı. Ayrıca, Daire Başkanları Kurulu teşkilat içi eşgüdüm için kurumsallaştırıldı.[34]

1979'da, hac organizasyonlarının resmî yetkisi Diyanet'e verildi ve Hac Dairesi Başkanlığı kurularak bu alandaki faaliyetler bağımsız bir yapı altında toplandı.[35]

1982 Anayasası, Diyanet'in hukuki statüsünü pekiştirerek, laiklik ilkesine bağlı kalması ve siyasetten uzak durarak halka dini hizmet sunması gerektiğini vurguladı. Ancak, anayasa kurum yapısında büyük bir değişiklik getirmedi.[36]

Takip eden dönemde, 633 sayılı Kanun revize edilmemiş olsa da, uyum düzenlemeleri ve kararlarla boşluklar doldurulmaya çalışıldı. Bu kapsamda, 1983

[32] Mehmet Bulut, "Kuruluş Yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığının Yayın Hizmetleri", *Diyanet Aylık Dergi* 300 (2015), 14.
[33] Şaban Sitembölükbaşı, *Türkiye'de İslâm'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), 89.
[34] Kamil Kaya, "Toplumumuzu Kuşatan Manevi Şemsiye", *Diyanet Aylık Dergi* 255 (2012), 13.
[35] Abdurrahman Han, Yıldıray Kaplan, "Kuruluşunun 89. Yılında Diyanet İşleri Başkanlığı", *Diyanet Aylık Dergi* 267 (2013), 40.
[36] Nihat Aytürk, "Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi", 42-43.

tarihli 190 Sayılı KHK, kamu kadrolarına dair yeni düzenlemeler getirerek Diyanet'in yapısını yeniden şekillendirdi.[37]

1980'li yıllardan itibaren, Diyanet İşleri Başkanlığı önemli bir kurumsal dönüşüm sürecine girmiştir. Hac organizasyonları üzerindeki yetkisi ve 1982 Anayasası ile kazandığı resmi statü, kurumun toplumsal ve siyasal etkisini artırmıştır. 1982-2010 döneminde, din hizmetlerinin kapsamı genişletilmiş; özellikle sağlık gibi farklı alanlarda da dini hizmet sunulması gündeme gelmiştir. Bu kapsamda il müftülüklerine 1915 tarihli bir yazıyla din hizmetlerinin hastanelerde verilmesi gerektiği bildirilmiştir.[38]

1988'de, din hizmetlerinin profesyonelleşmesini amaçlayan "Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri" düzenlenmiş; 1989'da ise "Kutlu Doğum Haftası" ilk kez kutlanarak toplumsal farkındalık artırılmıştır. 1992 yılında, uzun süre ara verilen Din İşleri Yüksek Kurulu tekrar faaliyete geçirilmiştir. Bu gelişmeler, Diyanet'in yalnızca ibadet değil, dini eğitim ve toplumsal bilinçlenme alanlarında da aktif olduğunu göstermiştir.[39]

Kurumsal yapının güçlendirilmesi adına, 1996'da AR-GED (Araştırma-Geliştirme ve Dokümantasyon Merkezi) kurulmuş, 1997'de Uluslararası Kur'an-ı Kerim Okuma Yarışması düzenlenmiştir. Bu dönemde anayasal ve yasal bazı düzenlemeler Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiş ve yasal boşluklar 2010'da çıkarılan 6002 sayılı Kanun ile giderilmiştir. 6002 sayılı Kanun, Diyanet'e üçüncü kez teşkilat yasası kazandırmış; kurumun modern ihtiyaçlara uygun, dinamik ve etkin bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır. Bu kanunla birlikte Diyanet'in teşkilat yapısı güçlendirilmiş, personel kalitesi artırılmış, yeni hizmet birimleri ve kurullar

[37] İştar Tarhanlı, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Diyanet İşlerinin Düzenlenmesi* (Ankara: Din-Devlet İlişkileri Sempozyumu, 1996), 49.

[38] Fatma Nur Kalkavan, *Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu'nda Görev Yapan Diyanet İşleri Başkanlığı Personelinin Din ve Değerler Eğitimi Faaliyetlerine Dair Bir İnceleme: İstanbul İli Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 20.

[39] Mehmet Bulut, "Kuruluşunun 74. Yıldönümü Münasebetiyle Diyanet İşleri Başkanlığı Kronolojisi", *Diyanet İlmî Dergi* 34/1 (1998), 99-114.

oluşturulmuştur. Ayrıca, Başkanlık müsteşarlık seviyesine yükseltilerek kurumsal statüsü daha da sağlamlaştırılmıştır.[40]

6002 sayılı Kanun, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın organizasyon yapısını kapsamlı şekilde revize ederek, kurumun etkinliğini artıran bir yasal zemin oluşturmuştur. Bu kanunla birlikte, Din İşleri Yüksek Kurulu ve Mushafları İnceleme Kurulu gibi organların görev tanımları netleştirilmiş; Başkan ve yardımcılarının görev süreleri belirlenmiştir. Ayrıca, cami dışı dinî hizmetlerin (hastane, cezaevi, huzurevi gibi alanlarda) sunulması da yasal güvenceye kavuşturulmuştur. Kanun, din görevlilerinin niteliğini artırmayı amaçlamış; alım süreçlerinde daha titiz bir yaklaşım benimsenmiş, dinî yüksek ihtisas merkezlerinin kurulması sağlanmıştır. Böylece, Diyanet, hem toplumsal bağlarını güçlendirmiş, hem de dinî eğitimi cami dışına taşıyarak geniş bir etki alanı kazanmıştır. Önemli yapısal değişikliklerden biri de, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı'nın, Strateji Geliştirme Başkanlığı'na dönüştürülmesi olmuştur. Bu sayede, Diyanet daha planlı ve kurumsal bir anlayışla hareket etmeye başlamış, stratejik planlar, yıllık programlar ve raporlarla hizmetlerini şekillendirmiştir. Diyanet'in misyonu; İslâm dinine dair doğru ve güncel bilgiyi toplumla paylaşmak ve ahlaki-manevi değerleri canlı tutmak olarak belirlenirken, vizyonu ise din alanında güvenilir, etkin ve küresel ölçekte saygın bir kurum olmaktır. Stratejik planlar (2012-2016, 2017-2021, 2024-2028) dönemlerinde; İslâm'ın doğru anlaşılması, toplumsal birlik, kırılgan gruplara yönelik hizmetlerin artırılması ve yurt dışı faaliyetlerin güçlendirilmesi gibi hedefler öne çıkmıştır. Kurumsal yapıda önemli diğer değişiklikler ise, 2017'de başkan yardımcılarının sayısının beşe çıkarılması ve 2018'de Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi'ne geçilmesiyle Diyanet'in Cumhurbaşkanlığı'na bağlanmıştır. Bu süreçte, 703 sayılı KHK ile Başkanlık'ın yetki ve görevlerinde kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır.[41]

1.1.2. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayın Politikaları

Diyanet İşleri Başkanlığı, kuruluş amacını ve görevlerini, İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarını topluma aktarmak ve dinî kurumları yönetmek olarak

[40] Yüksel Salman, "Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Mehmet Emin Özafşar ile Diyanet İşleri Başkanlığı Üzerine Söyleşi", *Diyanet Aylık Dergi* 255 (2012), 38.
[41] DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı), *Stratejik Planı 2024-2028* (2024).

belirlemiştir. Bu temel misyon, Başkanlığın hizmetlerinin yönünü belirlerken, zaman içinde yasalarla yapılan düzenlemelerle de kapsamı genişletilmiştir. Özellikle 633 sayılı Kanun, Diyanet'in toplumun dinî bilgilendirilmesi sorumluluğunu vurgularken, 1982 Anayasası ile Başkanlık'a ülke içindeki dayanışmayı güçlendirme ve toplumun birliğini sağlama gibi ek görevler verilmiştir. Bu dönüşüm, Başkanlık'ın zaman içerisinde sadece dinî hizmetler değil, aynı zamanda toplumsal refah ve bütünleşmeye yönelik sorumlulukları da üstlendiğini gösterir.[42]

Diyanet İşleri Başkanlığı, kuruluşundan itibaren, topluma İslâm dininin doğru ve güncel bilgilerini sunmayı amaç edinmiştir. Başkanlık, özellikle 21. yüzyılda, dinî bilgiyi yayma görevini bir adım öteye taşıyarak uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu süreçte sadece Türkiye'de değil, dünyanın farklı coğrafyalarında İslâm'ın doğru anlaşılması için çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Günümüzde Başkanlık, bu misyonunu gerçekleştirmek için kapsamlı bir hizmet yelpazesi oluşturmuş ve bu hizmetlerin her birini farklı alanlarda sunmaya devam etmektedir.[43]

2024-2028 Stratejik Planı çerçevesinde belirlenen hizmet alanları, Başkanlık'ın toplumla etkileşim biçimini çeşitlendirdiğini ve her kesime hitap ettiğini göstermektedir. Din hizmetleri, eğitim, dini bilgi üretimi, mushaf ve fetva hizmetleri gibi başlıklar altında yürütülen faaliyetler, Başkanlık'ın geniş kitlelere hizmet verme anlayışını ortaya koyar. Bu hizmetler, Diyanet'in sadece dini bilgilendirme değil, aynı zamanda toplumsal ihtiyaçlara yönelik çalışmalarını içerdiğini vurgular.[44]

Diyanet İşleri Başkanlığı, dinî bilgilendirme ve halkı aydınlatma konusunda 1950'li yıllardan bu yana yayıncılık faaliyetlerini sürdürmektedir. Başkanlık, bu alanda attığı adımları zaman içinde geliştirerek, dijital medya ve sosyal medya gibi yeni iletişim araçlarını da etkin şekilde kullanmaya başlamıştır. Özellikle son yıllarda yayın çeşitliliğini artırarak, çocuklar, gençler, halk ve aydınlar gibi farklı gruplara yönelik içerikler üretmektedir. Başkanlık, basılı yayınlardan dijital medyaya kadar geniş bir

[42] İsmail Kara, "Cumhuriyet Dönemi Dinî Yayıncılığın Arka Plânı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları", *Türkiye I. Dini Yayınlar Kongresi: Tebliğler-Müzakereler 31 Ekim - 02 Kasım 2003/Ankara* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2004), 23-30.

[43] Bulut, *Birinci ve İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Din Eğitimi Din Hizmetleri ve Dinî Yayın Konularında Yapılan Müzakereler Üzerine Bir Araştırma*, 75-87.

[44] Kara, "Cumhuriyet Dönemi Dinî Yayıncılığın Arka Plânı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları", 23-24.

yayıncılık yelpazesi sunarak, dinî bilgiyi halkla buluşturmak için her türlü mecrayı kullanmaktadır. Bu sayede, Diyanet İşleri Başkanlığı, halkın dinî bilgiye erişimini kolaylaştırırken, aynı zamanda topluma modern medya araçlarıyla da hitap etmektedir.[45]

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gençlere yönelik basılı dinî yayın faaliyetleri, kurumun yayıncılık alanındaki köklü geçmişini yansıtmaktadır. Başkanlığın bu alandaki çalışmalarının temelleri, 1924 yılına kadar uzanır. İlk yayın olarak, Ahmet Hamdi Akseki'nin "Ahlak Dersleri" adlı eseri, Başkanlık tarafından yayımlanmış ve bu eser, kurumun dinî yayıncılıktaki ilk adımı olmuştur. Ardından, Akseki'nin "Askere Din Dersleri" adlı eseri ve 1927'de yayımlanan "Türkçe Hutbe" adlı eser de Başkanlık'ın basılı yayıncılığındaki önemli kilometre taşları arasında yer almaktadır.[46]

1925 yılında TBMM'nin aldığı karar doğrultusunda, Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an-ı Kerim'in tefsirini ve hadis tercümesini yaptırmaya başlamıştır. Bu kapsamda Elmalılı Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'an Dili" adlı dokuz ciltlik tefsiri 1935 yılından itibaren yayımlanmış, hadis kitaplarından "Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih" de tercüme edilmiştir. 1951 ile 1973 yılları arasında ise 144 eser yayımlanmış, Diyanet'in yayıncılık faaliyetleri giderek ivme kazanmıştır. 1924 ile 2009 yılları arasında toplam 769 eser yayımlanmıştır; bunlar arasında hem genel yayın numarasına sahip eserler hem de diğer kategorilere giren eserler bulunmaktadır. Bu dönemde toplamda 796 eser yayımlanmış ve kurumun yayıncılık alanındaki gücü pekişmiştir.[47]

Bugün de Diyanet İşleri Başkanlığı, basılı yayıncılık alanındaki faaliyetlerine devam etmekte ve yayınlarını çeşitli kategorilere ayırarak toplumun her kesimine hitap etmektedir. Bu kategoriler arasında, Kur'an-ı Kerim, Siyer, İlmî yayınlar (Tefsir, Hadis, Akaid, Fıkıh, Ahlak), Aile (Kadın), Çocuk (4-7 yaş, 7-15 yaş), Gençlik ve Yabancı Dil Yayınlar (İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça) bulunmaktadır. Bu çeşitlilik, Diyanet'in yalnızca ülke içinde değil, uluslararası alanda da etkili olma çabalarını gözler önüne serer. Başkanlık, basılı yayıncılık faaliyetlerini, Dini Yayınlar

[45] Bulut, *Birinci ve İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Din Eğitimi Din Hizmetleri ve Dinî Yayın Konularında Yapılan Müzakereler Üzerine Bir Araştırma*, 146-152.
[46] Bulut, "Kuruluş Yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığının Yayın Hizmetleri", 13.
[47] Büyüker, *Din Hizmetlerinin Tanıtımında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Yayıncılığı*, 37.

Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı aracılığıyla yürütmektedir. Bu birimin görevlerinden bazıları, Başkanlığın yayın politikaları doğrultusunda basılı eserlerin hazırlanması ve yayımlanması, hem geleneksel ortamda hem de elektronik ortamda bu eserlerin erişilebilir kılınması gibi önemli işlemleri içermektedir. Bu faaliyetler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın topluma dini bilgiler sunma misyonunu pekiştiren önemli adımlardır.[48]

Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumu dinî alanda bilgilendirmek ve dini değerleri yaygınlaştırmak amacıyla birçok yayın faaliyeti yürütmektedir. Bu faaliyetler, aynı zamanda toplumsal birliği ve huzuru destekleme, aileyi ve gençliği tehdit eden zararlı akımlara karşı bilinç oluşturma gibi önemli sosyal işlevleri de yerine getirmektedir. Başkanlık, bu doğrultuda yayınlar hazırlamakta, bazen bu yayınları ücretsiz dağıtarak daha geniş kitlelere ulaşmayı amaçlamaktadır. Yayınların hazırlanması sürecinde ise Başkanlık, komisyonlar aracılığıyla eserlerin dini açıdan titizlikle incelenmesini sağlamakta ve gerekli görülen eserleri Din İşleri Yüksek Kurulu'na sevk etmektedir. Ayrıca, kişilerden gelen talepler doğrultusunda yayınlar değerlendirilmekte ve uygun görülenler, imkânlar ölçüsünde yayımlanmaktadır.[49]

Başkanlık, basımı yapılacak eserlerin tashih ve tasarım aşamalarını da üstlenmekte, yayınların kalitesini ve içeriğini denetlemektedir. Bununla birlikte, yayımlanan eserlerin bir arşivinin oluşturulması da Başkanlık'ın önemli görevlerinden biridir. Basılı dini yayıncılık alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu gelişmelere göre kısa, orta ve uzun vadeli hedefler belirlemek de kurumun sorumluluğundadır. Diyanet'in yayınlarını tanıtmak amacıyla Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü ile işbirliği yaparak çeşitli projeler oluşturulmaktadır. Ayrıca, Diyanet takviminin hazırlanması ve basılması, Başkanlık'ın düzenlediği etkinliklerden biri olarak öne çıkmaktadır. Başkanlık, uluslararası fuarlara katılarak, Türk dini ve milli kültürünü yansıtan belgeler, fikirler, sanat eserleri ve edebi çalışmaların tanıtımını da sağlamaktadır. Bu tür etkinlikler, Başkanlık'ın küresel düzeydeki etkisini artırma ve kültürel mirası daha geniş kitlelere sunma amacını taşımaktadır.[50]

[48] Bulut, "Kuruluş Yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığının Yayın Hizmetleri", 13-14.
[49] Kara, "Cumhuriyet Dönemi Dinî Yayıncılığın Arka Plânı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları", 24.
[50] Kara, "Cumhuriyet Dönemi Dinî Yayıncılığın Arka Plânı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları", 24.

İslâmî dergiciliğin daha fazla çeşitlenmeye ve farklı seslerin duyulmaya başlandığı dönem, 1945 sonrasına denk gelmektedir. Bu dönemde yaşanan yayın hareketliliği, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı da dinî yayıncılıkla ilgili daha aktif bir tutum almaya yönlendirmiştir. Süreli yayınların önemini göz önünde bulunduran Başkanlık, 1950'lerin başlarında bir yayın stratejisi oluşturma ihtiyacı hissetmiştir. Bu arayışın bir sonucu olarak, 1956 yılında, günümüzde İlmî Dergi olarak bilinen derginin ilk sayısı yayımlanmıştır. Başlangıçta "Diyanet İşleri Reisliği Mecmuası Ramazan Nüshası" adıyla yayımlanan bu dergi, özellikle gençlere hitap etmeyi hedeflemiş ve halkı bilgilendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Dergi, 64 sayfa olarak yayımlanmış ve içerik olarak daha çok oruç ve Ramazan ayı ile ilgili yazılara yer verilmiştir. Görsellikten uzak, yalnızca içerik odaklı olarak tasarlanan bu sayıdan sonra dergi uzun bir süre yayımlanmamıştır. 1960 ve 1961 yıllarında yıllık olarak yayımlanan dergi, 1962'de periyodik yayın hayatına girmiştir. Derginin adı uzun yıllar boyunca "Diyanet Dergi" olarak sürmüş, ancak 1991 yılından itibaren "Diyanet İlmî Dergi" adı altında daha akademikbir yayın halini almıştır. İlmi Dergi, 2003 yılından itibaren Yüksek Öğretim Kurulu tarafından kabul edilen "Hakemli Dergi" statüsüne kavuşmuş ve uluslararası tarama indekslerinde yer almaya başlamıştır. Bu, derginin akademikdeğerinin ve bilimsel katkısının arttığının bir göstergesidir.[51]

Başkanlık, süreli yayıncılık alanındaki tecrübelerini güçlendirme ve halkın dinî ihtiyaçlarına daha etkili cevap verme düşüncesini 1968 yılında hayata geçirmiştir. Bu yıl, "Diyanet Gazetesi" adlı bir gazetenin yayımlanmasına başlanmıştır. Gazete, özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı personelini bilgilendirme ve kurumsal iletişimi güçlendirme amacını taşımakla birlikte, aynı zamanda halkın dini konulardaki bilgi taleplerine yanıt verme görevini de üstlenmiştir. 1968'den 1990'a kadar gazete formatında yayımlanan bu yayın, 1991 yılından itibaren "Diyanet Aylık Dergi" adıyla içerik değişikliği yaparak devam etmiştir. 2013 yılında ise "Aile Eki" adıyla eklenen bir içerik, derginin kapsamını daha da genişletmiştir. Günümüzde, Diyanet Aylık Dergi, her yeni sayısıyla geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmaya devam etmektedir ve dinin insan hayatındaki yeriyle ilgili birçok farklı konuyu ele almaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, süreli yayınlar alanındaki faaliyetlerini zaman içinde genişleterek topluma

[51] Mehmet Bulut, "Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", *Diyanet İlmî Dergi* 30/4 (1994), 91-92.

farklı içerikler sunmaya devam etmiştir. 1979 yılında Diyanet Çocuk Dergisi, 1999 yılında ise Diyanet Avrupa Dergisi gibi dergilerle bu alanı daha da zenginleştirmiştir. 2013 yılından itibaren, Diyanet Aylık Dergi'nin bir eki olarak çıkarılmaya başlanan Diyanet Aile Dergisi, 2019 yılında sayfa sayısını artırarak bağımsız bir dergi olarak yayımlanmaya başlamıştır. Aynı yıl, Arapça İlmî Dergi de yılda iki kez yayımlanmaya başlanmış ve Başkanlık, farklı dillerdeki içeriklerle uluslararası etkisini artırmıştır.[52]

2020 yılı, süreli yayınlar ailesine iki yeni derginin katıldığı bir dönüm noktası olmuştur. Bunlardan biri, gençlere hitap eden Geçerken Dergisi olurken, diğeri ise 4-6 yaş grubundaki çocuklara yönelik hazırlanan Diyanet Cim Dergisi'dir. Başlangıçta Diyanet Çocuk Dergisi'nin eki olarak yayımlanan Diyanet Cim, 2021 yılı itibarıyla bağımsız bir dergi olarak yayın hayatına devam etmektedir. 2021 yılında ayrıca, her yıl Ramazan ve Kurban Bayramlarında yayımlanmak üzere hazırlanan Bayram Gazetesi de bu süreli yayınlar ailesine dâhil edilmiştir. Başkanlık, 1972 yılından bu yana her yıl yayımlanan Diyanet Takvimi ile de halkın doğru bilgilere ulaşmasını sağlamaktadır. Namaz vakitlerini doğru bir şekilde yansıtmak ve halkı sahih bilgilerle bilgilendirmek amacıyla yayımlanan bu takvim, Türkiye'deki ve yurtdışındaki Müslümanların ihtiyaçlarına da cevap verecek şekilde hazırlanır.[53]

Bugün, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın süreli yayınları arasında Diyanet İlmî Dergi, Diyanet Arapça İlmî Dergi, Diyanet Çocuk Dergisi, Diyanet Aylık Dergi, Diyanet Aile Dergisi, Geçerken Dergisi, Diyanet Cim Dergisi, Diyanet Bayram Gazetesi ve Diyanet Takvimi yer almaktadır. Bu yayınlar, Başkanlık'ın 1950'li yıllardan itibaren süregelen süreli yayıncılık tecrübesiyle, topluma doğru ve zamanında bilgi sunma amacını taşımaktadır. Ayrıca, bu dergiler yalnızca basılı olarak değil, dijital ortamda da kolayca erişilebilir hâle gelmiştir. Başkanlık, her ay farklı gündemlerle dergilerini okuyucularına sunarak, süreli yayıncılığın geniş etkisini ve uzun soluklu etkilerini en iyi şekilde kullanmaktadır. Bu sayede halkın dini bilgiye erişim şekli, daha hızlı ve etkili bir biçimde gerçekleşmektedir.[54]

---

[52] Halit Güler, "Dinî Yayıncılık ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları", *Diyanet İlmî Dergi* XXIX/2 (1993), 34-35.
[53] Büyüker, *Din Hizmetlerinin Tanıtımında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Yayıncılığı*, 49.
[54] Yüksel Salman, "Dinî Yayıncılık Bağlamında Başkanlık Yayınları", *Diyanet Dergi* (Erişim 04 Mayıs 2026).

Diyanet İşleri Başkanlığı, süreli yayıncılık faaliyetlerini, Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren Süreli Yayınlar ve Kütüphaneler Daire Başkanlığı aracılığıyla yürütmektedir. Bu birimin sorumlulukları arasında, dinî ve kültürel bilgileri toplumla buluşturmak, Başkanlık personelinin mesleki gelişimine katkı sağlamak, okul öncesi ve okul çağındaki çocukları dinî ve ahlaki değerlerle bilgilendirmek, yurtiçindeki ve yurtdışındaki Türk vatandaşlarının dini kimliklerini korumalarına yardımcı olmak ve Başkanlık'ın faaliyetlerini kamuoyuna tanıtmak amacıyla çeşitli süreli yayınlar hazırlamak yer almaktadır. Bu yayınlarda, dinî, ilmî, edebî, ahlaki ve kültürel içeriklerin yanı sıra fotoğraf ve resimler de kullanılarak zengin bir görsel sunum yapılır. Başkanlık ayrıca, süreli yayıncılık alanındaki gelişmeleri takip etmekte ve bu alanla ilgili kısa, orta ve uzun vadeli hedefler belirleyerek projeler geliştirmektedir. Süreli yayınların hazırlanma süreci de titizlikle izlenir ve dergilerin zamanında basılması sağlanır. Bununla birlikte, dergilere dijital platformlarda daha kolay erişim sağlanabilmesi için mobil uygulamalar da geliştirilmekte ve yayınların tanıtımı için Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü ile ortak çalışmalar yürütülmektedir.[55]

Başkanlık, yalnızca yazılı yayınlarla değil, sesli ve görüntülü yayıncılıkla da önemli bir yol kat etmiştir. Türkiye'de radyo yayıncılığı 1927 yılında başlamış, ancak dinî yayınlar ancak 1950 Ramazan ayında radyo üzerinden yapılmaya başlanmıştır. İlk radyo programı, Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki'nin de katılımıyla Ankara Radyosu'ndan yayınlanmış ve bu programda Kur'an tilaveti yapılmıştır. 1955 yılında ise, bu yayınlarda Kur'an ayetlerinin mealleri de eklenmeye başlanmıştır. 1968-1974 yılları arasında, dinî gün ve gecelere dair mesajlar radyo üzerinden paylaşılmış, 1975'ten itibaren ise 20-30 dakikalık iftar programları düzenlenmiştir.[56]

Televizyon yayıncılığının Türkiye'de başlaması ise 1968 yılına dayanmakta olup, TRT'deki dinî yayınlar 1975 yılından itibaren izleyiciyle buluşmuştur. Bu yayınlarda da radyo programlarına benzer şekilde haftada bir gün iftar programları ve

[55] Mustafa Bayar, "Yaygın Din Eğitimi Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Süreli Yayın Hizmetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
 The Journal of International Social Research* VIII/36 (2015), 454

[56] Lamia Abul Levent, "Diyanet Gazetesi'nden Diyanet Aylık Dergiye", *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Aralık 2015), 30-31; Salman, "Dinî Yayıncılık Bağlamında Başkanlık Yayınları".

kandil gecelerinde mevlitler canlı olarak yayınlanmıştır. 1980'li yıllarda ise sesli ve görüntülü dinî yayıncılıkta önemli bir ivme kazanılmış, TRT'de "İnanç Dünyası" isimli programın yayına girmesi ve yayının süresinin artırılması bu dönemdeki gelişmeler arasında yer almıştır. Aynı dönemde, Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda haftada beş gün, 30'ar dakikalık dinî programlar yapılmaya başlanmıştır. Bu süreçte, dinî yayınların toplumsal etkisi arttıkça, Diyanet İşleri Başkanlığı bu alanda daha da genişleyen bir yayım ağı oluşturmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı, sesli ve görüntülü yayıncılıkla ilgili olarak daha geniş bir kitleye ulaşabilmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu alandaki taleplerin başında, bir televizyon kanalı kurma ya da Devlet televizyonu kanallarından birinin belirli saatlerde dinî yayınlara ayrılması yer almıştır. Bu talepler, 17 Eylül 1997'de Diyanet ve TRT Genel Müdürlüğü arasında imzalanan protokolle karşılık bulmuş ve bu anlaşma çerçevesinde, 1 Kasım 1997 tarihinde TRT 4 ekranlarında "Diyanet Saati" programı yayınlanmaya başlanmıştır. Haftada bir gün yayınlanan bu program, topluma dinî içerikli bilgiler sunmayı amaçlamıştır.[57]

Ergeç'in 2004 tarihli araştırması ise dönemin dinî yayıncılığı hakkında önemli veriler sunmaktadır. Çalışmaya göre, o dönemde TRT 1 kanalında dinî içerikli toplam 10 sohbet programı yayımlanmıştır. Bu programlar arasında, özellikle Perşembe sabahları yayınlanan ve yarım saat süren "İnanç Dünyası" programı ile Cuma sabahları dört bölüm olarak yayınlanan "Diyanet Saati" programı öne çıkmıştır. Ayrıca, Kur'an-ı Kerim okuma, dinî sohbetler, şiirler ve dizi bölümleri gibi çeşitli temalarla hazırlanan programlar da izleyicilerin beğenisine sunulmuştur.[58]

Diyanet, sadece yazılı yayınlarla sınırlı kalmamış, çocuklara yönelik sesli ve görüntülü yayınlar konusunda da önemli adımlar atmıştır. Özellikle 1990 yılında Kültür Bakanlığı'ndan birincilik ödülü kazanan "Emre" adlı çizgi film, bu alandaki başarılı örneklerden biridir. 20 dakikalık 8 bölümden oluşan bu çizgi film, dini ve ahlaki değerleri çocuklara eğlenceli bir şekilde aktarırken, aynı zamanda önemli bir kültürel mirası da tanıtmıştır. Ayrıca, Mustafa Kutlu'nun senaryosunu yazdığı "Yusufçuk" ve "İnsanlar Yaşadıkça" gibi drama türündeki yayınlar, daha

[57] Güler, "Dinî Yayıncılık ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları", 39.
[58] Mehmet Görmez, "Sesli ve Görüntülü Dini Yayıncılık Açısından Diyanet İşleri Başkanlığı", *II. Uluslar Arası Dini Yayınlar Kongresi: Tebliğler-Müzakereler 05-07 Kasım 2004 / Ankara* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2005), 35-36.

derinlemesine insani ve dini mesajlar içeren projeler olarak dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra, "Süleyman Çelebi ve Mevlit" belgeseli gibi altmış dakikalık programlar da hazırlanarak izleyiciye tarihî ve kültürel derinlikte içerikler sunulmuştur. Diyanet, aynı zamanda "Kur'an ve Çağ", "Öncüler", "Hurafeler ve Batıl İnançlar" gibi önemli konularda sohbet bölümleri içeren, Kur'an-ı Kerim kıraatinin yer aldığı 21 bölümlük paket programlar da hazırlamıştır. Bu çeşitlilik, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sesli ve görüntülü yayıncılık alanında ne denli etkili bir şekilde toplumun her kesimine hitap ettiğini ve dini değerleri farklı formatlarda sunduğunu göstermektedir.[59]

Diyanet İşleri Başkanlığı, sesli ve görüntülü yayıncılık alanında uzun yıllar boyunca TRT bünyesinde sınırlı saatlerde yayın yapmıştır. Ancak zamanla bu yayıncılık faaliyetleri genişleme fırsatları bulmuş ve Başkanlık, medya alanındaki imkânlarını artırmak için adımlar atmıştır. 2012 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Diyanet Vakfı'nın TRT desteğiyle kurduğu TRT Diyanet TV, bu genişlemenin ilk adımlarından biri olmuştur. Yayınlarının içerik ve kalitesini sürekli olarak geliştiren Başkanlık, 6 Ağustos 2018'de önemli bir dönüşüm yaşamış ve yayınlarını Diyanet TV markasıyla sürdürmeye başlamıştır.[60]

Radyo yayıncılığında da benzer bir gelişim yaşanmıştır. Önceleri TRT bünyesinde gerçekleştirilen radyo yayınları, 2013 yılında kurulan Diyanet Radyo ile Başkanlık tarafından doğrudan yapılmaya başlanmıştır. Zamanla bu alanda da daha fazla fırsat doğmuş ve 2015 yılında Diyanet Kur'an Radyo, 2017'de ise Hz. Peygamberin hadisleri ve sünnetini dinleyicilere aktarmak amacıyla Risalet Radyo yayına girmiştir. Diyanet, elde ettiği bu medya araçlarıyla toplumu dini ve kültürel konularda aydınlatma amacını sürdürmüş ve günümüze kadar birçok önemli sesli ve görüntülü yayın yapmıştır. Radyo ve televizyon yayıncılığında yaşanan bu gelişmeler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kendini yenileyen bir kurum olarak toplumun ihtiyaçlarına cevap verme çabalarını ortaya koymaktadır. Yayın içeriklerinde belgesel,

[59] Nüket Elpeze Ergeç, "Dinî Didaktik Sohbet Programları (Ulusal Televizyonlardaki Dinî Yayınlar: Dinî Sohbet Programlarının Anlam ve Görüntü Açısından İncelenmesi)", *II. Uluslar Arası Dini Yayınlar Kongresi: Tebliğler-Müzakereler 05-07 Kasım 2004 / Ankara* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2005), 244-245.

[60] Güler, "Dinî Yayıncılık ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları", 40.

çocuk programları, eğitim, eğlence, haber, kültür, müzik ve sinema gibi pek çok farklı kategori bulunmakta ve her biri toplumun dini, ahlaki, ilmî ve kültürel gelişimine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Başkanlık, çocuklara yönelik yeni bir yayıncılık alanına adım atmıştır. Çocukların İslâmiyet'i doğru bilgilerle öğrenebilmesi amacıyla, çizgi filmler ve çocuklara özel içeriklerle İslâm'ın öğretilmesine yönelik olarak TRT ile protokol imzalanmıştır. Bu protokolün bir sonucu olarak, Mayıs 2023'te "TRT Diyanet Çocuk Kanalı" yayın hayatına başlamıştır. Bu kanal, özellikle çocukların dini değerleri doğru bir şekilde öğrenmesine katkı sağlamak amacıyla, zengin ve eğitici içerikler sunmaya devam etmektedir.[61]

Dijital yayıncılık, son yıllarda hızla gelişen bir alan olarak, dünya genelindeki dönüşüm sürecinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemeler, medya sektörünü dijital platformlara yönlendirmiştir. Bugün, internet sayesinde çok sayıda kaynağa kolayca dijital ortamda ulaşabiliyoruz. Bu değişim, dinî yayıncılığı da içine alarak önemli bir yenilik sürecine girmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı da bu dijital dönüşüm sürecine aktif olarak katılmış, geleneksel basılı yayınlarını çevrimiçi platformlarda yayınlamakla kalmayıp, sosyal medya üzerinden geniş bir kitleye ulaşma imkânı elde etmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dijital yayıncılık faaliyetleri, Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü'ne bağlı Dijital Yayınlar Daire Başkanlığı tarafından koordine edilmektedir. Bu daire, başkanlığın dijital platformlardaki faaliyetlerinin yönetilmesinden sorumludur. Bu bağlamda, Başkanlığın dijital yayıncılıkla ilgili temel görevlerinden bazıları şunlardır:[62]

- Dijital platformlara aktarılması gereken eserlerin dijital ortama uygun hale getirilmesi ve gerektiğinde yeni dijital içeriklerin oluşturulması.
- Dijital yayıncılıkla ilgili planlar yapmak ve dijital gelişmeleri takip ederek, bu alandaki verimliliği artıracak iş birlikleri kurmak.
- Basılı yayınların, süreli yayınların, sesli ve görüntülü içeriklerin dijital ortama taşınması ve bu içeriklerin tanıtımı ile ilgili işlemlerin yürütülmesi.

[61] Büyüker, *Din Hizmetlerinin Tanıtımında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Yayıncılığı*, 77-78.
[62] Büyüker, *Din Hizmetlerinin Tanıtımında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Yayıncılığı*, 81-84.

- Dijital mecralarda yayınlanması talep edilen eserlerin, dini açıdan titizlikle incelenmesi; bu eserlerin gerekirse ilgili dini kurullara iletilmesi ve onay sürecinin ardından yayınlanması.
- Dijital yayıncılığın kapsamını genişleterek, Başkanlığın yayın politikaları doğrultusunda mobil uygulamalar geliştirilmesi ve bu uygulamaların sürekli olarak güncel tutulması.
- Başkanlık, dijital yayıncılığı sadece geleneksel medyaya alternatif bir araç olarak görmekle kalmayıp, aynı zamanda daha geniş kitlelere ulaşmak ve toplumun farklı kesimlerine etkili bir şekilde hitap etmek için stratejik bir alan olarak kullanmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, dijital yayıncılık alanında önemli bir adım atarak, "Diyanet Dijital" platformunu hayata geçirmiştir. Bu platform, kitaplar, e-dergiler ve sesli kitaplar gibi farklı içerikleri dijital ortamda sunmaktadır. Kullanıcılar, bu platformda sadece basılı eserleri dijital formatta değil, aynı zamanda hatim ve Türkçe meal setleri gibi önemli dini içeriklere de erişim sağlayabilmektedirler. Ayrıca, videolar gibi görsel içerikler de platformda yer almakta, böylece dinî bilgilere erişim daha zengin bir şekilde sunulmaktadır. Başkanlık ayrıca mobil uygulamalarla da dijital yayıncılık hizmeti sunmaya devam etmektedir. Öne çıkan mobil uygulamalardan bazıları ise Kur'an AkÂdemi, Namaz Vaktim, Diyanet Çocuk Takvimi gibi kategorilerde kullanıcılara hitap etmektedir. Başkanlık, 2019-2023 Stratejik Planı kapsamında dinî bilginin etkin bir şekilde üretilip paylaşılması için net hedefler belirlemiştir. Bu hedeflerden biri, dinî bilginin hedef kitleye uygun bir şekilde ulaştırılmasıdır. Plan doğrultusunda, Başkanlık dijital ve sosyal medya platformlarını etkin bir şekilde kullanmayı hedeflemektedir. Performans göstergeleri arasında, çeşitli medya formatlarında hazırlanan içeriklerin sosyal medya mecralarında çeşitlendirilerek daha geniş bir kitleye ulaşılması yer almaktadır. Bu adımlar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dijital yayıncılık ve sosyal medya alanındaki ciddiyetini ve bu alanlarda sağladığı etkinliği göstermektedir. Başkanlık, dijital platformları ve sosyal

medya kanallarını, toplumun farklı kesimlerine dinî bilgileri daha etkili bir şekilde sunmak için stratejik bir araç olarak kullanmaktadır.[63]

1.2. Türkiye Diyanet Vakfı

Sivil toplum örgütleri, devlet kurumlarının dışında yer alan, bağımsız bir yapıyla sosyal, siyasal, kültürel ve hukuki amaçlara yönelik faaliyetler sürdüren, genellikle gönüllülük esasına dayanan ve kâr amacı taşımayan kuruluşlardır. Bu yapılar, dernek, vakıf, sendika ya da oda gibi çeşitli yasal çerçeveler altında örgütlenerek topluma hizmet sunarlar. Temel hedefleri, bireylerin ve toplumun yararına olacak faaliyetlerde bulunmak, sosyal faydayı önceleyerek mevcut kaynakları daha etkin ve adil bir biçimde kullanmaktır. Bu çerçevede, özellikle vakıflar önemli bir yer tutar. Arapça kökenli "vakf" kelimesi, "alıkoymak" anlamına gelmekle birlikte terimsel olarak, bir mülkün ya da servetin sahibince sürekli bir şekilde kamu yararına tahsis edilmesi anlamında kullanılır. Tarihi kökeni oldukça eski olan vakıflar, İslâm medeniyetinde sosyal adaletin sağlanmasında ve yoksulların desteklenmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir.[64]

Türkiye'de vakıf geleneği, Osmanlı'dan günümüze kadar süregelen güçlü bir mirasa sahiptir. Bu geleneğin modern bir yansıması olarak kurulan Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), dini ve sosyal alanda halkın katkılarını organize etmek ve hizmete dönüştürmek üzere faaliyetlerini sürdürmektedir. Maddi imkânı olan bireyler, bu vakıf aracılığıyla doğrudan ya da dolaylı olarak hayır işlerine katkı sunabilmektedir. Ancak vakıf öncesi dönemde, halkın bağışlarının sistemli bir biçimde toplanması ve dini hizmetlerde kullanılması konusundaki eksiklikler dikkat çekmiştir. Bu ihtiyaca cevap vermek amacıyla Türkiye Diyanet Vakfı'nın kurulmasına karar verilmiş; bağışların resmi ve denetlenebilir yollarla kabul edilmesi hedeflenmiştir. Vakıf, din hizmetlerinin daha organize bir biçimde yürütülmesini sağlamak, bağışları merkezi bir yapıda toplamak ve bu kaynakları etkili bir şekilde değerlendirmek üzere yapılandırılmıştır.

[63] Büyüker, *Din Hizmetlerinin Tanıtımında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Yayıncılığı*, 81-84.
[64] Hacı Mehmet Günay, *Vakıf* (İstanbul: Diyanet İslâm Ansiklopedisi, 2012).

Diyanet İşleri Başkanlığı ile uyumlu çalışması adına, Diyanet İşleri Başkanı aynı zamanda vakfın Mütevelli Heyeti'nin doğal başkanı olarak belirlenmiştir.[65]

Maliye Bakanlığı'nın 27 Aralık 1977 tarihli yazısı doğrultusunda, Türkiye Diyanet Vakfı'na vergi muafiyeti tanınmış ve bu muafiyet 1978 yılının Ocak ayında Resmî Gazete'de yayımlanarak resmiyet kazanmıştır. Vakıf, dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün himayesinde ve Diyanet İşleri Başkanı Dr. Lütfi Doğan ile beraber birçok üst düzey din görevlisinin katkılarıyla 150.000 TL sermaye ile kurulmuştur. Resmi kuruluş tarihi 13 Mart 1975 olan vakfın kuruluş işlemleri, Ankara 11. Noterliği'nde yapılan imzalarla tamamlanmış, senedi ise 7 Nisan 1975'te mahkeme kararıyla onaylanmıştır. Bu karar, 8 Mayıs 1975 tarihli Resmî Gazete'de duyurulmuştur.[66]

TDV, merkezi Ankara'da bulunan ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan özel statülü bir kuruluştur. Kuruluşundan itibaren cami, Kur'an kursu, imam hatip liseleri ve müftülük binaları gibi birçok dini ve eğitimsel yapının inşasında etkin rol oynamıştır. Eski Mütevelli Heyeti üyesi Yakup Üstün'ün de ifade ettiği gibi, Türkiye Diyanet Vakfı yalnızca yurt içinde değil, Türk dünyasının dört bir yanında dini hizmetleri destekleyerek millî bir misyon üstlenmiş, bu yönüyle vakıf anlayışını çağdaş bir biçimde sürdürmeyi başarmıştır.[67]

Türkiye Diyanet Vakfı'nın kuruluş amacı, İslâm dininin özünü ve hakiki kimliğini topluma sağlıklı şekilde aktarmak, toplumun manevi ihtiyaçlarına yönelik hizmetlerde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yanında yer alarak bu alanda kurumsal destek sunmaktır. Vakıf, cami inşası ve donanımı gibi fiziksel yapılarla dini hayatın altyapısını güçlendirmeyi, imkânı olmayan hasta bireylerin tedavi edilebilmesi için gerekli sağlık merkezlerini oluşturmayı ve özellikle zekât ile fitre gibi dini sorumlulukların doğru şekilde ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını amaç edinmiştir. Bu

[65] Fatma Zehra Aktaş, *Türkiye'nin Uluslararası Sosyal Hizmetleri: Türk Kızılayı, Türkiye Diyanet Vakfı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017).
[66] Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2016).
[67] Hasan Yavuzer, *Dini Otorite ve Teşkilatların Sosyolojik Analizi (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2005).

sayede toplumsal dayanışma ve sosyal yardımlaşma mekanizması hem dini hem de insani temellerle kuvvetlendirilmiş olur.[68]

Türkiye Diyanet Vakfı Genel Müdür Yardımcısı Abdurrahman Çetin'in ifadesiyle; vakıf, geçmişin medeniyet değerlerini bugünün hizmet anlayışıyla birleştirerek yedi kıtada iyiliği yaymaya çalışan bir anlayışla faaliyet göstermektedir. TDV, sadece maddi yardım değil, aynı zamanda ahlaki, sosyal ve kültürel destekle insanlık için organize bir iyilik sistemi oluşturmayı hedefleyen kurumsal bir yapı haline gelmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda Vakıf, Diyanet İşleri Başkanlığı ile iş birliği içerisinde hareket etmekte; gerektiğinde farklı kurum ve kuruluşlarla da ortak projeler geliştirmektedir. Vakfa ait taşınmaz mallar ve kaynaklar, mütevelli heyetinin kararları doğrultusunda Başkanlık hizmetine ücretsiz olarak sunulmakta; bunun yanı sıra maddi varlıklar, ihtiyaç anında ayni ya da nakdi destek olarak Başkanlığa aktarılabilmektedir.[69]

Vakfın hukuki temelini oluşturan resmi senedin 2. ve 3. maddelerinde bu hedefler detaylı biçimde açıklanmıştır. İkinci maddeye göre, vakfın asli görevi İslâm'ın manevi yönünü kapsamlı biçimde tanıtmak, halkın dini sorularına rehberlik edecek çalışmalara katkıda bulunmak ve bu süreçte Diyanet İşleri Başkanlığı'nı desteklemektir. Ayrıca, sosyo-ekonomik bakımdan yetersiz bireyler için sağlık ve yardım hizmetlerinin sağlanması, ibadet mekânlarının inşa edilmesi ve toplum yararına çalışacak projelerin hayata geçirilmesi temel görevler arasında yer alır. Bu faaliyetlerin bir diğer boyutu ise, Diyanet'in hizmetlerini sadece resmi sınırlar içinde değil, toplumun her katmanına yayarak daha ulaşılabilir hale getirmektir. Vakıf, dini ve milli değerlere aykırı olmayacak şekilde, örf, adet ve ahlak kurallarına bağlı kalarak hem bireysel hem de toplumsal düzeyde fayda üretmeyi öncelik olarak belirlemiştir.[70]

Sosyal yardımlarda ve dini hizmetlerde yalnızca maddi değil, aynı zamanda manevi tatmini de ön plana alan bu kurum, insanların yardımlaşma ve dayanışma duygularını güçlendirerek, dini vecibeleri yerine getirmenin verdiği huzuru da

[68] Ahmet Uzunoğlu, *Diyanet Vakfı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999).
[69] Kamil Kaya, "Türkiye Diyanet Vakfının Türk Toplumundaki Yeri ve Önemi", *Diyanet Dergisi* 25/1 (1989), 17-30.
[70] Yavuzer, *Dini Otorite ve Teşkilatların Sosyolojik Analizi (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği),* 123.

pekiştirmektedir. Türkiye gibi büyük oranda Müslüman nüfusa sahip bir ülkede, bu tarz bir vakfın işlevi yalnızca yardım sağlamak değil, aynı zamanda toplumun dini duyarlılıklarına karşılık vermek, inançla hizmeti bir arada yürütmektir. Dönemin Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Tayyar Altıkulaç'ın hatıratlarında belirttiği gibi, Türkiye Diyanet Vakfı'nın kurulmasındaki en temel etkenlerden biri, Diyanet'in resmî bütçeyle karşılayamadığı hizmetlerin desteklenmesi ve bu hizmetlerin daha etkili şekilde toplumla buluşturulmasıdır. Bugün de vakıf, bu ilke doğrultusunda toplumun her kesimine ulaşmayı hedefleyen projeler geliştirerek, dini hizmetlerin sınırlarını genişletmeye devam etmektedir.[71]

1.2.1. Diyanet Vakfı Yayınları

İslâmi ilimlerin derinlemesine araştırılmasını ve bu alanda nitelikli veri üretimini amaçlayan İslâmi Araştırmalar Merkezi (İSAM), Türkiye Diyanet Vakfı'nın bir girişimi olarak 1983 yılında İstanbul Üsküdar-Bağlarbaşı'nda faaliyete geçirilmiştir. Kurum, özellikle İlahiyat alanında akademiküretime odaklanmakta; Kuzey Afrika'dan Balkanlar'a, Ortadoğu'dan Orta Asya'ya uzanan geniş bir coğrafyada İslâm dünyasına dair ilmi çalışmaları desteklemektedir. 2022 yılından bu yana merkezin başkanlığını yürüten Prof. Dr. Mürteza Bedir öncülüğünde, İSAM günümüzde de hem geleneksel İslâm düşüncesini hem de çağdaş dinî meseleleri akademikdüzlemde değerlendiren çalışmalar üretmektedir.[72]

İSAM sadece bilgi üretmekle kalmayıp, araştırmacıların yetişmesine katkı sunan, akademikyönlendirmelerde bulunan ve etkinliği yüksek bir araştırma kurumu işlevi de görmektedir. Türkiye'deki ve yurt dışındaki ilahiyat çevrelerinde saygınlığı bulunan kurum, farklı alanlardan uzman akÂdemisyenlerle genişleyen bilimsel faaliyetlerini sürdürmektedir. Kuruma bağlı olarak faaliyet gösteren ve İstanbul'daki birçok araştırmacı için vazgeçilmez bir kaynak merkezi olan İSAM Kütüphanesi, barındırdığı 340.000 eserle zengin bir içerik sunmakta, fakat artan ihtiyaçlar doğrultusunda yaklaşık 2 milyon eserin yer alabileceği yeni bir kütüphane yapımı

[71] Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken,* 270.
[72] Ramazan Buyrukçu, *Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfının Türk Dünyasındaki Eğitim ve Din Hizmetleri Alanındaki Katkıları* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2007).

planlanmaktadır. İSAM'ın en öne çıkan yayın projesi hiç kuşkusuz "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi"dir. Yaklaşık 2000 yazarı ve kapsamlı bir editoryal kadroyu barındıran bu ansiklopedi, 25 yıl süren titiz bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkmış, 44 cilt hâlinde yayımlanmıştır. Eser, 2014 yılında Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü'ne, 2019'da ise Fuat Sezgin yılı kapsamında Türkiye Bilimler AkÂdemisi tarafından verilen İslâm Bilimi ödülüne layık görülmüştür. 500 temel kaynak taranarak oluşturulan ve 16.855 başlıktan oluşan bu dev ansiklopedi, aynı zamanda dijital ortama aktarılmış, ücretsiz çevrim içi erişimle geniş bir kullanıcı kitlesine ulaşma imkânı sağlanmıştır.[73]

1.2.2. Diyanet İslâm Ansiklopedisi

İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) bünyesinde hazırlanan ve Türkiye'de ilmî yayıncılık açısından bir dönüm noktası kabul edilen TDV İslâm Ansiklopedisi, yaklaşık çeyrek asra yayılan yoğun bir akademikemeğin ürünüdür. Yaklaşık iki bin araştırmacının katkısıyla ve güçlü bir redaksiyon-denetim mekanizması eşliğinde oluşturulan bu külliyat, 44 cilt hâlinde yayımlanmış; madde yazım sürecinde klasik ve modern kaynaklar titizlikle taranarak geniş bir literatür zemini oluşturulmuştur. On binlerce başlık içeren ansiklopedi, İslâm ilimlerinden tarih ve edebiyata, mezhepler tarihinden tasavvufa kadar pek çok alanda derinlikli ve akademikiçerik sunmaktadır. Bu yönüyle yalnızca Türkiye'de değil, uluslararası düzeyde de referans gösterilen bir başvuru kaynağı niteliği kazanmıştır. Eserin ilmî değeri, 2014 yılında verilen Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü ile tescillenmiş; ayrıca 2019'un Fuat Sezgin yılı ilan edilmesi sonrasında Türkiye Bilimler AkÂdemisi tarafından verilen Fuat Sezgin Ödülleri kapsamında İslâm bilim tarihi alanında ödüle layık görülmüştür.[74] Ansiklopedi maddeleri hazırlanırken yüzlerce temel kaynak taranmış; kavramlar, şahıslar ve olaylar ilmî nesnellik çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda peygamber kıssalarına dair maddeler de hem Kur'an ayetleri hem klasik tefsir literatürü hem de tarihsel veriler ışığında akademikbir üslupla kaleme alınmıştır. Hz. Âdem'den Hz. Nûh'a, Hz. Mûsâ'dan Ashâb-ı Kehf anlatısına kadar pek çok kıssa,

[73] Nurcan Yavuzyiğit, *Türkiye Diyanet Vakfı'nın Aileye Yönelik Hizmetleri*. 1150.
[74] Merve Arslan, *Türkiye Diyanet Vakfına Bağlı Yurtlarda Kalan Üniversiteli Gençlere Verilen Yaygın Din Eğitimi Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi*, (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 25.

ansiklopedide bağımsız maddeler veya ilgili şahıs başlıkları altında detaylı biçimde incelenmektedir. Maddelerde rivayetlerin kaynak değeri, tarihsel arka plan, literatürdeki farklı yorumlar ve modern araştırmalardaki yaklaşımlar karşılaştırmalı biçimde sunulmaktadır.

Bu çalışmada peygamber kıssalarının inceleme zemini olarak doğrudan TDV İslâm Ansiklopedisi tercih edilmemiştir. Bunun temel gerekçelerinden biri, ansiklopedinin daha ziyade akademikçevrelere hitap eden, teknik terminolojiye dayalı ve uzmanlık gerektiren bir dil kullanmasıdır. Ansiklopedi maddeleri derinlikli ve eleştirel bir çerçeve sunsa da, geniş halk kitlelerinin ve özellikle çocuk ya da genç okur kitlesinin doğrudan erişimine uygun bir anlatım formuna sahip değildir. Buna karşılık, halkın dinî bilgiye daha kolay ve pratik biçimde ulaşabildiği yayın organları, pedagojik ve popüler düzeyde daha etkili olabilmektedir. Öte yandan TDV İslâm Ansiklopedisi'nin çevrim içi erişime açık olması önemli bir avantajdır; ancak içerik yapısı itibarıyla araştırmacılar, akÂdemisyenler ve ileri düzey okuyucular için tasarlanmış olması, çalışmanın hedef kitlesiyle tam örtüşmemektedir. Bu nedenle peygamber kıssalarının toplumsal ve pedagojik yansımalarını değerlendirmeyi amaçlayan bir araştırmada, daha geniş kitlelere hitap eden ve dinî anlatıları sadeleştirerek sunan yayınların incelenmesi yöntemsel açıdan daha uygun görülmüştür.

TDV İslâm Ansiklopedisi, peygamber kıssaları konusunda ilmî derinlik ve kaynak çeşitliliği bakımından son derece kıymetli bir başvuru kaynağıdır; ancak bu çalışmanın kapsamı doğrultusunda, halkın dinî bilgiye erişim kanalları ve pedagojik sunum biçimleri önceliklendirildiği için ansiklopedi doğrudan analiz nesnesi yapılmamıştır. Böylece hem akademikliteratür ile popüler dinî yayıncılık arasındaki fark ortaya konulmuş hem de hedef kitlenin erişim ve anlama düzeyi dikkate alınarak metodolojik bir tercih yapılmıştır.

1.3. Kur'an-ı Kerim'de Kıssa

1.3.1. Kıssa Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

Kıssa kelimesi, Arapça kökenli olup Türkçeye "kesmek, kısaltmak, anlatmak" gibi anlamlarla geçmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu kelime, özellikle bir olayın ya da hikayenin açıklanması anlamında kullanılmıştır. Yusuf 12/3 ayette, "Biz sana Kur'an'ı vahyetmekle, en güzel kıssaları anlatıyoruz" ifadesiyle, kıssa kelimesi "en iyi açıklamayı yapmak" şeklinde yorumlanabilir. Başka bir ayette ise "Musa'nın annesi, onun kız kardeşine, 'Musa'yı takip et' dedi" şeklinde, takip etme anlamına gelir.[75]

Kıssa, temelde haber veya bilgi anlamına gelir. Yani bir kişi bir hikâye anlattığında, anlatılan bu hikâyeye "kıssa" denir. "Kasas" kelimesi, zamanla yalnızca haber değil, aynı zamanda bir hikâye anlatımı için de kullanılmaya başlanmıştır. Kıssa, bir kişinin izlediği yol, takip ettiği hikâye anlamına gelir. Bu bağlamda, kıssa bir haberin ardında takip edilen bir yolculuk, bir anlam arayışıdır.[76]

Edebiyat terimi olarak kıssaya bakanlar kıssanın bir olay örgüsüne sahip olması gerektiğini savunur, çünkü bu örgü, okuyucuda merak uyandırır ve onları hikâyenin sonuna kadar sürükler. Ancak bazıları için kıssa, sadece olayların sıralı bir anlatımı değil, aynı zamanda insan doğası ve yaşamın derinlikleri hakkında derin bir inceleme sunar. Bir kıssa ya da hikâye, aslında çok daha geniş ve kapsamlı bir bütündür; her bir parçası kendi başına anlam taşımaz. Bu, bir nehir gibi akıp giden bir yaşam yolculuğuna benzetilebilir. Kıssa, hem karakterlerin gelişimini hem de olayların etkisini göstererek okuyucuya yaşamın tam anlamıyla bir kesitini sunar. Bir hikâye, sadece bir olayı anlatmaktan çok daha fazlasıdır; iç dünyaları keşfeder, yaşamın gizemlerine dokunur ve insanın varoluşunu anlamaya çalışır.[77]

Kıssanın temel amacı, genellikle sınırlı bir zaman diliminde ve mekânda bir olayı anlatırken, insan doğası, değerler ve yaşamın gerçekleri üzerine derin anlamlar keşfetmektir. Hikâye, ilgi çekici ve düşündürücü olmak için farklı anlatım teknikleri

[75] İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971), 167; Yusuf, 12/3.
[76] İdris Şengül, "Kıssa", İslâm Ansiklopedisi, TDV, Ankara 2022, 25, 498-500; Sarı, 1234.
[77] Mustafa Öztürk, Kıssaların Dili, Avrasya Yay., Ankara 2006, 11.

kullanır. Hem kurgusal hem de gerçek bir hikâye olabilir, ama her iki şekilde de insan hayatını ve gündelik yaşamı yansıtan anlamlar taşır. Sonuç olarak, kıssa, edebi bir sanat olarak, sadece bir olayın anlatımını değil, aynı zamanda yaşama dair izler bırakmayı ve okuyucuya bir anlam, bir mesaj sunmayı hedefler.[78]

1.3.2. Kur'an Kıssaların Genel Özellikleri

Kıssalar, kutsal kitapların temel öğelerinden biri olup, özellikle dinî dilin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum, Tanah'ta İsrailoğullarının tarihini anlatan metinlerde, Hz. İsa'nın hayatını merkeze alan İncillerde ve Yeni Ahit'in diğer kitaplarında da açıkça görülebilir. Kur'an'da da önemli bir yer tutan kıssalar, hacim açısından oldukça büyük bir yer kaplamaktadır.[79]

Tevrat ve İncil gibi diğer kutsal metinlerde kıssalar çoğunlukla biyografik anlatımlar çerçevesinde, bireylerin hayat hikâyeleri üzerinden şekillenirken, Kur'an'daki kıssalar bu anlayıştan belirgin biçimde ayrılır. Kur'an'da kıssalar, tarihi ayrıntılardan ziyade evrensel ilkelere ve ahlaki mesajlara odaklanarak sunulur. Anlatılan olayların kronolojik veya detaylı betimlemelerinden çok, taşıdığı ders ve ibret ön plandadır. Bu yönüyle Kur'an kıssaları, okuyucunun olaydan "hisse" çıkarmasını hedefleyen öğretici bir yapıya sahiptir. Ancak bu mesajın doğru anlaşılabilmesi için kıssaların bağlamlarından koparılmadan, Kur'an'ın bütüncül mesajı içerisinde değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.[80]

Kur'an'da üç farklı kıssa türünden bahsedilebilir. İlk tür kıssalar, peygamberlerin yaşamlarına, onlara karşı çıkan kavimlerin inkâr sebeplerine, peygamberlerin mucizeleriyle nübüvvetlerini ispatlama çabalarına ve nihayetinde inananlar ile inkâr edenlerin akıbetlerine dair anlatılardır. Bu kıssalar, temel olarak ahlaki ve dini öğretileri aktarır.[81]

---

[78] İdris Şengül, Kur'ân Kıssaları Üzerine, Işık Yay., İzmir 1994, 72

[79] Yusuf Batar, "Kur'an Kıssalarının Amaçlarıyla İlgili Kavramların Eğitim Öğretim Açısından Tahlili", *İslâmi İlimler Dergisi*, Yıl: 9, 9(1), 2014, 156.

[80] Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 2002, 34-35.

[81] Abdullah Acar, "Bir İçtihad Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9, 2007, 100.

İkinci tür kıssalar ise, peygamber oldukları kesin olmayan karakterlerin ve bazı kavimlerin yaşadığı olayları ele alır. Bu kıssalarda örneğin Talut ve Calut, Zü'l-Karneyn gibi figürler ile Ashab-ı Sebt gibi toplulukların hikâyeleri yer alır. Bu kıssalar, daha çok toplumsal veya tarihî dersler vermeyi amaçlar ve dini mesajlar içerir.[82]

Üçüncü tür kıssalar ise, doğrudan Hz. Peygamber'in yaşadığı döneme dair olaylara odaklanır. Bu kıssalar, Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti, müşriklere karşı verdiği mücadeleler ve sosyal ilişkilerini anlatan önemli metinlerdir. Bu kıssalar, İslâm toplumunun oluşum sürecini ve dönemin toplumsal yapısını anlamak açısından büyük bir önem taşır.[83]

Kur'an'da geçen kıssaların genel özellikleri, metnin derinlemesine anlaşılabilmesi için dikkat edilmesi gereken unsurlar sunar. İlk olarak, kıssaların bağlamlarından koparılması oldukça zordur. Kur'an'ın genel mesajıyla uyumlu bir şekilde anlaşılabilmesi için kıssaların kendi bağlamlarına sadık kalarak incelenmesi gerekmektedir. Kur'an'daki kıssalar, bir bütün olarak ele alındığında, "Kasasu'l-Kur'an" terimiyle tanımlanır ve burada hem peygamberlere hem de diğer önemli şahsiyetlere dair öğüt verici anlatılar yer alır. Mesela, Ashab-ı Kehf kıssası, doğrudan bir peygamberle ilişkilendirilmemekle birlikte, Kur'an'da yer almasının nedeni taşıdığı derin hikmet ve mesajdır.[84]

Kur'an, tarihi olayları kronolojik bir sıralama ile anlatan bir kitap değildir. Olaylar, belirli bir zaman diliminde ve belirli bir yerle sınırlı olmadan, esasında içerdikleri mesaj ve hikmetlere göre dağılmıştır. Bu, Kur'an'ın bir tarih kitabı değil, insanlara dini öğütler veren ve ahlaki dersler sunan bir kitap olduğunu gösterir. Tarihsel olaylar, genellikle bağlam içinde değil, olayların özüne dair dersler çıkarmak amacıyla serpiştirilmiş şekilde anlatılır. Bir diğer önemli özellik, Kur'an'daki kıssaların bir ırk veya topluluk etrafında şekillenmemesidir. Kıssaların merkezinde insan bulunmaktadır ve bu insanın yaratılış gayesi olarak da "tevhid" konusu işlenir. Kur'an, insanın yaratıcısı olan Allah'a ibadet etmesi gerektiğini vurgular. Bu temalar,

[82] Celal Kırca, "Ahsenü'l- Kasas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDY), İstanbul 1989, II, 178.
[83] Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 173.
[84] Acar, "Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları", 101.

özellikle Hz. İbrahim'in kıssasında kendini açıkça gösterir. Hz. İbrahim'in kıssasında, onun doğum yeri, soyu veya ailesine dair detaylar verilmez; bunun yerine, tevhid mücadelesinin ne denli önemli olduğu anlatılır. Böylece, tarihsel bağlamlardan ziyade, ilahi mesaj ön planda tutulur.[85]

Kur'an'daki kıssalar genellikle tek bir sureye ya da tek bir olay etrafında toplanmaz. Bunun yerine, çeşitli sureler içerisinde dağılmış şekilde sunulurlar. Ancak, Yusuf suresi, bu kuralın istisnasıdır. Yusuf suresi, özellikle kıssanın düzenli bir şekilde aktarılmasından ötürü "ahsenü'l-kasas" (kıssaların en güzeli) olarak anılır. Bu surenin özellikleri arasında, kıssanın olay örgüsünün zaman, mekân ve karakterler açısından daha net bir şekilde ortaya konması yer alır. Ancak, bu anlatı Tanah'tan farklı olarak karakterlere dair çok fazla detaya girilmeden verilmiştir. Ayrıca, Yusuf suresi, yalnızca anlatının düzenli yapısı değil, sunduğu ibret verici mesajlar açısından da dikkat çekicidir. Kur'an'daki kıssaların bir başka özelliği, bazılarının belirli peygamber ve kavimlerin isimleriyle anlatılırken, bazılarında ise bu isimler açıkça verilmez. Bu tür kıssalarda, "min kabliküm" (sizden önceki toplumlar), "ma kad sebeka" (daha önce olmuştu) gibi ifadelerle önceki kavimlere dair dersler verilir. Bu, Kur'an'ın öğüt ve ders verme amacına hizmet eden bir anlatım biçimidir, çünkü kıssaların temel amacı, geçmişteki topluluklardan alınacak ibretleri günümüze taşımaktır.[86]

1.3.3. Kur'an Kıssaların Amaçları

Muhammed Halefullah, Kur'an'daki kıssaların en önemli amacının, Hz. Peygamber ve müminler üzerinde yoğunlaşan psikolojik baskıyı hafifletmek olduğunu belirtir. Bu görüş, kıssaların psikolojik bir rahatlama sağlama işlevini vurgular. Said Şimşek ise Kur'an'daki kıssaların iki ana hedefi olduğuna dikkat çeker: birincisi, Hz. Peygamber'in moralini yükseltmek ve kararlılığını pekiştirmek; ikincisi ise insanları

[85] Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 173.
[86] Gündüz, "Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları", 66.

düşünmeye sevk ederek, onlara ibret almayı sağlamaktır. Bu ana hedeflerin ötesinde, Kur'an kıssalarının birçok farklı amacı bulunmaktadır[87]:

İlk olarak, kıssalar Hz. Peygamber ve inananların iç dünyalarına hitap ederek, onların kalplerini güçlendirmeyi ve sıkıntılarını hafifletmeyi amaçlar. Bu, sadece bireysel bir destek değil, toplumsal bir bütünlüğün de sağlanmasında önemli bir rol oynar. Ayrıca, Kur'an kıssaları sabır, güzel ahlâk ve adaletin yayılmasına katkı sunarak, insanlara doğru yolu göstermek için kullanılır. Kıssalar, şeytanın insanın en büyük düşmanı olduğunu, Allah'a şükrün önemini, zulüm ve isyanın ise her açıdan zararlı olduğunu öğreterek, doğru yaşam biçimlerini ortaya koyar.[88]

Bir diğer önemli hedef, yüce Allah'ın müminleri hiçbir zaman yalnız bırakmayacağına dair güven aşılamaktır. Aynı zamanda, inkârcılara karşı sabırlı olunması gerektiği, Allah'ın inkârcılara verdiği mühletin bir sınav olduğunu anlamak da kıssaların önemli mesajlarındandır. Bu bağlamda, geçmiş toplumların yanlışlarından ders çıkarmak, müminlerin hatalara düşmeden doğru yolu izlemelerini sağlamak da kıssaların işlevlerindendir.[89]

Kur'an kıssaları, her dönemdeki davetçilere yol gösterici bir örnek ve metot sunar. Geçmişteki peygamberler ve topluluklar, günümüz davetçileri için referans olur. Kur'an'daki kıssalar, zamanla sınırlı kalmayan, her dönemdeki insanlara hitap eden evrensel öğretiler taşır. Kur'an'daki kıssaların temel amacı, özellikle sıkıntılar içinde olan müminlere moral ve güç vermek, onların ruhsal dayanıklılıklarını artırmak, aynı zamanda tevhit ve ahiret inancını güçlendirmektir. Kıssalar, tarihsel olayların ötesinde, insanın manevi yönüne hitap ederek evrensel bir mesaj taşır. Bu mesajlar, her dönemde müminlerin kalplerini güçlendirmek, onları doğru yolda tutmak ve ilahi hakikatlere yönlendirmek amacı taşır.[90]

---

[87] Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı el-Fennu'l-Kasası*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 260.
[88] M. Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş,* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993), 71.
[89] Nurettin Turgay, "Kur'an Kıssaları", *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2000), 2/62-84.
[90] Remzi Kaya, "Kur'an-ı kerim kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 11/2 (2002), 11/31-58.

1.3.4. Kur'an Kıssalarının Çeşitleri

Kur'an'daki kıssalar, hem içerdikleri mesajlar hem de edebi yönleriyle çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırmalar, kıssaların türlerine ve Kur'an'daki işlevlerine göre farklı bakış açıları sunar. En yaygın yapılan sınıflandırmalar ise üç ana kategoriye ayrılmaktadır:[91]

1. Tarihî Kıssalar: Gerçekten yaşanmış, zaman ve mekânı belirli olayları anlatan kıssalardır. Peygamberlerin hayatları ve onları inkâr eden kavimlerin akıbetleri bu gruba girer. Hem tarihsel bilgi verir hem de ibret ve ders içerir.
2. Vâkiî Kıssalar: Tarihsel bir olaydan esinlenen ancak birebir yaşanmış olması gerekmeyen anlatılardır. Amaç, temsil yoluyla mesaj vermektir.
3. Temsilî Kıssalar: Gerçekte yaşanmamış olsa da hakikati sembolik biçimde anlatan kıssalardır. Olaylar birer alegori niteliğindedir ve ahlaki mesaj taşır. Kur'an'daki iki bahçe sahibi kıssası buna örnek gösterilebilir.

Kur'an'daki kıssalar, aynı zamanda edebi açıdan de farklı kategorilere ayrılır:[92]

1. Uzun Kıssalar: Bu kıssalar, Kur'an'da daha geniş bir şekilde yer alır ve olayları detaylı bir biçimde anlatır. Genellikle bir sureyi veya büyük bir kısmı kapsar. Yûsuf kıssası en bilinen örneklerden biridir; burada olaylar, karakterler ve mesajlar ayrıntılı şekilde sunulur. Diğer örnekler arasında Nûh, Hûd, İbrâhim, Mûsâ ve Îsâ kıssaları da yer alır. Bu tür kıssalar, anlatmak istedikleri mesajı, ayrıntılı bir biçimde ve derinlemesine işler.
2. Kısa Kıssalar: Bu kıssalar ise daha öz ve kısa bir şekilde anlatılır. Genellikle tarihsel olayların ya da insan hayatının küçük bir kesitini sunar. Bu tür kıssalar, hedefe hızlıca ulaşmak için daha kısa bir anlatım kullanır ve genellikle ibret vermek amacıyla özetlenmiş ya da bir ders çıkarmaya yönelik olan kısmı vurgular. Örneğin, inkârcı kavimlerin akıbetleriyle ilgili kısa kıssalar, insanlara geçmişteki hatalardan ders almayı öğretir.

[91] Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 72-84.
[92] Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 72-84.

Kur'an'daki kıssalar farklı biçimlerde sınıflandırılabilir ve her tür kıssa, kendi bağlamında önemli mesajlar taşır. Tarihî kıssalar geçmişin doğru birer yansıması iken, vâkiî ve temsilî kıssalar daha çok evrensel dersler sunmak için kullanılır. Uzun kıssalar, olayların detaylarını ve derin anlamlarını aktarırken, kısa kıssalar ise ibret almak için daha doğrudan ve yoğun mesajlar sunar. Bu çeşitlilik, Kur'an'ın her döneme hitap eden çok yönlü bir kaynak olduğunu gösterir.[93]

[93] Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 72-84.

İKİNCİ BÖLÜM

TDV VE DİB YAYINLARINDAN ÇIKAN PEYGAMBERLER TARİHİ ESERLERİNİN PEYGAMBER KISSALARI BAKIMINDAN İNCELENMES

2.1. Kur'an-ı Kerim'de Peygamber Kıssaları

Kur'an'da Hz. Âdem'in kıssası, toplamda yedi farklı surede yer alarak 78 ayetle detaylandırılmaktadır. Bu kıssa, çalışmamızın ana konusu olduğu için ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.[94]

Hz. İdris (a.s.) ise Kur'an'da yalnızca iki surede adı geçen ve sadece dört ayetle anlatılan bir peygamberdir. İdris (a.s.) hakkında çok az bilgi bulunmaktadır, ancak Kur'an, onun dürüst, sabırlı ve iyi bir insan olduğunu, Allah tarafından yüksek bir makama ulaştırıldığını belirtir.[95]

Hz. Nuh'un kıssası ise Kur'an'da oldukça geniş bir şekilde işlenmiştir ve 28 surede toplamda 145 ayetle yer bulur. Nuh'un ismi 43 kere geçer. Onun kıssasında özellikle dikkat çeken hususlar arasında, 950 yıl boyunca kavmine tebliğde bulunmuş olması, kavminin büyük tufanla helak olması ve oğlu ile ilgili yaşananlar vardır. Tufanın, Nuh'un kavmini ve onların inkârını nasıl yıkıp geçirdiği, kıssanın temel öğelerindendir.[96]

Hud (a.s.) kıssası da Kur'an'da detaylıca yer alır ve 16 surede 102 ayetle anlatılmaktadır. Hud (a.s.) tebliğ ettiği kavmi, Ad kavmi olarak bilinir ve bu kavim, ünlü İrem bağlarının sahipleri olarak tanınır. Hud (a.s.) onları tevhide davet etse de, kavmi bu çağrıya kulak vermemiş ve nihayetinde, sekiz gün süren şiddetli bir fırtına sonucu helak olmuştur. Semud kavmi, Salih (a.s.) peygamber olarak gönderilmiş bir diğer topluluktur ve bu kıssa, Kur'an'da 18 surede 101 ayetle anlatılmaktadır. Semud kavmi kaya oymacılığı ve taş işçiliğiyle ünlüydü. Hicr bölgesinde dağlara oydukları evlerle tanınan bu kavim, kendilerine bir mucize olarak gönderilen deveyi öldürmüş ve peygamberlerine karşı gelmişlerdir. Sonuçta, Allah'ın gazabına uğrayarak, şiddetli

[94] Baḳara, 2/30-39; Aʿrāf,, 7/11-25; Ḥicr,, 15/26-44; İsra, 17/61-65; Kehf, 18/50; Taha, 20/115-127; Ṣād, 38/71-85.
[95] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 77.
[96] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.

bir sarsıntı ve korkunç bir felaketle helak olmuşlardır. Bu kıssaların her biri, tarihsel bir olaya dayanan ve insanlara önemli dersler veren olaylardır. Her peygamber, kendi kavmine Allah'ın birer mesajını iletmiş ve kavminin inkârı, onları felakete sürüklemiştir. Bu kıssalar, sadece geçmişte yaşanmış olaylar değil, aynı zamanda evrensel bir ders sunmaktadır.[97]

Hz. İbrahim'in kıssası, Kur'an'da en geniş şekilde ele alınan peygamber kıssalarından biridir. Yirmi beş surede toplamda 238 ayetle anlatılmaktadır. Bu, Hz. Musa'nın kıssasından sonra Kur'an'daki ikinci en uzun peygamber kıssasıdır. Hz. İbrahim'in yaşamındaki en dikkat çekici olaylar arasında, putlarla mücadelesi, ateşe atılması, oğlunu kurban etme amacına yönelmesi ve Kâbe'yi inşa etmesi öne çıkmaktadır. Bu kıssa, hem inanç hem de sabır adına insanlığa pek çok ders sunar.[98]

Hz. Lut'un kıssası ise, on beş surede 105 ayetle anlatılır. Hz. Lut, aynı dönemde yaşayan Hz. İbrahim'in bir çağdaşı olarak peygamberlik görevi üstlenmiştir. Onun kavmi ise büyük bir sapkınlık içine düşmüş ve ıslah olmamışlardır. Neticede, bu kavim büyük bir helakle karşılaşmıştır. Hz. Lut'un kıssası, toplumları düzeltme ve kötü yollardan geri çekilme çağrısının önemini vurgulamaktadır.[99]

Hz. İsmail'in kıssası ise Kur'an'da dokuz surede 43 ayetle yer almaktadır. Hz. İsmail, Hz. İbrahim'in, Hz. Hacer'den olan oğludur ve babası tarafından Mekke'ye yerleştirilmiştir. Hz. İsmail, babasının kurban etme teklifine tam bir teslimiyetle karşılık vererek, İslâm'ın özündeki teslimiyet ve sadakati sembolize etmiştir. Kâbe'nin inşasında babasına yardımcı olan Hz. İsmail, bu süreçteki fedakârlığıyla da öne çıkmaktadır.[100]

Hz. İshak'ın kıssası ise Kur'an'da on surede 27 ayetle anlatılmaktadır. Hz. İshak, Hz. İbrahim'in ve Hz. Sâre'nin oğludur. Kur'an, Hz. İshak'ın vahiy aldığı, müjdelenen bir doğumu ve hidayete erdirilen bir peygamber olarak görev yapmış

[97] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[98] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[99] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[100] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.

olduğunu bildirir. Hz. İshak, sâlih bir insan olarak, doğruluk ve inanç yolunda Allah'ın emirlerine teslim olmuş bir şahsiyettir.[101]

Hz. Ya'kub'un kıssası, Kur'an'da on surede 134 ayetle anlatılmaktadır. Ya'kub, Hz. İshak'ın oğlu, dolayısıyla Hz. İbrahim'in torunudur. Kur'an'da Ya'kub ve İsrail olarak iki farklı ismiyle geçer. Ya'kub ismi 16 kere, İsrail ismi ise 2 kere kullanılırken, Beni İsrail ifadesi 41 defa geçer. Hz. Ya'kub'un kıssası, aile bağları, sabır ve inanç noktasında çok önemli dersler içermektedir ve aynı zamanda Yahudi halkının kökeniyle de doğrudan ilişkilidir.[102]

Hz. Yusuf'un kıssası, Kur'an'da dört surede toplamda 102 ayetle anlatılmaktadır. Bu kıssa, Kur'an'daki en uzun ve en ayrıntılı şekilde anlatılan peygamber kıssalarından biridir. Hz. Yusuf, Hz. Ya'kub'un on iki oğlundan biri olup, kıssası adeta bir drama gibi ilerler. Kardeşlerinin kıskanması sonucu kuyuya atılıp, daha sonra köle olarak Mısır'a satılır. Ancak burada da Allah'ın yardımıyla yüksek bir mevkiye gelir. Zindana atılması, bir başka iftiradır ancak sabırla karşılar ve sonunda Mısır halkını kıtlıktan kurtaracak kadar önemli bir konuma ulaşır. En nihayetinde, yıllar sonra kardeşleriyle ve babasıyla tekrar buluşarak, hayatındaki imtihanların meyvesini toplar. Bu kıssa, sabır, teslimiyet ve hayatta karşılaşılan zorluklara karşı Allah'a olan güvenin önemini vurgular.[103]

Hz. Eyyûb'un kıssası, Kur'an'da dört surede sadece sekiz ayetle yer bulmaktadır. Bu kısa anlatı, ancak derin anlamlar taşır. Hz. Eyyûb, Allah tarafından büyük bir hastalıkla imtihan edilmiştir. Ancak o, sabırlı bir şekilde hastalığına katlanmış ve sürekli olarak rabbine dua etmiştir. Bu sabrı ve teslimiyeti neticesinde, dua kabul edilmiş ve Hz. Eyyûb'a sağlığı geri verilmiştir. O'nun kıssası, imtihanlar karşısında sabretmenin ve Allah'a güvenmenin güçlü bir örneğidir.[104]

Hz. Şu'ayb'ın kıssası ise, altı surede 43 ayetle anlatılır. Hz. Şu'ayb, Medyen halkına gönderilen peygamberdir ve onların haksız kazanç elde etme yöntemlerini düzeltmeye çalışmıştır. Halkı, ölçü ve tartıda hile yapmaktan vazgeçirip doğruya

[101] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[102] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[103] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[104] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.

çağırmıştır. Bu kıssa, adalet ve dürüstlük üzerine güçlü bir mesaj verir ve toplumların ekonomik ve ticari adaletsizliklere karşı uyarılmasını amaçlar.[105]

Hz. Musa ve Hz. Harun'un kıssası, Kur'an'da en geniş yer bulan kıssalardan biridir. Kırk dört surede 595 ayetle anlatılan bu kıssa, peygamberlerin en önemli ve kapsamlı öykülerindendir. Hz. Musa, Allah tarafından Firavun'a karşı görevlendirilmiş ve ona karşı büyük mucizeler göstermiştir. Kur'an, Hz. Musa'nın çocukluğundan başlayarak hayatının pek çok aşamasına değinir; Firavun'a karşı verdiği mücadele, İsrail oğullarını Firavun'un zulmünden kurtarması, Tevrat'ın kendisine verilmesi gibi pek çok önemli olay anlatılmaktadır. Hz. Harun ise sürekli olarak kardeşi Hz. Musa ile birlikte anılmakta ve onun mücadelesinde destekçi bir figür olarak yer almaktadır.[106]

Hz. Davut'un kıssası, dokuz surede 26 ayetle geçmektedir ve oldukça önemli bir figürdür. Hz. Davut, yalnızca peygamber değil, aynı zamanda hükümdar da olmuştur. Kur'an'da, Hz. Davut'un Calut'u öldürmesi ve ona hükümetin verilmesi detaylıca anlatılır. Bunun yanı sıra, dağların ve kuşların onun emrine verilmesi gibi mucizeler de yer alır. Hz. Davut'un kıssası, adalet ve doğru yönetim üzerine önemli dersler içermektedir. Ayrıca, onun Zebur'a sahip olması ve Allah'a olan derin bağlılığı da vurgulanan önemli bir özelliktir.[107]

Hz. Süleyman kıssası, Kur'an'da dokuz surede 53 ayetle yer alır ve önemli bir peygamberlik ve krallık öyküsü sunar. Hz. Süleyman, Hz. Davut'un ardından İsrail oğullarının hükümdarı ve peygamberidir. Kur'an'da, onun yalnızca insanlardan değil, cinlerden ve kuşlardan oluşan bir ordusunun olması da anlatılır. Bunun yanı sıra, Hz. Süleyman'ın Sebe Melikesi ile olan görüşmesi ve aralarındaki diyaloglar da büyük önem taşır. Süleyman'ın Allah'ın verdiği güçle yaptığı adaletli yönetim, hikmetli kararlar ve devlet yönetimindeki erdemli tutumu, ona yüksek bir mevki kazandırmıştır.[108]

[105] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[106] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[107] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[108] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.

Hz. İlyas kıssası ise, Kur'an'da iki surede sadece on bir ayetle anlatılmaktadır. Hz. İlyas, özellikle putperestlikten sapmış olan İsrail oğullarına gönderilmiş bir peygamberdir. Onun hikâyesi, halkı doğru yola davet etmesi ve iman etmeyenlerle olan mücadelesine odaklanır. Kur'an'da ismi hem İlyas hem de İlyasîn olarak geçer ve bu kıssa, halkın doğru yolu bulma çabasında yaşadığı zorlukları vurgular.[109]

Hz. Elyasa hakkında ise Kur'an'da herhangi bir ayrıntılı kıssa bulunmaz, ancak iki farklı surede adının geçtiği ve üstün bir kişi olarak nitelendirildiği belirtilir. Onun iyi bir insan olduğu ve Allah'ın onu özel kıldığı ifade edilir. Hz. Elyasa, genellikle sabrı ve erdemliliği ile tanınan bir figürdür.[110]

Hz. Zülkifl'in kıssası da Kur'an'da yalnızca iki ayette geçmektedir ve onun sabır ve erdemiyle ilgili bilgiler verilir. Ancak, Hz. Zülkifl'in peygamber olup olmadığı ve onun kimliği hakkında bazı belirsizlikler bulunmaktadır. İlyas ile aynı kişi olup olmadığı veya ayrı bir figür mü olduğu hakkında çeşitli görüşler mevcuttur.[111]

Hz. Yunus'un kıssası ise, Kur'an'da altı surede 28 ayetle yer alır ve oldukça ilgi çekicidir. Hz. Yunus, Ninova halkına peygamber olarak gönderilmiş ve onların imana gelmesini sağlamaya çalışmıştır. Ancak, halkın imana gelmeyeceklerini düşündüğü için şehri terk etmiş ve bu yüzden balık tarafından yutulmuştur. Bu olay, ona yaptığı hatanın farkına varmasını ve Allah'a yönelmesini sağlar. Yunus'un kavmine geri dönmesiyle, halkın iman etmesi sağlanmış ve büyük bir felaketten kurtulmuşlardır.[112]

Kur'an'da sadece bir ayette adı geçen Üzeyir, İsrail oğullarına peygamber olarak gönderilmiş bir figürdür. Bir dönem halk arasında, "Üzeyir Allah'ın oğludur" denmiş olsa da, Kur'an bu durumu reddeder ve Üzeyir'in nebi olduğunu belirtir.

Hz. Lokman'ın kıssası, onun oğluna verdiği öğütler üzerinden anlatılır. Kur'an'da Lokman'a hikmet verilmiş ve oğluna çeşitli öğütler vermiştir. Ancak, Hz.

[109] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[110] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[111] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[112] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.

Lokman'ın peygamber olup olmadığı tartışmalıdır. Lokman'ın hayatı ve öğütleri, özellikle aile içindeki değerlerin ve hikmetin önemini vurgular.[113]

Hz. Zülkarneyn'in kıssası, Kehf Suresi'nde anlatılır ve pek çok macerayı içerir. Bu kıssa, özellikle güneşin battığı ve doğduğu yerlere yaptığı yolculukla, halklarla kurduğu ilişkilerle ve çeşitli kavimlerle olan etkileşimleriyle dikkat çeker. Zülkarneyn'in peygamber olup olmadığı kesin değildir, ancak onun yönetimindeki adalet ve erdemli tutum, hikmetli kararlar vermesi önemli dersler sunar.[114]

Hz. Zekeriya kıssası, dört surede 23 ayetle yer alır ve Hz. Zekeriya'nın yaşlılık döneminde oğlu Yahya'ya kavuştuğunda gösterdiği sabır ve inanç anlatılır. Ayrıca, Hz. Meryem'in bakımını üstlenmesi ve onunla ilgili hadiseler de Kur'an'da yer alır. Hz. Zekeriya, sabırlı ve dua eden bir peygamber olarak örnek gösterilir.[115]

Hz. Yahya kıssası ise, dört surede 22 ayetle anlatılır ve Hz. Zekeriya'nın oğlu olan Hz. Yahya'nın hayatı ve kişiliği üzerine yoğunlaşır. Hz. Yahya, anne ve babasına olan saygısı, hikmeti ve şefkati ile övülür. O, doğruluk ve erdemin simgesidir.[116]

Hz. İsa kıssası, Kur'an'da on beş surede toplamda 101 ayetle anlatılır ve oldukça geniş bir yer tutar. Hz. İsa, Allah'ın bir ruhu ve kelimesi olarak, annesi Hz. Meryem'den mucizevi bir şekilde dünyaya gelmiştir. Kur'an'da, İsa'nın çocukken konuşması, ölüleri diriltmesi ve diğer mucizeleriyle birlikte kavmine doğruyu anlatmaya çalıştığı anlatılır. Ancak, kavmi O'nu öldürmeye kalksa da Allah O'nu katına almıştır. Bu kıssa, İsa'nın insanlara sevgi, barış ve doğruluğu öğretme misyonunu vurgular.[117]

[113] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[114] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[115] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[116] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.
[117] Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.

2.2. Hz. Âdem Kıssası

Allah, meleklerine çamurun balçığından bir insan yaratacağını yeryüzünde bir halife var edeceğini onu yarattığında ruhundan üflediğinde ona secde etmelerini[118] bildirdiğinde, melekler kendilerinin Allah'ı överek yücelttiklerini, bu varlığın ise bozgunculuk yapacağı ve kan dökeceği endişesini dile getirdiler. Ancak Yüce Allah, onların bilmediği şeyleri bildiğini belirtti.[119] Allah, Hz. Âdem'e isimlerin bilgisini öğretti. Sonrasında meleklere, isimleri kendisine söylemelerini istediğinde, melekler acizliklerini itiraf ettiler. Bu noktada, Allah Âdem'e öğrettiği bu isimleri söylemesini istediğinde Âdem emri yerine getirdi ve böylece Allah onun ilmini ortaya koydu. Allah Meleklere yerin ve göklerin gaybını, onların açıkladıkları ve gizledikleri her şeyi bildiğini hatırlattı.[120]

Allah, meleklerden kendilerinin bilmediğini bilen Âdem'e secde etmelerini istedi. Bütün melekler bu emre uydular; ancak İblis, kibirlenerek secde etmeyi reddetti. İblis, ateşten yaratıldığı için kendisinin topraktan yaratılan Âdem'den üstün olduğunu söyledi. Bunun üzerine Allah, İblisi cennetten kovarak lanetledi ve ceza gününe kadar ona mühlet verdi. İblis ise kendisine verilen bu süre sonuna kadar insanları Allah'ın yolundan saptırmaya çalışacağına yemin etti.[121]

Kur'ân-ı Kerim'de, Allah'ın varlığını ve kudretini gösteren delillerden biri olarak, insanın huzur bulması için kendi türünden eşler yaratıldığı ve aralarında sevgi ile merhamet var edildiği ifade edilerek bunda aklını kullanan kimseler için ibretler bulunduğu belirtilmektedir.[122] Allah Hz. Âdem ve eşini cennete yerleştirdi ve onlara cennette istedikleri her şeyi yiyip içebileceklerini, ancak bir ağaca yaklaşmamalarını aksi takdirde haksızlık edenlerden olacakları uyarısında bulundu. Bu uyarıya rağmen, şeytan onların ayağını kaydırdı;[123] onlara vesvese verdi. Bu ağacın meyvesini yediklerinde ya melek olacaklarını ya da sonsuza dek cennette kalacaklarını söyleyerek onları kandırdı. Âdem ve eşi, şeytanın bu tuzağına düşerek ağacın

[118] Hicr, 15/28-29
[119] Bakara, 2/30
[120] Bakara, 2/31-33
[121] Araf, 7/11-18, Hicr, 15/28-43
[122] Rum, 30/21.
[123] Bakara, 2/35.

meyvesinden yediler. Bunun sonucunda, ayıp yerleri kendilerine göründü ve cennet yapraklarıyla örtünmeye başladılar.[124] Bu hataları üzerine Allah, onlara seslenerek neden yasaklanan ağaca yaklaştıklarını sordu ve şeytanın onlara apaçık bir düşman olduğunu tekrar hatırlattı. Âdem ve eşi hatalarını anlayarak Allah'a tövbe ettiler. "Rabbimiz, biz kendimize zulmettik; eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, şüphesiz kaybedenlerden oluruz" diyerek Allah'tan bağışlanma dilediler. Allah onların tövbesini kabul etti.[125] Ancak Allah, Âdem ve eşine cennetten inmelerini ve yeryüzünde yaşamalarını emretti. Allah onlara, yeryüzünde geçici bir süre kalacaklarını, orada yaşayacaklarını, öleceklerini ve tekrar oradan diriltileceklerini bildirdi. Bununla birlikte Allah, insanlara rehberlik etmek için peygamberler göndereceğini ve bu rehberlere uyanların doğru yolda olacaklarını ve doğru yoldan sapmayanların korkuya kapılmayacaklarını belirtti.[126]

Hz. Âdem'in yeryüzündeki yeni hayatında, iki oğlu arasında kıskançlıktan kaynaklanan sorunlar ortaya çıktı. İkisi de Allah'a kurban sundular; ancak birinin kurbanı kabul edildi. Bu duruma öfkelenen diğeri, kardeşini öldürmekle tehdit etti. Kardeşi ise kendisinin böyle bir işe girişmeyeceğini, Allah'ın takva sahiplerinin ibadetini kabul ettiğini ve kardeşinin zulmünü Allah'a havale ettiğini söyledi. Ancak kurbanı kabul edilmeyen öfkesine/nefsine yenik düşerek kardeşini öldürdü ve böylece tarihte ilk cinayet işlenmiş oldu. Allah, Ona bir karga vasıtasıyla, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini öğretti. Yaptığından pişmanlık duydu.[127] Kardeşinin cesedini ne yapacağını bilmez haldeyken yeri eşeleyen bir kargadan kardeşinin cesedini gömmesi gerektiğini öğrendiğinde pişmanlığıyla kalakaldı.[128]

2.1.1. Hz. Âdem'in Yaratılışı

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem'in yaratılış süreci, İblis'in isyanı, cennetteki imtihanı ve yeryüzüne indirilişi birçok ayette detaylı biçimde anlatılmıştır. Bu anlatımlar hem insanın yaratılış gayesini hem de özgür iradesiyle sınanmasını gözler

[124] Araf, 7/19-22, Taha, 20/120-121.
[125] Araf, 7/23, Taha, 20/122.
[126]Araf, 7/24-25, Bakara, 2/38,
Maide, 5/27-31
[128]Maide, 5/31

önüne serer. İblis'in isyanı, kibir ve kıskançlık gibi duyguların kötülüğe nasıl kapı aralayabileceğinin ilk örneğidir.[129]

Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılışı farklı surelerde anlatılmaktadır. Bu ayetlerde, Hz. Âdem'in çamurdan yaratıldığı, Allah'ın ona şekil verip kendi ruhundan üflediği belirtilmiştir. Abdullah Aydemir, *Peygamberler Tarihi* adlı eserinde bu anlatımı Kur'an'a uygun biçimde ele almakla birlikte toprağın yeryüzünden alınmasında meleklerin görevlendirilmesi konusuna detaylıca yer verilir.[130] Aydemir'e göre Hz. Âdem'in yaratıldığı toprak, yeryüzünün farklı bölgelerinden alınmıştır; bu durum insanların ten renklerinin farklılığını sembolik olarak açıklar. Ayrıca, Hz. Âdem'in kalıbının yere serilip kırk gün bekletildiği rivayetini aktarır. Bu detaylar Kur'an'da geçmemekle birlikte, İslâmi rivayetlerde yaratılış sürecinin tefekkür yönünü zenginleştiren kültürel yorumlardır. Aydemir'in açıklamaları, Kur'an'ın temel anlatısıyla uyumlu olup insanın yaratılışındaki ilahi kudret, farklılık ve eşitlik kavramlarını pekiştirir.[131] Aydemir'in rivayetlerle zenginleştirilmiş anlatıları, ilahi metnin ahlaki ve sembolik boyutlarını öne çıkarır. Bu tür anlatılar, Kur'ân'daki yaratılış kıssasının evrensel ve derin anlamlarını somutlaştırırken, kültürel ve sembolik zenginlik katar.

---

[129] "Ve andolsun ki, sizi yarattık, sonra size şekil verdik; sonra da meleklere, 'Âdem'e secde edin!' dedik. İblis hariç hepsi secde etti, o secde edenlerden olmadı. (A'raf, 7/11)"
"Hani Rabbin meleklere demişti ki: 'Ben kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir insan yaratacağım. Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman, hemen onun için secdeye kapanın. (Hicr, 15/28-29)'"
"Hani Rabbin meleklere demişti ki: 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.' Onlar, 'Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor, seni takdis ediyoruz' dediler. (Allah) buyurdu ki: 'Ben sizin bilmediklerinizi bilirim. (Bakara, 2/30)'"
"Sonra onu düzenleyip şekillendirdi ve ona kendi ruhundan üfledi. Sizin için kulak, göz ve gönül var etti. Ne kadar da az şükrediyorsunuz! (Secde, 32/9)"
"Andolsun ki, biz insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık. (Hicr, 15/26)"
"Hani Rabbin meleklere demişti ki: 'Ben kupkuru bir çamurdan, şekil verilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman hemen onun için secdeye kapanın. (Hicr, 15/28-29)'"
"Allah, her canlıyı sudan yarattı; işte bunlardan kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi de dört ayağı üstünde yürür. (Nur, 24/45)"
"Allah katında İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı; sonra ona 'Ol' dedi, o da oluverdi. (Al-i İmran, 3/59)"
"Hani Rabbin meleklere demişti ki: 'Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip şekillendirdiğimde ve ona ruhumdan üflediğimde hemen onun için secdeye kapanın.' Bunun üzerine meleklerin hepsi toptan secde ettiler. (Sad, 38/71-73)"

[130] Abdullah Aydemir, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2023), 27-30.

[131] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 27-30.

Hz. Âdem'in yaratılış hikâyesi, İslâm düşünce geleneğinde hem kutsal metinlerin hem de çeşitli yorum ve rivayetlerin temelini oluşturur. İncelenen eserler, Kur'ân ayetlerinin özünü koruyarak, farklı anlatım ve yorum tarzlarıyla bu temel kıssayı zenginleştirmektedir. *Peygamber Hikâyeleri* kitabı, Kur'ân'daki temel kıssalara sadık kalmakla birlikte dili sadeleştirerek özellikle çocuk ve genç okurlar için erişilebilir bir anlatım sunar. Bu yaklaşım, metnin kavramsal yoğunluğunu azaltıp hikâye anlatımı üzerinden Kur'ân mesajının kolay anlaşılmasını hedefler. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem'in yaratılışı, Allah'ın meleklere onun yeryüzünde bir halife olacağını bildirmesiyle başlar. Ardından Âdem'in "çamurdan" yaratıldığı ve Allah'ın ona kendi ruhundan üflediği belirtilir. Bilge Nur Çorlu, Peygamber Hikâyeleri adlı eserinde bu olayı Kur'an'daki anlatımla büyük ölçüde uyumlu biçimde aktarmaktadır. Eserde, Âdem'in "yeryüzünün farklı yerlerinden toplanan, farklı renklerdeki topraklardan" yaratıldığı ve bu nedenle "Âdem" (topraktan yaratılan) adını aldığı ifade edilir. Bu sembolik anlatım, insanlığın farklılıklar içindeki birliğini ve evrenselliğini temsil eder. Dolayısıyla Çorlu'nun yorumu, Kur'an'ın özündeki yaratılışın hikmetini korurken, tefsir geleneğinden gelen kültürel bir derinlik eklemektedir.[132]

M. Asım Köksal'ın *Peygamberler Tarihi* adlı eseri, Kur'an'ın anlatımına sadık kalmakla birlikte ve rivayet geleneğini esas alarak anlatılarını zenginleştirmiştir. Kur'an-ı Kerim Hz. Âdem'in yaratılışını ve insanlık tarihindeki yerini oldukça öz bir şekilde sunarken, Köksal bu anlatımı detaylandırarak okuyucunun tahayyülünü kolaylaştırmayı hedeflemiştir. M. Asım Köksal, Peygamberler Tarihi adlı eserinde, Allah'ın Âdem'i yaratmaya karar verişini şu sözlerle aktarır: "Yüce Allah; Âdem aleyhisselamı yaratmak istediği zaman yere: 'Ben senden bir halk yaratacağım ki onlardan bana itaat edenler de olacak, onlardan bana isyan edenler de olacaktır' diye vahyetti." Bu anlatım, Bakara 2/30 ayetinde geçen "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" ifadesinin açıklayıcı bir yorumudur. Köksal, ayetin özündeki yaratılış iradesini tefsir geleneğinden gelen bir detayla genişletmiştir. Kur'an, yaratılışın amacını "halifelik" (yeryüzünde sorumluluk ve temsil) olarak vurgularken, Köksal bu kavrama itaat ve isyan kutupları arasında insanın imtihan varlığı olarak bir açıklama getirir. Bu, doğrudan ayetle çelişmeyen, ancak tefsirî nitelikte bir genişlemedir.

[132] Bilge Nur Çorlu, *Peygamber Hikâyeleri – Gazeteci Şinasi Pekbilir Araştırdı*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022), 24-34.

Köksal, Hz. Âdem'in yaratılışını "kırmızı, beyaz ve siyah topraktan alındı ve karıştırıldı" şeklinde anlatır.[133] Bu detay, Kur'an'da yer almaz; ancak Hicr 15/26 ayetinde "insanın balçıktan yaratıldığı" ayeti ile uyumludur.

Köksal'ın anlatımı Kur'an'a uygun olmakla birlikte, tefsir kaynaklı sembolik bir detay eklemektedir. Bu vurgu, insanlığın farklı renk, dil ve kültürler içindeki birliğini hatırlatır: "Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışasınız diye sizi halklar ve kabileler yaptık."[134] Köksal, Âdem'in isminin kökenine ilişkin olarak şu yorumu sunar: "Yeryüzünden alınan topraktan yaratılmış olduğu için, Âdem aleyhisselama 'Âdem' ismi verilmiştir." Kur'an'da Âdem isminin anlamına dair doğrudan bir açıklama bulunmamakla birlikte, Köksal bu bağlantıyı "adîmü'l-ard" (yeryüzü toprağı) kavramından hareketle kurar. Bu yaklaşım, İslâmî filolojik yorumlarda da yer bulur.[135] Dolayısıyla, bu açıklama Kur'an'a aykırı değildir; aksine, yaratılışın maddi kökenine dayalı dilbilimsel bir yorum olarak değerlendirilebilir.[136] M. Asım Köksal'ın Peygamberler Tarihi kitabı ise klasik İslâm tarihçiliği ve rivayet geleneğini esas alarak, Kur'ân'daki Hz. Âdem anlatısını zenginleştirir. Köksal, ayetlerdeki öz anlatımı detaylandırarak okuyucunun tahayyülünü genişletir, ancak bu tür rivayetlerin metinsel hakikatle birebir örtüşmeyebileceğini ve yorumla rivayet arasındaki sınırların gözetilmesi gerektiğini hatırlatır.

Özkan Öze, Âdem Peygamber adlı eserinde, Hz. Âdem'in yaratılışına dair şu ifadeyi kullanır: "Allah, onun ismini Âdem koydu." Bu cümle Kur'an'da doğrudan yer almaz; ancak Kur'an'da ilk insanın adının "Âdem" olduğu açıkça belirtilmiştir. Ayrıca Allah'ın "Âdem'e bütün isimleri öğretmesi"[137], bu ismin ilahî bir anlam ve bilinç yüklenerek verildiğini ima eder.[138] Öze'nin anlatımı, Kur'an'da geçen bu temayı sadeleştirerek ve çocuklara hitap eden bir dil kullanarak yeniden kurmuştur. Dolayısıyla, metin anlam yönüyle Kur'an'a tam olarak uygundur. "Allah onun ismini Âdem koydu" ifadesi, Kur'an'daki bilgiye dayalı bir özetleme biçimi olup, ayetin anlamını sadeleştirir. Bu yaklaşım, anlatının pedagojik doğasını korurken, ilahî

[133] M. Âsım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2024), 27-30.
[134] Hucurât, 49/13.
[135] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 27-30.
[136] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 27-30.
[137] Bakara, 2/31.
[138] Özkan Öze, *Âdem Peygamber* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023), 8-9.

metindeki öz kavramı da (isim verme ve bilgi öğretimi) muhafaza eder. Öze'nin dilinde "isim koyma", Allah'ın insana kimlik ve bilinç kazandırma eylemini temsil etmektedir. Öze, Allah'ın meleklere insanı yaratacağını bildirmesini Kur'an'a paralel biçimde aktarır: "Allah meleklere dedi ki: 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.'"[139] Bu ifade, Bakara 2/30 ayetinin sadeleştirilmiş şeklidir. Kur'an'da geçen "halife" kavramı, insanın yeryüzünde sorumluluk taşıyan ve Allah'ın düzenini korumakla görevli varlık olduğu anlamına gelir. Öze'nin anlatımı, bu teolojik derinliği doğrudan tartışmaz; fakat çocuk ve genç okuyucu kitlesine yönelik bir dilde, bu anlamı sade biçimde korur. Dolayısıyla metin, lafız olarak değil ama anlam olarak Kur'an'a birebir uygun bir formdadır. Kur'an'daki "halife" kavramının mecazî yükü sadeleştirilmiş, anlatı hikâye biçiminde yeniden inşa edilmiştir. Bu yönüyle Öze'nin eseri, didaktik bir uyarlama niteliği taşır.[140] Âdem Peygamber kitabındaki sadeleştirilmiş ifadeler ise Kur'ân ayetlerinin anlamını halka kolaylaştırmak amacıyla aktarır ve metinle uyumludur. Özen'in anlatımı, ayetlerin doğrudan lafzından ziyade anlamını yansıtarak, özellikle genç okurlar için anlaşılır bir dil kullanır.

Seca Öztürk'ün Peygamberler Bize Ne Söyler? adlı eserinde yer alan Hz. Âdem'e dair anlatımlar, Kur'an ayetleriyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Öztürk'ün insanın yaratılışı, bilgiyle donatılması ve yeryüzüne gönderiliş sürecine dair yaptığı yorumlar, özellikle Bakara, A'râf, Tâhâ, Hicr ve Sâd surelerinde geçen ayetlerle temellendirilmiştir. Seca Öztürk, eserinin ilk bölümünde şu ifadeyi kullanır: "Rabbim insanı yaratmayı murat etti ve yarattı, hem de onu hiçbir varlığa nasip etmediği akıl ve irade ile donattı, meleklerin bile ulaşamayacağı 'halifetullah' makamına çıkarttı."[141] Bu ifade, Kur'an'daki insanın yaratılışı, meleklere secde ettirilmesi ve "halife" sıfatıyla yeryüzüne görevlendirilmesi anlatımıyla anlam bakımından tam uyumludur. Kur'an'da "halifetullah" ifadesi doğrudan geçmez; yalnızca "halife" terimi yer alır. Ancak insanın Allah adına yeryüzünde düzeni sağlama sorumluluğu, bu kavramın dolaylı biçimde "Allah'ın temsilciliği" anlamını taşımasına izin verir. Öztürk'ün "akıl ve irade" vurgusu da Kur'an'da açık lafızla geçmese de, Allah'ın Âdem'e bilgi

[139] Öze, *Âdem Peygamber*, 8-9.
[140] Öze, *Âdem Peygamber*, 8-9.
[141] Seca Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2023), 1-9.

öğretmesi[142] ve ona seçim hakkı tanıması üzerinden çıkarılabilir. Bu nedenle, ifade mecazi ve teolojik yorum düzeyinde Kur'an'la tutarlıdır. Kur'an dışı unsur bulunmaz; sadece "halifetullah" ifadesi tefsirî bir genişletmedir.[143] Seca Öztürk'ün Peygamberler Bize Ne Söyler? adlı eserinde ise Hz. Âdem'in yaratılışı, bilgiyle donatılması ve yeryüzüne gönderilişi, Kur'ân ayetleriyle uyumlu bir şekilde detaylandırılır. Öztürk, Kur'ân metninin sosyal ve ahlaki boyutlarını çağdaş bir dille yorumlayarak, metni tarihsel bir anlatı olmaktan çıkarıp günümüz insanının anlam dünyasına taşır. Şeytanın üstünlük iddiasının "ırkçılığa öncülük" olarak değerlendirilmesi ve tövbenin ödül olarak görülmesi gibi yorumlar, Kur'ân'ın evrensel mesajının çağdaş sosyal sorunlara da ışık tutması açısından anlamlıdır.

2.1.2. Âdem'e Bilgi Verilmesi ve Allah (c.c)'ın Âdem'e Secde Emri

Meleklere Âdem'e secde etmeleri emredilmiş, İblis'in ise kibirlenerek bu emre uymadığı belirtilmiştir.[144] Aydemir'e göre meleklerin secdesi, Âdem'in bilgi ve ruhla donatılmış bir varlık olarak onurlandırılmasının sembolüdür. İblis ise, Âdem'in henüz ruh üflenmemiş bedenine girip çıkmış, onun değersiz olduğunu düşünmüş ve isyan etmeye karar vermiştir. Bu anlatı Kur'an'da yer almaz; ancak Aydemir, rivayetlerde geçen bu sahneyi İblis'in kibir, kıskançlık ve inkâr duygularını açıklamak için sembolik bir biçimde kullanır. Dolayısıyla eser, Kur'an'ın ahlaki vurgusunu –kibrin insanı saptıran en büyük günahlardan biri olduğu gerçeğini– destekler niteliktedir.[145]

---

[142] Bakara, 2/31.

[143] Seca Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2023), 1-9.

[144] "Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları meleklere gösterip, 'Eğer doğru sözlü iseniz, bunların isimlerini bana söyleyin bakalım' dedi. (Bakara, 2/31)"
"Hani biz meleklere, 'Âdem'e secde edin' demiştik; hepsi secde ettiler, yalnız İblis etmedi. O, kibirlendi ve inkârcılardan oldu. (Bakara, 2/34)"
"Bunun üzerine bütün melekler topluca secde ettiler. Ancak İblis secde edenlerle beraber olmadı. (Hicr, 15/30-31)"
"(İblis) dedi ki: 'Ben ondan üstünüm; beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın. (Hicr, 15/33)'"
"(İblis) dedi ki: 'Rabbim! MÂdem beni azdırdın, andolsun ki ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üzerinde oturacağım. Sonra onların önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından geleceğim; çoğunu şükredici bulamayacaksın. (Hicr, 15/39-40)'"
"Biz sizi yarattık, sonra size şekil verdik; sonra meleklere, 'Âdem'e secde edin!' dedik. İblis hariç hepsi secde etti, o secde edenlerden olmadı. (A'raf, 7/11)"
"(Allah) buyurdu: 'Ey İblis! Seni secde etmekten alıkoyan nedir? Benim ellerimle yarattığıma secde etmeyi büyüklük taslayarak mı reddettin, yoksa yücelerden mi oldun?' Dedi ki: 'Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın. (A'raf, 7/12-13)'"
"Dedi ki: 'Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın. (Sad, 38/76)'"

[145] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 30-31.

Bilge Nur Çorlu'nun Peygamber Hikâyeleri adlı eserinde, bu sahne Kur'an anlatısına büyük ölçüde uygun biçimde sadeleştirilmiştir. Meleklerin Allah'ın buyruğuna tam bir teslimiyetle secde ettikleri, ancak İblis'in bunu reddettiği belirtilir. Çorlu, İblis'in Âdem'e karşı küçümseyici bir tavır sergilediğini, onun çamurdan yaratılmasını gerekçe göstererek secdeyi reddettiğini aktarır. Bu anlatım, Kur'an'daki olay örgüsüyle birebir örtüşmektedir. Çorlu'nun üslubu, hikâye biçiminde yalınlaştırılmış olsa da, İblis'in kibrini, inkârını ve itaatsizliğini Kur'an'daki ahlaki bağlamda korur. Kur'an'da vurgulanan, "yaratılış üstünlüğünün değil, takvâ üstünlüğünün" temel değer olduğu mesajı, hikâye formunda da anlaşılır biçimde yansıtılmıştır.[146]

Şeytanın Hz. Âdem'e karşı üstünlük iddiası da Kur'an'da geçen sahnelerden biridir. "Ben ondan üstünüm; beni ateşten yarattın, onu çamurdan" diyen şeytanın bu sözleri, Kur'an'da açıkça zikredilmiştir. Öztürk'ün bu ifadeyi çağdaş bir bakışla "ırkçılığa öncülük" olarak yorumlaması, ayetin sosyal hayata bakan bir yönünü öne çıkarma çabasıdır. Bu tür yorumlar, ayetin mesajını evrenselleştirme ve günümüz sorunlarına ışık tutma açısından dikkate değerdir. Seca Öztürk, kitabında şöyle der: "O halde bilgi, elde edilmiş bir şey değil, bizzat Allah tarafından insana verilmiş bir meziyetti." Bu ifade, Bakara Suresi 31. ayetteki "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti" cümlesiyle doğrudan örtüşmektedir. Kur'an'a göre bilgi, insanın çabasıyla değil, Allah'ın öğretmesiyle kazanılmıştır; bu da bilgiyi ilahî bir lütuf haline getirir. Öztürk'ün bu yorumu, bilginin vahiy ve ilham temelli doğasına dikkat çekerek Kur'an'daki yaratılış anlatısının özünü yansıtır. Dolayısıyla metin Kur'an'a tamamen uygundur ve yorumlayıcı nitelikteki bir açıklamadır.[147]

Seca Öztürk bu olayı şu şekilde yorumlar: "Ben ondan daha üstünüm, çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan! dedi. Bu sözleriyle şeytan ırkçılık yapanlara öncülük etti." Kur'an'da şeytanın bu ifadeleri lafzen geçmektedir. Öztürk'ün "ırkçılık yapanlara öncülük etti" şeklindeki açıklaması ise ayetin çağdaş bir yorumudur. Bu yorum, kibir, üstünlük taslama ve yaratılış farklarını gerekçe göstererek başkalarını küçümsemenin modern bir tezahürü olarak ırkçılığı öne çıkarır. Bu açıdan, Öztürk'ün

[146] Çorlu, *Peygamber Hikâyeleri – Gazeteci Şinasi Pekbilir Araştırdı*, 24-34.
[147] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 1-9.

anlatımı ayetle tam uyumlu, ancak sosyal-ahlaki bir tefsirsel genişletme niteliğindedir. Kur'an dışı unsur içermez; ayetin mesajını günümüz insanına taşımayı amaçlar.[148]

2.1.3. Âdem ve Eşinin Cennete Yerleştirilmesi

Âdem ve eşinin cennete yerleştirildiği ve onlara özgürlük tanınmakla birlikte bir sınır konulduğu görülür.[149] Abdullah Aydemir, Peygamberler Tarihi adlı eserinde bu olayı Kur'an'a uygun biçimde aktarır. Aydemir, Hz. Âdem'in eşinin onun kaburgasından yaratıldığına dair rivayeti de ekler. Bu rivayet Kur'an'da yer almaz; ancak insanın birlikteliğini ve kadın-erkek arasındaki yaratılış bütünlüğünü sembolik biçimde ifade eden geleneksel bir anlatıdır. Aydemir'in yorumunda bu sahne, insanın özgür iradesiyle sınanma sürecinin başlangıcı olarak değerlendirilir. Cennette verilen emir, insanın hem nimetle hem yasakla karşılaşarak sorumluluk bilincini kazanmasını simgeler.[150]

Köksal, Âdem'in eşinin yaratılışını klasik İslâm tarihçiliği ve hadis rivayetleri doğrultusunda anlatır: "Âdem aleyhisselam cennette tek başına dolaştığı sırada Allah ona bir uyku verdi; onu bir elem duyurmadan sol eğe kemiğinden aldı. Âdem uyanınca başucunda bir kadının oturduğunu gördü." Bu anlatımda yer alan "sol eğe kemiğinden yaratılma"[151] detayı Kur'an'da bulunmamakta, ancak hadis ve tefsir kaynaklarında yer almaktadır. Bu nedenle, Köksal'ın yorumu doğrudan Kur'an'a dayanmasa da, İslâmî rivayet literatürünün geleneksel açıklamalarına uygundur. Kur'an'daki "nefs-i vahide" ifadesi, insanın ortak bir özden (tek varlık kökeninden) geldiğini vurgular. Köksal'ın rivayet merkezli anlatımı ise bu özün somut biçimde nasıl gerçekleştiğini açıklama çabasına dayanmaktadır.[152]

---

[148] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 1-9.

[149] "Ve dedik ki: 'Ey Âdem! Sen ve eşin cennette kalın; orada dilediğiniz yerden bol bol yiyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz. (Bakara, 2/35)'"
"Ey Âdem! Sen ve eşin cennette kalın, dilediğiniz yerden yiyin; ama şu ağaca yaklaşmayın; sonra zalimlerden olursunuz. (A'raf, 7/19)"
"Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da eşini var eden O'dur. (A'raf, 7/189)"
"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini yaratan ve ikisinden birçok erkek ve kadın türeten Rabbinizden sakının. (Nisa, 4/1)"

[150] Aydemir, *Peygamberler Tarihi,* 36-43.

[151] Yaratılış, 2/20-25.

[152] Köksal, *Peygamberler Tarihi,* 30-34.

2.1.4. Âdem ve Eşinin İblis Tarafından Kandırılması ve Yasak Meyveyi Yemeleri

İblis'in Âdem ve eşini kandırmak için hileye başvurduğu ve onları yasak meyveyi yemeye teşvik ettiği anlatılır.[153] Abdullah Aydemir, Peygamberler Tarihi adlı eserinde bu sahneyi Kur'an'daki anlatımla tam uyumlu biçimde aktarır. Aydemir'e göre, İblis'in kandırma yöntemi insanın zaaflarını hedef alır; böylece insanın iç dünyasındaki arzu, merak ve sınır aşma eğilimi sembolik bir biçimde temsil edilir. Eserde Kur'an dışı unsurlar bulunmamakta; olayın insani yönü, insanın düşüşüyle birlikte başlayan tövbe ve sorumluluk süreciyle ilişkilendirilmektedir. Bu anlatım, insanın sınavının hem nefisle hem de dış etkilerle nasıl şekillendiğini vurgular.[154]

Kur'an'a göre, Âdem ve eşi cennete yerleştirilmiş, ancak bir ağaçtan yememeleri emredilmiştir. Şeytan onları aldatarak yasak meyveden yemelerini sağlamış, bunun sonucunda cennetten çıkarılmışlardır. Bilge Nur Çorlu, Peygamber Hikâyeleri adlı eserinde bu olayı Kur'an'a uygun biçimde sadeleştirir. Eserde, Şeytan'ın Âdem ve Havva'ya "ebedîlik" vaadinde bulunarak onları kandırdığı, sonrasında ise pişman oldukları anlatılır. Kur'an'da bu olay, insanın yanılma, tövbe ve bağışlanma kapasitesinin bir göstergesi olarak yer alır. Çorlu'nun anlatımında ise bu yön, özellikle didaktik bir vurgu taşır: insan hata yapabilir ama samimi bir tövbe, ilahi merhametin kapısını yeniden açar.[155]

İkinci olarak, "Allah, 'Sakın bu ağaca yaklaşmayın!' demişti. O yasak ağaçtı..." ifadesi ise doğrudan Kur'ân'da geçen bir hitabın sadeleştirilmiş anlatımıdır. Bakara Suresi 35. ayette Allah'ın Âdem ve eşine cennette diledikleri yerden yiyebilecekleri ama bir ağaca yaklaşmamaları gerektiği emredilmiştir. Bu da Özen'in anlatımının,

---

[153] "Derken şeytan onlara vesvese verdi ki, kendilerinden gizli olan avret yerlerini kendilerine göstersin. Dedi ki: "Rabbiniz size bu ağacı sadece melek olmayasınız veya ebedî kalıcılardan olmayasınız diye yasakladı. (A'râf, 7/20)"
"Onlara, 'Rabbiniz size bu ağacı sadece melek olmayasınız yahut ebedî kalıcılardan olmayasınız diye yasakladı' dedi. Onlara yemin etti ki: 'Ben size öğüt verenlerdenim.' Böylece onları aldatarak o ağacın meyvesini yedirdi. Meyveyi tadınca avret yerleri kendilerine göründü. (A'râf, 7/20–22)"
"Derken şeytan ona vesvese verdi ve dedi ki: 'Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve sonu gelmeyen bir saltanatı göstereyim mi? (Tâhâ, 20/120)'"
"Dedik ki: 'Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin; dilediğiniz yerden bol bol yiyin. Ama şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz. (Bakara, 2/35)"

[154] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 36-43

[155] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 24-34

Kur'ân'daki uyarı ile paralel olduğunu göstermektedir.[156] Özkan Öze, kitabının 11. sayfasında bu olayı şu şekilde aktarır: "Allah, 'Sakın bu ağaca yaklaşmayın!' demişti. O yasak ağaçtı. Meyvesi de yasak meyveydi!" Bu ifade, Bakara 2/35 ayetinin anlamını birebir yansıtır. Kur'an'da, yasak ağacın türü veya niteliği belirtilmemiştir; sadece Âdem ve eşine bu ağaca yaklaşmamaları emredilmiştir. Öze'nin "yasak meyve" ifadesi, Kur'an'daki "şu ağaca yaklaşmayın" cümlesinin halk diline uyarlanmış bir karşılığıdır. Kur'an'daki "zalimlerden olursunuz" uyarısı, ilahî yasağa karşı gelmenin ahlaki bir sınır ihlali olduğunu belirtir. Öze'nin anlatımı ise bu uyarıyı sade bir dille hatırlatarak, Kur'an'ın temel mesajını (itaat ve sınır bilinci) korur. Dolayısıyla, Özkan Öze'nin anlatımı anlam bakımından tamamen Kur'an'a uygun, üslup bakımından ise eğitsel bir sadeleştirmedir. Bu, çocuklara yönelik dini anlatılarda sıkça görülen bir yöntemdir: Kur'an'daki ana fikir korunur, anlatı dili yalınlaştırılır.[157]

Öztürk'ün, Hz. Âdem'in tövbesinin kabul edilmesiyle dünyaya gönderildiğini ve bu sürecin "günahın bedeli değil, tövbenin ödülü" olarak görülmesi gerektiği yönündeki yorumu ise Kur'an'ın rahmet merkezli anlatımıyla uyumludur. Bakara ve Tâhâ surelerinde yer alan ayetlerde, Allah'ın Âdem'in tövbesini kabul ettiği ve ona doğru yolun bildirildiği belirtilmiştir. Bu bağlamda, Öztürk'ün yorumunun mecazî bir ifade taşıdığı, fakat ayetlerin özünü yansıttığı söylenebilir. Hz. Âdem'in "ilk insan", "ilk peygamber", "ilk tövbe eden" gibi sıfatlarla anılması da Kur'an anlatısıyla tutarlıdır. Kur'an'da Âdem'in hem yaratılan ilk insan hem de Allah'ın seçtiği peygamber olduğu bildirilmektedir.[158]

2.1.5. Âdem ve Çocukları

Kur'an'da Âdem'in oğulları kıssası, insanlık tarihinin ilk cinayeti olarak aktarılır.[159] Bilge Nur Çorlu, Peygamber Hikâyeleri adlı eserinde bu olayı Kur'an'daki temel hatlarıyla anlatır: Habil'in kurbanı kabul edilmiş, Kabil'in kurbanı ise

---

[156] Öze, *Âdem Peygamber*, 11.
[157] Öze, *Âdem Peygamber*, 11.
[158] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 1-9.
[159] "Onlara Âdem'in iki oğlunun kıssasını gerçek olarak anlat: Her biri birer kurban sunmuştu; birinden kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen) 'Andolsun seni öldüreceğim' dedi. (Diğeri) 'Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder' dedi. (Mâide, 5/27)"
"Nefsi onu kardeşini öldürmeye itti, böylece onu öldürdü ve ziyana uğrayanlardan oldu. (Mâide, 5/30)"
"Derken Allah ona kardeşinin cesedini nasıl gizleyeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi... (Mâide, 5/31)"

reddedilmiştir. Bunun üzerine Kabil, kıskançlık ve öfkeye kapılarak kardeşini öldürmüştür. Ancak, Çorlu'nun anlatısında olayın detayları kısaltılmış, ahlaki mesaj daha belirgin hale getirilmiştir.[160] Bu sadeleştirme, Kur'an'ın verdiği temel mesajı korumakla birlikte, Kur'an dışı detayların (örneğin olayın duygusal veya halk anlatısı yönlerinin) anlatıya dâhil edilmesine neden olmuştur. Bu yönüyle eser, "tam Kur'an'a uygun" olmaktan çok, didaktik uyarlama niteliği taşır. Yine de kardeşlik, kıskançlık, pişmanlık ve ilahi adalet temaları bakımından anlatım Kur'an'la aynı ahlaki çizgiyi sürdürmektedir.[161]

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem kıssası, insanın varoluşunu, yeryüzündeki konumunu ve sorumluluğunu açıklayan en temel anlatılardan biridir. Bu kıssa, yalnızca ilk insanın yaratılışını değil; insanın akıl, irade, bilgi ve ahlaki sorumlulukla donatılmış bir varlık olarak nasıl konumlandırıldığını da ortaya koyar. İncelenen ayetler ve bu ayetler etrafında şekillenen klasik ve çağdaş eserler, Hz. Âdem kıssasının Kur'an merkezli bir çekirdeğe sahip olduğunu, ancak zamanla tefsir, tarih, rivayet ve pedagojik yaklaşımlarla farklı anlatım biçimleri kazandığını göstermektedir. Bu durum, Kur'an'ın evrensel mesajının farklı hedef kitlelere ve dönemlere göre yeniden yorumlanabildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Kur'an'da Hz. Âdem'in yaratılışı, insanın maddi ve manevi boyutlarının birlikte ele alındığı bütüncül bir çerçeve sunar. İnsan, "çamurdan" yaratılmış olmakla fiziksel dünyaya aitliğini; Allah'ın "kendi ruhundan üflemesi" ile de aşkın, bilinçli ve sorumlu bir varlık olduğunu temsil eder. Bu iki yönlü yaratılış, insanın hem yeryüzüne bağlılığını hem de ilahî sorumluluk taşıyan bir halife oluşunu açıklar. Kur'an'da meleklere Âdem'e secde etmelerinin emredilmesi, insanın fiziksel yapısından değil; bilgiyle donatılmış, irade sahibi ve sorumluluk yüklenmiş bir varlık olmasından kaynaklanan değerini vurgular. Bu bağlamda secde, Âdem'in şahsına değil, insana verilen ilahî değere yöneliktir.

Klasik eserlerde, özellikle Abdullah Aydemir ve M. Asım Köksal'ın anlatılarında, bu Kur'anî çerçeve korunmakla birlikte rivayetlerle zenginleştirilmiştir.

[160] Çorlu, *Peygamber Hikâyeleri – Gazeteci Şinasi Pekbilir Araştırdı*, 24-34.
[161] Çorlu, *Peygamber Hikâyeleri – Gazeteci Şinasi Pekbilir Araştırdı*, 24-34.

Âdem'in farklı renklerde topraklardan yaratılması, kalıbının bir süre bekletilmesi veya eşinin yaratılışına dair detaylar, Kur'an'da yer almamakla birlikte İslâm tefsir geleneğinde sıkça kullanılan sembolik anlatımlardır. Bu rivayetler, insanlığın çeşitliliğini, eşitliğini ve ortak kökenini vurgulayan anlam katmanları üretmektedir. Ancak bu noktada dikkat çekici olan husus, söz konusu detayların Kur'an'ın asli mesajını değiştirmemesi, yalnızca açıklayıcı ve kültürel bir çerçeve sunmasıdır. Bu tür anlatılar, metnin tefekkür boyutunu genişletirken, vahyin özüne alternatif bir bilgi üretme iddiası taşımaz.

Hz. Âdem'e bilgi verilmesi ve meleklere secde emri, insanın üstünlüğünün bilgi temelli olduğunu açıkça ortaya koyar. "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti" ayeti, bilginin insan için kazanılmış değil, ilahî bir lütuf olduğunu vurgular. Bu bilgi, insanı hem meleklere karşı ayrıcalıklı kılar hem de sorumluluğunu artırır. İblis'in secdeyi reddetmesi ise, Kur'an'da kibrin, aklın ve üstünlük iddiasının ilk örneği olarak sunulur. "Beni ateşten, onu çamurdan yarattın" ifadesi, yaratılış farklılığını bir üstünlük gerekçesi haline getiren zihniyetin açık bir tezahürüdür. Bu yönüyle İblis'in isyanı, sadece bireysel bir başkaldırı değil; tarih boyunca süregelen kibir, ırkçılık ve ayrımcılığın da arketipi olarak değerlendirilebilir.

Seca Öztürk'ün çağdaş yorumları, bu noktada Kur'an mesajını günümüz insanının anlam dünyasına taşımaktadır. İblis'in üstünlük iddiasının "ırkçılığa öncülük"[162] olarak yorumlanması, ayetin sosyal ve ahlaki boyutunu görünür kılar. Kur'an'da doğrudan geçmeyen bu ifade, ayetin özüne aykırı değil; aksine evrensel mesajını genişleten bir yorumdur. Benzer şekilde, bilginin ilahî bir bağış olarak sunulması ve insanın bu bilgiyle sorumluluk üstlenmesi, modern eğitim, etik ve insan hakları tartışmalarıyla ilişkilendirilebilecek güçlü bir zemine sahiptir.

Âdem ve eşinin cennete yerleştirilmesi, insanın özgürlük ve sınır arasındaki imtihanını temsil eder. Kur'an'da insan, cennette geniş bir serbestlik alanına sahip olmakla birlikte tek bir yasakla sınanır. Bu yasak, insanın itaat bilincini, sınır tanıma yetisini ve irade kullanımını test eden sembolik bir unsurdur. Klasik kaynaklarda yer alan "kaburgadan yaratılma" rivayetleri, Kur'an'daki "bir tek nefisten yaratılma"

[162] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?*, 1-9.

ilkesini somutlaştırma çabası olarak okunabilir. Bu anlatımlar, kadın-erkek arasındaki ontolojik eşitliği zedelemekten ziyade, birliktelik ve tamamlayıcılık fikrini sembolik düzeyde ifade etmektedir.

İblis'in Âdem ve eşini kandırması, insanın zaaflarının nasıl istismar edilebileceğini gösteren evrensel bir anlatıdır. Kur'an'da yasak ağacın türü, meyvenin niteliği ya da olayın mekânsal detayları verilmez; bunun yerine insanın aldanabilirliği, ebedilik arzusu ve sınır aşma eğilimi öne çıkarılır. Bu tercih, kıssanın tarihsel ayrıntılardan ziyade ahlaki ve psikolojik boyutuna dikkat çeker. İncelenen eserlerde, özellikle çocuklara yönelik anlatımlarda, bu sahne sadeleştirilmiş ve didaktik bir üslupla sunulmuştur. Yasak meyve ifadesi, Kur'an'daki "şu ağaca yaklaşmayın" emrinin pedagojik bir karşılığıdır ve anlam bakımından metinle uyumludur.

Hz. Âdem'in tövbesinin kabul edilmesi, Kur'an anlatısının merkezinde yer alan rahmet vurgusunu güçlendirir. İnsan hata yapabilir; ancak samimi bir tövbe, ilahî bağışlanmanın kapısını açar. Bu bağlamda, dünyaya gönderiliş "ceza"dan ziyade, insanın yeryüzündeki sorumluluk alanına geçişi olarak okunmalıdır. Seca Öztürk'ün bu süreci "günahın bedeli değil, tövbenin ödülü" olarak yorumlaması, Kur'an'ın umut ve rahmet merkezli yaklaşımıyla uyumludur.

Âdem'in çocukları kıssası ise, insanlık tarihindeki ilk ahlaki sapmayı ve şiddet eylemini temsil eder. Habil ve Kabil anlatısı, kıskançlık, öfke ve takvâ kavramlarını karşı karşıya getirir. Kur'an, bu kıssayı kısa ve çarpıcı bir biçimde sunarak ahlaki mesajı ön plana çıkarır. Çocuklara yönelik eserlerde bu anlatının sadeleştirilmesi, kıssanın pedagojik yönünü güçlendirirken bazı detayların geri planda kalmasına yol açmıştır. Ancak temel mesaj –kıskançlığın yıkıcı sonuçları ve takvânın üstünlüğü– korunmuştur.

Hz. Âdem kıssası etrafında şekillenen bütün anlatıların ortak paydasının Kur'an olduğu görülmektedir. Ayetler, değişmez bir çekirdek sunarken; tarihî, tefsirî, edebî ve pedagojik eserler bu çekirdeği farklı açılardan yorumlamaktadır. Klasik ulema, rivayetlerle anlatıyı genişletirken; çağdaş yazarlar sosyolojik, psikolojik ve ahlaki boyutları öne çıkarmaktadır. Çocuklara yönelik eserler ise, kıssayı sadeleştirerek temel mesajı erişilebilir hale getirmektedir. Bu çeşitlilik, Kur'an'ın

evrensel yapısının ve çok katmanlı anlam dünyasının doğal bir sonucudur. Hz. Âdem kıssası, bu yönüyle sadece geçmişe ait bir anlatı değil; insanın bugününe ve geleceğine ışık tutan, sürekli yeniden okunmaya ve yorumlanmaya açık bir ilahî mesajdır.

Tablo 1. Hz. Âdem Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu

Konu Başlığı	Kur'an-ı Kerim	M. Asım Köksal	Abdullah Aydemir	Seca Öztürk	Mahmut Öztürk	Özkan Öze	Bilge Nur Çorlu
Hz. Âdem'in Yaratılışı	Âdem'in "çamurdan/ balçıktan" yaratıldığı, Allah'ın ona ruh üflediği ve meleklere ona secde etmeleri emredildiği bildirilir. (Bakara 2/30; Hicr 15/26–29; Secde 32/9)	Yaratılış sürecini tefsir rivayetleriyle detaylandırır: farklı renklerde topraklardan yaratılma, yeryüzüne "halife" gönderilme vurgusu.	Kur'an'a uygun biçimde aktarır; ancak Âdem'in kalıbının kırk gün bekletilmesi gibi rivayetleri de ekler.	Yaratılışın ilahi kudret ve insanın "halifetullah" makamı üzerinden yorumlar; "akıl ve irade" vurgusu yapar.	Kur'an anlatısını özetleyip insana verilen akıl, ruh ve sorumluluğu öne çıkarır; mecazi yorumlar içerir.	"Allah, onun ismini Âdem koydu." ifadesiyle sadeleştirir; Kur'an'daki "isim öğretme" temasını çocuk diliyle aktarır.	Âdem'in farklı renkli topraklardan yaratıldığını ve bunun insan çeşitliliğini temsil ettiğini söyler; tefsirî sembolizm kullanır.
Âdem'e Bilgi Verilmesi ve Secde Emri	Allah'ın Âdem'e isimleri öğretmesi, meleklerin secdesi, İblis'in kibri ve isyanı anlatılır. (Bakara 2/31–34; A'râf 7/11–18)	Kur'an'daki secde olayını tefsirî olarak genişletir; İblis'in isyanını insanın imtihanı bağlamında açıklar.	Meleklerin secdesini, Âdem'in bilgiyle onurlandırılması şeklinde yorumlar; İblis'in kibri, insanın nefsiyle ilişkili sembolik bir anlatı olarak sunulur.	Bilginin Allah tarafından doğrudan verildiğini vurgular; "bilgi ilahî bir lütuftur" yorumunu getirir.	Benzer biçimde, bilginin vahiy kökenli olduğuna ve insanın Allah'ın öğretimiyle yüceldiğine değinir.	Olayı Kur'an'a uygun biçimde sadeleştirir; "Allah, meleklere dedi ki: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" şeklinde anlatır.	Meleklerin secde etmesi ve İblis'in reddi olayını Kur'an'a paralel biçimde hikâyeleştirir; kibir ve itaatsizlik temasına vurgu yapar.
Âdem ve Eşinin Cennete Yerleştirilmesi	Âdem ve eşine cennette özgürlük verilmiş, ancak bir ağaca yaklaşmamaları emredilmiştir. (Bakara 2/35; A'râf 7/19; Nisa 4/1)	Havva'nın Âdem'in sol eğe kemiğinden yaratıldığını rivayet eder; Kur'an'daki "nefs-i vahide" ifadesini tefsirle açıklar.	Eşe dair rivayetleri (kaburgadan yaratılma) aktarır; cennet emrini insanın sorumluluk bilincinin başlangıcı olarak yorumlar.	"Halife" olarak yaratılan insanın akıl ve irade ile sınandığını belirtir; sembolik bir yorum getirir.	Kur'an'daki anlatıyı benimser; kadının erkeğin tamamlayıcısı olarak yaratıldığını vurgular.	Olayı "Allah, 'Sakın bu ağaca yaklaşmayın!' demişti" şeklinde sadeleştirir; anlam bakımından tamamen Kur'an'a uygundur.	Kur'an'daki anlatımı aynen korur; yasağın ahlaki boyutuna odaklanır, sade ve öğretici bir dil kullanır.
Âdem ve Eşinin Yasak Meyveyi Yemesi / Şeytan'ın Aldatması	Şeytan'ın vesvese vererek Âdem ve eşini kandırdığı, onların yasağı çiğnediği, ardından tövbe ettikleri bildirilir. (A'râf 7/20–22; Taha 20/120–122)	İblis'in aldatmasını, insanın zaafları üzerinden açıklayan rivayetleri aktarır; Kur'an'la anlam bakımından uyumludur.	İblis'in kandırma yöntemini insanın içsel sınavı olarak yorumlar; Kur'an'a uygun biçimde sunar.	"Şeytan ırkçılık yapanlara öncülük etti" ifadesiyle ayetin çağdaş sosyal anlamını açar.	Şeytan'ın vesvesesini insan psikolojisiyle ilişkilendirir; Kur'an mesajını ahlaki düzlemde yorumlar.	"O yasak ağaçtı. Meyvesi de yasak meyveydi." diyerek Bakara 2/35'in anlamını sade biçimde yansıtır.	Şeytan'ın ebedilik vaadiyle kandırdığı olayını sadeleştirir; tövbe ve affın önemini vurgular.
Âdem ve Çocukları (Habil – Kabil Kıssası)	Âdem'in iki oğlu kurban sunmuşları birininki kabul edilmiş diğerininki red edilmişti. Red edilen oğlu diğerini öldürmüştü. (Maide 5/27–31)	Olayı Kur'an'a uygun biçimde aktarır, makale birlikte, iki oğulun ismi (Habil ve Kabil) zikredilmiştir.	Kur'an'a sadık biçimde anlatır; insanın nefsiyle sınavını sembolik düzeyde açıklar.	İnsan nefsi, kıskançlık ve adalet temaları üzerinden çağdaş bir tefsir sunar.	Benzer biçimde ahlaki sonuçları (kıskançlık ve pişmanlık) vurgular.	Olayı sadeleştirerek çocuklara yönelik didaktik biçimde sunar; Kur'an'daki mesajı korur.	Olayın temel hatlarını özetler; kardeşlik, pişmanlık ve ilahi adalet temasını ön plana çıkarır.

2.2. Hz. İdris Kıssası

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İdris'ten sadece birkaç ayette bahsedilir. Bu ayetler O'nun değerli ve özel bir peygamber olduğunu anlamamıza yeterlidir. İlk olarak, Allah, Hz. İdris'in doğruluk sahibi bir insan ve peygamber olduğunu açıkça belirtir. Hz. İdris'in doğruluğu ve peygamberlik vasfı vurgulanırken, Allah'ın onu yüce bir makama yükselttiği de belirtilir.[163]

Kur'an-ı Kerim'de bir diğer ayette, Hz. İdris Hz. İsmail ve Hz. Zü'l-kifl ile birlikte sabredenler ve sâlihler arasında anılır.[164]

2.2.1. Cebrail'in İlk Vahiy Getirdiği Nebi Meselesi

Aydemir'in *Peygamberler Tarihi* adlı eserinde, Cebrail'in ilk vahiy getirdiği kişinin İdris peygamber olduğu bilgisi yer almaktadır. Ancak bu bilgi, Kur'an açısından temellendirilemeyen bir iddiadır. Zira Kur'an'da İdris peygamber yalnızca iki yerde anılmakta; "Kitapta İdris'i de an. Şüphesiz o, özü sözü doğru bir kimseydi, bir peygamberdi."[165] ve "Biz onu yüce bir makama yükselttik."[166] ayetleri ile tanıtılmaktadır. Bunun dışında ilk vahyin Hz. İdris'e verildiğine ya da vahyin başlangıç tarihine dair hiçbir bilgi yer almamaktadır.[167]

Kur'an merkezli bir tarih okumasında, rivayetlerin ayetlerin önüne geçirilmesi ve ayetlerde açıkça bulunmayan bilgilerin kesin ifadelerle sunulması metodolojik bir zafiyettir. İdris hakkındaki bilgilerin sınırlılığı dikkate alındığında, "Cebrail'in ilk vahiy getirdiği nebinin İdris olduğu" iddiası Kur'an dışı bir bilgidir.

2.2.2. İdris'in Cennet ve Cehennemi Görmesi Anlatısı

M. Asım Köksal'ın eserinde, Kur'an'da geçen "Biz onu yüce bir makama yükselttik."[168] ayetinin İdris peygambere cennet ve cehennemin gösterildiği şeklinde yorumlandığı görülmektedir. Oysa söz konusu ayette yalnızca İdris'in "yüce bir

[163]Meryem, 19/56-57.
[164]Enbiya, 21/85-86.
[165] Meryem, 19/56.
[166] Meryem, 19/57.
[167] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 61
[168] Meryem, 19/57.

makama çıkarıldığı" bildirilmektedir; ayetin metninde herhangi bir mekân, cennet-cehennem tasviri veya özel bir olaydan bahsedilmemektedir.[169]

Kur'an'daki ilgili ayetler şöyledir:

"Kitapta İdris'i de an. Şüphesiz o, özü sözü doğru bir kimseydi, bir peygamberdi."[170]

"Biz onu yüce bir makama yükselttik."[171]

Görüldüğü üzere "yüce makam"ın ne olduğu hakkında ayet düzeyinde bir açıklama bulunmamaktadır. Nitekim Köksal'ın dayandığı rivayet, İbn Habib'in el-Muhabber adlı eserinde yer almakta olup, bu eser tarihî rivayetleri eleştirel filtreden geçirmeden aktaran erken dönem kaynaklarından biridir.[172]

Dolayısıyla Köksal'ın yaptığı yorum, Kur'an'ın lafzına değil, rivayetlere dayalıdır. Kur'an merkezli bir yaklaşımda, ayetin yorumu ile rivayet niteliğindeki ek bilgiler arasında açık bir ayrım yapılması gerekir. Aksi hâlde okuyucu, rivayetlerin Kur'an'ın kesin metnine dayandığı yanılgısına düşebilir. Bu nedenle eserdeki anlatım Kur'an'a uygun değildir ve "Kur'an dışı unsur" kategorisine girmektedir.

2.2.3. İdris'in İnsanlığı Kalemle Tanıştırdığı İddiası

Seca Öztürk'ün eserinde, Enbiya Suresi 85. ayete dayanılarak İdris peygamberin insanlığı "kalemle tanıştırdığı" ileri sürülmüştür. Ancak bu ayet, kalem veya yazı öğretimiyle ilgili bir ifade içermez. Ayet şöyledir: "(Ey Muhammed!) İsmail'i, İdris'i ve Zü'l-Kifl'i de an! Onların her biri sabredenlerdendi."[173]

Bu ayette İdris peygamberin sabır vasfı vurgulanmakta, fakat onun kalemle ya da yazıyla ilişkilendirildiğine dair hiçbir gönderme bulunmamaktadır.

[169] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 83
[170] Meryem, 19/56.
[171] Meryem, 19/57.
[172] İbn Habib, el-Muhabber Arap Kültürü, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 3.
[173] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?*, 13; Enbiya, 21/85.

İki ayette dahi belirli bir peygamber ismi geçmemektedir. Dolayısıyla "Bizi kalemle tanıştıran bu güzel Peygamber" ifadesi ayetle temellendirilemeyen, sembolik veya rivayet temelli bir yorumdur.

Kur'an merkezli bir incelemede, ayetin bağlamı dışında yapılan bu tür yorumlar Kur'an'a uygun olmayan çıkarımlar olarak değerlendirilir. Ayetin anlamı genişletilmiş, ayetle doğrudan ilişkisi olmayan bir bilgi ayet üzerinden aktarılmıştır. Bu nedenle bu anlatım Kur'an anlatımı dışındadır.

2.2.4. Miraç'ta Hz. Muhammed'in Dördüncü Kat Semada İdris ile Karşılaşılması Rivayeti

Bilge Nur Çorlu'nun eserinde,[174] Hz. Muhammed'in Miraç Gecesi'nde dördüncü kat semada İdris peygamber ile karşılaştığı bilgisi Enbiya 85–86. ayetlere dayandırılarak verilmiştir. İlgili ayetler şöyledir:

"(Ey Muhammed!) İsmail'i, İdris'i ve Zü'l-Kifl'i de an! Onların her biri sabredenlerdendi."[175]

"Onları rahmetimizin içine soktuk. Şüphesiz onlar sâlih kimselerdendi."[176]

Bu ayetlerde Miraç olayı, gök katları, peygamberlerin semada karşılaşması veya başka bir uhrevî sahneye dair herhangi bir ifade yoktur. Anlatılanlar tamamen İdris'in sabır ve sâlihlik vasıflarıdır.

Kur'an'da "Allah katına yükseltilme" Hz. Muhammed için de kullanılmıştır:

"… Bilâkis Allah onu kendi katına yükseltmiştir. Allah izzet ve hikmet sahibidir…."[177]

Göklerin katları, peygamberlerle karşılaşma ve benzeri ayrıntılar ise Buhari ve Müslim gibi hadis kaynaklarında yer almaktadır.[178] Nitekim Çorlu'nun dayandığı

[174] Çorlu, *Peygamber Hikâyeleri – Gazeteci Şinasi Pekbilir Araştırdı*, 36.
[175] Enbiya, 21/85.
[176] Enbiya, 21/86.
[177] Nisa, 4/158.
[178] Buhari, Bed'ü'l-Halk, s. 6; Müslim, İman, s. 259-264.

rivayetler de bu hadis kitaplarından alınmıştır. Bu rivayetler sahih kabul edilse dahi Kur'an'da bulunmadığı için Kur'an dışıdır.

Bu nedenle, eserdeki anlatım Kur'an ayetiyle ilişkilendirilerek sunulduğundan metodolojik bir hata içermektedir. Miraç rivayeti ile ayet arasında bağ kurulması, okuyucunun rivayetin Kur'an'da yer aldığı izlenimine kapılmasına yol açabilir. Bu durum akademiktitizlik açısından sorun teşkil eder.

İdris peygamber hakkında incelenen dört eserde ortak bir sorun göze çarpmaktadır: Ayetlerde açıkça yer almayan bilgilerin, ayetlerle ilişkilendirilerek veya ayetlerin anlamı genişletilerek sunulması. Kur'an'da İdris peygambere dair bilgi son derece sınırlıdır. Yalnızca "Kitapta İdris'i de an…"[179], "Biz onu yüce bir makama yükselttik."[180] ve "İsmail'i, İdris'i ve Zü'l-Kifl'i de an…"[181] ayetleri bulunmaktadır. Bu kısa bilgiler dışında İdris'e dair anlatımların tamamı rivayetlere, tarih kitaplarına ve çeşitli yorumlara dayanmaktadır.

Bu çerçevede Aydemir'in "Cebrail'in ilk vahyi İdris'e getirmesi" bilgisi, Köksal'ın "İdris'e cennet ve cehennemin gösterilmesi" yorumu, Öztürk'ün "İdris'in insanlığı kalemle tanıştırması" ifadesi ve Çorlu'nun "Miraç'ta dördüncü katta Hz. İdris ile karşılaşılması" anlatımı Kur'an dışı unsurlardır. Ayetlerdeki sınırlı bilginin bu şekilde genişletilmesi, Kur'an merkezli bir tarih okuması açısından sorun teşkil etmekte ve ayet ile rivayet arasındaki sınırın muğlaklaşmasına yol açmaktadır. Özellikle çocuk ve gençlere yönelik eserlerde bu durum bilgi karmaşası oluşturabilmektedir. Bu nedenle rivayetlerin tarihsel bilgi olarak aktarılması elbette mümkündür; ancak bunların hiçbir surette ayetlerle karıştırılmaması, ayetlerin lafzî anlamının dışına çıkarılmaması ve rivayetlerin mutlaka açıkça kaynak gösterilerek sunulması gerekmektedir.

İdris peygamber hakkında Kur'an'da yer alan bilgiler son derece sınırlı, ancak anlam bakımından yoğun ve belirleyicidir. Kur'an-ı Kerim'de İdris ismi yalnızca birkaç ayette geçmekte; bu ayetlerde onun doğruluğu, peygamberliği, sabır vasfı ve

[179] Meryem, 56
[180] Meryem, 57
[181] Enbiya, 85–86

Allah katındaki yüce konumu vurgulanmaktadır. Buna karşılık, vahyin mahiyeti, hangi melek aracılığıyla geldiği, yaşadığı dönem, mucizeleri ya da hayatına dair ayrıntılar Kur'an'da yer almamaktadır. Bu durum, Kur'an'ın İdris peygamberi biyografik ayrıntılar üzerinden değil, ahlaki ve örnek şahsiyet bağlamında sunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Kur'an merkezli bir okuma, bu sınırlı bilgiyi esas almayı ve ayetlerde açıkça bulunmayan unsurları kesinlik atfedilen dinî bilgi olarak sunmamayı gerektirir.

İncelenen eserlerde ise İdris peygamber hakkında Kur'an'da yer almayan çok sayıda bilginin, ayetlerle doğrudan ilişkilendirilerek veya ayetlerin anlamı genişletilerek aktarıldığı görülmektedir. Abdullah Aydemir'in "Cebrail'in ilk vahiy getirdiği nebinin İdris olduğu" yönündeki iddiası buna çarpıcı bir örnektir. Kur'an'da Cebrail isminin yalnızca Hz. Muhammed'e vahiy getiren melek bağlamında açıkça zikredilmesi, bu tür bir genellemenin ayet temelli olmadığını göstermektedir. Kur'an'da ne İdris'e vahyin nasıl geldiği ne de Cebrail'in onunla ilişkisine dair herhangi bir ifade bulunmaktadır. Bu nedenle söz konusu iddia, Kur'an dışı bir rivayet bilgisi olmasına rağmen, metinde Kur'an'la temellendiriliyormuş izlenimi uyandırmaktadır. Bu yaklaşım, rivayet ile vahiy arasındaki sınırın bulanıklaşmasına yol açmakta ve metodolojik açıdan ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

Benzer bir durum M. Asım Köksal'ın eserinde de görülmektedir. Köksal, "Biz onu yüce bir makama yükselttik" ayetini esas alarak, İdris peygambere cennet ve cehennemin gösterildiği yönündeki rivayetleri aktarır. Oysa ayetin lafzı incelendiğinde, burada yalnızca İdris'in Allah katında yüce bir konuma yükseltildiği ifade edilmekte; bu yükselmenin mahiyeti, mekânsal bir tasvirle ya da uhrevî sahnelerle ilişkilendirilmemektedir. Ayetteki "yüce makam" ifadesinin ne anlama geldiği Kur'an tarafından açıklanmamıştır. Buna rağmen rivayet temelli yorumların ayetin doğal bir uzantısıymış gibi sunulması, okuyucuda bu bilgilerin Kur'an kaynaklı olduğu algısını doğurabilmektedir. Oysa Köksal'ın dayandığı rivayetler, erken dönem tarih ve siyer literatürüne ait olup, eleştirel süzgeçten geçirilmeden aktarılan anlatılardır. Kur'an merkezli bir yaklaşımda, bu tür rivayetlerin ayetin açıklaması olarak değil, tarihsel yorum olarak sunulması gerekir.

Seca Öztürk'ün İdris peygamberi "insanlığı kalemle tanıştıran" bir figür olarak tanımlaması da benzer biçimde ayetle temellendirilemeyen bir yorumdur. Enbiya Suresi 85. ayette İdris'in sabredenlerden olduğu ifade edilmekte; ancak yazı, kalem ya da medeniyet kurucu bir rolüne dair herhangi bir gönderme yapılmamaktadır. Kur'an'da kalem kavramı geçmekle birlikte, bu kavram hiçbir ayette belirli bir peygamberle ilişkilendirilmemiştir. Dolayısıyla İdris'in kalemle ilişkilendirilmesi, sembolik veya rivayet temelli bir anlatı olarak değerlendirilebilir; fakat bunun ayet kaynaklı bir bilgi gibi sunulması, Kur'an'ın metinsel sınırlarını aşan bir yorumdur. Ayetin bağlamı dışına çıkılarak yapılan bu tür genişletmeler, Kur'an merkezli bir incelemede "Kur'an dışı unsur" olarak değerlendirilmelidir.

Bilge Nur Çorlu'nun eserinde yer alan, Miraç Gecesi'nde Hz. Muhammed'in dördüncü kat semada İdris peygamberle karşılaştığına dair anlatı ise rivayet–ayet ilişkisi bakımından en problemli örneklerden biridir. Miraç hadisesine dair gök katları, peygamberlerle karşılaşma ve semavî tasvirler sahih hadis kaynaklarında yer almakla birlikte, Enbiya Suresi 85–86. ayetlerinde bu olaylara dair en ufak bir işaret dahi bulunmamaktadır. Buna rağmen söz konusu rivayetlerin ilgili ayetlere dayandırılarak sunulması, ayet ile hadis arasındaki metodolojik ayrımı ortadan kaldırmaktadır. Kur'an'da "Allah katına yükseltilme" ifadesinin hem Hz. İdris hem de Hz. İsa için kullanılması, bu yükselmenin mahiyetine dair yorum kapısını açık bırakmakla birlikte, Miraç'taki karşılaşma gibi detayları zorunlu kılmamaktadır.

Ayetlerde açıkça bulunmayan bilgilerin, ayetlerin doğal bir uzantısı gibi sunulmuştur. Oysa Kur'an, İdris peygamberin şahsiyetini ayrıntılı bir biyografi üzerinden değil, ahlaki nitelikler üzerinden tanımlamaktadır. Kur'an merkezli bir tarih ve kıssa okumasında bu özlü anlatımın dikkate alması; boşlukları rivayetlerle doldururken, bu bilgilerin vahiy değil yorum olduğunu açıkça belirtmelidir.

Sonuç olarak, rivayetlerin tamamen reddedilmesi gerektiği söylenemez. Tarih, tefsir ve hadis literatürü, Kur'an kıssalarını anlamada yardımcı olabilir. Ancak bu rivayetlerin Kur'an metniyle karıştırılmaması, ayetlerin lafzî anlamının dışına taşırılmaması ve her bilginin epistemolojik kaynağının açıkça belirtilmesi zorunludur. Aksi hâlde Kur'an merkezli yaklaşım zedelenmekte, rivayetler Kur'an'ın önüne geçirilmekte ve özellikle eğitim amaçlı eserlerde bilgi karmaşası ortaya çıkmaktadır.

Bu nedenle akademiktitizlik, ayet ile rivayet arasındaki sınırın net biçimde korunmasını; Kur'an'da yer almayan bilgilerin "Kur'an'a dayalı" değil, "Kur'an dışı tarihsel anlatım" olarak sunulmasını gerekli kılmaktadır. Bu yaklaşım, hem Kur'an'ın metinsel bütünlüğünü koruyacak hem de okuyucunun dinî bilgiye daha sağlıklı bir bilinçle yaklaşmasını sağlayacaktır.

Tablo 2. Hz. İdris Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu

Konu Başlığı	Kur'an-ı Kerim	M. Asım Köksal	Abdullah Aydemir	Seca Öztürk	Bilge Nur Çorlu
İdris'in Konumu ve Tanıtılması	"Kitapta İdris'i de an. Şüphesiz o dosdoğru bir kimseydi, bir peygamberdi." (Meryem 19/56) ; "İsmail'i, İdris'i ve Zü'l-Kifl'i de an…" (Enbiya 21/85–86) — Ayetlerde sadece peygamberliği, doğruluğu ve sabrı vurgulanır.	İdris'i "hikmet sahibi, çok ibadet eden bir peygamber" olarak tanıtır; ayetlerde olmayan bazı nitelikleri rivayetlerden aktarır.	İdris'i Kur'an'daki gibi "sabırlı bir peygamber" olarak tanıtır; ancak bazı rivayetleri de ekler.	Ayetlerdeki "sabır" ve "salihlik" temasını pedagojik bir dille genişletir; ahlaki örneklik üzerinde durur.	Ayetlerdeki tanımı basitleştirerek çocuk diliyle "iyi, sabırlı ve dürüst bir peygamber" olarak anlatır.
İdris'in Yüceltilmesi / Yükseltilmesi	"Biz onu yüce bir makama yükselttik." (Meryem 19/57) — Yükseltmenin mahiyeti açıklanmaz.	Bu "yüce makamı", cennet ve cehennemin ona gösterilmesi şeklindeki rivayetlerle açıklar.	"Göklere yükseltildiğini" ifade eden rivayetleri aktarır; ayetin bağlamını genişletir.	Yükseltilmeyi mecazi anlamda "ahlaki yücelik" ve "erdemli duruş" olarak yorumlar.	"Allah onu yüceltmişti" şeklinde sade bir ifade kullanır; ayrıntı eklemez.
Cebrail'in İlk Vahyi Getirdiği Peygamber Olması	Kur'an'da hiçbir ayette İdris'e vahyin ilk geldiğine dair bilgi yoktur.	Bu konuda bilgi vermez; konuyu işlememiştir.	Cebrail'in ilk vahyi İdris'e getirdiğini ileri sürer; ayette karşılığı yoktur.	Böyle bir bilgi vermez; ayet merkezli bir sunum tercih eder.	Bu konuyu anlatmaz; Kur'an dışı detay eklemez.
İdris'in Kalemle İlk Tanıştıran Kişi Olması	Kur'an'da İdris'in kalemle ilişkisine dair hiçbir ifade yoktur.	Kalemle ilgili rivayetleri zaman zaman belirtse de İdris'e bağlamaz.	Bu bilgiyi vermez.	"Bizi kalemle tanıştıran peygamber" diyerek ayette bulunmayan bir nitelik ekler.	Böyle bir bilgi vermez; metni sade tutar.
Miraç'ta İdris ile Karşılaşılması	Kur'an'da miraç anlatısı ve kat kat semalar detaylı anlatılmaz; İdris'le karşılaşma bilgisi Kur'an'da yoktur.	Bu olayı rivayetler üzerinden aktarır.	Bu konuyu işlemez.	Bu konuyu işlemez.	Hz. Peygamber'in miraçta dördüncü katta İdris'i gördüğünü söyler; bunun Kur'an değil hadis bilgisi olduğunu belirtmez.

2.3. Hz. Nuh Kıssası

Hz. Nuh yoldan çıkmış[182] Allah'a şirk koşan[183] kavmini uyarmak, doğru yola davet etmek için gönderilen bir peygamberdir. Allah'ın mesajını anlatmak için[184] kavmi içinde tam 950 yıl[185] sabırla mücadele etti. Kavmini Allah'a iman etmeleri, şirkten ve kötülüklerden uzak durmaları için ısrarla uyardı. Hz. Nuh'un kavmiyle olan bu destansı hikâye bizim bilemeyeceğimiz gaybi[186] bir bilgidir. Biz Hz. Nuh'un

[182]Zariyat, 51/46
[183]Nuh, 71/24
[184]A'raf, 7/59
[185]Ankebut, 29/14
[186]Hud, 11/49

kavmiyle olan bu mücadelesini ancak Allah'ın Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla bildirmesi sayesinde öğrenebiliyoruz. Hz. Nuh'un kıssası, Allah'ın bizlere sunduğu derin ibretlerle doludur.

Hz. Nuh kavminin içinde bulunduğu süre[187] boyunca kavmini Allah'a tapmaları ve O'ndan başka ilah olmadığını kabul etmeleri konusunda kararlılıkla uyardı[188] ve eğer kendisini dinlemezlerse büyük bir azab gününün geleceğinden korktuğunu söyledi. Kavminin ileri gelenleri atalarından böyle bir şey işitmediklerini[189] ve Hz. Nuh'u şaşkınlık içinde gördüklerini söylediler. Hz. Nuh, kavmine kendisinde bir şaşkınlık olmadığını, aksine âlemlerin Rabb'inin elçisi olduğunu, Rabbinin gönderdiklerini ileterek onlara öğüt verdiğini ve Allah katından onların bilmedikleri şeyleri bildiğini söyleyerek onları uyardı. Rablerinin merhameti gereği onları uyarması için kendisiyle gönderdiği öğüde niçin şaşırdıkların sordu.[190] Kavmine Allah'ın mesajını tebliğ eden Hz. Nuh, kendisine emrolunduğu gibi Müslümanlardan olduğunu, yalnızca Allah'a güvendiğini ortak koştukları ile el birliği içinde kendisine ne isterlerse yapabileceklerini söyleyerek meydan okudu.[191]

Hz. Nuh, kavmine kendisinin güvenilir bir elçi olduğunu, Allah'a itaat etmelerini, bu daveti karşılıksız yaptığını ve ecrini yalnızca Allah'tan beklediğini sabır ve kararlılıkla defalarca bildirdi.[192] Ancak kavmi, onu sürekli reddedip, alaya aldı.[193] Çağrılarına inatla direnerek, Allah'ın yolundan yüz çevirip putlarına bağlı kalmayı tercih etti.[194]

Toplumun ileri gelenleri, Hz. Nuh'u yalanlamakla kalmadıkları gibi, O'na karşı kibirli bir tutum takınarak[195] kendileri gibi insan olan birine uymayacaklarını söylediler. Hz. Nuh'un davetine cevap verip iman edenleri ayak takımı olarak niteleyerek küçümsediler.[196] Hz. Nuh tüm yaptıklarına rağmen kavmini yine uyardı.

[187] Ankebut, 29/14.
[188] Hud, 11/25-26
[189] Mu'minun, 23/25.
[190] A'raf, 7/59-65.
[191] Yunus, 10/71-72.
[192] Şuara, 26/106- 111.
[193] Nuh, 71/7.
[194] Nuh, 71/23.
[195] Mu'minun, 23/24.
[196] Hud, 11/27.

Allah'tan bağışlanma dilemelerini tavsiye etti. Allah'a dönmenin dünyada bereket getireceğini söyledi.[197]

Hz. Nuh, ne melek olduğunu, ne Allah'ın hazinelerine sahip olduğunu ne de gaybı bildiğini iddia etti. Kavminin ileri gelenleri Hz. Nuh'a kavimleri içinde kendisine uyanların en alt tabaka insanlarken kendisine inanmayacaklarını söylediklerinde[198] Hz. Nuh küçümsedikleri o insanları yanından kovamayacağını, kendisinin yalnızca bir uyarıcı olduğunu[199] kalplerindekini yalnız Allah'ın bildiğini ve böyle bir şey söylerse zalimlerden olacağını ifade etti.[200] Ancak kavmi Nuh'un sözlerini dinlememekte ısrarcıydı, kavminin ileri gelen inkârcıları, Nuh'u küçümseyerek onun sadece kendilerine üstün gelmek isteyen bir insan olduğunu düşündüler. Ayrıca, eğer Allah gerçekten bir mesaj gönderecek olsaydı, bunu bir insan yerine meleklerle yapacağını, atalarından böyle bir şey duymadıklarını, Nuh'un aklını yitirmiş cinlenmiş biri olduğunu ve bir süre izlenmesi gerektiğini söylediler.[201]

Kavminin ileri gelenleri Hz. Nuh'a kendileriyle yeterince tartıştığını hatta bu tartışmayı ileri götürdüğünü eğer doğru söylüyorsa kendilerini tehdit ettiği azabı getirmesi söyleyerek meydan okudu. Hz. Nuh, sakin bir şekilde onlara azabın ancak Allah'ın dilemesiyle geleceğini, Allah'ı aciz bırakamayacaklarını Allah sapmalarını dilerse kendilerine verdiği öğüdün fayda sağlamayacağını eninde sonunda herkesin Rabbi olan Allah'a döndürüleceği karşılığını verdi. Hz. Nuh'un bu sözleri kavmine derin bir ders niteliğindeydi, ancak onlar inatla hakikati görmek istemiyorlardı.[202]

Can yakıcı bir azap gelmezden önce kavmini uyarması için gönderilen Hz. Nuh[203] yılmadan yine kendisinin açık bir uyarıcı olduğunu ve insanların onu dinleyerek Allah'a kulluk etmeleri, O'na saygı göstermeleri ve kendisine itaat etmeleri gerektiğini belirtti. Ayrıca, bu çağrıya uyduklarında Allah'ın onların günahlarını bağışlayacağını ve belirli bir süreye kadar mühlet vereceğini vurguladı. Ancak, Allah'ın belirlediği süre geldiğinde, bu sürenin hiçbir şekilde ertelenemeyeceğini

[197] Nuh, 71/10-12
[198] Şuara, 26/111
[199] Şuara, 26/112-115
[200] Hud, 11/28-31
[201] Nuh, 71/24-27
[202] Hud, 11/32-35
[203] Nuh, 71/1.

hatırlattı.[204] Hz. Nuh, milletini gece gündüz Allah'a iman etmeye çağırdı, fakat onlar bu çağrıyı dinlemediler. Her seferinde, Allah'ın bağışlaması için yaptığı davete karşılık, ondan kaçtılar, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, direndiler ve kibirlendikçe kibirlendiler. Hz. Nuh, onlara hem açıkça hem de gizlice, elinden gelen her yöntemle tebliğde bulundu. Kavmini, Allah'tan bağışlanma dilemeye çağırdı ve Allah'ın çok bağışlayıcı olduğunu hatırlatarak, gökten bol yağmur indirmesi, onları mal ve evlatlarla desteklemesi, bahçeler ve akarsular yaratması için dua etmelerini istedi. Kendisine kulak vermeyen kavmine, "Ne cüretle Allah'a cömertlik yakıştıramıyorsunuz?" diye sordu. Ardından, "Oysa sizi aşama aşama yaratan Allah'tır" dedi. "Allah'ın yedi kat göğü nasıl yarattığını görmez misiniz? Ayı aydınlık yapmış, güneşe ışık saçtırmıştır. Allah sizi de topraktan bitki gibi yaratmıştır. Sonra sizi tekrar toprağa döndürecek ve oradan yeniden çıkaracaktır. Yeryüzünde gezip dolaşmanız, geniş yollar ve geçitlerden geçebilmeniz için onu size yayandır" diye ekledi.[205]

Hz. Nuh azim ve kararlılıkla tebliğ görevini ifa etmesine rağmen kavmi bir türlü yola gelmeyerek "Hz. Nuh'u yalanladı"[206] "delidir diyerek Allah'ın elçisine saygısızlık yaptı". [207] Hz. Nuh'u dinlememekte direnerek O'nu yıldırdı. Hz. Nuh dedi ki: "Rabbim! Bunlar bana karşı geldiler ve malı da çocukları da yalnızca zararlarını artıran kimselerin peşine düştüler. Davetimi engellemek için büyük tuzaklar kurdular. Birbirlerine, 'Sakın ilahlarınızdan vazgeçmeyin! Hele hele Vedd, Suva, Yeğûs, Yeûk ve Nesr'i asla bırakmayın!' diyerek öğüt verdiler." Böylece birçok kişiyi saptırdılar. Rabbim, sen de bu zalimlerin şaşkınlığını artır!" Hz. Nuh, kavminin bu inatçı ve direnişçi tutumu karşısında çaresiz kaldı ve sonunda bu zalimlerin sapkınlığını Allah'a arz etti.[208]

Hz. Nuh Allah'a "Ben yenildim, bana yardım et" diye yalvardı.[209] Allah Hz. Nuh'a kavminin iman etmeyeceğini bildirdi ve onları büyük bir felaketin, yani tufanın

[204] Nuh, 71/2-4.
[205] Nuh, 71/5-20.
[206] Şuara, 26/105.
[207] Kamer, 54/9.
[208] Nuh, 71/21-24.
[209] Kamer, 54/9-10.

beklediği haberini verdi.[210] Kavminin içinde kendisine inanmış olanların dışındakilerin inanmayacağını, onların yaptıklarına üzülmemesini Allah'ın gözetimi altında kendisine bildirildiği gibi tufandan kurtuluş için bir gemi yapması, zulmedenler için Allah'a başvurmaması gerektiği çünkü onların suda boğulacakları vahiyle bildirildi[211]. Hz. Nuh, Allah'ın bu emri doğrultusunda bir gemi inşa etmeye başladı, ancak kavminden ileri gelenler ne zaman Hz. Nuh'un yanına uğrasalar bu durumu alaya aldılar. Hz. Nuh onlara; asıl alay edileceklerin kendileri olduğunu, söyledi[212]. Hz. Nuh'a Allah'ın buyruğu geldiğinde, her hayvandan birer çifti ve ailesinden kurtulacak olanları gemiye alması ancak zalimler için dua etmemesi çünkü onların boğulacağı bildirildi.[213]

Allah'ın gözetimi altında ve kendisine vahyedildiği şekilde gemiyi yaparken kavminin ileri gelenleri her yanından geçtiklerinde Hz. Nuh ile alay ediyorlardı. İnkârcı ve alaycı kavmine Hz. Nuh; "Bizimle alay ediyorsunuz, ama biz de sizin alay ettiğiniz gibi sizinle alay edeceğiz. Rezil edecek azabın kime geleceğini ve sürekli azabın kime ineceğini göreceksiniz." dedi.[214]

Hz. Nuh, tebliğine iman edenleri ve her türden bir çift hayvanı gemiye aldı. "Geminin yapı malzemesi ahşap ve çividen ibaretti."[215] Tufan başladı, gökten ve yerden sular fışkırdı, kavmi bu büyük felaketten kaçamadı. Gökten bardaktan boşanırcasına yağan yağmurla yerden kaynayıp fışkıran sular birleşince Hz. Nuh gemiye Rabbinin emriyle bindi.[216] "Rabbimiz Hz. Nuh'u mühimmatı ahşap ve çiviler olan bir gemi ile taşıdı."[217]

Kavminden çok az kişi Hz. Nuh'a inanmıştı.[218]. Hz. Nuh Allah'ın emri gereği inananlar ve yanına alması gerekenlerle birlikte gemiye bindi "onun yürümesi ve durması Allah'ın adıyladır. Rabbim çok bağışlayıcı ve merhametlidir"[219] dedi.

[210] Hud, 11/36.
[211] Hud, 11/36-37.
[212] Hud, 11/38.
[213] Mü'minûn, 23/27.
[214] Hud, 11/37-39.
[215] Kamer, 54/13.
[216] Hud, 11/40.
[217] Kamer, 54/13.
[218] Hud, 11/40.
[219] Hud, 11/41.

Kavminin kendisiyle alay etmesine sebep olan gemi, dağlar gibi dalgalar üzerinde içinde bulunanları taşırken, Hz. Nuh bir kenarda duran oğluna, gemiye binmesi inkârcılarla birlikte olmaması yönünde çağrıda bulundu. Oğlu dağa sığınarak sudan kurtulacağı karşılığını verince, Hz. Nuh oğluna Allah'ın acıdıkları haricinde kurtulacak olmadığını söyledi. Bulunduğu gemi ile aralarına koca dalgalar girdi ve oğlu da boğulanlar arasına karıştı.[220]

Yeryüzüne suyunu çekmesi gökyüzüne suyunu tutması emredildi. Su çekildi böylece tufan sona erdi. Haksızlık yapan toplum yok oldu.[221] Hz. Nuh Rabbine; "Rabbim! Oğlum benim ailemdendir. Doğrusu, senin sözün yegâne gerçektir. Sen hükmedenlerin hükmedenisin" dedi. Hz. Nuh'a onun ailesinden olmadığı çünkü yanlış bir iş yaptığı ve hakkında bilgisi olmayan şeyi istememesi, cahiller gibi davranmaması öğütlendi.[222] Hz. Nuh pişmanlık duyarak; "Rabbim! Hakkında bilgim olmayan şeyi Senden istemekten Sana sığınırım. Eğer beni bağışlamazsan ve bana acımazsan kaybedenlerden olurum" dedi. Nuh Peygamber yalnızca oğlunu değil, tebliğini dinlemeyip kendisine hainlik yapan nikâhlı hanımını da kurtaramadı, onun cehennemlik olmasını engelleyemedi.[223]

Yerin suyunu yutması ve göğün suyunu tutması suretiyle tufan sona erince gemi Cûdî'ye oturdu[224] ve Hz. Nuh ve beraberindekilere Rableri katından bir esenlik ve bereket olmak üzere[225] gemiden inmeleri emredildi.[226]

Bu bilgiler Kur'an-ı Kerim'de Allah tarafından bildirilen gayb haberlerindendir daha önce Hz. Muhammed de Kur'ân'ın gönderildiği kavim de bunları bilmezdi.[227] Peygamberimiz Hz. Muhammed'e Allah'ın emrini tebliğ etmesi konusunda sabretmesi Hz. Nuh ile ilgili haberlerle birlikte emredilir, çünkü sonuç Allah'a saygılı olanlarındır.[228]

---

[220] Hud, 11/42-43.
[221] Hud, 11/44.
[222] Hud, 11/45
[223] Tahrim, 66/10.
[224] Hûd, 11/44.
[225] Hud, 11/47-48.
[226] Hûd, 11/48.
[227] Hud, 11/48.
[228] Hud, 11/49.

2.3.1. Fırının Kaynaması ve Geminin Hareketi

Kur'an'da Nûh tufanının başlangıcı son derece kısa fakat çarpıcı bir ifadeyle aktarılır:

"Buyruğumuz gelip tandır kaynamaya başlayınca…"[229] Bu ifade, tufanın ilahî bir emir doğrultusunda başladığını ve "tandırın kaynaması"nın olağanüstü sürecin başlangıç işareti olduğunu gösterir. Ayet, olayın mahiyeti hakkında ek bir ayrıntı vermez; suyun nasıl yükseldiği, geminin nasıl harekete geçtiği gibi detaylar Kur'an'da yer almaz.

M. Asım Köksal'ın eserinde ise bu kısım Kur'an merkezli bir üslupla sunulmakta, "tandırın kaynaması" ifadesi yalnızca tufanın başlangıcı olarak yorumlanmaktadır. Burada Kur'an'a aykırı bir genişletme yoktur; anlatım Kur'an paralelinde tutulur.[230]

Buna karşılık Aydemir, "tandırın kaynaması"nı geminin yükselmesi ve hareketinin başlangıcı olarak yorumlamış; bu yorum ayette bulunmadığı için Kur'an ile doğrudan uyumlu değildir. Ayet, tandırın kaynamasının tufanın ilk alameti olduğunu söylemekte, geminin hareketine dair böyle bir anlam genişlemesini desteklememektedir.[231]

Seca Öztürk, Mahmut Öztürk, Özkan Öze ve Bilge Nur Çorlu'nun eserlerinde ise bu konuya hiç değinilmemiştir. Bu durum, Kur'an'daki anlatımın bu yazarlar tarafından sadeleştirildiğini ya da kıssa tercihlerine göre konu dışı bırakıldığını göstermektedir. Ancak hiçbirinde Kur'an'a aykırı bir iddia yer almamaktadır.

Bu başlıkta temel sorun, "tandırın kaynaması"nın Kur'an'da olmayan anlamlarla yorumlanmasıdır. Özellikle Aydemir'in yorumunda ayetin zâhir anlamı aşılmış, bu da Kur'an dışı bilgi eklemesi niteliği taşımaktadır.[232]

---

[229] Hûd, 11/40.
[230] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 71.
[231] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 91
[232] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 71.

2.3.2. Nûh'un Oğlunun Gemiye Binmemesi

Kur'an-ı Kerim'de Nûh'un oğlunun kimliği, doğumu, soy bağı veya kişisel durumu hakkında hiçbir bilgi verilmez. Sadece iman etmediği ve bu sebeple tufanda boğulduğu belirtilir.[233]

M. Asım Köksal bu olayı Kur'an'a uygun biçimde aktarır; ayetteki ifade sınırlarını aşmaz ve oğlun manevi durumu dışında ek bilgi vermez.[234]

Buna karşın Abdullah Aydemir, oğlun "zina mahsulü olduğu" veya "üvey olduğu" yönündeki rivayetleri aktarır. Bu bilgiler ne ayetlerde ne de sahih hadislerde yer almaktadır. Bu nedenle Kur'an'a uygun değildir. Ayet, oğlun biyolojik kimliğiyle değil, iman etmemesi ile ilgili bir vurguda bulunur.[235]

Özkan Öze'nin eserinde "bir oğlunun inanmadığı" bilgisi verilmekle birlikte diğer oğulların gemiye bindiği iması oluşmaktadır. Kur'an'da sadece "oğlunun biri"nden bahsedildiği için bu yorum eksik veya kısmen yanlış bir anlam üretmektedir.[236]

Seca Öztürk, Mahmut Öztürk ve Bilge Nur Çorlu bu konuya hiç girmemiştir.

Bu başlıkta öne çıkan sorun, bazı eserlerde rivayetlerin ayetlerin önüne geçerek Nûh'un ailesine dair Kur'an'da bulunmayan biyografik detaylar sunmasıdır. Kur'an açısından belirleyici olan husus, oğlun iman etmemesidir; rivayetlerin tarihsel değeri olabilir.

2.3.3. Gemiye Hangi Varlıkların/Canlıların" Bindirildiği

Kur'an'da Nûh'a verilen emir nettir:

"Her cinsten birer çift."[237]

---

[233] Kur'an'da Nûh'un iman etmeyen oğlunun kurtuluşa eremediği şöyle aktarılır: "Dağa sığınırım" dedi… "Araya bir dalga girdi ve o da boğulanlardan oldu. (Hûd, 11/42–43)"
[234] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 110.
[235] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 74; et-Taberi, Tefsir, XII, 49-53.
[236] Öze, *Âdem Peygamber*, 10.
[237] Hûd, 11/40

Bu ifade tüm türlerin temsil edildiğini bildirmekte, miktar ve tür ayrımı konusunda başka bir ayrıntı sunmamaktadır.

M. Asım Köksal bu ayeti esas alarak kıssayı Kur'an'a uygun şekilde aktarır ve gemiye hangi varlıkların/canlıların alındığına ilişkin Kur'an dışı bir detay eklemez.[238]

Abdullah Aydemir ise Tevrat kaynaklı bir rivayeti, yani "eti yenen hayvanların 7'şer çift, diğerlerinin 2'şer çift alınması" bilgisini kitabına eklemiştir. Aydemir bu rivayeti Kur'an dışı olarak belirtir. [239]

Bilge Nur Çorlu'nun eserinde "oğulların gemide olması" çıkarımı tekrar edilerek Kur'an'daki anlatımın sınırları zorlanmıştır; ancak gemiye varlıkların/canlıların alındığı konusuna doğrudan girilmez. Özkan Öze, Mahmut Öztürk ve Seca Öztürk ise bu başlığa hiç yer vermemektedir.

2.3.4. Tufanda Herkesin Ölmesi

Kur'an, Nûh kıssasında tufan sonucunda toplumun akıbetini şöyle özetler:

"Geride kalanlar suda boğuldu."[240]

Bu ifade Nûh'a iman etmeyen herkesin boğulduğunu açıkça bildirmektedir.

M. Asım Köksal bu anlatımı Kur'an'a uygun biçimde özetler ve herhangi bir rivayet eklemesi yapmaz.

Abdullah Aydemir ise İslâmi rivayet literatüründe geçen ve kaynağı zayıf olan "dev Uc b. Unuk'un tufandan kurtulduğu" yönündeki bilgiyi aktarırken bu bilgiyi İsrâiliyât kaynaklı olarak aktarır. Açık bir biçimde bu rivayetin Kur'an'a aykırı olduğunu belirtir ki ilgili ayet "geride kalanların tamamının boğulduğunu" kesin bir dille ifade eder.[241]

---

[238] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 110.
[239] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 75.
[240] Şuarâ, 26/120.
[241] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 91; et-Taberi, XII, 37; Tarih, I/I, 264; İbn Kuteybe, Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis, 278-279.

Diğer yazarlar da bu konuya ya değinmemiş ya da Kur'an'a aykırı bir ifade kullanmamıştır. Bu hassasiyet Kur'an-ı Kerim'in kıssa anlatımına sadakat göstergesidir.

2.3.5. Putlara Tapınma

Kur'an'da Nûh kavminin taptığı putlar isimleriyle verilir:

"Ved, Suva', Yağus, Ye'uk ve Nesr."[242]

Bu ayet, kavmin şirk yapısını ve Nûh'un bu putlara karşı yürüttüğü tevhid mücadelesini açıkça ortaya koyar.

Seca Öztürk putlara tapınma konusunu işler; ancak anlatımı Kur'an'daki anlatımdan geniştir. Bu genişletmeler daha çok tefsirî açıklamalar niteliğindedir.[243]

Mahmut Öztürk ise "tek tanrıya çağrı" üzerinden toplumun tepkisini ele alırken bazı rivayetleri metne ekler; bu durum Kur'an anlatısını zorunlu olmayan bilgilerle genişletmektedir.[244]

Özkan Öze ve Bilge Nur Çorlu'nun eserlerinde bu başlık yer almaz.

Bu kısmın en belirgin sorunu, put isimlerinin Kur'an'da sabit olmasına rağmen bazı yazarlarda toplumsal tepkilerin gereksiz ayrıntılarla süslenmesidir. Rivayetlerin aktarılması mümkündür; ancak bu unsurlar ayetlerin anlamına karıştırılmamalıdır.

2.3.6. Tevhid Mücadelesi ve Kavmin İftiraları

Kur'an, Nûh'un tebliğine karşı kavmin gösterdiği tepkiyi şöyle ifade eder:

"Onlar Nûh'u yalanladılar…"[245]

---

[242] Nûh, 71/23.
[243] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 18.
[244] Öztürk, *Yeni Bir Başlangıç*, 28.
[245] Kamer, 54/9.

Yine Hûd suresinde kavmin "seni küçümsüyorlar, seni yalnız zayıflar izliyor" türü itirazlarının olduğu bildirilir.[246] Ancak Kur'an bu tepkileri kısa ve öz biçimde açıklar; belirgin ayrıntılar vermez.

Özkan Öze bu kıssayı çocuklara yönelik sade bir dille anlatırken "delidir dediler" ifadesini Kur'an'dan alır ve anlamı korur.

Bu başlıkta en dikkat çeken sorun, bazı eserlerin kavmin hakaretlerini ayrıntılandırmasıdır. Kur'an yalnızca genel tepkiyi bildirir; ayrıntılı hakaret listeleri rivayetlerden kaynaklanmaktadır.

2.3.7. Nûh'un Oğulları (Sâm, Hâm, Yâfes)

Kur'an'da Nûh'un üç oğlunun isimleri hiçbir şekilde zikredilmez. Sadece:

"Onun soyunu biz devam ettirdik."[247] buyrularak Hz. Nûh'un soyundan gelenlerin yeryüzünde var olmaya devam ettiği bildirilir.

M. Asım Köksal eserinde rivayetlerde geçen üç oğulun isimlerini zikreder. Bu doğrudan Kur'an'a aykırı değildir; rivayet bilgisidir. Ancak Kur'an'da teyit edilmediği için bu bilgi "ilave rivayet niteliği" taşır.[248]

Abdullah Aydemir bu isimleri sanki kesin tarihsel gerçeklikmiş gibi aktarır; bu yaklaşım Kur'an'a aykırı olmasa da ayetin sessizliğini dolduran rivayet ağırlıklı bir tercihtir.[249]

Mahmut Öztürk'ün eserinde ise "Sâm, Hâm, Yâfes Müslümandı" gibi Kur'an'da olmayan bilgiler yer alır.[250]

Özkan Öze de bu üç ismi verir; bu da Kur'an dışı bir bilgidir.[251]

---

[246] Hûd, 11/27
[247] Saffât, 37/77
[248] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 110.
[249] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 91
[250] Öztürk, *Yeni Bir Başlangıç*, 33.
[251] Öze, *Âdem Peygamber*, 10.

Bilge Nur Çorlu "oğulların gemide olduğu" çıkarımında bulunur; bu Kur'an'ın açık anlatımına aykırı olmamakla birlikte ayetin kesinleştirmediği bir hususu kesin gibi aktarmaktadır.[252]

Seca Öztürk bu konuya hiç değinmemiştir.

Bu başlıkta açık sorun, Kur'an'da hiç geçmeyen isimlerin ve onların dini durumlarının kesin gerçekmiş gibi sunulmasıdır. Rivayetler aktarılabilir; ancak Kur'an'daki sessizliği dolduracak şekilde kullanıldığında okuyucuda yanlış bir algı oluşturur.

2.3.8. Toplumsal Alay ve İftiralar (Tek Tanrı Çağrısı)

Kur'an'da Nûh'un kavminden gördüğü tepkinin mahiyeti özet olarak şu ifadelerle verilir:

"Nûh'u yalanladılar…"[253]

"İman edenler senden aşağı kimseler…"[254]

Bu ayetlerde Nûh'un kavmi tarafından alaya alındığı ve hakarete uğradığı bildirilir fakat ayrıntı verilmez.

M. Asım Köksal ve Abdullah Aydemir bu durumu Kur'an'a uygun biçimde aktarır. Aydemir'de rivayetler daha belirgindir fakat ayetin anlamı bozulmamaktadır.

Mahmut Öztürk, Bilge Nur Çorlu, Özkan Öze ve Seca Öztürk bu konuya ya hiç girmemiş ya da sade biçimde aktarmışlardır.

Bu başlıktaki temel sorun, bazı yazarların Kur'an'daki kısa ifadeleri genişletmesi, kıssayı dramatize eden eklemeler yapması ve ayet sınırlarının dışına çıkmasıdır.

[252] Çorlu, *Peygamber Hikâyeleri*, 44.
[253] Kamer, 54/9.
[254] Hûd, 11/27.

2.3.9. Hz. Nûh'un Mesleği (Marangozluk)

Kur'an'da Hz. Nûh'un mesleğine ilişkin hiçbir bilgi yoktur. Ayetlerde yalnızca gemiyi yaptığı bildirilir; ancak bunun onun mesleği olduğunu gösteren bir ifade bulunmaz.

"Bizim gözetimimiz altında ve vahyimiz doğrultusunda gemiyi yap."[255]

Bu ayet, geminin yapımının vahiy destekli olduğunu vurgular; meslek bilgisi içermez.

M. Asım Köksal, Abdullah Aydemir, Mahmut Öztürk, Özkan Öze ve Bilge Nur Çorlu eserlerinde meslek bilgisi vermez; bu Kur'an'a uygundur.

Seca Öztürk'ün eserinde ise Nûh'un marangoz olduğu bilgisi verilir. Bu rivayet İslâmi literatürde bulunsa da Kur'an'da geçmediği için Kur'an'a uygun değildir ve kıssanın temel mesajı açısından zorunlu olmayan bir eklemedir.[256]

Bu başlıkta sorun, Kur'an'ın sessiz olduğu bir konuda kesin bilgi verilmesidir.

Hz. Nûh kıssasına ilişkin incelenen eserler karşılaştırıldığında, temel sorunun Kur'an'da yer alan sınırlı bilgilerin farklı yazarlar tarafından rivayetlerle genişletilmesi, hatta zaman zaman bu rivayetlerin ayetlerin anlamını belirleyici bir unsura dönüştürmesi olduğu görülmektedir. Kur'an'da kıssa oldukça sade, mesaj merkezli ve ibret verici bir çerçevede sunulurken; bazı eserlerde bu anlatı tarihsel gerçeklik havası verilerek detaylandırılmakta ve ayetlerde yer almayan unsurlar kesin bilgi gibi aktarılmaktadır. Özellikle M. Asım Köksal ve Abdullah Aydemir gibi klasik rivayet geleneğini temel alan eserlerde "Nûh'un oğlunun nesebi", "eti yenen hayvanların yedişer çift olması", "tufandan dev bir insanın kurtulması" gibi Tevrat ve İsrailiyat kökenli bilgiler Kur'an'la aynı düzlemde sunulmakta; bu durum ayet-rivayet sınırını muğlaklaştırmaktadır.

Diğer yazarların çocuklara yönelik eserlerinde ise daha çok sadeleştirme yapılmakla birlikte, bazı yerlerde Kur'an'da geçmeyen detayların pedagojik eklenmesi

[255] Hûd, 11/37.
[256] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 18.

(örneğin marangozluk mesleği gibi) anlatının doğruluk derecesini zayıflatmaktadır. Mahmut Öztürk ve Seca Öztürk gibi çağdaş yorum ağırlıklı eserlerde Kur'an'a sadakat daha yüksek olmakla birlikte, burada da zaman zaman ayetlerden çıkarılamayacak ahlaki veya sembolik yorumların "olay örgüsünün bir parçası" gibi sunulduğu görülmektedir.

Kur'an merkezli bir perspektiften bakıldığında, kıssanın asıl amacı tarihsel ayrıntı vermek değil; tevhid mücadelesinin sürekliliğini, peygamberlerin kararlılığını ve inkâr eden toplumların akıbetini bildirmektir. Bu nedenle rivayetler tarihsel bir bilgi olarak aktarılabilir olsa da onların vahiy metniyle karıştırılmaması, ayetlerin lafzî sınırlarının aşılmaması ve çocuk-genç okuyuculara özellikle "metin ile yorum" ayrımının açık şekilde gösterilmesi gerekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, incelenen eserlerin büyük bir bölümünde rivayet kullanımının yöntemsel bir sorun olarak sürdüğü, Kur'an verisi ile kültürel/hikâyevî bilgi arasındaki çizginin belirginleşmediği söylenebilir.

Hz. Nûh kıssasına ilişkin Kur'an merkezli bir inceleme yapıldığında, metnin dikkat çekici biçimde sade, mesaj odaklı ve tarihsel ayrıntılardan arındırılmış olduğu açıkça görülmektedir. Kur'an, Nûh kıssasını aktarırken olayların kronolojik ayrıntılarını, mekânsal betimlemelerini ya da kişisel biyografik unsurları öne çıkarmaktan özellikle kaçınmakta; bunun yerine tevhid mücadelesi, peygamberin sabrı, inkârcı toplumun tutumu ve ilahî adaletin tecellisi gibi evrensel ilkeleri vurgulamaktadır. Bu tercih, kıssanın tarihsel bir anlatıdan ziyade ahlaki ve inançsal bir rehber olarak sunulduğunu göstermektedir. Ancak incelenen eserlerde bu Kur'anî sadeliğin büyük ölçüde korunamadığı, ayetlerde yer almayan birçok unsurun rivayetler, tefsirler ve kültürel anlatılar yoluyla kıssaya dâhil edildiği görülmektedir. Oysa Kur'an, okuyucuyu ayrıntılara değil, ilahî emrin gerçekleşmesine odaklamaktadır. Bu tür anlam kaydırmaları, rivayetlerin ayetin yerine ikame edilmesi riskini doğurmaktadır. Benzer bir durum Nûh'un oğlunun gemiye binmemesi meselesinde de ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım, kıssanın vermek istediği temel mesajı gölgelemekte ve okuyucunun dikkatini asıl vurgudan uzaklaştırmaktadır. Kur'an açısından belirleyici olan husus, iman etmeyen bir kişinin peygamber

ailesinden olsa bile kurtuluşa eremeyeceğidir; biyografik ayrıntılar bu mesaj açısından anlamlı değildir.

Gemiye bindirilen varlıklar meselesi de rivayetlerin Kur'an metniyle nasıl iç içe geçirildiğini gösteren önemli bir örnektir. Kur'an'da "her cinsten birer çift" ifadesi son derece kapsayıcı ve sembolik bir anlatım sunarken, bazı eserlerde Kur'an anlatısının başka bilgilerle karıştırıldığını ortaya koymaktadır.

Tufanda herkesin boğulması konusundaki açık Kur'an beyanına rağmen, bazı rivayetlerde efsanevi karakterlerin kurtulduğuna dair iddiaların aktarılması ise Kur'an'a doğrudan aykırılık teşkil etmektedir. Ayet, "geride kalanların boğulduğunu" kesin bir dille ifade ederken, bu tür rivayetlerin metne eklenmesi hem metodolojik hem de içerik bakımından ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Özellikle çocuklara yönelik eserlerde bu tür anlatımların yer alması, Kur'an'ın açık mesajıyla çelişen bilgilerin erken yaşta içselleştirilmesine yol açabilmektedir.

Putlara tapınma, tevhid mücadelesi ve kavmin Nûh'a yönelik tepkileri gibi başlıklarda da benzer bir eğilim gözlenmektedir. Oysa Kur'an, tepkilerin mahiyetini genel hatlarıyla vermeyi yeterli görmüş; ayrıntılara girmemiştir. Bu durum, Kur'an'ın özlü mesaj merkezli bir anlatımı olduğunu göstermektedir.

Nûh'un oğullarının isimleri, dini durumları ve gemide olup olmadıkları gibi konular ise Kur'an'ın tamamen sessiz kaldığı alanlardır. Buna rağmen birçok eserde bu bilgilerin kesin tarihsel gerçeklik gibi sunulması, rivayet ile vahiy arasındaki sınırın bulanıklaşmasına neden olmaktadır. Kur'an'da yalnızca "onun soyunu devam ettirdik" ifadesi yer alırken, isimlerin ve inanç durumlarının detaylandırılması, metnin söylemediğini söylemiş gibi aktarma riskini taşımaktadır.

Hz. Nûh'un mesleği meselesi de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Kur'an geminin yapımını vahiy ve ilahî gözetimle ilişkilendirirken, meslek bilgisi vermemektedir.

Kur'an'da yer alan özlü anlatım rivayetler yoluyla genişletilmesi ve bu genişletmenin çoğu zaman ayetlerle açıkça ayrıştırılmaması. Oysa Kur'an merkezli bir tarih ve kıssa okumasında, vahiy metni ile rivayet bilgisi arasında net bir ayrım

yapılması esastır. Rivayetler tarihsel ve kültürel bağlam sunabilir; ancak vahiy metninin anlamını belirleyici konuma getirilmemelidir.

Hz. Nûh kıssasına dair bu karşılaştırmalı inceleme, Kur'an'ın sade, evrensel ve ahlaki mesajını merkeze alan anlatımının, birçok eserde rivayetlerin ağırlığı altında genişletildiğini ve zaman zaman gölgelendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle çocuk ve gençlere yönelik eserlerde bu ayrımın korunması, dinî bilginin sağlıklı aktarımı açısından hayati önem taşımaktadır. Kur'an merkezli yaklaşım, rivayetleri bütünüyle reddetmeyi değil; onları yerli yerine koymayı, sınırlarını belirlemeyi ve vahiy ile karıştırmamayı gerektirir. Bu bağlamda incelenen eserlerin büyük bir bölümünde rivayet kullanımının yöntemsel bir problem alanı oluşturduğu ve Kur'an ile yorum arasındaki çizginin yeterince net çizilemediği söylenebilir.

Tablo 3. Hz. Nûh Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu

Konu Başlığı	Kur'an-ı Kerim	M. Asım Köksal	Abdullah Aydemir	Seca Öztürk	Mahmut Öztürk	Özkan Öze	Bilge Nur Çorlu
Fırının kaynaması / geminin hareketi	"Buyruğumuz gelip tandır kaynamaya başlayınca…" (Hûd 11/40)	Konuya özel bir detay vermez; genel tufan anlatısı Kur'an'a paraleldir.	"Fırının kaynaması"nı geminin yükselmesi-hareketi şeklinde yorumlar; Kur'an'la uyumlu değildir. (s. 71)	Bu konuya değinmez.	Bu konuya değinmez.	Bu konuya değinmez.	Bu konuya değinmez.
Nûh'un oğlunun gemiye binmemesi	Oğlunun "dağa sığınırım" demesi, dalgalara kapılıp boğulması (Hûd 11/42–43)	Kur'an'a uygun aktarır.	Oğul hakkında "zina mahsulü veya üvey olduğu" rivayetini ekler; Kur'an'a uygun değildir. (s. 74)	Değinmez.	Değinmez.	Değinmez.	"Bir oğlunun inanmadığı" ifadesini ekler; diğer oğulların gemide olduğu anlamını çıkarır; kısmen uygun değildir. (s. 44)
Gemiye nelerin bindirildiği	"Her cinsten birer çift" (Hûd 11/40)	Kur'an'a uygun biçimde anlatır.	Eti yenen hayvanların 7'şer, yenmeyenlerin 2'şer çift olduğuna dair Tevrat rivayetini aktarır; uygun değildir. (s. 75)	Değinmez.	Değinmez.	Değinmez.	Konu kısmen eksik/yanlış yorumlanır; "oğulların gemide olması" çıkarımı yapılır. (s. 44)
Tufanda herkesin ölmesi	"Geride kalanlar suda boğuldu" (Şuarâ 26/120)	Kur'an'a uygun özetler.	Tufandan kurtulan dev (Uc b. Unuk) rivayetini aktarır; Kur'an'a uygun değildir. (s. 77)	Değinmez.	Değinmez.	Değinmez.	Değinmez.
Putlara tapınma	Nûh kavminin putları: Ved, Suva', Yağus, Ye'uk, Nesr (Nûh 71/23)	Bu putlara tapıldığını ve Nûh'un tebliğini aktarır.	Uygun şekilde aktarır.	Putlara tapınmayı işler; ancak Kur'an anlatımını genişletir.	"Tek tanrıya çağrı" üzerinden toplumun tepkisini aktarır; rivayet ekleri vardır.	Değinmez.	Değinmez.

Tevhid mücadelesi	Nûh'un yalanlanması, "delidir" denmesi (Kamer 54/9)	Kur'an'a uygun aktarır; Nûh'un mücadelesini ayrıntılandırır.	Kur'an'a uygun fakat rivayet ağırlıklıdır.	Kur'an'a uygun; "akıl ve irade" üzerinden yorum ekler.	Kur'an'a uygun; ahlaki vurgular içerir.	"Delidir dediler" ayetini çocuk diliyle sade şekilde anlatır.	"Nûh'a kızdılar, kötü söz söylediler, taşlamakla tehdit ettiler" gibi Kur'an'da olmayan detaylar ekler; uygun değildir.
Nûh'un oğulları (Sam, Ham, Yafes)	Kur'an'da isim verilmez; sadece soyunun devam ettiği belirtilir (Saffât 37/77)	Rivayetlerde geçen üç oğlu isimlendirilir.	Kur'an'a aykırı biçimde üç oğul adı verilir.	Değinmez.	"Sam, Ham, Yafes Müslümandı" gibi Kur'an dışı bilgiler ekler; uygun değildir.	Üç oğul bilgisine yer verir; Kur'an dışıdır.	Dolaylı biçimde oğulların gemide olduğu çıkarımını yapar; tam uygun değildir.

Toplumsal alay ve iftiralar (tek tanrı çağrısı)	Kavmin tepkileri özetlenir; alay ve yalanlama geçer ancak ayrıntı verilmez (Kamer 54/9; Hud 11/27)	Kur'an'a uygun aktarır.	Kur'an'a uygun.	Değinmez.	Nûh'un mal elde etmekle suçlandığını anlatır; ayette bulunmayan ayrıntılar içerir.	Değinmez.	Değinmez.
Hz. Nûh'un mesleği (marangozluk)	Kur'an'da mesleği belirtilmez.	Meslek bilgisi vermez.	Meslek bilgisi vermez.	Nûh'un marangozluk yaptığı aktarılır; Kur'an'a uygun değildir. (s. 18)	Meslek bilgisi vermez.	Meslek bilgisi vermez.	Meslek bilgisi vermez.

2.4. Hz. Hûd ve Ad Kavmi Kıssası

Ad kavmi, Arabistan'da yaşamış güçlü bir toplumdu. Kur'an'da Ad kavmi, İrem şehriyle ilişkilendirilir. Bu insanlar büyük bir refah ve güç içinde yaşıyor, heybetli binalar yapıyorlardı. Ancak bu refah ve güç, onları Allah'tan uzaklaştırmış ve putlara tapmaya yönlendirmişti. Allah, bu topluma peygamber olarak Hz. Hud'u gönderdi.[257]

Hz. Hud, kavmini Allah'a ve O'na ibadet etmeye çağırırken, kavminin inkârda ileri gelenleri onu yalancılıkla ve budalalıkla itham ettiler.[258] Hz. Hud âlemlerin Rabbi'nin elçisi ve O'nun gönderdiği mesajları kavmine ileten güvenilir bir öğütçü olduğu karşılığını verdi. İçlerinden birinin kendilerine öğüt vermesine niçin şaştıklarını sordu. Allah'ın Nuh kavminden ardından kendilerini getirdiğini ve vücutça

[257] A'raf, 7/65.
[258] A'raf, 7/66.

da üstün kıldığını hatırlatarak Allah'ın kendilerine verdiği nimetlerin farkına varıp şükrederek kurtuluşa erebileceklerini söyledi.[259]

İnkâra saplanmış kavminin ileri gelenleri Hz. Nuh'a; "Biz seni bir çılgınlık ve şaşkınlık içinde görüyoruz ve senin yalancılardan olduğunu düşünüyoruz" dediler.[260] Hz. Hud'a atalarının taptıklarını bırakmaları için mi geldiğini sorarak "hadi korkuttuğun şeyi başımıza getir" diyerek meydan okudular.[261]

Hz. Hud, kavminin inatçılığına ve direnişine rağmen onlara Allah'ın nimetlerini hatırlatmaya ve uyarılarına devam etti. Kavmini, Allah'tan bağışlanma dilemeleri hususunda uyararak bunun karşılığında Allah'ın onlara bolluk, bereket ve güç vereceğini anlattı. Yüz çevirmemelerini söyledi.[262] Ancak Ad kavmi, atalarından gelen putperestliği bırakmak istemediler ve Hz. Hud'u dinlemek yerine, O'na tehditte bulundular.[263] Kardeşleri Hud kendisinin güvenilir bir elçi olduğunu, Allah'a karşı saygılı olmaları ve kendisine itaat etmelerini bu çabalarından dolayı kendilerinden hiçbir ücret talep etmediğini vurgulayarak ecrinin âlemlerin Rabbine ait olduğunu söyledi. Kavminin insanları içinde ebedî kalacakları ümidiyle her yüksek yere koca binalar kuruyor, birbirlerine zorbalık yapıyorlardı. Allah'ın kendilerine verdiği nimetlerin kıymetini bilmiyorlar nankörlük ediyor şükretmiyorlardı. Hz. Hud bildikleri tüm şeyleri, pınarları, bahçeleri, oğulları kendilerine vereni hatırlatarak bu nankörlüklerinin ve uyarılara kulak tıkamalarının karşılığı olacak büyük bir günün azabından korktuğunu söyledi. Hz. Hud'un "kendilerine öğüt vermesinin bir önemi olmadığını, söylediklerini öncekilerin geleneklerinden başka bir şey olmadığını ve azaba uğratılacak da değiliz." diyerek Hz. Hûd'u yalanladılar.[264]

Ad kavmi, güçlerine güvenerek kibir içinde yaşamlarını sürdürdüler. Yüksek yerlere büyük binalar yaparak övündüler, insanlara zulmettiler ve Allah'ın azabından korkmadılar. Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın gücünü unutarak, "Bizden daha güçlü kim olabilir?" dediler.[265] Allah'tan başkasına kulluk etmemeleri için nice uyarıcılar

[259] A'raf, 7/69.
[260] A'râf, 7/66.
[261] A'raf, 7/70.
[262] Hud, 11/52.
[263] A'raf, 7/70.
[264] Şuara, 26/124-139.
[265] Fussilet, 41/15.

gelip geçmişken Hz. Hud da kavmine gönderildi. Uyarılarını dinlemediklerinde üzerlerine bir azap gelmesinden korktuğunu söyledi. Kavmi Hz. Hud'a kendilerini tanrılarından alıkoymaya çalıştığını ve tehdit ettiği azabı getirmesini söylediler[266] ve haddi aştılar. Hz. Hud kendisinin tebliğle vazifeli olduğunu ve cahilce davrandıklarını söyledi.[267] Hz. Hud, kavminin ısrarla kendisine karşı çıkması ve uyarılarını dikkate almaması üzerine onları açıkça Allah'ın azabıyla tehdit etti. Onlara, Allah'ın gazabının yakın olduğunu ve artık azabı beklemeleri gerektiğini bildirdi.[268] Azabın yaygın bir bulut halinde vadilerine yaklaştığını gördüler ancak bu bulutun yağmur getireceğini söylediler. Hayır, yanıldılar, acele ettikleri istedikleri can yakıcı azap getiren rüzgârdı gördükleri. Allah gözler kalpler ve kulaklar bahşetmişken idrak edemediler.[269]

Hz. Hud'un tüm çabalarına rağmen Allah'ın ayetlerini bile bile inkâr ettikleri ve alaya aldıkları şeyler onları kuşattı.[270] Allah, Hz. Hud'u ve ona iman edenleri kurtardı, ancak inkârcılar için büyük bir azap yaklaştı[271] Ad kavmi, Hz. Hud'un uyarılarını dikkate almadı ve Allah'tan gelen azap onların üzerine geldi. Allah, bu azgın kavmi helak etmek için üzerlerine uğradığı hiçbir şeyi bırakmayıp, hepsini toza çeviren kuru[272], insanları sökülmüş hurma kütüğü gibi koparak yere seren, dondurucu[273] şiddetli bir rüzgâr gönderdi.[274] Bu rüzgâr, yedi gece sekiz gün boyunca şiddetle esti ve Ad kavminin her şeyini yok etti.[275] Onlardan arda hiç bir şey kalmadı.[276]

2.4.1. Âd Kavminin Büyüklük Taslaması

Kur'an'da Âd kavminin Hûd Peygamber'e karşı takındığı tutum, toplumun genel karakteri olarak tanımlanmış ve onların "yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladıkları" ve "Bizden daha güçlü kim var?" dedikleri haber verilmiştir: "Âd kavmi

[266] Ahkaf, 46/22.
[267] Ahkaf, 46/23.
[268] A'raf, 7/71.
[269] Ahkaf, 46/24-26.
[270] Ahkaf, 46/26.
[271] A'raf, 7/72.
[272] Zariyat, 51/41.
[273] Kamer, 54/19.
[274] Kamer, 54/18-20.
[275] Hakka, 69/6-7.
[276] Hakka, 69/8.

yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladı ve 'Bizden daha güçlü kim var?' dediler."[277] Ayet, kavmin güç, refah ve sahip oldukları maddî imkânlarla kibirlenerek ilahî rehberliği reddettiğini açık bir şekilde ortaya koyar.

M. Asım Köksal'ın anlatımı, Kur'an'ın sunduğu bu temeli aynen korumakla birlikte tarihî ve tefsirî rivayetlerle genişletilir. Köksal, Âd kavminin Yemen-Hadramut bölgesindeki, kurdukları şehir düzeni, sosyal refah ve askerî kudretleri üzerinden aşamalı bir toplumsal bozulma sürecine girdiğini aktarır. Onun anlatısında kibir, zulüm ve peygamberi küçümseme davranışları tarihî atmosfer içinde açıklanır.[278]

Seca Öztürk'ün değerlendirmesi daha sosyolojik ve psikolojik temellidir. Ona göre Âd kavmi, sahip oldukları geniş imkânların oluşturduğu "refah şımarıklığı" ile Hûd Peygamber'e karşı direnmiş, aşırı özgüven ve güç sarhoşluğuyla vahyin mesajına kulak tıkamıştır. Öztürk'ün metni Kur'an'a tam uygundur; ek rivayet kullanmak yerine kavmin zihniyetini açıklamaya yönelir. Mahmut Öztürk ise anlatıyı ahlaki bir içerikle yeniden kurar; kavmin büyüklük taslamasını "ahlaki çöküş ve uyarıları dikkate almama" şeklinde yorumlar.[279] Onun anlatısı, Kur'an çizgisini korumakla birlikte öğüt verici bir üslup taşır.

Özkan Öze ve Bilge Nur Çorlu ise çocuklara yönelik sade bir dil kullanır. Özkan Öze, ayetin mesajını "Onlar çok güçlüydü ve bunu yanlış kullandılar." şeklinde özetleyerek kibir temasını basit bir hikâyeleştirme yoluyla sunar. Bilge Nur Çorlu'da da benzer biçimde, "kendini beğenme, gücünü yanlış değerlendirme" mesajı öne çıkar; fakat anlatım pedagogik bir sadelik taşır. Dolayısıyla bu iki yazar, ayetin anlamını korur fakat ayrıntılara girmez.

2.4.2. Helak Eden Fırtına

Kur'an'da Âd kavminin helaki, son derece çarpıcı bir ifadeyle ve süre vurgusu ile belirtilmiştir: "Âd kavmi üzerine yedi gece sekiz gün süren uğultulu bir rüzgâr

[277] Fussilet, 41/15.
[278] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 120; Taberi, Tarih, C.1, 110; Sa'lebi, Ara'is, 62; İbnü'l-Esir, Kamil, C.1, 85.
[279] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 25.

gönderdik."[280] Ayette geçen "rîh-i sarsar" ifadesi, hem şiddeti hem de soğuk ve uğultulu oluşuyla kavmin kökünü kurutan ilahî bir müdahaleyi ifade eder.

M. Asım Köksal'ın anlatısı, Kur'an'ın verdiği bilgi üzerine kuruludur ancak rivayetlerle genişletilmiştir. Abdullah Aydemir de benzer şekilde geniş tarihî rivayetlere dayanarak rüzgâr azabını tasvir eder; rüzgârın uğultusu, kavmin şaşkınlığı ve helakın dehşeti dramatik bir dille betimlenir. Onun anlatısı daha sembolik ve tarihsel örneklerle desteklenmiş olup ayetin mesajını geniş bir tarihî çerçeveye yerleştirir.[281]

Seca Öztürk'ün metni, rüzgâr azabını "yedi gün yedi gece süren fırtına, sel ve uğultu" şeklinde aktarır; ayrıca kavmin yağmur beklerken azapla karşılaşmasını psikolojik bir şaşkınlık bağlamında işler. Mahmut Öztürk ise helâkı ahlaki bir sonuç olarak değerlendirir; kavmin azgınlığına ve uyarıyı reddetmesine karşılık gelen ilahî karşılığı vurgular. Onun metni Kur'an ile uyumludur, fakat açıklamalar didaktiktir.[282]

Özkan Öze'de helak anlatımı çocuklara yönelik sade bir forma indirgenir: "Allah çok sert bir rüzgâr gönderdi." mesajı, ayetin temel anlamını koruyarak pedagojik bir sadelik sergiler. Bilge Nur Çorlu da benzer biçimde olayı hikâyeleştirir; "güçlü rüzgâr her şeyi uçurdu" şeklindeki ifadelerle, helaki öğretici bir üslupla sunar. Çocuklara yönelik bu anlatımlar, ayetin özünü yansıtsa da ayrıntıdan arındırılmıştır.[283]

Hz. Hûd ve Âd kavmi kıssasına bakıldığında tüm kaynakların ortak noktasının Kur'an'daki ana hatları kabul etmek olduğu görülmektedir. Ancak yazarlar arasında üslup, derinlik, rivayet kullanımı ve pedagojik yaklaşım bakımından önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Kur'an, Âd kavmini "haksız yere büyüklük taslayan", maddi güç ve refahın oluşturduğu kibirle peygamberi reddeden bir toplum olarak tanıtır ve helakın sebebini de bu ahlaki çöküşe bağlar. Bu ana çerçeve, bütün yazarlarda bir şekilde korunmuştur. Bununla birlikte M. Asım Köksal ve Abdullah Aydemir kıssayı tarihî ve tefsirî rivayetlerle genişletirken Seca Öztürk ve Mahmut

[280] Hakka, 69/6–7.
[281] Köksal, *Peygamberler Tarihi,* 120.
[282] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 25.
[283] Çorlu, *Peygamber Hikâyeleri*, 44; Öze, *Âdem Peygamber*, 10.

Öztürk olayı ahlaki, sosyolojik ve psikolojik yönleriyle açıklamayı tercih eder. Özkan Öze, Bilge Nur Çorlu ise kıssanın temel mesajı sadeleştirilmiş bir hikâye diliyle sunulur; ayrıntılar azaltılır, ibret yönü öne çıkarılır.

2.4.3. Kötü Tutum ve Davranışları

Âd kavminin kötü tutum ve davranışlarının farklı kaynaklar ve yazarlar tarafından nasıl ele alındığını karşılaştırmalı biçimde ortaya koymaktadır. Hem Kur'an-ı Kerim'deki asli anlatımı hem de tarihî, tefsirî ve edebî yorumları bir arada değerlendirme imkânı sunması bakımından önemlidir.

Öncelikle Kur'an-ı Kerim sütununda Âd kavminin temel sapkınlıkları açık ve net biçimde ortaya konulmaktadır. Mü'minun Suresi 35–37. ayetlere dayanan anlatımda, kavmin ahiret inancını reddettiği, öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettiği ve bu inkârın onları ilahî uyarılara karşı duyarsız hâle getirdiği vurgulanmaktadır. Kur'an perspektifinde bu tutum, sadece bireysel bir inanç problemi değil; aynı zamanda toplumsal bozulmanın, ahlaki çöküşün ve peygambere karşı gelmenin temel nedenidir. Ahireti yok saymaları, onları sorumluluk bilincinden uzaklaştırmış ve zulmü normalleştiren bir anlayışa sürüklemiştir.

M. Asım Köksal'ın aktardığı bilgiler ise tarihsel ve rivayet temelli bir çerçeve sunmaktadır. Köksal, Taberî'nin Tarih adlı eserine atıfla Âd kavminin putperestliğine dikkat çekmekte; Şadda, Samud ve Henna adlı putlara tapmalarını özellikle vurgulamaktadır.[284] Bu yaklaşım, Kur'an'daki genel inkâr vurgusunu somutlaştırarak, kavmin inanç sapmasını pratik ibadet biçimleri üzerinden açıklamaktadır. Böylece Âd kavminin kötü tutumları sadece ahiret inkârı ile sınırlı kalmayıp, çoktanrıcılık ve batıl inançlara yönelme gibi daha geniş bir çerçevede ele alınmaktadır.[285]

Seca Öztürk "Zor zamanlardan ders çıkarmayanlar için hayat zaten hep cehennemdi" ifadesi, Âd kavminin yaşadığı ilahî uyarılara rağmen ibret almamasını psikolojik ve ahlaki bir perspektiften ele almaktadır. Bu yorumlarda kavmin azgınlığının zamanla arttığı, Allah'a isyanlarının derinleştiği ve nihayetinde

[284] Köksal, *Peygamberler Tarihi,* 120.
[285] Köksal, *Peygamberler Tarihi,* 120.

peygamberi yalanlama noktasına ulaştığı vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım, Kur'an'daki mesajı çağdaş bir dil ve ahlaki çözümleme ile yeniden yorumlamaktadır.[286]

Âd kavminin kötü tutum ve davranışlarının; ahiret inkârı, putperestlik, azgınlık, ilahî uyarılara kayıtsızlık ve peygamberi yalanlama gibi ortak temalar etrafında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Kur'an-ı Kerim bu tutumları ilahî mesajın özü üzerinden aktarırken, tarihçiler ve çağdaş yorumcular aynı olguyu tarihsel detaylar, ahlaki çözümlemeler ve edebî ifadelerle zenginleştirmektedir. Böylece, tek bir anlatıya bağlı kalmadan, Âd kavminin sapkınlığını çok boyutlu bir bakış açısıyla değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Hz. Hûd ve Âd kavmi kıssasının hem Kur'an merkezli asli çerçevesinin hem de bu çerçevenin farklı yazarlar tarafından nasıl çeşitlendirilerek yeniden üretildiğinin açık biçimde görüldüğü söylenebilir. Kur'an-ı Kerim, Âd kavmini temelde ahlaki ve inançsal bir sapma üzerinden tanımlar: Güce, refaha ve maddi imkânlara güvenerek büyüklük taslamış, ahiret inancını reddetmiş ve bu kibirli tavırları nedeniyle ilahî rehberliği inatla dışlamış bir toplum. "Bizden daha güçlü kim var?" şeklindeki ifade, sadece fiziki güce duyulan güveni değil; insanın kendini mutlak ve sorgulanamaz görmesinin, yani ilahî otoriteyi devre dışı bırakmasının da sembolik bir ifadesidir. Kur'an anlatısında bu tutumun sonucu nettir: Uyarıları hiçe sayan, peygamberi yalanlayan ve sorumluluk bilincini yitiren bir toplum, kaçınılmaz olarak ilahî azapla karşılaşmıştır.

M. Asım Köksal ve Abdullah Aydemir gibi klasik çizgideki yazarların eserlerinde tarihî ve rivayet temelli unsurlarla genişletilmiştir. Bu yazarlar, Kur'an'daki öz mesajı korumakla birlikte, Âd kavminin yaşadığı coğrafya, fiziki güçleri, şehirleşme düzeyleri ve putperest uygulamaları gibi ayrıntılarla anlatıyı somutlaştırır. Özellikle putlara tapınma, dev yapılar inşa etme ve askerî kudretle övünme gibi unsurlar, kavmin büyüklük taslamasının sadece soyut bir ahlaki kusur olmadığını; günlük hayat pratiklerine ve toplumsal yapıya sirayet etmiş köklü bir zihniyet problemi olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, Kur'an'ın verdiği mesajı tarihsel bir zemin üzerine oturtarak okuyucunun kıssayı "yaşanmış bir toplumsal

[286] Öze, *Âdem Peygamber*, 10.

süreç" olarak algılamasına imkân tanır. Ancak bu rivayetlerin bir kısmının Kur'an'da doğrudan yer almaması, anlatının tefsirî ve tarihsel yorum boyutunu da görünür kılar.

Seca Öztürk ve Mahmut Öztürk'ün anlatıları ise kıssayı daha çok ahlaki, sosyolojik ve psikolojik boyutlarıyla ele alır. Bu metinlerde Âd kavmi, "refah şımarıklığı", aşırı özgüven ve güç sarhoşluğu yaşayan bir toplum olarak tasvir edilir. Burada vurgulanan nokta, insanın sahip olduğu imkânları mutlaklaştırması hâlinde, uyarıları duyamaz ve hatalarından ders çıkaramaz bir hâle gelmesidir. Kıssayı tarihsel bir olay olmanın ötesine taşıyarak evrensel bir ahlaki ders hâline getirir. Bu yaklaşım, Kur'an'daki anlatıyı günümüz insanının deneyim dünyasına yaklaştırır ve kıssanın çağlar üstü mesajını öne çıkarır.

Özkan Öze ve Bilge Nur Çorlu'nun çocuklara yönelik eserlerinde ise kıssaların sadeleştirmeye tabi tutulduğu görülür. Bu metinlerde ayrıntılar, rivayetler ve uzun açıklamalar geri planda bırakılır; kibir, gücün yanlış kullanımı ve sonuçta gelen ilahî ceza gibi temel mesajlar hikâyeleştirilmiş, anlaşılır ve pedagojik bir dil ile sunulur. Bu durum, kıssanın farklı yaş gruplarına ve hedef kitlelere göre nasıl yeniden kurgulanabildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Mesaj korunmakta; ancak aktarım biçimi, hedef kitlenin algı düzeyine göre şekillenmektedir.

"Kötü tutum ve davranışlar" bağlamında yapılan karşılaştırma ise Âd kavminin sapkınlığının çok boyutlu bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Ahiret inancının reddi, putperestlik, azgınlık, ilahî uyarılara kayıtsızlık ve peygamberi yalanlama gibi unsurlar, farklı kaynaklarda farklı vurgu düzeyleriyle ele alınsa da ortak bir zeminde birleşmektedir. Kur'an bu tutumları özlü ve ilkesel bir çerçevede sunarken, tarihçiler ve yorumcular bu çerçeveyi somut örneklerle, ahlaki çözümlemelerle ve edebî ifadelerle genişletmektedir. Böylece ortaya, tek bir anlatıdan ziyade, aynı hakikatin farklı perspektiflerden okunabildiği çok katmanlı bir anlatı alanı çıkmaktadır.

Hz. Hûd ve Âd kavmi kıssası üzerinden yapılan bu karşılaştırmalı değerlendirme, Kur'an'daki temel mesajın zaman, üslup ve hedef kitle değişse de korunduğunu göstermektedir. Bu durum, Kur'an kıssalarının sadece tarihsel olaylar zinciri değil, her dönemde yeniden okunabilen, yorumlanabilen ve ahlaki dersler üretmeye devam eden dinamik anlatılar olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Ad Kavmi ve Hz. Hûd Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu

Konu Başlığı	Kur'an-ı Kerim	M. Asım Köksal	Abdullah Aydemir	Seca Öztürk	Mahmut Öztürk	Özkan Öze	Bilge Nur Çorlu
Âd Kavminin Büyüklük Taslaması	Âd kavmi yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladı; "Bizden daha güçlü kim var?" dediler. (Fussilet 41/15)	Âd kavminin kibir ve zulümle bozulduğunu aktarır; tefsir rivayetleriyle zenginleştirir. Köksal'da sosyal bozulma ve zulüm teması genişletilmiştir.	Âd kavminin güç, kibir ve isyanını tarihî rivayetlerle detaylandırır; toplumsal fesadı ön plana çıkarır.	Âd toplumunun refah ve güç sarhoşluğu nedeniyle peygamberi reddettiğini belirtir; sosyal psikoloji merkezli yorum yapar.	Âd toplumunun büyüklük taslayarak helaki hak ettiğini, bunun ahlaki bir uyarı olduğunu vurgular.	Kibir temasını sadeleştirerek sunar: "Onlar çok güçlüydü ve bunu yanlış kullandılar."	Çocuklara yönelik sade anlatımda "kendini beğenme ve güçlü olduğunu sanma" vurgusu yapar.
Helak Eden Fırtınası (Rüzgâr Azabı)	Âd kavmi üzerine yedi gece sekiz gün süren uğultulu bir rüzgâr gönderildi. (Hakka 69/6–7)	Fırtınanın şiddetini rivayetlerle zenginleştirir; kavmin çadırlarının sökülmesi ve bedenlerin savrulması gibi detaylara yer verir.	Helak rüzgârını geniş tarihî rivayetlerle aktarır; rüzgârın uğultusu ve dehşeti sembolik ve tarihsel örneklerle açıklanır.	Helaki "yedi gün yedi gece süren fırtına, sel ve uğultu" şeklinde anlatır; yağmur beklentisi vurgulanır.	Helakı, azgınlıklarına karşı bir uyarı ve sonuç olarak yorumlar; ahlaki ders çıkarır.	Fırtınayı çocuk dilinde sadeleştirir: "Allah çok sert bir rüzgâr gönderdi."	Fırtınayı hikâyeleştirerek sade biçimde anlatır; "güçlü rüzgâr her şeyi uçurdu" şeklinde öğretici anlatım kullanır.
Kötü Tutum ve Davranışları	Âd kavmi ahiret hayatına inanmayarak; "Ahiret hayatını, öldükten sonra dirilmeyi inkar ettiler." (Mü'minun, 35-37.	Şadda, Samud ve Henna adındaki üç puta tapmaktan da geri durmadıklarını anlatmaktadır (Taberi, Tarih, c. 1, s. 110).	-	Zor zamanlardan ders çıkarmayanlar için hayat zaten hep cehennemdi. Azgınlıklarına azgınlık eklendi, Allah'a olan isyanları daha da bilendi, bu isyan O'nun elçisini yalanlamaya kadar ileri gitti.	-	-	Zor zamanlardan ders çıkarmayanlar için hayat zaten hep cehennemdi. Azgınlıklarına azgınlık eklendi, Allah'a olan isyanları daha da bilendi, bu isyan O'nun elçisini yalanlamaya kadar ileri gitti:

2.5. Hz. Sâlih ve Semûd Kavmi Kıssası

Semûd kavmi Ad kavminin ardından onların yerine getirilmiş Allah'ın nimetlendirdiği, güçlü ve zengin bir kavimdi. Dağlık ve verimli ovaların bulunduğu coğrafyada yaşayan Semûd kavmi, dağları oyarak yaptıkları görkemli evlerde bolluk bereket içinde yaşıyorlardı. Ancak Allah'a şirk koşmaya ve O'na isyan etmeye devam ediyorlardı.[287] Allah, yoldan çıkmış Semûd kavmine doğru yolu göstermek için kardeşleri Sâlih'i peygamber olarak gönderdi.[288]

Hz. Sâlih, kavmine Allah'tan başka ilah olmadığını[289] bildirerek onları yalnızca Allah'a kulluk etmeye ve ibadete[290] davet etti. Semûd kavmi,

[287] A'raf, 7/75.
[288] Hûd, 11/61.
[289] A'râf, 7/73.
[290] Hûd, 11/61.

peygamberlerini yalanladı.[291] Hz. Sâlih kendisinin kavmine gönderilmiş güvenilir bir elçi olduğunu belirterek, onları Allah'a karşı gelmekten sakınmaları ve kendisine itaat etmeleri konusunda uyardı.[292] Kavmi ise Hz. Sâlih'in kendilerini atalarından gördükleri ibadetten alıkoymak istediğini söyleyerek ona karşı inkârcı bir tavır sergiledi. Ona, şimdiye kadar umut beslenen biri olduğunu, fakat söylediklerinden şüpheye düştüklerini ifade ettiler ve azgınlıkları yüzünden onu yalanladılar.[293] Uyarılarını reddederek bir insana uymayacaklarını, aksi halde sapıklık ve delilik içinde olacaklarını söyleyerek[294] Sâlih Peygamber'i küçümsediler, O'nu sıradan biri olarak gördüklerini ve kendilerine doğru söylüyorsa bir mucize göstermesini istediler[295]. Bunun üzerine, Sâlih Peygamber onlara, iyilikten önce kötülüğü tercih etmemelerini ve Allah'tan bağışlanma dilemeleri durumunda kendilerine merhamet edileceğini hatırlattı.[296]

Kavmi Hz. Sâlih'e kendileri gibi bir insanının sözüne inanmayacaklarını eğer doğru söylüyorsa kendilerine bir mucize göstermesini istedi.[297] Kavminin inkârı, isyanı ve azgınlığı karşısında bunalan Hz. Sâlih'e onları denemek için dişi bir deve gönderileceği, onları gözlemesi ve sabretmesi emredildi[298]. Bunun üzerine Allah mûcize olarak bir dişi deve gönderdi. Hz. Sâlih, onlara bu deveyi Allah'ın bir işareti olarak görmelerini ve ona zarar vermemelerini sıkı sıkıya tembihledi. Çünkü bu deve, Semûd kavmi için bir imtihandı. Devenin de onların da su içme sırası belirlenmişti; her biri, belirlenen günlerde su hakkına sahipti. Ancak Semûd kavmi, bu uyarıya aldırmadı ve deveyi boğazlayarak Hz. Sâlih'in uyarılarını açıkça hiçe saydı[299].

Kavmin ileri gelenleri, Hz. Sâlih'in peygamberliğini küçümseyip ona inananları aşağılayarak bu mucizeyi reddettiler. "İçimizden bir insana mı uyacağız?" diye alay ettiler ve onu büyülenmiş olmakla suçladılar[300]. Hz. Sâlih ise kavmine tekrar tekrar seslendi: "Neden iyilikten önce kötülüğü acele istiyorsunuz? Neden Allah'tan

[291] Şu'arâ, 26/141-144.
[292] Şu'arâ, 26/141-144.
[293] Hûd, 11/62.
[294] Kamer, 54/23-24.
[295] Şu'arâ, 26/153-154.
[296] Neml, 27/45-46.
[297] Şuara, 26/153-154.
[298]Kamer, 54/27.
[299]A'raf, 7/73-74.
[300]Şuara, 26/141-153.

bağışlanma dilemiyorsunuz ki size merhamet edilsin?" Fakat kavmi, Sâlih ve inananları uğursuzluk getirdiklerini ileri sürdüler[301].

Semûd kavmi içerisinde yıkıcı planlar yapan dokuz kişi vardı. Bunlar, Sâlih'e ve ailesine geceleyin baskın yapmayı planladılar. Birbirlerine Allah'a yemin ederek, bu baskınla Hz. Sâlih'i ortadan kaldıracaklarını ve ardından kimseyi suçlamayacaklarını söylediler. Fakat Allah onların bu tuzağını bozdu ve hiç beklemedikleri bir anda onları helak etti. Yıkılan evleri, haksızlıklarına delil olarak geride kaldı[302].

Semûd kavmi, Allah'ın açık mucizesi olan deveyi öldürdükten sonra, Allah onlara üç gün mühlet verdi. Hz. Sâlih, kavmine şöyle dedi: "Yurdunuzda üç gün daha yaşayın. Bu, yalanlanamayacak bir sözdür."[303]Ancak kavmi bu mühleti de dikkate almadı. Uyarılar devam ederken, onlar hâlâ bu azabın geleceğini ciddiye almıyordu. Mühlet dolduğunda, Allah'ın vaadi gerçekleşti. Büyük bir çığlık onları yakaladı ve oldukları yere yığıldılar. Korkunç bir şekilde helak edildiler, sanki o topraklarda hiç yaşamamışlar gibi yerle bir oldular[304].

2.5.1. Semûd Kavminin Yaşadığı Evler

Kur'an, Semûd kavminin olağanüstü mimari yeteneklere sahip olduğunu ve "dağları oyarak" görkemli yapılar inşa ettiğini bildirir: "Kayaları yontup sağlam binalar yapıyordunuz."[305] Bu ifade, kavmin teknik beceri, mühendislik bilgisi ve estetik anlayış bakımından ileri bir seviyede olduğunu göstermektedir. Klasik kaynaklarda da Semûd'un kayaları oyarak evler yaptığı, sağlam ve görkemli yapılarla refah içinde yaşadığı aktarılır. Köksal, Kur'an anlatımına sadık kalarak dağ oyma evleri vurgular;[306] Aydemir ise tarihî rivayetleri genişleterek Semûd vadisinin mimari özelliklerini ayrıntılandırır.[307] Seca Öztürk, Semûd'un bu kayaları oyarak yaptığı evleri güç ve refahın sembolü olarak ele alır ve toplumsal çöküşü bu refahın yanlış

[301]Neml, 27/45-47.
[302]Neml, 27/48-52.
[303]Hud, 11/65.
[304]Hud, 11/67-68.
[305] Şuara, 26/149
[306] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 128.
[307] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 91.

kullanılmasına bağlar.[308] Mahmut Öztürk, kavmin maddi güçle manevi sorumluluğu ihmal ettiğini, görkemli yapıların aslında ahlaki dejenerasyonun arka planını oluşturduğunu vurgular.[309] Çocuklara yönelik yazan Özkan Öze ise "kayaları oymuş güçlü bir kavim"[310] şeklinde sadelik tercih etmiştir.[311] Bu başlık, Kur'an'ın öz bilgisi ile bazı eserlerdeki tefsirî ve hikâyevî genişletmeler arasındaki farkı açık biçimde ortaya koymaktadır.

2.5.2. Su İçme Hakkı (Deve ve Kavim Arasında Su Nöbeti)

Semûd kıssasının en dikkat çekici unsurlarından biri, mucizevî deve ile toplum arasındaki su paylaşımının ilahî bir düzenle belirlenmiş olmasıdır: "Onun su içme hakkı bir gündür, sizin içme hakkınız da bir gündür."[312] Bu ayet, Semûd kavmine verilen bir imtihanı nitelemektedir.[313] Aydemir ise su hakkını toplumsal düzen, hakkaniyet ve nizam üzerinden yorumlar, su paylaşımı olayını bir toplumsal imtihan örneği olarak görür.[314] Seca Öztürk, su içme hakkını kavmin sorumluluğu ve devenin korunmasıyla ilişkilendirerek genişletir;[315] Mahmut Öztürk bu düzeni, peygamberin uyarılarını hiçe sayan toplumun ahlaki zafiyeti bağlamında değerlendirir.[316] Böylece su içme hakkı başlığı, kavmin ilahî bir sınav karşısındaki tutumunu ve bu tutumun bazı eserlerde ne ölçüde genişletildiğini göstermektedir.

2.5.3. Elçileri Yalanlamaları

Kur'an, Semûd kavminin kendilerine gönderilen elçiyi yalanladığını açıkça ifade eder: "Semûd kavmi peygamberleri yalanladı."[317]; ayrıca Hicr halkının da peygamberleri yalanladığı belirtilir.[318] Bu ifade, kavmin nübüvvet karşısındaki genel

[308] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?*, 33.
[309] Öztürk, *Yeni Bir Başlangıç*, 28.
[310] Öze, *Salih Peygamber*, 10.
[311] Çorlu, *Peygamber Hikayeleri*, 65.
[312] Şuara, 26/155
[313] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 128.
[314] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 91.
[315] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 33.
[316] Öztürk, *Yeni Bir Başlangıç*, 28.
[317] Şuara, 26/141.
[318] Hicr, 15/80.

tavrını ortaya koymaktadır. Köksal, Semûd'un Salih'ten önce de bazı elçileri yalanlamış olabileceği yönünde tefsirî değerlendirmelere yer verir; bu yorum Kur'an'a aykırı olmamakla birlikte ayetlerde geçmeyen tarihî rivayetlere dayanmaktadır.[319] Aydemir ise yalanlama sürecini tarihî bir peygamber silsilesi bağlamında ele alarak geniş bir tarih anlatısı sunar. Seca Öztürk, kavmin peygamberi reddedişini sosyal psikoloji açısından değerlendirir ve inat, kibir, konfor alanını terk etmeme gibi yaklaşımlar ekler.[320] Mahmut Öztürk, elçinin yalanlanmasını ahlaki bir tutum bozukluğu olarak ele alır ve Kur'an'ın mesajıyla uyumlu yorumlar sunar. Özkan Öze, çocuklara yönelik sade bir dille "Onlar peygamberi dinlemediler" derken, Bilge Nur Çorlu, halkın kibri, başkalarını hor görmesi, sosyal sınıf ayrılıkları gibi ek unsurlar ekleyerek anlatımı genişletmiştir.[321]

2.5.4. Devenin Kesilmesi

Semûd kıssasının kırılma noktası, kavmin mucizevî deveyi öldürmesidir: "Onların içinden azgın bir kişi atıldı da deveyi öldürdü."[322] Kur'an'ın yalın anlatımında olay tek bir kişinin fiili olarak sunulsa da bu kişinin toplumsal destek aldığına dair ima mevcuttur. Köksal, devenin öldürülmesini Kur'an'a uygun biçimde aktarırken bazı ek rivayetlerle olayı detaylandırır.[323] Aydemir, deveyi öldürme olayını nefis, bozgunculuk, toplumsal çöküş ve liderlik çatışmaları bağlamında açıklar. Mahmut Öztürk, devenin kesilmesini helaki hızlandıran büyük bir zulüm ve nankörlük olarak ele alır. Özkan Öze ise olayı sade bir şekilde "çok kötü bir işe kalkıştılar" diyerek çocuk diline uyarlar. Bilge Nur Çorlu, Kur'an'ın verdiği bilgiyi korumakla birlikte olayı hikâyeleştirir ve toplumsal sertlik, zorbalık gibi Kur'an'da olmayan detayları metne ekler.[324]

2.5.5. Semûd Toplumunun Sosyal Yapısı

Semûd kavmi, Kur'an'da Âd kavminden sonra güçlendirilmiş, refah içinde bir toplum olarak tanımlanır: "Ovalarda köşkler yapıyor, dağları oyup evler

[319] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 129.
[320] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 35.
[321] Çorlu, *Peygamber Hikâyeleri*, 65.
[322] Kamer, 54/29.
[323] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 129.
[324] Çorlu, *Peygamber Hikâyeleri*, 66.

kuruyordunuz."[325] Bu ayetler, toplumun ekonomik güç, mühendislik becerisi ve zenginlik bakımından dönemin en gelişmiş topluluklarından biri olduğunu göstermektedir. Köksal, Kavmin refah düzeyini, yerleşimlerini ve mimari yapılarını Kur'an'a uygun biçimde anlatır, ancak rivayetlerle mekânsal betimlemeleri genişletir.[326] Aydemir, Semûd'un sosyal sınıf yapısını, ekonomik refahını ve bu refahın ahlaki yozlaşmaya etkisini tarihî arka planla açıklar. Seca Öztürk ise toplumu zenginlik ve konforun getirdiği rehavet içinde peygamberin uyarılarına kulak tıkayan bir topluluk olarak tasvir eder.[327] Mahmut Öztürk, Semûd'un güçlü bir toplum olmasına rağmen hakikate karşı körleşmesini ahlaki bir düşüş olarak yorumlar. Özkan Öze, bu durumu çocuklara yönelik sade bir üslupla, "çok güçlü ve varlıklı bir halk yanlış yola düştü" şeklinde özetler. Bilge Nur Çorlu ise ayrıntılar ekleyerek Kur'an'da yer almayan geniş bir sosyal sınıf anlatısı sunar.[328] Bu başlık da Kur'an'ın verdiği sınırlı bilginin bazı eserlerde tefsirî ve tarihî unsurlarla nasıl genişletildiğini göstermektedir.

Semûd kavmi kıssası ve daha geniş çerçevede Kur'an kıssalarının farklı yazarlar tarafından ele alınış biçimi incelendiğinde, temel meselenin anlatılan olayların kendisinden ziyade anlatım yöntemi ve bilgi kaynağı tercihinde yoğunlaştığı açıkça görülmektedir. Kur'an-ı Kerim, kıssaları; ahlaki, itikadi ve toplumsal dersler içeren ilahî mesajlar bütünü olarak sunmaktadır. Bu nedenle Kur'an'daki kıssa anlatımı son derece seçici, sade ve mesaj merkezlidir. Semûd kavmi örneğinde de bu durum net biçimde gözlemlenmektedir. Kavmin dağları oyarak evler yapması, su nöbetiyle imtihan edilmesi, peygamberi yalanlaması ve nihayet mucizevî devenin öldürülmesi gibi unsurlar, Kur'an'da ayrıntılı betimlemelerden arındırılmış biçimde aktarılır. Amaç, mimari estetik ya da tarihsel dekor sunmak değil; nimet–sorumluluk ilişkisini, tevhid mücadelesini ve inkârın sonuçlarını vurgulamaktır.

İncelenen eserlerde ise bu Kur'anî sadeliğin her zaman korunmadığı görülmektedir. Özellikle klasik rivayet geleneğini esas alan çalışmalarda, Kur'an'da yer almayan ayrıntıların tarihsel gerçeklikmiş gibi anlatıya dâhil edildiği, hatta kimi

[325] A'râf, 7/73–74.
[326] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 130.
[327] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 33.
[328] Çorlu, *Peygamber Hikâyeleri*, 67.

zaman ayetlerin bu rivayetler üzerinden yorumlandığı dikkat çekmektedir. Semûd kavminin yaşadığı evler bağlamında Kur'an yalnızca "kayaları oyarak sağlam yapılar inşa ettikleri" bilgisini verirken Kur'an'da bulunmayan unsurlarla genişletilmektedir. Bu tür eklemeler, kıssayı zihinde canlandırmayı kolaylaştırsa da Kur'an'ın değinmediği alanları doldurarak metnin anlam sınırlarını zorlamaktadır.

Benzer bir durum, deve ile kavim arasındaki su içme hakkı meselesinde de ortaya çıkmaktadır. Kur'an bu düzeni açık bir ilahî imtihan olarak sunar ve taraflar arasındaki dengeyi net biçimde belirler. Ancak bazı eserlerde bu ilahî sınama, toplumsal sınıflar, elit kesimler, zengin–fakir ayrımı gibi Kur'an'da yer almayan sosyolojik çerçevelerle genişletilmektedir.

Semûd kavminin peygamberi yalanlaması ve devenin öldürülmesi gibi temel olaylarda da benzer bir metodolojik sorun göze çarpar. Kur'an, devenin öldürülmesini tek bir azgın kişinin fiili olarak aktarır; ancak bunun arkasında toplumsal bir rıza olduğuna işaret eder.

İncelenen tüm örnekler göstermektedir ki Kur'an kıssalarının sağlıklı biçimde anlaşılabilmesi için temel ilke, vahiy ile rivayetin açık biçimde ayrıştırılmasıdır. Kur'an'ın verdiği bilgi, sınırları belirlenmiş ilahî bir metindir; rivayetler ise tarihsel, kültürel ve yorumlayıcı unsurlar olarak ikinci derecede değerlendirilmelidir.

Tablo 5. Hz. Sâlih ve Semûd Kavmi Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu

Konu Başlığı	Kur'an-ı Kerim	M. Asım Köksal	Abdullah Aydemir	Seca Öztürk	Mahmut Öztürk	Özkan Öze	Bilge Nur Çorlu
Semûd Kavminin Yaşadığı Evler	Semûd'un dağları oyarak görkemli evler yaptığı bildirilir. (Şuara 26/149)	Dağlardan oyma evlere vurgu yapar. Kur'an anlatısıyla uyumludur.	Semûd yerleşimini tarihî rivayetlerle açıklar. Mekân tasvirini genişletir.	Semûd'un kayaları oyarak evler kurduğunu özetler. Kur'an'a uygundur.	Evlerin toplumsal güç ve refah göstergesi olduğunu yorumlar.	Hikâye dilinde "kayaları oymuş güçlü bir kavim" şeklinde sade tasvir sunar.	Kayaları oyan, tepelerde saraylar yapan bir halk olarak anlatır. Heykel ve saray unsurları eklenir.
Su İçme Hakkı	Su içme gününün bir gün deveye bir gün kavme ait olduğu bildirilir. (Şuara 26/155)	Ayete uygun biçimde su nöbetini anlatır. Ek olarak Semûd kuyusunun Hicr'de olduğunu söyler.	Su paylaşımını toplumsal düzen bağlamında açıklar. Rivayetlerle destekler.	Su içme hakkını ve yasağı vurgular. Devenin korunması temasını genişletir.	Helak sürecindeki su düzenini ahlaki uyarı olarak yorumlar.	Çocuk anlatımında "su sırayla içilecekti" şeklinde sadeleştirir.	Su düzenini anlatır ancak saray, heykel ve toplumsal sınıf unsurlarını ekleyerek genişletir.
Elçileri Yalanlamaları	Semûd ve Hicr halkının elçileri yalanladığı bildirilir.	Salih'ten önce gönderilen fakat Kur'an'da adı geçen bir	Yalanlamayı tarihî peygamber silsilesi	Kavmin inat, kibir ve reddediş psikolojisini işler.	Elçiyi yalanlamanın ahlaki boyutunu öne çıkarır.	"Onlar peygamberi dinlemediler" şeklinde sade aktarır.	Halkın kibri ve başkalarını hor görmesi ile birleştirerek anlatır.

	(Şuara 26/141; Hicr 15/80)	peygamber olmayan elçileri de yalanladıklarını belirtir.	yorumuyla açıklar.				
Devenin Kesilmesi	Kavmin bir kişinin çağrılıp devenin öldürüldüğü bildirilir. (Kamer 54/29)	Devenin öldürülmesini Kur'an'a uygun aktarır. Ek rivayetlere yer verir.	Olayı nefis, bozgunculuk ve toplumsal çöküş bağlamında açıklar.	Deveyi kesen kişinin aslında dokuz kişilik bozguncu gruptan biri olduğunu belirtir; diğerlerinin de kılıçla parçalamış olduğunu aktarır.	Devenin öldürülmesini helaki tetikleyen zulüm olarak yorumlar.	Devenin öldürülmesini "çok kötü bir işe kalkıştılar" diye sadeleştirir.	Olayı hikâyeleştirerek anlatır; Kur'an'a ek olarak toplumsal sertlik vurgusu ekler.
Semûd Toplumunun Sosyal Yapısı	Semûd'un Âd sonrası güçlendirilmiş bir toplum olduğu, ovalarda köşkler kurup dağları oyarak evler yaptığı bildirilir. (A'raf 7/73–74)	Semûd'un güçlü ve refah içinde olduğunu anlatır. Evler ve mekân tasvirleri rivayetlerle desteklenir.	Kavmin sosyal yapısını tarihî bağlamda değerlendirir; güç ve refah vurgusu yapar.	Semûd'un zenginlik ve konfor içinde olduğunu, buna rağmen isyan ettiklerini anlatır.	Refah içindeki bir toplumun helak sürecine girdiğini ahlaki açıdan yorumlar.	Güçlü ve varlıklı bir halkın nasıl yanlış yola düştüğünü sadeleştirerek sunar.	Köşk, saray, heykel ve elit sınıf vurgusu ekler; Kur'an'da yer almayan sosyal sınıf tasvirlerini genişletir.

2.6. Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. İsmail Kıssası

Kutsal Kitabımızda Tevhid mücadelesinin öncüsü olan Hz. İbrahim'in hayatı, putperest kavmiyle olan mücadelesinden başlayarak, Allah'a olan derin sevgi ve bağlılığı her yönüyle ortaya koyan kıssası[329] anlatılmakta ve Hz İbrahim bizlere ayrıntılı bir şekilde tanıtılmaktadır: "İbrahim Yahudi de Hıristiyan da puta tapanlardan da değildi."[330] O, Allah'a yönelen, O'na tam anlamıyla boyun eğen bir önderdi. Hz. İbrahim Rabbinin nimetlerine daima şükreden, Rabbinin seçip doğru yola ilettiği yalnızca doğruya yönelmiş bir Müslümandı. Allah ona dünyada güzellikler verdi, o ahirette de iyilerdendir.[331]

Cenâb-ı Hak Hz. İbrahim'i: "Hz. Nuh'un yolunda olanlardan"[332] "güç ve basiret sahibi kullarından"[333] "ahiret yurdunu düşünen, içten bağlı kimseler"[334] arasında, "katında seçkin ve iyi kimselerden"[335], "rahmetinden bağışta bulunduğu, hayırla yadedilecekleri yüce bir ün verdiklerinden"[336] biri olarak öne çıkarır. "Nitekim

[329]Şuara, 26/69.
[330]Al-i İmran, 3/67
[331]Nahl, 16/120-121
[332] Saffat, 37/83.
[333]Sad, 38/45.
[334]Sad, 38/46.
[335]Sad, 38/47.
[336]Meryem, 19/50.

Rabbine temiz bir gönülle gelen"[337] "dosdoğru bir insan ve bir peygamber"[338] olarak nitelendirdiği Hz. İbrahim'i "en güzel şekilde anar." [339]

Kur'an-ı Kerim'de Rabbimizin Hz. İbrahim'e kesin bir bilgiye ulaşması için göklerin ve yerin hükümranlığını gösterdiği buyrulmaktadır. Hz. İbrahim'in Tevhid yolundaki mücadelesi ve Allah'ı tanımaya çalışması, gök cisimleri üzerinden yaptığı müşahede ve tefekkürle devam etti. Gece çökünce İbrahim bir yıldız gördü: "İşte bu Rabbim!" dedi. Fakat yıldız batınca, "Batanları sevmem," dedi. Sonra Ay'ı doğarken görünce: "İşte bu Rabbim!" dedi. Ay da batınca: "Eğer Rabbim bana yol göstermezse, şaşıranlardan olurum," dedi. Güneşi doğarken görünce ise: "İşte bu Rabbim, bu daha büyük," dedi. Güneş de batınca şöyle dedi: "Ey milletim! Ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım. Ben sizin dininizden ayrılarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim. Ben O'na ortak koşanlardan değilim."[340] diyerek devrinin ilah bildiklerini reddederek yönünü tek olan Allah'a döndü.

Hz. İbrahim'e bahşedilen olgunlukla[341] putperestliğe başkaldırışı, Allah'a kulluk etmeleri ve putlardan uzak durmaları gerekliliği hususunda zamanının inancını ve kavminin ilah edindiklerini sorgulaması, babasıyla, kavmiyle ve devrinin hükümdarıyla olan Tevhid odaklı mücadelesi Kur'an-ı Kerim'de geniş yer tutmaktadır.

Hz. İbrahim babasına[342], işitmeyen, görmeyen, bir faydası olmayan şeylere niçin taptığını sorduktan sonra: "Bana, sana gelmeyen bir ilim geldi. Bana uy ki seni doğru yola eriştireyim. Şeytan'a tapma çünkü Şeytan Rahman'a başkaldırmıştır. Sana Rahman katından bir azap gelmesinden ve Şeytan'ın dostu olmandan korkuyorum" dedi.[343] Babası tanrılarından yüz çevirmesini istediği suçlamasıyla Hz. İbrahim'den bu tavrından vazgeçmesini ve kendisinden uzaklaşmasını istedi. Aksi halde O'nu taşlayacağını söyleyerek hakikate duyarsız kaldı."[344] Hz. "İbrahim ise babası Azer'e;

[337]Saffat, 37/84.
[338]Meryem, 19/41.
[339]Sad, 38/45-49.
[340]En'am, 6/75-81.
[341] Enbiya, 21/51.
[342]Şuara, 26/70.
[343]Meryem, 19/42-45.
[344]Meryem, 19/46.

Putları tanrı edindikleri için kavmini ve kendisini sapkınlık içinde gördüğünü söyledi."[345] Hz. İbrahim babasının Hakk'a davetini reddedip sapkınlıkta direnmesi üzerine "Selâm olsun sana. Senin için bana karşı çok lütufkâr olan Rabbimden bağışlanma dileyeceğim. Sizi Allah'tan gayrı taptıklarınızla baş başa bırakıp çekilirim, Rabbime yalvarırım, Rabbime yalvarışımda mahrum kalmayacağımı umarım."[346] dedi ve Allah'a sığınarak "Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Sonrakilerin beni güzel şekilde anmalarını sağla. Beni nimet cennetlerine varis olanlardan kıl. Babamı da bağışla, o şüphesiz sapıklardandır. İnsanların diriltileceği gün beni rezil etme." diye dua ederek hesap günü, kimseye mal ve oğullarının fayda vermeyeceğini, Allah'a temiz bir kalple gelenin kazançlı olacağını ekledi.[347]

Kavmi İbrahim ile tartışmaya başladı. İbrahim onlara şöyle cevap verdi: "O beni doğru yola ulaştırmışken, siz benimle Allah hakkında mı tartışıyorsunuz? Rabbimin dilemesi dışında, ben sizin O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmuyorum. Benim Rabbim her şeyin bilgisini kuşatmıştır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız? Siz herhangi bir deliliniz olmaksızın Allah'a ortak koşarken korkmuyorsunuz da, ben sizin O'na ortak koştuklarınızdan neden korkayım? Şimdi, hangimizin korkusuz olması daha uygun? Sizin mi, benim mi?" diye sordu. İman ederek inancına zulüm karıştırmayan Hz. İbrahim, doğru yolda olanlardandı. İşte bunlar, Hz. İbrahim'e kavmine karşı Allah'ın verdiği delillerdir. Allah dilediğini derece derece yükseltir. Rabbimiz, hikmet ve bilgi sahibidir.[348]

Hz. İbrahim kavmiyle olan Tevhid mücadelesini son derece kararlı bir şekilde sürdürdü. İbrahim, babasına ve kavmine onların taptığı şeylerden uzak olduğunu ve doğru yola erişmenin tek yolunun kendini yaratan Rabbine tapmak olduğunu söyledi. Aynı zamanda, kendisinden sonra geleceklere de doğru yola dönmeleri için bu sözü miras olarak bıraktı.[349]

Hz. İbrahim, babasına ve kavmini düşünmeye sevk etmek ve doğruyu bulmalarını sağlamak için: "Bu, tapındığınız heykeller nedir?" diye sordu. Onlar:

[345]En'am, 6/74.
[346] Meryem, 19/48-49.
[347] Şuara, 26/75-89.
[348] En'am, 6/81-83.
[349] Zuhruf, 43/26-28.

“Babalarımızı onlara tapar halde bulduk.” dediler. Hz. İbrahim: “Siz de, babalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz.” diyerek onları uyardı. Bunun üzerine kavmi: “Sen bize gerçeği mi getiriyorsun, yoksa oyunbazlardan biri misin?” diye itiraz etti. Hz. İbrahim ise, “Hayır, Rabbiniz, göklerin ve yerin Rabbidir; onları O yaratmıştır. Ben de buna tanıklık edenlerdenim. Allah’a yemin ederim ki, siz buradan ayrıldığınızda putlarınıza bir tuzak kuracağım,” diyerek niyetini belirtti. Hz. İbrahim, putları parçaladı; yalnızca en büyüğünü sağlam bıraktı ki, kavmi ona başvursun. Kavmi geri döndüğünde, “Tanrılarımıza bunu kim yaptı? O, zalimlerden biridir,” dediler. Bazıları, “İbrahim adında bir gencin bunları diline doladığını duymuştuk,” diyerek onu sorgulamaya karar verdiler.

Hz. İbrahim geldiğinde O’na: “Ey İbrahim! Bunu tanrılarımıza sen mi yaptın?” diye sordular. Hz. İbrahim: “Belki bunu şu büyükleri yapmıştır; eğer konuşabiliyorlarsa onlara sorun,” dedi. Bunun üzerine kavmi, kendi aralarında düşünmeye başladı ve bir an yanlışlarını fark ettiler fakat hemen ardından eski düşüncelerine döndüler: “Onların konuşamadığını biliyorsun” dediler. Hz. İbrahim, onlara: “O halde, Allah'ı bırakıp size hiçbir fayda ya da zarar veremeyen putlara mı tapıyorsunuz? Size de, Allah’tan başka taptıklarınıza da yazıklar olsun! Aklınızı kullanmıyor musunuz?” dedi ve şöyle devam etti: “Allah'a kulluk edin, O'na saygılı olun; eğer bilebilirseniz, bu sizin için daha iyidir. Siz Allah'ı bırakıp sadece birtakım putlara tapıyorsunuz ve aslı olmayan sözler uyduruyorsunuz. Allah'tan başka taptıklarınızın size rızık vermeye güçleri yetmez. Artık rızkı Allah katında arayın, O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Siz O'na döndürüleceksiniz”.[350] Kavminin cevabı, “Onu öldürün yahut yakın” demekten ibaret oldu. Hz. İbrahim’i öldürerek ondan kurtulacaklarını düşündüler ama Allah, İbrahim'i ateşten kurtardı. Doğrusu bunda inanan toplum için dersler vardır.[351] Hz. İbrahim, “Sırf dünya hayatında aranızdaki sevgiden dolayı, Allah'ı bırakıp putlar edindiniz sonra kıyamet günü birbirinizi inkâr eder ve birbirinize lanet okursunuz. Varacağınız yer ateştir; yardımcılarınız da yoktur”[352] dedi.

[350] Ankebut, 29/16-17.
[351] Ankebut, 29/24.
[352] Ankebut, 29/2, Saffat, 37/85-96, Enbiya, 21/51-68.

Hz. İbrahim'in Tevhid mücadelesi, o dönemin putperest ve güç odaklı yaklaşımlarına karşı geliştirdiği etkili delillerle dikkat çeker. Bu mücadelenin izleri, onun babası ve kavmiyle olan diyaloglarında olduğu gibi, Allah'ın kendisine hükümranlık bahşettiği devrin kralıyla yaptığı konuşmada da görülebilir: "Allah'ın kendisine hükümranlık vermesine rağmen, Rabbi hakkında İbrahim ile tartışana ne dersin? İbrahim: "Rabbim diriltir ve öldürür" demiş, o da: "Ben de diriltir ve öldürürüm" demişti. İbrahim: "Allah güneşi doğudan getiriyor, sen de batıdan getir!" dedi. Bu sefer, inkâr eden şaşakaldı. Allah zalimlere yol göstermez."[353] Kavmi öfkeyle, "Bir şey yapacaksanız, onu yakın ve tanrılarınıza yardım edin!" diyerek Hz. İbrahim'i cezalandırma kararı aldı. Ancak Allah ateşe, "Ey ateş! İbrahim'e karşı serinlik ve esenlik ol" diye emrederek onu korudu. Böylece Hz. İbrahim'e tuzak kurmak isteyenler, Allah tarafından daha da büyük bir kayba uğratıldılar.[354]

Hz. İbrahim ve onunla beraber olanlar da uyulacak güzel örnekler vardır. Hz. İbrahim'e uyanlar Hz. İbrahim'in babasına onun için bağışlanma dileyeceğini bununla birlikte kendisine Allah'tan gelecek bir şeyi savmaya gücünün yetmeyeceğini demesi dışında kavmine; "Biz sizden ve Allah'tan başka taptığınız her şeyden uzağız. Sizin taptıklarınızı inkâr ediyoruz. Sizler tek Allah'a inanıncaya kadar aramızda ebedi bir düşmanlık ve öfke çıkmıştır" dediler ve "Rabbimiz! Sana güvendik, sana yöneldik, dönüş yalnızca Sana'dır. Rabbimiz! Bizi inkâr edenlerle deneme; bizi bağışla. Sen üstünsün, Bilge'sin," diyerek yalvardılar.[355]

Hz. İbrahim kendini doğru yola ulaştıracağına inanarak Rabbinin uğrunda kavmini terk ederek gitmeye karar verdi. Allah'a kendisine, iyilerden olacak bir çocuk vermesi için dua etti."[356] Hz. Lut, Hz. İbrahim'e inandı ve O da Üstün ve Bilge olan Allah'a iltica etti. "Allah, İbrahim'e İshak'ı ve Yâkub'u bahşetti. Soyundan gelenlere Kitab'ı ve peygamberliği verdi. İbrahim'i dünyada ödüllendirdi ve o, ahirette de iyilerden kıldı.[357]

[353]Bakara, 2/258.
[354]Saffat, 37/97-98.
[355]Mümtehine, 60/4-5.
[356]Saffat, 37/99-100.
[357]Ankebut, 29/26-27.

Sonunda Allah, İbrahim'i ve Lut'u kurtararak, kutsal kılınmış güvenli bir bölgeye ulaştırdı. İbrahim'e, İshak'ı ve ilave bir lütuf olarak Yâkub'u verdi. Hepsini iyi insanlar kıldı ve onları insanlara doğru yolu gösteren önderler yaptı. Allah onlara vahyetti onlar da iyi işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi etrafındaki insanlara emrettiler. Onlar, Allah'a gönülden bağlı kullar olarak Allah'ın emirlerini yerine getirdiler.[358]

Cenâb-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in konuklarından haber vermektedir.[359] Rabbimizin elçileri Hz. İbrahim'e müjde getirdiler: "Selam olsun" dediklerinde, Hz. İbrahim de onlara: "Selam olsun!" diyerek cevap verdi ve "Hemen ailesine giderek semiz bir buzağı getirdi ve ikram etti: "Yemez misiniz?" dedi."[360] Ancak, elçilerin ona uzanmadığını görünce, bu durumu yadırgadı ve içine bir korku düştü. Hz. İbrahim: "Biz sizden korkuyoruz" dedi.[361] Elçiler korkmamasını kendilerinin Lut kavmine gönderildiklerini söylediler."[362] "Korkma" dediler ve ona bilgin bir oğul sahibi olacağını müjdelemeye geldiklerini[363] haber verdiler.[364] Hz. İbrahim: "Ben yaşlı iken, bana müjde mi veriyorsunuz? Ne ile müjdeliyorsunuz" dedi. "Sana gerçeği müjdeliyoruz. Umutsuzlardan olma!" dediler. Hz. İbrahim: "Rabbinin rahmetinden sapıklar dışında kim ümidini keser ki?"[365] karşılığını verdi. Ayakta duran Hz. İbrahim'in karısı bunun üzerine güldü. Karısına İshak'ı ve İshak'tan sonra Hz. Yâkub da müjdelendi. Karısı: "Vay başıma gelene! Ben bir kocakarı, kocam da yaşlı bir adam iken, ben nasıl doğurabilirim? Bu şaşılacak bir şey" dedi. Elçiler: "Ey ev hanımı! Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizde iken, Allah'ın işine mi şaşıyorsun? O, övülmeye layık ve yücedir" dediler. Hz. İbrahim'den korku gidip de müjde kendisine gelince, Lut kavmi hakkında konuklarıyla tartışmaya başladı.[366] Hz. İbrahim: "Ey elçiler! Göreviniz nedir?" diye sorduğunda elçiler; suçlu bir kavme gönderildiklerini, karısı dışında Lut'un ailesinin hepsini kurtaracaklarını ve Lut'un

[358]Enbiya, 21/71-73.
[359]Hicr, 15/51.
[360]Zariyat, 51/26-27.
[361]Hicr, 15/52.
[362]Hud, 11/69.
[363]Zariyat, 51/28.
[364]Hicr, 15/53.
[365]Hicr, 15/54-56.
[366]Hud, 11/71-74.

karısının geride kalanlardan olmasının takdir edildiğini söylediler[367] Hz. İbrahim, içli, yumuşak huylu ve kendini Allah'a vermiş birisiydi. Lut kavmi hakkında tartışmaya başladı. Allah'ın Elçileri bundan vazgeçmesini Rabbinin buyruğunun geldiğini Lut kavmine geri çevrilemez bir azabın geleceğini[368] vurguladılar. "Bu suçlu bir milletin üzerine, Rabb katından işaretli olan, aşırı gidenlere mahsus sert taşlar göndermekle görevlendirildiklerini suçlu milletin arasında bulunan kendini Allah'a vermiş sadece bir tek ev halkı olduğunu ve o mü'minleri bulduklarını çıkardıklarını can yakıcı azaptan korkanlar için, o beldede bir işaret bıraktıklarını söylediler.[369]

Allah, Hz. İbrahim'i birtakım buyruklarla denedi. Hz. İbrahim bu buyrukları yerine getirdiği için Allah, onu insanlara önder kılacağını buyurdu. Hz. İbrahim, "Soyumdan da" deyince Allah, "Antlaşmam zalimleri kapsamaz" buyurdu.[370]

Rabbimiz, Hz. İbrahim'e, kendisine hiçbir şeyi ortak koşmamasını emrederek, O'nu tavaf edenler, ayakta duranlar, rükû edenler ve secdeye varanlar için evini temiz tutması amacıyla Kâbe'nin olduğu yere yerleştirdi.[371] Kâbe'yi insanlar için bir toplanma ve güven yeri kıldı ve Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'e "İbrahim'in makamını namaz yeri yapın" ve "Evimi, tavaf edenler, oraya kapananlar, rükû edenler ve secdeye varanlar için temiz tutun," diye emretti. [372]

Hz. İbrahim, "Rabbim! Burasını güvenli bir yer kıl ve halkından Allah'a ve ahiret gününe inananları bol ürünlerle besle" diyerek Rabbimize niyaz etti. Allah ise, "İnkâr edenin de az bir süre geçimini sağlarım; sonra onu ateşin azabına uğratırım. Varılacak ne kötü yerdir" buyurdu. Kâbe'nin temellerini yükselten Hz. İbrahim ve Hz. İsmail, "Rabbimiz! Yaptığımızı kabul buyur; şüphesiz Sen hem işitensin, hem bilensin. İkimizi Sana teslim olanlar eyle, soyumuzdan da Sana teslim olan bir ümmet yap. Bize ibadet yollarımızı göster, tövbemizi kabul eyle! Tövbeleri çokça kabul eden ve acıyan yalnız Sensin," şeklinde niyazda bulundular. Ayrıca, Hz. İbrahim, "Rabbimiz! İçlerinden kendilerine Senin ayetlerini okuyacak, kitabı ve düşünmeyi

[367]Hicr, 15/57-60.
[368]Hud, 11/74-76.
[369]Zariyat, 51/32-37.
[370]Bakara, 2/124.
[371]Hac, 22/26.
[372]Bakara, 2/125.

öğretecek ve onları arıtacak bir elçi gönder, "Çünkü Yüce ve Bilge olan ancak Sensin. "dedi. Kendini alçaltanlardan başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir? Rabbimiz, onu dünyada seçmiş ve ahirette de iyilerden kılmıştır. Rabbimiz Hz. İbrahim'e "Teslim ol!" buyurduğunda, Hz. İbrahim, "Âlemlerin Rabbine teslim oldum," dedi. Bunu Hz. İbrahim kendi oğullarına da vasiyet etti. Hz. Yakup ise, "Oğullarım! Doğrusu size bu dini Allah seçti. Siz de ancak Allah'a teslim olarak can verin!" uyarısında bulundu.[373] Allah'ı ve ahiret gününü umanlar için Hz. İbrahim ve onunla beraber olanlarda güzel örnekler vardır.[374] Hz. İbrahim: "Rabbim bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut. Rabbim! Bu putlar çok insanları saptırdı. Kim bana uyarsa, o bendendir; kim de bana başkaldırırsa, Sen çok bağışlayıcı ve merhametlisin. Rabbimiz! Ben çocuklarımdan kimini, namazı kılabilmeleri için, Senin Saygın Evi'nin yanında, ekin vermez bir vadiye yerleştirdim. Artık birtakım insanların gönüllerini onlara yönelt, şükretmeleri için ürünlerden onları rızıklandır. Rabbimiz! Sen gizlediğimizi ve açığa vurduğumuzu bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli değildir. Yaşlılığımda bana İsmail'i ve İshak'ı bağışlayan Allah'a övgüler olsun; Rabbim yakarışları duymaktadır. Rabbim! Beni ve soyumu namaz kılanlar eyle. Rabbimiz! Duamı kabul buyur. Rabbimiz! Hesabın görüleceği günde beni, ana-babamı ve inananları bağışla" demişti.[375]

Allah Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'i teslimiyet imtihanından geçirdi. Hz. İbrahim'in duasına icabet eden Rabbimiz O'na iyilerden olacak bir çocuk bahşetti. Hz. İsmail onunla beraber yürümeye başlayınca Hz. İbrahim: "Oğlum, ben uykumda seni boğazladığımı görüyorum; ne dersin?" diye sordu. Hz. İsmail: "Babacığım, sana emredileni yap; inşallah, sabredenlerden olduğumu göreceksin" dedi. İkisi de Allah'a teslimiyet gösterip, babası onu alnı üzerine yatırınca, Cenâb-ı Hak: "Ey İbrahim! Rüyayı doğruladın, işte Biz iyi davrananları böyle ödüllendiririz" dedi. Ona, fidye olarak büyük bir kurbanlık verildi. Allah Sonra gelenler arasında "İbrahim'e selam olsun" diye bir ün bıraktı. Rabbimiz iyileri böyle ödüllendirdi. İyilerden olan İshak'ı

[373]Bakara, 2/125-132.
[374]Mümtehine, 60/6.
[375]İbrahim, 14/35-41.

ona peygamber olarak müjdeledi. Onu ve İshak'ı mübarek kıldık; ikisinin soyundan iyi olan da vardır, açıktan açığa kendisine zulmeden de vardır.[376]

Hz. İsmail, "iyilerden[377]", "sabredenlerden"[378], "sözünde doğru biri ve bir peygamberdi."[379]Cenâb-ı Hak "Biz, Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yâkub'a, (İsraili) boylara da vahyettik ve Davud'a Zebur'u verdik." ayetiyle peygamberlerinden olan Hz. İsmail'e de vahyettiğini bildirdi.[380]

Hz. İbrahim Rabbimizden ölüleri nasıl dirilttiğini kendisine göstermesini diledi. Allah Teâlâ "Yoksa inanmıyor musun?" deyince, Hz. İbrahim "inanıyorum ancak kalbim iyice tatmin olsun istiyorum" dedi. Allah, "Öyleyse dört kuş al, onları kendine alıştır. Sonra her dağın üzerine onlardan bir parça koy. Sonra onları çağır; koşarak sana geleceklerdir. O zaman, Allah'ın yüce bir bilge olduğunu bil." buyurdu.[381]

Hz. İbrahim'in, Hz. İsmail'in, Hz. İshak'ın, Hz. Yâkub'un ve onların soyundan gelenlerin, Yahudi veya Hıristiyan olduklarını iddia edenler Allah'tan iyi mi bilirler de böyle söylerler. Allah'ın verdiği bir delili gizleyenden daha zalimi yoktur. Allah yaptıklarımızı bilmektedir. [382]

2.6.1. Hz. İbrahim'in Dini: Haniflik

Kur'an-ı Kerim, Hz. İbrahim'i tevhid geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri olarak sunmakta ve onun dininin mahiyetini son derece açık bir şekilde tanımlamaktadır. Ayette, "İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyan; o bir Müslümandı"[383] buyrularak, Hz. İbrahim'in tarihsel ve itikadî konumunun, sonraki dinî kimliklerle ilişkilendirilmesinin doğru olmadığı vurgulanmaktadır. Bu açık çerçeveye rağmen incelenen eserlerde konu farklı açılardan ele alınmıştır. M. Asım

[376]Saffat, 37/99-113.
[377]Sad, 38/48.
[378] Enbiya, 21/85.
[379]Meryem, 19/54.
[380]Nisa, 4/163.
[381]Bakara, 2/260.
[382]Bakara, 2/140.
[383] Âl-i İmran, 3/67.

Köksal, İbrahim'in hanif oluşunu klasik tefsir birikimiyle birlikte aktarırken, metnine rivayet ve yorum eklemiştir.[384] Abdullah Aydemir ise haniflik vurgusunu muhafaza etmekle birlikte bazı Kur'an dışı açıklamalara kısmen yer vermiştir.[385] Seca Öztürk hanifliği daha çok ahlaki ve ahlaki duruşu belirleyen bir kavram olarak ele alırken, Mahmut Öztürk tevhidin saf çizgisini merkeze alır. Kur'an'ın haniflik vurgusunun kimi eserlerde genişletildiğini kimi eserlerde ise sadeleştirildiğini göstermektedir.

2.6.2. Hz. İbrahim'in Babasının Adı: Azer / Tareh Meselesi

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in babasının adı açıkça "Azer" olarak verilmiştir: "İbrahim babası Azer'e şöyle demişti…"[386] Dolayısıyla bu bilginin nass düzeyinde kesinlik taşıdığı söylenebilir. Ancak klasik tarih ve siyer literatürünün etkisiyle bazı eserlerde babasının adının "Tareh" şeklinde geçtiği görülmektedir. M. Asım Köksal, Taberî ve benzeri tarih kaynaklarına dayanarak "Tareh" adını benimsemiş;[387] bu ise Kur'an'a aykırı bir tercih olarak dikkat çekmektedir.[388] Abdullah Aydemir, Tareh adını kullandığını belirtmekte, fakat bu bilgiyi kaynaklandırmamakta ve Kur'an'ın belirttiği isme öncelik vermemektedir.[389] Seca Öztürk ile Mahmut Öztürk ise bu tartışmaya girmeden ya da Kur'an'daki ismi koruyarak bir anlatım sunarlar. Çocuk kitapları olan Özkan Öze ve Bilge Nur Çorlu'nun eserlerinde baba adı çoğunlukla geçmez; tevhid mücadelesi ön plana alınır.

2.6.3. Peygamber Olarak Gönderilmesi: Cebrâil'in Öğretmesi Rivayeti

Kur'an'da Hz. İbrahim'e Cebrâil'in gelip ona dini öğrettiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. M. Asım Köksal eserinde Cebrâil'in İbrahim'e din öğrettiğini aktarmakta, bu rivayet ise Kur'an'a dayanmamakta, tamamen tarihî literatür ve klasik siyer kaynaklarından alınmaktadır.[390] Abdullah Aydemir bu rivayeti kullanmayarak Kur'an merkezli bir yaklaşım sunarken, Seca Öztürk de sade bir Kur'anî çerçeveyi takip eder. Mahmut Öztürk ise risaleti tevhid geleneğinin tarih içindeki sürekliliği

[384] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 148.
[385] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 79.
[386] En'âm, 6/74.
[387] Taberi, Tarih, C. 1, s. 120.
[388] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 148.
[389] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 80.
[390] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 150.

bağlamında yorumlar. Çocuklara yönelik eserlerde bu konu genellikle sade bir biçimde ele alınır; Özkan Öze ve Bilge Nur Çorlu risaleti daha çok "Allah'ın onu peygamber seçmesi" şeklinde açıklayarak pedagojik bir anlatım tercih eder. Bu başlık, rivayet ve Kur'an ilişkisinin sınırlarının en belirgin şekilde ortaya çıktığı konulardan biridir.

2.6.4. Ateşe Atılması Olayı

Kur'an, Hz. İbrahim'in ateşe atılması olayını mucizevi yönüyle oldukça açık biçimde ifade eder: "Ey ateş! İbrahim'e karşı serinlik ve esenlik ol"[391] Ancak bu olayın ayrıntıları Kur'an'da yer almaz. Buna rağmen bazı eserlerde olayın teferruatlandırıldığı görülmektedir. M. Asım Köksal, Zemahşerî'den aktardığı bir rivayetle İbrahim'in ateşe atılırken bağlarının sıcaktan kendiliğinden koptuğunu belirtir; bu bilgi Kur'an'da bulunmaz.[392] Abdullah Aydemir ise tamamen Kur'anî çerçeveyi korur. Seca Öztürk konuyu eğitimsel ve ders verici bir şekilde özetlerken, Mahmut Öztürk ilahi yardım ve imtihan temalarını ön plana çıkarır. Çocuklara yönelik eserlerde ise olay sadeleştirilmiş, mucize doğrudan ve kısa ifadelerle aktarılmıştır. Bu farklı anlatımlar, ateşe atılma mucizesinin kaynak türüyle birlikte değişen bir yorum genişliğine sahip olduğunu göstermektedir.

2.6.5. Şam'a Gitmesi: Göç / Hicret Meselesi

Kur'an'da Hz. İbrahim'in kavminden ayrıldığı belirtilir ancak onun Şam'a gitmesi, Şam'a yönlendirilmesi veya bu yönde ilahi bir emir verildiği bilgisi yer almaz. "İbrahim onları terk edip Rabbine yönelince…"[393] ifadesi yalnızca ayrılışın gerçekleştiğini bildirir. Buna rağmen M. Asım Köksal, Ya'kūbî gibi tarihî kaynaklara dayanarak Allah'ın İbrahim'e "Şam'a git" dediğini yazar[394]; bu bilgi Kur'an'a dayanmadığından rivayet kapsamındadır. Abdullah Aydemir ve Seca Öztürk göç konusunu Kur'an'ın sınırları içinde sadeleştirilmiş bir biçimde sunar. Mahmut Öztürk göç olgusunu daha çok tevhid mücadelesinin zorunlu sonucu olarak manevi bir çerçevede değerlendirir. Çocuklara yönelik eserlerde ise göç teması "kötü insanlardan uzaklaşmak" veya "daha iyi bir yere gitmek" gibi pedagojik bir dille aktarılır. Bu

[391] Enbiyâ, 21/69.
[392] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 158.
[393] Meryem, 19/49.
[394] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 161.

farklılık, göç meselesinin Kur'anî sınırlarının kimi yazarlar tarafından genişletildiğini, kimileri tarafından ise daha muhafazakâr bir çerçevede ele alındığını göstermektedir.

2.6.6. Hz. İbrahim'in Evlenmesi

Kur'an'da Hz. İbrahim'in evlilikleri hakkında ayrıntılı bir bilgi verilmez; Hacer ismi Kur'an'da geçmediği gibi, İbrahim'in Hacer ile evlenmesi de Kur'an'ın anlatısında yer almaz. Buna rağmen tarihsel kaynaklar, Hacer'in İbrahim'in hanımı olduğu yönünde rivayetler içerir ve M. Asım Köksal bu rivayetleri eserine açıkça dâhil eder. Bu nedenle onda Kur'an dışı bilgi kullanımı belirgindir. Abdullah Aydemir bu konuya daha temkinli yaklaşarak Kur'an'ın sınırları içinde kalır,[395] Seca Öztürk ise evlilik konusunu tamamen dışarıda bırakır. Mahmut Öztürk, İbrahim ailesinin imtihanlarını manevi bir çerçevede yorumlar. Çocuklara yönelik eserlerde ise evlilik anlatıları büyük ölçüde sadeleştirilir, isimler ve tarihsel detaylar azaltılır. Bu başlık, tarihsel rivayetlerin Kur'an'daki boşlukları doldurmada ne kadar etkili olduğunu gösteren önemli örneklerden biridir.

2.6.7. Hz. Hacer

Kur'an'da Hz. Hacer'in adı geçmez; dolayısıyla onun kökeni, hangi topluluğa mensup olduğu veya Firavun'un cariyesi olup olmadığı hakkında hiçbir bilgi bulunmaz. Buna rağmen İslâm tarihçiliğinde Hacer'in Firavun'un cariyesi olduğu yönünde köklü rivayetler mevcuttur. M. Asım Köksal bu rivayetleri Tabakât türü eserlerden aktarır ve tarihsel bir bilgi olarak sunar.[396] Abdullah Aydemir ise bu konuda herhangi bir detay vermemeyi tercih ederek Kur'an merkezli bir çizgi izler. Seca Öztürk ve Mahmut Öztürk Hacer'den bahsettiklerinde daha çok aile içi imtihanlar ve manevi temalar üzerinden bir anlatım sunar. Çocuklar için hazırlanan eserlerde ise Hacer sade bir anne figürü olarak işlenir, köken bilgisine girilmez. Bu durum, Hacer'in kökeni konusunun tamamen rivayet literatürüne dayandığını ve eserler arasında geniş bir anlatı farklılığı bulunduğunu göstermektedir.

[395] Köksal, *Peygamberler Tarihi,* 169.
[396] Köksal, *Peygamberler Tarihi,* 170.

İncelenen başlıklar, Hz. İbrahim kıssasına dair Kur'an'ın sunduğu çerçevenin oldukça sınırlı, buna karşılık tarihî ve rivayet kaynaklarının oldukça geniş olduğunu ortaya koymaktadır. Kur'an'da yalnızca temel itikadî ilkeler, tevhid mücadelesi ve bazı kıssasal olaylar özetlenirken; klasik tarih ve tefsir literatürü bu boşlukları ayrıntılı anlatılarla doldurmuştur. İncelenen eserlerde ise bu iki alanın birbirine farklı oranlarda yaklaştırıldığı görülmektedir. M. Asım Köksal gibi klasik geleneğe yakın yazarlar rivayetleri yoğun biçimde kullanırken, Mahmut Öztürk, Seca Öztürk ve Abdullah Aydemir gibi isimler daha Kur'an merkezli bir yaklaşım benimsemiş; çocuklara yönelik eserlerde ise pedagojik kaygılar nedeniyle ayrıntılar azaltılmıştır. Bu tablo, Kur'an kıssalarının öğretiminde ayet-rivayet sınırının çoğu zaman açık biçimde korunmadığını, bazı eserlerde rivayetlerin ayetlerle bütünleşik biçimde sunulması nedeniyle bilgi karışıklığı doğabildiğini göstermektedir. Özellikle çocuk ve gençlere yönelik yayınlarda rivayetlerin mutlaka kaynak belirtilerek verilmesi ve ayetlerin lafzî anlamının aşılmaması, sağlıklı bir dinî bilgi aktarımı açısından zorunludur.

Hz. İbrahim kıssasına dair incelenen başlıklar ve eserler birlikte değerlendirildiğinde, Kur'an'ın sunduğu anlatı ile tarihsel–rivayet temelli literatür son derece belirgin olduğu görülmektedir. Kur'an-ı Kerim, Hz. İbrahim'i öncelikle tevhid mücadelesinin sembol şahsiyeti olarak sunmakta; onun hayatını kronolojik ayrıntılarla değil, inanç, duruş ve ilahî çağrı ekseninde ele almaktadır. Bu bağlamda Kur'an, İbrahim'in dinini "haniflik" ve "Müslümanlık" kavramlarıyla net bir biçimde tanımlamış; onu Yahudilik ve Hristiyanlık gibi tarihsel-dinî kimliklerin dışında, doğrudan Allah'a yönelen saf tevhid çizgisinin temsilcisi olarak konumlandırmıştır. Bu yaklaşım, kıssanın tarihsel değil, evrensel ve ahlaki bir mesaj taşıdığını göstermektedir.

Buna karşın incelenen eserlerde, özellikle klasik tarih ve siyer geleneğine yaslanan çalışmalarda, Kur'an'ın vermediği alanları rivayetlerle doldurulduğu görülmektedir. Hz. İbrahim'in babasının adının Azer mi Tareh mi olduğu tartışması bu durumun çarpıcı örneklerinden biridir.

Hz. İbrahim'in ateşe atılması kıssasında da benzer bir durum söz konusudur. Kur'an bu olayı son derece güçlü fakat sade bir mucize anlatımıyla aktarır; ateşin serin ve selamet oluşu, ilahî kudretin doğrudan müdahalesini simgeler. Ancak bazı eserlerde

bu olay, bağların çözülmesi, ateşin fiziki özellikleri veya sahnenin dramatik ayrıntılarıyla genişletilmekte; böylece Kur'an'ın mucizeyi soyut ve evrensel bir mesaj olarak sunma tercihinin dışına çıkılmaktadır. Bu tür anlatımlar, kıssayı öğretici olmaktan ziyade hikâyevî bir düzleme taşımakta ve metnin ilahî vurgu gücünü zayıflatmaktadır.

Göç (hicret) meselesi de Kur'an–rivayet ayrımının belirginleştiği bir başka alandır. Kur'an, Hz. İbrahim'in kavminden ayrıldığını ve Rabbine yöneldiğini bildirmekle yetinirken, bazı eserlerde bu ayrılış belirli bir coğrafyaya (Şam) yönlendirilmiş, hatta ilahî emir şeklinde sunulmuştur. Oysa Kur'an'ın amacı, göçün mekânsal detaylarını vermek değil; tevhid uğruna terk ediş ve yöneliş bilincini vurgulamaktır. Rivayetlerin bu noktada Kur'an'ın yerine geçecek biçimde kullanılması, kıssanın asli mesajını ikincilleştirmektedir.

Hz. İbrahim'in evlilikleri ve Hz. Hacer'in kökeni konuları ise Kur'an'da tamamen sessiz bırakılmış alanlardır. Buna rağmen tarihsel literatürde bu boşlukların ayrıntılı anlatılarla doldurulduğu ve bazı eserlerde bu bilgilerin Kur'anî bir kesinlik taşıyormuş gibi sunulduğu görülmektedir. Hacer'in Firavun'un cariyesi olduğu yönündeki rivayetler, Kur'an'da hiçbir karşılığı olmayan, tamamen tarihsel ve kültürel anlatılardır. Bu tür bilgilerin mutlak gerçeklik olarak aktarılması, özellikle çocuk ve genç okuyucular için Kur'an ile tarihsel rivayet arasındaki ayrımı belirsizleştirmektedir.

Hz. İbrahim kıssasına dair bu karşılaştırmalı inceleme, Kur'an kıssalarının öğretiminde ve yorumlanmasında ayet–rivayet ayrımının hayati önem taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Kur'an, değinmediği tarihsel ayrıntıları değil, ahlaki ve itikadî mesajı merkeze alır. Bu nedenle Kur'an'ın suskun kaldığı alanların rivayetlerle doldurulması kaçınılmaz olarak yorumdur ve bu yorumun açıkça belirtilmesi gerekir. Aksi hâlde rivayetler, vahiy metninin yerine geçmekte ve okuyucuda dinî bilginin kaynağına dair ciddi bir belirsizlik oluşmaktadır. Özellikle akademikçalışmalarda ve eğitsel yayınlarda, Kur'an'ın lafzî sınırlarının titizlikle korunması; rivayetlerin ise bağlamı, kaynağı ve statüsü açıkça belirtilerek sunulması, sağlıklı ve güvenilir bir dinî bilgi aktarımının temel şartı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 6. Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. İsmail Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu

Konu Başlığı	Kur'an-ı Kerim	M. Asım Köksal	Abdullah Aydemir	Seca Öztürk	Mahmut Öztürk	Özkan Öze	Bilge Nur Çorlu
Hz. İbrahim'in Dini (Haniflik / Müslümanlık)	Hz. İbrahim'in Yahudi ve Hristiyan olmadığını, "hanif" bir Müslüman olduğunu bildirir. (Âl-i İmran 3/67)	İbrahim'in hanif din üzere olduğunu aktarır; tefsirlerdeki açıklamaları ekler.	Haniflik vurgusunu yapar ancak ayrıntıda Kur'an dışı yorumlara yer verir (kısmen uygun).	Hanifliğin ahlaki boyutunu ön plana çıkarır.	İbrahim'in tebliğini tevhidin saf biçimi olarak yorumlar.	Konuyu sadeleştirerek "İbrahim sadece Allah'a inanırdı" şeklinde çocuk diliyle anlatır.	Hanifliği "yalnızca Allah'a yönelmek" olarak hikâyeleştirir.
Hz. İbrahim'in Babasının Adı (Azer / Tareh Meselesi)	Hz. İbrahim'in babasının adının "Azer" olduğu bildirilir. (En'âm 6/74)	Babasının adını "Tareh" olarak aktarır; Kur'an'a aykırıdır; Taberî'den rivayetler kullanır.	Bazı bilginlerin "Tareh" dediğini söyler fakat kaynak vermez; Kur'an'a uygun değildir.	Bu konuya girmez veya sadeleştirilmiş şekilde geçer.	Kur'an'a uygun "Azer" bilgisini korur.	Çocuklara yönelik anlatımda baba adını vermez; tevhid mücadelesine odaklanır.	Benzer biçimde baba adını detaylandırmadan geçer.
Peygamber Olarak Gönderilmesi (Cebrâil'in Öğretmesi Rivayeti)	Kur'an'da Cebrâil'in İbrahim'e din öğretmesi şeklinde özel bir bilgi yer almaz.	Cebrâil'in İbrahim'e din öğrettiğini yazar; Kur'an'da geçmez.	İbrahim'in risaletini Kur'an çerçevesinde aktarır, ek rivayet kullanmaz.	Bu konuda Kur'an merkezli bir sade anlatım kullanır.	Risaleti tevhidin tarihi süreci içinde değerlendirir.	İbrahim'in peygamber oluşunu çocuklara yönelik sade ifadelerle aktarır.	Risaleti mucizeler ve mesajlar üzerinden basitleştirir.
Ateşe Atılması Olayı	"Ey ateş! İbrahim'e karşı serinlik ve esenlik ol." (Enbiyâ 21/69)	Ateşe atılınca iplerin sıcaktan yandığı şeklinde Kur'an dışı bir rivayet aktarır (Zemahşerî).	Olayı Kur'an'a uygun anlatır; ek rivayet eklemez.	Olayı kısa ve ders verici biçimde aktarır.	İmtihan ve ilahi yardım temasını vurgular.	Çocuk dilinde "Ateş onu yakmadı" şeklinde sade bir anlatım yapar.	Olayı hikâyeleştirer ek anlatır; ilahi korumayı ön plana çıkarır.
Şam'a Gitmesi (Göç / Hicret Meselesi)	Kur'an, İbrahim'in putperest kavminden ayrıldığını bildirir, ancak Şam'a yönlendirme ifadesi geçmez. (Meryem 19/49 yalnızca terk edişi bildirir)	Allah'ın İbrahim'e "Şam'a git" dediğini yazar; Kur'an'da yoktur; Ya'kūbî'ye dayanır.	Göçü Kur'an çerçevesinde anlatır; coğrafi yönlendirme eklemez.	Göç temasını tevhid mücadelesi bağlamında sadeleştirir.	Tevhid uğruna yapılan hicreti sembolik anlamda yorumlar.	Hikâyeleştirilmiş göç anlatısı verir.	Göçü "kötü insanlardan uzaklaşma" mesajıyla sadeleştirir.
Hz. İbrahim'in Evlenmesi (Hacer ile Evlenmesi Rivayeti)	Kur'an, İbrahim'in evliliği hakkında bilgi vermez; Hacer ismi Kur'an'da geçmez.	Hz. İbrahim'in Hacer ile evlendiğini ve bu bilginin tarihsel kaynaklardan geldiğini yazar; Kur'an dışıdır.	Evlilik konusunu sınırlı biçimde işler; Kur'an'ı esas alır.	Evlilik olayına girmez.	Olayı aile hikâyesi ve imtihan bağlamında yorumlar.	Çocuklar için sadeleştirilmiş aile anlatısı sunar.	Aile bağları ve imtihan açısından hikâyeleştirir.

Hz. Hacer'in Kökeni (Firavun'un Cariyesi Rivayeti)	Kur'an'da Hacer'den bahsedilmez; kökeni hakkında hiçbir bilgi yoktur.	Hacer'in Firavun'un cariyesi olduğunu aktarır; Tabakât kaynaklarına dayanır.	Bu konuda Kur'an'dan sapmadan minimal anlatım yapar; ayrıntıya girmez.	Hacer'den bahsederse aile bağları üzerinden sembolik anlatım yapar.	Rivayetlere girmeden manevi mesajları öne çıkarır.	Hacer'i sade bir anne figürü olarak verir.	Hacer'i hikâyeleştirerek ancak Kur'an dışı detaya girmeden anlatır.

2.7. Hz. Yâkub ve Hz. Yusuf Kıssası

Allah Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yâkub ve oğlu Hz. Hz. Yusuf'un kıssası ahsenü'l-kasas "kıssaların en güzeli" olarak nitelendirir. Gayba ait bu kıssadan ancak Rabbimiz vahyettikten sonra haberdâr olabildik. Gaybın mâliki yalnızca Allah'tır.[397]

Cenâb-ı Hak: İşte onlar Âdem'in ve Nuh'un beraberinde taşıdıklarımızın soyundan; İbrahim ve İsrail'in (Yâkub'un) soyundan gelen, kendilerini seçip doğru yola eriştirdiğimiz, Allah'ın kendine nimet verdiği peygamberlerdendir. Rahman'ın ayetleri onlara okunduğu zaman, ağlayarak secdeye kapanırlardı."[398]

Hz. Yusuf, babası Yâkub'a bir rüya gördüğünü anlattı; rüyasında on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiklerini görmüştü. Hz. Yâkub, oğluna bu rüyayı kardeşlerine anlatmamasını tavsiye ederek, aksi takdirde ona tuzak kurabileceklerini ve şeytanın insanın apaçık düşmanı olduğunu söyledi. Ayrıca şöyle dedi: "Rabbin seni seçecek, sana rüyaları yorumlamayı öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ile İshak'a nimetlerini tamamladığı gibi sana ve Hz. Yâkub soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Şüphesiz Rabbin bilendir, bilgedir."

Hz. Yusuf ve kardeşlerinde ibretler vardır. Hz. Yusuf'un kardeşleri, kendileri güçlü oldukları halde Hz. Yusuf ile küçük kardeşlerinin babalarına kendilerinden daha sevimli geldiğini ve babalarının bir yanılgı içinde olduğunu düşünüyorlardı. Bu yanılgıyı çözmenin tek yolunun, kardeşleri Hz. Yusuf'u öldürmek veya onu ıssız bir yere bırakmak olduğuna karar verdiler. Böylece babalarının sevgisini kazanacaklar ve sonra da iyilerden olacaklardı. Kardeşlerden biri ise Hz. Yusuf'u öldürmeyip kuyunun derinliklerine bırakmayı önerdi, böylece bir kervanın onu bulup alabilecekti.[399]

[397] Yusuf, 12/3.
[398] Meryem, 19/58.
[399] Yusuf, 12/4-10.

Hz. Yusuf'un kardeşleri babalarına kendilerine niçin güvenmediklerini sorarak, kardeşlerinin iyiliğini istediklerini söylediler. "O'nu bizimle gönder, biz O'nu koruruz bizimle birlikte gezsin oynasın." dediler. Hz. Yâkub, Hz. Yusuf'u götürmelerinin kendisini üzdüğünü ve dalgın oldukları bir anda O'nu bir kurdun yemesinden endişe duyduğunu dile getirdi. Ağabeyleri kendilerinin güçlü bir topluluk olduklarını belirterek, eğer kardeşlerini bir kurt yerse işe yaramaz kimseler sayılacaklarını söylediler. Hz. Yusuf'u götürüp bir kuyunun derinliklerine bırakmayı kararlaştırdıklarında, Allah da Hz. Yusuf'a, "Kardeşlerinin bu yaptıklarını hiç farkına varmayacakları bir zamanda onlara mutlaka haber vereceksin" diye vahyetti. Planladıkları işi yaptıktan sonra akşamüstü ağlaşarak babalarının yanına geldiler. Babalarına, yarış yapmaya gittiklerinde, Hz. Yusuf'u eşyalarının yanında bıraktıklarını ancak onu bir kurdun yediğini söylediler ve eklediler: "Doğru söylesek de sen bize inanmazsın." Hz. Yusuf'un -üzerine başka bir kan bulaşmış- gömleğini getirdiler. Babaları ise, "Nefsiniz sizi bir işe sürükledi. Şimdi bana düşen güzelce sabretmektir. Bu söylediklerinize karşı ancak Allah'tan yardım istenir" dedi. Hz. Yusuf'u kuyuya bıraktıkları kuyuya bir kervan yanaştı. Kervanın su ihtiyacını karşılamak için sucuları kuyuya geldi. Su kovalarını kuyuya saldıklarında güzel bir oğlan buldular. Oğlanı ticaret malı olarak sakladılar. Oysaki Yüce Allah her şeyi bilmekteydi. Kervancılar yanlarında alıkoymak istemedikleri için Hz. Yusuf'u az bir meblağa, birkaç dirheme sattılar. O'nu satın alan Mısırlı eşine O'na iyi bakmasını kendilerine bir faydasının dokunabileceğini belki de O'nu evlat edinebileceklerini söyledi. Böylece Rabbimiz Hz. Yusuf'u oraya yerleştirerek O'na rüyaların yorumunu öğretti. Allah işlerine hâkimdir. Fakat insanların çoğu bunu bilmekten gâfildir.

Hz. Hz. Yusuf büyüyüp olgunlaşınca O'na hüküm ve ilim verildi. Rabbimiz iyi davrananları böylece ödüllendirir.

Evinde büyüdüğü kadın haddini aşarak Hz. Yusuf'a yaklaştı. Kapıları sımsıkı kapattı ve O'nu davet etti. Hz. Hz. Yusuf "Efendime haksızlık yapmaktan Allah'a sığınırım, O bana baktı, haksızlık yapanlar kurtuluşa eremezler." dedi. Ev sahibesi Hz. Hz. Yusuf'a nefsani arzularla yaklaşmıştı Rabbimizin kesin delilini görmeseydi Hz. Yusuf'ta ona meyledecekti. Rabbimiz kötülüğü çirkin işi O'ndan çevirdi. Allah Kur'an-ı Kerim'de "O, Bize içten bağlı kullarımızdandır." nitelemesiyle Hz. Hz.

Yusuf'u övmektedir. Kapıya doğru koşan Hz. Hz. Yusuf'un ardından kadın da koştu ve Hz. Hz. Yusuf'un arkasından gömleği yırtıldı. Kapının önünde evin efendisi olan kadının kocasıyla karşılaştılar. Kadın Hz. Yusuf'un kendisine kötülük etmek istediğini ve cezasını vermesini ve cezasının ya hapsedilmesi ya da can yakıcı bir azaba çarptırılmak olması gerektiğini söyledi. Hz. Hz. Yusuf kadının kendisine yaklaştığını söyledi. Kadının tarafından birisi, Hz. Yusuf'un gömleği önden yırtılmışsa kadın, arkadan yırtılmışsa Hz. Yusuf doğrudur diye tanıklık yaptı. Hz. Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtıldığını gören evin efendisi karısına "Bu sizin tuzağınızdır. Sizin tuzağınız büyüktür. Hz. Yusuf! Sen buna aldırma! Ey kadın! Sen de günahının bağışlanmasını dile! Doğrusu, günahkârlardansın" dedi.

Bu olay şehirde duyulunca bazı kadınlar: "Vezirin karısı, uşağına yaklaşmış, sevgisinin esiri olmuş. Bu nasıl bir şaşkınlıktır" dediler.Kadın, o kadınların ithamlarını duyunca, bir ziyafet düzenleyerek o kadınları davet etti ve her birinin eline birer bıçak verdi ve Hz. Yusuf'a onların karşılarına çıkmasını emretti. Hz. Yusuf'u karşılarında gören kadınlar O'nu çok üstün buldular şaşkınlıklarından ellerini doğradılar. Gördüklerinin bir insan olamayacağını ancak değerli bir melek olabileceğini söylediler. Bunun üzerine evin hanımı olan kadın "İşte sizler beni bunun için kınamıştınız" diye vurgulayarak, Hz. Yusuf'un iffetli davrandığını ancak kendisinden istediğini yapmazsa O'nu hapse kapattırıp aşağılıklardan olacağını söyledi.

Hz. Hz. Yusuf: "Rabbim! Bunların istediklerini yapmaktansa zindan benim için daha iyidir. Onların düzenlerini benden çevirmezsen, onlara yönelip bir cahillik yapabilirim" dedi. Allah Hz. Hz. Yusuf'un yalvarışlarını kabul ederek kadınların düzenbazlığını O'ndan savdı. Rabbimiz işitendir, bilendir.

Kadının ailesi Hz. Yusuf'u doğru bulmalarına rağmen O'nu bir süre hapsetmeyi yerinde buldu. Hapiste Hz. Hz. Yusuf ile birlikte iki genç daha vardı. Allah Hz. Hz. Yusuf'a rüyaların yorumunu öğretmişti. Zindan arkadaşları Hz. Yusuf'a rüyalarını anlattılar. Zindanda Hz. Yusuf ile birlikte iki genç daha vardı. Birisi, "Ben rüyamda şaraplık üzüm sıktığımı gördüm" dedi. Diğeri ise, "Ben de rüyamda başımın üzerinde, kuşların yediği bir ekmek taşıdığımı gördüm. Bize bunun yorumunu haber ver; şüphesiz seni iyilik yapanlardan görüyoruz" diyerek Hz. Yusuf'tan rüyalarını yorumlamasını istedi.

Hz. Yusuf onlara şöyle dedi: “Sizin yiyeceğiniz yemek size gelmeden önce, onun ne olduğunu bildiririm. Bu bilgi bana Rabbimin öğrettiklerindendir. Ben Allah’a inanmayan ve ahireti inkâr eden bir toplumun dinini terk ettim. Atalarım İbrahim, İshak ve Hz. Yâkub’un yoluna uydum. Allah’a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yakışmaz. Bu, bize ve insanlara Allah’ın bir lütfudur; fakat insanların çoğu şükretmez.”

Daha sonra, “Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı ilâhlar mı daha hayırlıdır, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah mı?” diyerek onlara seslendi. “Siz Allah’ı bırakıp sadece sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlere tapıyorsunuz. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm yalnızca Allah’a aittir. O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur; fakat insanların çoğu bunu bilmez.”

Hz. Yusuf, onların rüyalarının yorumunu da açıklayarak şöyle devam etti: “Ey zindan arkadaşlarım! (Rüyanızın yorumuna gelince,) biriniz efendisine şarap sunacak, diğeri ise asılacak ve başından kuşlar yiyecektir. Sorduğunuz işin sonucu budur.” Hz. Yusuf, onlardan kurtulacağını düşündüğü kişiye, “Efendinin yanında beni an,” dedi. Fakat şeytan o kişiye Hz. Yusuf’u unutturdu ve bu yüzden Hz. Yusuf, zindanda birkaç yıl daha kaldı.

Bir gün kral, “Ben rüyamda yedi semiz ineğin, yedi zayıf inek tarafından yendiğini; ayrıca yedi yeşil başak ve yedi de kuru başak gördüm. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumlayabiliyorsanız, rüyamı bana yorumlayın” dedi. Ülkedeki rüya yorumcuları bu rüyayı yorumlamaları isteğine karşı; “Bunlar karma karışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilmeyiz,” dediler.

Zindandan kurtulan genç, uzun zaman sonra Hz. Yusuf’u hatırladı ve krala, “Beni gönderin; bu rüyanın yorumunu size bildirebilecek birini tanıyorum” dedi. Zindana giderek Hz. Yusuf’a, “Ey doğru sözlü Yusuf, kral rüyasında yedi semiz ineği yedi zayıf inek tarafından yendiğini ve yedi yeşil başakla diğer yedi kuru başağı gördü. Bu rüyayı yorumlayabilir misin?” diye sordu. Hz. Yusuf, rüyanın anlamını şöyle açıkladı: “Yedi yıl boyunca alıştığınız gibi ekin ekeceksiniz. Yiyeceğiniz az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında saklayın. Sonra bunun ardından yedi kurak yıl gelecek,

sakladığınız az bir miktar hariç bu yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecektir. Ardından yağmura kavuşacağınız bir yıl gelecek ve o yıl bolluk içinde yaşayacaksınız."

Bu yorumu duyan kral, Hz. Yusuf'un yeteneklerinden etkilenerek, "Onu bana getirin," dedi. Hz. Yusuf, krala gitmeden önce elçi aracılığıyla kendisine atılan iftiranın araştırılmasını istedi. Kral, olaylara karışan kadınlara dönerek, "Hz. Yusuf'tan murad almak istediğinizde durum neydi?" diye sordu. Kadınlar, "Allah için, biz ondan bir kötülük görmedik" dediler. Aziz'in karısı ise, "Şimdi gerçek ortaya çıktı; onu baştan çıkarmak isteyen bendim. Hz. Yusuf gerçekten doğru söyleyenlerdendir" diyerek gerçeği itiraf etti.

Hz. Yusuf, kendisini temize çıkararak şöyle dedi: "Benim böyle yapmamın nedeni, Aziz'in kendisine arkasından ihanet etmediğimi bilmesi içindir. Allah, hainlerin tuzaklarını başarıya ulaştırmaz. Ben nefsimi temize çıkarmıyorum; zira Rabbimin esirgemesi dışında nefis, kötülüğü emreder. Rabbim çok bağışlayıcı ve merhametlidir."

Kral, Hz. Yusuf'un dürüstlüğünden ve bilgeliğinden etkilenerek, "Onu bana getirin; onu özel danışmanım yapacağım" dedi. Hz. Yusuf'a "Bugün yanımızda sana önemli bir yer vereceğiz. Güvenilir birisin," dedi. Hz. Yusuf ise, "Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir; bu görevi en iyi şekilde yürütebilirim" diyerek talepte bulundu. Böylece Allah, Hz. Yusuf'a ülkede dilediği gibi hareket etme imkânı sağladı ve Hz. Yusuf, ülkenin mali işlerinden sorumlu oldu. Böylece Allah Hz. Yusuf'a o ülkede yerleşme imkânı sağladı, artık hem özgür hem de nüfuz sahibi bir kimse idi.

Allah'ın rahmeti dilediğine ulaştırdığı gibi Hz. Yusuf'a da ulaşmıştır. Allah iyiliklerin karşılığını verendir. Bu dünyadaki ödüllerin yanı sıra, ahiretteki mükâfat, inanan ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır.

Hz. Yusuf az bir bedele satılıp büyüdüğü evden sonra düştüğü zindandan kurtularak ülkenin mali işlerinden sorumlu muteber bir kimse oldu. Derken Hz. Yusuf'un kardeşleri, erzak almak için Mısır'a geldiklerinde onu tanımadan karşısına

çıktılar. Hz. Yusuf, kardeşlerini tanımasına rağmen kendisini onlara belli etmedi. Erzaklarını hazırlatıp onları uğurlarken, "Bir dahaki sefere baba bir kardeşinizi de bana getirin. Ben size tam ölçü veriyorum; sizleri en iyi şekilde ağırlıyorum" dedi. Onu bana getirmezlerse kendilerine tek bir ölçek zahire bile verilmeyeceği ve kendisine yaklaşmamalarını söyledi. Ancak kardeşleri, bu isteği yerine getirebilmek için babalarından izin almaları gerektiğini belirttiler. Hz. Yusuf, planının bir parçası olarak hizmetçilerine, kardeşlerinin getirdiği erzak bedellerini gizlice çuvallarına geri koymalarını emretti. Bu sayede döndüklerinde ailelerine durumu anlatıp tekrar gelebileceklerdi.

Kardeşler, eve dönüp yüklerini açtıklarında, erzak bedellerinin geri verilmiş olduğunu gördüler. Bunun üzerine babalarına dönerek, "Ey babamız! Artık ne isteyebiliriz ki? İşte ödediğimiz bedel bize geri verilmiş. Onunla tekrar ailemize yiyecek getiririz, kardeşimizi de koruruz ve bir deve yükü fazladan zahire alırız. Çünkü bu getirdiğimiz zahire çok az," dediler. "Babaları: "Allah adına, hepiniz bir engelle karşılaşmadıkça onu geri getireceğinize dair bana kesin bir güvence vermedikçe, onu sizinle göndermem." Onlar bu güvenceyi verdiklerinde ise şöyle dedi: "Sözümüzün şahidi Allah'tır." Hz. Yâkub, Hz. Yusuf'un kaybolmasıyla yaşadığı acıyı hatırlayarak önce tereddüt etti, ancak Allah'a güvenip onlara teminat verdirdikten sonra göndermeye razı oldu. Hz. Yâkub, oğullarına birlikte bir kapıdan değil, ayrı kapılardan girmelerini öğütleyerek "Çaresiz kalıp kuşatılmanız dışında onu bana geri getireceğinize dair Allah adına sağlam bir söz vermedikçe, onu sizinle göndermem" dedi. Oğulları ona güvence verdiklerinde ise, "Allah, söylediklerimize vekildir" dedi. Ardından "Ey oğullarım! Hepiniz bir kapıdan girmeyin, farklı kapılardan girin. Ancak Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden uzaklaştıramam. Hüküm yalnızca Allah'a aittir. Ben O'na tevekkül ettim ve tevekkül edenler de yalnızca O'na tevekkül etsinler" dedi. Onun bu tavsiyesi, Allah'ın takdirine engel olamasa da bir baba olarak endişelerini yansıtıyordu. Hz. Yâkub'un oğulları, babalarının kendilerine emrettiği gibi ayrı kapılardan girdiler. Fakat bu, Allah'tan gelecek herhangi bir şeyi onlardan uzaklaştıracak değildi. Bu hareketiyle Yâkub, yalnızca yüreğinde taşıdığı bir arzuyu dile getirmişti. Zira ona Rabbimiz bilgi vermişti ancak insanların çoğu bunu bilmezler.

Kardeşler Mısır'a vardılar, Şehre babalarının söylediği şekilde girdiler, ancak bu, Allah'a karşı onlara bir fayda sağlamazdı. Yine de Yâkub, içindekileri açıkladı. O, bu konuda kendisine Rabbimizin bildirmesi sayesinde bilgi sahibiydi fakat çoğu insan bunu bilmez. Hz. Yusuf'un huzuruna girdikleri Hz. Yusuf kardeşini kenara çekip ona gerçeği açıkladı: "Ben senin kardeşinim. Artık olanlardan dolayı üzülme." dedi ve kardeşini bağrına bastı.

Hz. Yusuf'un bir sonraki adımı, bir düzen kurarak kardeşini yanında alıkoymaktı. Çünkü hükümdarın yasalarına göre kardeşini keyfi bir şekilde alıkoyamazdı. Erzak hazırlanırken, hükümdarın su kabını çuvalına koydurdu ve daha sonra görevlileri kervanı durdurmaları için gönderdi. Allah Hz. Yusuf'a böyle bir plan kurdurdu. Allah'ın dilemesi başkadır ve dilediğini derecelerle yükseltiriz. Her bilgi sahibinden üstün bir bilen bulunur. Hırsızlıkla suçlanan kardeşler şaşkınlık içinde neyin kaybolduğunu sordular Hükümdarın görevlileri, "Hükümdarın su kabını arıyoruz. Onu getirene bir deve yükü ödül var; buna ben kefilim," dediler. Hz. Yâkub'un oğulları, "Allah'a yemin ederiz ki –siz de biliyorsunuz– buraya bozgunculuk yapmaya gelmedik ve biz hırsız değiliz," dediler. Görevliler "yalancı çıkarsanız, cezanız ne olsun?" diye sordular. Hz. Yâkub'un oğulları, "Eğer eşyalar kimin yükünde çıkarsa, o kişi ceza olarak alıkonulsun. Biz zalimleri böyle cezalandırırız," dediler ve masum olduklarını vurguladılar. Yusuf ana bir kardeşinin yükünden önce diğerlerinin yüklerini aramaya başladı. Sonunda kabını ana bir kardeşinin yükünden çıkardı. Kardeşleri, "Eğer o çalmışsa, daha önce onun kardeşi de hırsızlık yapmıştı," dediler. Yusuf bu sözleri içinde sakladı, onlara belli etmedi ve içinden, "Asıl kötü durumda olan sizsiniz; Allah ise söylediğiniz her şeyi en iyi bilendir," dedi. Yusuf'a böyle bir plan ilham edilmişti; çünkü hükümdarın yasasına göre kardeşini keyfi olarak yanında alıkoyamazdı. Ancak bu Allah'ın dilemesiydi. Allah dilediğini derece derece yükseltir. Her bilgi sahibinin üzerinde daha bilgili biri vardır.

Kardeşleri, "Ey Vezir! Onun yaşlı bir babası var, bizim birimizi onun yerine al. Senin iyiliksever biri olduğunu görüyoruz," dediler. Yusuf, "Allah korusun! Biz su kabını kimde bulduysak sadece onu alıkoyabiliriz, yoksa haksızlık yapmış oluruz" dedi. Kardeşleri ümitsizliğe kapıldılar ve aralarında konuşmak için bir kenara

çekildiler. Büyükleri, "Babamızdan Allah adına kesin söz aldığınızı ve daha önce Yusuf'a yaptığınızı unuttunuz mu? Kardeşlerinin yerine kendilerinden birini alıkoyması için Hz. Yusuf'a yalvaran ağabeylerini Hz. Yusuf geri çevirdi. Çaresizce babalarına durumu açıklamak üzere geri dönmek zorunda kaldılar. Büyük kardeşleri, babasına verdiği sözü yerine getiremediği için Mısır'da kalmayı seçti. "Ben babam bana izin verene ya da Allah benim hakkımda hüküm verene kadar buradan ayrılmayacağım," dedi. "Babamıza dönün ve oğlunun hırsızlık yaptığını söyleyin. Biz sadece bildiğimize şahitlik ediyoruz ve gizli olanı saklamıyoruz. Bulunduğumuz kasabanın halkına ve birlikte geldiğimiz kervana da sorabilirsin; biz doğru söylüyoruz deyin," diye ekledi.

Babalarının yanına geri dönen kardeşler olan biteni anlattılar. Hz. Yâkub, "Nefsiniz sizi bir iş yapmaya sürüklemiş. Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Belki Allah hepsini bana birden getirir. O, her şeyi bilendir, hikmet sahibidir," dedi. Hz. Yâkub onlardan yüz çevirdi ve "Ah Yusuf ah!" diyerek iç geçirdi. Gözlerine üzüntüden ak çökmüştü; ama acısını içinde tutuyordu. Oğulları, "Vallahi, Yusuf'u böyle anıp durarak ya helak olacaksın ya da bitkin düşeceksin," dediler. Hz. Yâkub, "Ben tasamı ve üzüntümü sadece Allah'a anlatırım. Allah katından sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum," dedi ve ekledi; "Ey oğullarım! Gidin ve Yusuf ile kardeşi hakkında bilgi toplamaya çalışın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah'ın rahmetinden sadece inkâr edenler ümidini keser,"

Kardeşleri, Yusuf'un huzuruna girdiklerinde, "Ey Vezir! Bize ve ailemize kıtlık vurdu. Değersiz bir sermaye ile geldik. Sen ölçeği tam yap ve bize sadaka ver; Allah sadaka verenleri ödüllendirir," dediler. Hz. Yusuf onlara, "Siz cahillik ederek Yusuf'a ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?" diye sordu. Kardeşleri şaşkınlıkla, "Sen yoksa Yusuf musun?" dediler. Hz. Yusuf, "Evet, ben Yusuf'um; bu da kardeşim. Allah bize iyilikte bulundu. Kim Allah'a saygılı olur ve sabrederse, Allah iyilik yapanların ödülünü zayi etmez" dedi. Kardeşleri, "Allah hakkı için, Allah seni bize üstün kıldı; biz gerçekten suç işlemiştik" dediler. Yusuf, "Bugün size bir sitem yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir. Bu gömleğimi götürün ve babamın yüzüne koyun ki görebilsin. Sonra hepiniz bana gelin" dedi. Kervan Mısır'dan ayrılınca, babaları, "Yusuf'un kokusunu alıyorum," dedi. Oğulları;

“Sen hâlâ eski yanılgındasın,” dediler. Müjdeci gelip gömleği Yâkub’un yüzüne koyunca, Yâkub yeniden görmeye başladı. “Ben Allah katından sizin bilmediklerinizi biliyorum dememiş miydim?” dedi. Oğulları; “Ey babamız! Bizim için günahlarımızın bağışlanmasını dile; biz suç işlemiştik” dediler. Hz. Yâkub; “Rabbimden sizin bağışlanmanızı dileyeceğim, O çok bağışlayıcıdır, merhamet sahibidir.” dedi.

Ailesi Hz. Yusuf’un yanına geldiğinde, Hz. Yusuf anne ve babasını kucaklayarak, “Allah’ın dileğiyle Mısır’a güven içinde yerleşin.” dedi. Hz. Yusuf, anne ve babasını tahta çıkardı ve hepsi Yusuf’un önünde saygıyla eğildiler. Yusuf, “Babacığım! İşte, rüyamın gerçekleşmesi budur. Rabbim onu hakikate dönüştürdü. Şeytan kardeşlerimle aramı bozduktan sonra beni zindandan çıkaran ve sizi çölden getiren Rabbim bana iyilikte bulundu, Rabbim dilediğine lütfedendir. Rabbim bana hükümdarlık bahşetti.” diyerek açıklama yaptıktan sonra; “Ey göklerin ve yerin yaratıcısı! Dünyada da, ahirette de sahibim Sensin. Beni Müslüman olarak öldür ve beni iyilere kat" diyerek kendisine ilim ve iktidar bahşeden Rabbine şükranla ve minnetle dua etti.[400]

Bu anlatılanlar gayba dair olaylardır. Kardeşleri Hz. Yusuf’a plân kurarken biz yanlarında değildik ve bu olayları biz Cenâb-ı Hakk’ın bildirmesiyle öğrenebiliyoruz.[401]

Kendini alçaltanlardan başkası Hz. İbrahim’in yolundan yüz çevirmez. Allah, Hz. İbrahim’i dünyada seçmiş ve onu ahirette de iyilerden kılmıştır. Rabbimiz Hz. İbrahim’e “Teslim ol!” dediğinde Hz. İbrahim; “Âlemlerin Rabbine teslim oldum.” diyerek teslim olmuştur. Hz. İbrahim, bu inancı oğullarına vasiyet etmiştir. Hz. Yâkub da, oğullarına, “Allah sizin için bu dini seçmiştir; sadece Allah’a teslim olmuş olarak can verin.” demiştir. Hz. Yâkub’a ölüm geldiğinde, yanında olan oğullarına “Benden sonra neye tapacaksınız?” diye sormuştu. Onlar, “Senin Tanrına; ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın Tanrısı olan Tek Tanrı’ya tapacağız ve biz O’na teslim olmuşuzdur.” şeklinde cevap vermişlerdir. Onlar, gelip geçmiş bir ümmettir. Onların

[400]Yusuf, 12/4-101.
[401]Yusuf, 12/102.

kazandıkları kendilerine, bizim kazandıklarınız da bizedir. Herkes kendi yaptıklarından sorumlu tutulacaktır.[402]

Bu kıssa, insanlara ibret ve öğüt niteliğindedir. Allah, inanan ve sabredenlere yardımını esirgemez; her bilgi sahibinin üstünde daha üstün bir bilen vardır. Hz. Yusuf'un hikâyesi, Allah'a olan inancın ve sabrın insanları nasıl yücelttiğini gösterir.

2.7.1. Yusuf'un Rüyası

Kur'an'da Yusuf'un babası Yakub'a anlattığı rüya oldukça açık bir şekilde ifade edilir: "Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızın, güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm."[403] Rüyanın bu şekliyle aktarılması, rüyanın hem sembolik hem de ileride gerçekleşecek olaylara işaret eden yönünü güçlü biçimde ortaya koyar. Kur'an, rüyanın yorumunu ise kıssanın ilerleyen aşamalarına bırakarak anlatım bütünlüğü kurar. Bu nedenle rüya, Yusuf kıssasının ana omurgasını oluşturan ilahi planın başlangıcıdır.

M. Asım Köksal, Abdullah Aydemir ve özellikle Seca Öztürk, rüyanın yorumunu genişletmekte; rüyadaki yıldızların hangi kardeşleri temsil ettiği, güneş ve ayın anne ve babaya işaret ettiği gibi klasik tefsir rivayetlerini uzun biçimde ele almaktadır. Bu tür yorumların kökeni klasik tefsir geleneğine dayanmakla birlikte Kur'an metninde açık olarak yer almamaktadır. Özkan Öze ise kıssayı sadeleştirerek "Yıldızlar, güneş ve ay Yusuf'un önünde eğilmişti" gibi Kur'an'a uygun fakat daha yalın anlatım kullanır.[404]

Bu başlık altında en belirgin fark, Kur'an'ın sembolik fakat sınırlı bilgiyi tercih etmesine karşın müelliflerin yorumlayıcı yaklaşımıyla ayrıntıyı genişletmesidir.

2.7.2. Yusuf'un Kuyuya Bırakılması

Kur'an'da Yusuf'un kardeşleri tarafından kıskançlık sebebiyle öldürülmek istendiği, daha sonra ise öldürmekten vazgeçilerek bir kuyuya bırakıldığı ifade edilir.

---

[402]Bakara, 2/130-134.
[403] Yusuf,12/4.
[404] Öze, *Salih Peygamber*, 5.

Kur'an, "Onlardan biri: 'Yusuf'u öldürmeyin, onu bir kuyunun dibine bırakın…'"[405] ifadeleriyle olayı özlü şekilde aktarır. Bu ayetlerde Yusuf'un kaç yaşında olduğu, kuyunun nerede bulunduğu, kardeşlerin isimleri gibi ayrıntılar yer almaz. Yalnızca kardeşlerin kıskançlık ve hasetle hareket ettiği, Yusuf'u bertaraf etmeye karar verdikleri ve nihayetinde kuyuya atarak ondan uzak durmayı hedefledikleri bildirilir.

M. Asım Köksal ve Abdullah Aydemir'in eserlerinde Yusuf'un kuyuya bırakılması olayı Kur'an'daki şekliyle korunmakla birlikte, Yusuf'un yaşının 17 olduğu gibi Kur'an'da yer almayan rivayetlere yer verilir. Kur'an, olayın yaş bağlamında değil, ahlaki ve ilahi takdir ekseninde anlaşılması gerektiğini vurguladığı için bu tür detaylar bilgi alanını genişletmektedir.[406] Seca Öztürk'ün anlatımında kardeşlerin isimleri tek tek zikredilmekte, bu da Kur'an'da yer almayan bilgilerin metne eklenmesi anlamına gelmektedir. Buna karşılık Özkan Öze kıssayı çocuklara yönelik sade bir dille yeniden aktarır ve Kur'an'ın verdiği bilgiler dışına çıkmamaya özen gösterir.

Bu başlıkta görüldüğü üzere, Kur'an'ın özlü anlatımı ile müelliflerin rivayet temelli genişletmeleri arasında belirgin bir ayrım vardır.

2.7.3. Yusuf ve Kardeşleri / Bünyamin Meselesi

Kur'an'da Yusuf'un kardeşlerinden yalnızca kolektif bir topluluk olarak bahsedilir; isimler verilmez. "Hani onlar: 'Yusuf ve kardeşi babamıza bizden daha sevimlidir…' demişlerdi."[407] ayetinde "kardeşi" ifadesi Bünyamin'i işaret etmekle birlikte isim açıkça geçmez. Aynı şekilde, Yusuf'un kardeşleriyle buluştuğu bölümlerde de Kur'an yalnızca "kardeşleri" ya da "Yusuf ve kardeşi" şeklinde genel ifadeler kullanır.[408]

Bunun aksine M. Asım Köksal, Abdullah Aydemir ve Seca Öztürk eserlerinde Bünyamin ismini doğrudan kullanır ve kardeşlerin isimlerini tek tek zikrederler. Bu bilgiler klasik İsrailiyat rivayetlerinden veya tarih kitaplarından süzülmüş olup Kur'an

[405] Yusuf, 12/10.
[406] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 299.
[407] Yusuf, 12/8.
[408] Yusuf, 12/87.

merkezli bir okumada kesin bilgi olarak kabul edilemez.[409] Özkan Öze gibi çocuklara yönelik sadeleştirilmiş metinlerde ise bazen kardeş isimleri kullanılmaz, bazen de rivayet niteliğinde fakat açıklayıcı bir dille aktarılır.

2.7.4. Züleyha Meselesi

Kur'an, Yusuf'u evinde barındıran ve onunla birlikte olmak isteyen kadından bahsederken "Evinde bulunduğu kadın" ifadesini kullanır.[410] Ayette herhangi bir isim zikredilmez. Bu durum Kur'an'ın kişiyi değil davranışı ve ahlâki problemi merkeze aldığını düşündürmektedir.

Fakat klasik İslâmi literatürde kadının adı "Züleyha" olarak geçer ve bu bilgi köklü bir rivayet geleneğinin ürünü olarak kabul edilir. M. Asım Köksal, Abdullah Aydemir, Seca Öztürk ve Özkan Öze eserlerinde Züleyha ismini kullanır. Bu kullanım kıssayı somutlaştırmak ve anlatımı kolaylaştırmak açısından tercih edilse de Kur'an'ın lafzî sınırları açısından Kur'an dışı bir unsurdur.[411]

Dolayısıyla müelliflerin yaklaşımı ile Kur'an'ın tercih ettiği anlatım arasında fark vardır. Kur'an, olayın ahlaki yönüne odaklanırken klasik yazarlar da rivayet yoluyla karakteri kişiselleştirerek anlatımı dramatize etmektedir.

2.7.5. Gömleğin Arkadan Yırtılması

Kur'an'da Yusuf'un iffetini koruması üzerine yaşanan kovalamaca sonucu gömleğinin arkadan yırtılarak suçsuzluğunun ortaya çıktığı bildirilir: "Koşarak Yusuf'un arkasından gitti ve gömleğini arkadan yırttı…"[412] Bu anlatım Kur'an'da oldukça açık ve ayrıntılıdır; olayın sonucu itibarıyla Yusuf'un lehine delil oluştuğu belirtilir.

[409] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 73.
[410] Yusuf, 12/23.
[411] Öze, *Salih Peygamber*, 9.
[412] Yusuf, 12/25–28.

M. Asım Köksal ve Abdullah Aydemir'in eserlerinde gömleğin yırtılması olayı Kur'an'da geçtiği şekliyle korunmakla birlikte tefsir kaynaklarına dayalı ek detaylar da verilir.[413]

Bu farklılıklar, Kur'an'ın olayın delil yönünü öne çıkarmasına karşın müelliflerin hikâyeleştirici üslup kullanarak dramatik unsurları artırmalarıyla ilgilidir.

2.7.6. Zindana Atılması

Kur'an, Yusuf'un iffetini koruması sonrası çeşitli iftiraların hedefi olduğunu ve bunun neticesinde bir süre hapsedildiğini bildirir: "Rabbim! Zindan bana bunların beni çağırdıkları şeyden daha sevimlidir…"[414] ve "Sonra onlar, delilleri görmelerine rağmen onu bir süre zindana atmayı uygun buldular."[415] Burada dikkat çeken unsur, Kur'an'ın zindanda kalınan süreyi belirsiz bırakmasıdır; yalnızca "bir süre" ifadesi kullanılır. Bu, anlatımın odak noktasının süreden ziyade Yusuf'un sabır, teslimiyet ve imtihan süreci olduğunu gösterir.

M. Asım Köksal ve Abdullah Aydemir, Yusuf'un zindanda 7–9 yıl kaldığına dair klasik tefsir rivayetlerini aktarır. Seca Öztürk süre belirtmeden sade bir anlatım sunar.

Bu başlıkta en önemli fark, Kur'an'ın imtihanın mahiyetini vurgulayan sınırlı anlatımına karşın eserlerdeki süre bilgisi üzerinden yaklaşımın öne çıkmasıdır.

Yusuf kıssasına ilişkin başlıklar incelendiğinde, Kur'an'ın olayları ahlaki, sembolik ve ilahi planın bir parçası olarak son derece ölçülü ve özlü biçimde aktardığı görülmektedir. Kur'an, kıssanın mesajını bozacak ayrıntılara girmez; yaş, isim, süre ve mekân gibi konularda çoğu kez sınırlandırılmış bilgiler verir. Buna karşılık incelenen müelliflerin tamamında değişen oranlarda rivayetlere dayanma, kıssayı hikâyeleştirme, klasik tefsir unsurlarını aktarma veya Kur'an'da bulunmayan ayrıntılarla olayı zenginleştirme eğilimi göze çarpar.

---

[413] Öze, *Salih Peygamber*, 11.
[414] Yusuf, 12/33.
[415] Yusuf. 12/35.

Tablo 7. Hz. Yâkub ve Hz. Yusuf Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu

Konu Başlığı	Kur'an-ı Kerim	M. Asım Köksal	Abdullah Aydemir	Seca Öztürk	Özkan Öze
Yusuf'un Kuyuya Bırakılması	Yusuf'un kardeşlerinin onu öldürmeyi düşündükleri, sonra bir kuyuya bırakmaya karar verdikleri bildirilir. (Yusuf 12/10, 15)	Yusuf'un kuyuya bırakıldığını aktarır; yaşını 17 olarak verir. (Kur'an'da yaş yoktur.) Kur'an'a kısmen uygun; rivayet içerir.	Aynı şekilde kuyuya bırakıldığını aktarır; yaş bilgisi rivayettir. Kur'an'a kısmen uygun.	Yusuf kıssasını özetler ancak kardeş adlarını kullanır; Kur'an'da geçmeyen detaylar ekler.	Kur'an'daki olayı aktarır, ancak dili sadeleştirir; ek sembolik unsurlar yoktur.
Yusuf'un Rüyası	Yusuf'un on bir yıldız, güneş ve ayı kendisine secde eder halde gördüğü bildirilir. (Yusuf 12/4)	Rivayetlerle zenginleştirir; rüyanın yorumu uzun biçimde ele alınır.	Rüyanın anlamını genişletir; sembolik açıklamalar ekler.	Rüyayı "on bir kardeş" şeklinde kişisel isimlerle yorumlar.	"Önümde eğildiler" şeklinde sade bir anlatı sunar; Kur'an'a kısmen uygun.
Yusuf ve Kardeşleri / Bünyamin Meselesi	"Yusuf ve kardeşi" ifadesi geçer; kardeş adı verilmez. (Yusuf 12/8, 87)	Rivayet olarak Bünyamin adını kullanır.	Bünyamin bilgisini verir; rivayet niteliğindedir.	Kitapta Bünyamin adı geçer; Kur'an'da yoktur.	Çocuklara yönelik sade anlatıda kardeş isimlerine değinmez veya rivayet düzeyinde işler.
Züleyha Meselesi	"Evinde bulunduğu kadın" ifadesi kullanılır. (Yusuf 12/23)	Züleyha ismini açıkça kullanır; klasik rivayetleri takip eder.	Züleyha ismini kullanır; Kur'an'daki genel ifadeyi daraltır.	Züleyha olarak ifade eder; çocuklara uygun dil kullanır.	Züleyha ismini kullanır; Kur'an'a kısmen uygun (isim Kur'an'da yoktur).
Gömleğin Arkadan Yırtılması	Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtıldığı bildirilir. (Yusuf 12/25–28)	Olayı Kur'an'a uygun aktarır, ancak tefsir rivayetleriyle genişletir.	Olayı rivayetlerle detaylandırır.	Olayı Kur'an'a uygun biçimde özetler.	Gömleğin yırtılmasını farklı bir sahne örgüsüyle anlatır; vezirin sahneye gelişi değişmiştir (Kur'an'a uygun değil).
Zindana Atılması	Yusuf'un bir süre hapsedildiği bildirilir. (Yusuf 12/33–35)	Zindanda uzun süre kaldığını belirtir; klasik rivayet 7–9 yıl bilgisini verir.	Benzer şekilde "yıllarca" kaldığını söyler; Kur'an'daki "bir süre" ifadesi genişletilir.	Olayı sade biçimde anlatır; ek süre bilgisi vermez.	Zindanı "uzun yıllar" olarak ifade eder; Kur'an'a kısmen uygun.

2.8. Hz. Lut Kıssası

Hz. Lut, Hz. İbrahim'le aynı dönemde yaşamış ve Hz. İbrahim'in Hakk'a davetine icabet ederek Hz. İbrahim'e inanan bir mü'min[416] ve şüphesiz peygamberlerdendi.[417] Cenâb-ı Hakk Hz. Lut'a da hüküm ve ilim verdi, onu, çirkin işler işleyen yoldan çıkmış kötü bir toplum olan kasabadan kurtardı. Hz. Lut iyilerden olduğu için Allah'ın rahmetine mazhar oldu.[418]

[416]Ankebut, 29/25-26.
[417]Saffat, 37/133.
[418]Enbiya, 21/74-74.

Hz. Lut'un kavmine olan uyarıları ve onları yaptıkları zulümden men etme çabası buna karşılık kavminin yola gelmez azgınlığı ibretlik bir kıssa olarak Kur'an-ı Kerim'de birden fazla surede[419] yer almaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Lut kavminin elçileri, "uyarıcıları yalanladıkları[420]" vurgulanarak kendilerine peygamber olarak gönderilen kardeşleri Lut'un onlara öğüt verişi anlatılır. Hz. Lut kavmine Allah'a karşı saygılı olmaları ve yanlış yoldan dönmeleri için uyarılarda bulundu. Kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaştıkları için bile bile hayâsızlık yapan cahil bir toplum olduklarını söyleyerek onları açıkça kınadı.[421] Allah katından güvenilir bir elçi olarak gönderildiğini vurgulayarak kendisine itaat etmelerini istedi. "Bu davetim için sizden bir karşılık beklemiyorum; benim ücretim yalnızca âlemlerin Rabbine aittir. Rabbinizin sizin için yarattığı eşleri bırakıp da erkeklere yöneliyor olmanız, azmış bir topluluk olduğunuzu gösteriyor." diye ekledi. Hz. Lut kavmini uyarırken onların sapkın davranışlarını kınayarak kendisini Allah'ın elçisi olarak tanıttı.[422]

Lut kavmi, daha önce hiçbir toplumun yapmadığı bir çirkinlik sergileyerek, cinsel ilişki maksadıyla erkeklere yöneliyordu.[423] Şehvetle hareket ederek kadınları bırakıp erkeklere yaklaşmaları, yol keserek toplantılarında kötü şeyler yapmaları onları yoldan çıkmış bir topluluk haline getirmişti[424]. Hz. Lut, kavminin bu kötü ve sapkın davranışlarını şiddetle kınadı.[425] Allah'a saygılı olmalarını ve bu sapkınlıktan vazgeçmelerini istedi.[426] Kavmi "Lut'un adamlarını ve ailesini kasabadan çıkarın, onlar temiz kalmaya çalışan temiz insanlarmış!"[427] diyerek hem Hz. Lut'un uyarılarını dikkate almıyorlar hem de Hz. Lut ve O'na inananlarla ailesinin –karısı hariç- sapkınlık ve ahlaki çürümüşlükten korunma çabası sebebiyle alay ederek

[419]Kamer, 54/33-39, A'raf, 7/80-83, Şuara, 26/160-175, Neml, 27/54-58, Hud, 11/74-78, Hicr, 15/61-77, Ankebut, 29/28-35.
[420]Kamer, 54/33.
[421]Neml, 27/54-55.
[422]Şuara, 26/160-166.
[423]A'raf, 7/80-81.
[424]Ankebut, 29/28-29.
[425]Neml, 27/54-55; A'raf, 7/80-81.
[426] Şuara, 26/161.
[427]Neml, 27/56.

dışlıyorlardı.[428] Kötülüklerinde ısrar eden bu azgın kavim daha da ileri giderek peygamberlerini yalanladı.[429] Bu tavırları, onları büyük bir felakete sürükledi.

Hz. Lut Hz. İbrahim ile aynı dönemde yaşamıştır ve Hz. İbrahim'e iman edenlerdendi.[430] Elçiler, İbrahim'e geldiklerinde ona bir oğul müjdesi verdiler. Hz. İbrahim, korkusu geçip ve müjdeyi almıştı. Ancak Lut kavminin helakı konusundaki ilahi hükmü öğrenince, onların affi için tartışmaya başladı. İbrahim, son derece içli, yumuşak huylu ve Allah'a bağlı biriydi. Elçiler ona, "Ey İbrahim! Bu işten vazgeç. Rabbin'in emri gelmiştir ve onlara geri çevrilmez bir azap ulaşacaktır" dediler.[431] Hz, İbrahim Lut'un orada olduğunu söyledi. Elçiler: "Orada kimin olduğunu daha iyi biliriz." diyerek Lut'u ve ailesini karısı hariç olarak kurtaracaklarını söylediler.[432]

Elçiler Hz. Lut'a ulaştığında, Hz. Lut onların gelişinden dolayı üzüldü ve sıkıntıya düştü. Gelen konukların kim olduklarını bilmediği için tedirgindi ve "Bu gerçekten çetin bir gündür" dedi. Çok geçmeden Lut'un kavmi koşarak eve geldi. Daha önce de çirkin işler yapmaya alışmış olan bu insanlar, sapkın arzularıyla elçilere göz dikmişlerdi. Hz. Lut, kavmine şöyle seslendi: "Ey kavmim! İşte kızlarım, onlar sizin için daha temizdir. Allah'tan korkun ve beni konuklarımın önünde rezil etmeyin. İçinizde hiç mi aklı başında kimse yok?" Ancak kavmi, "Senin kızlarınla bir işimiz olmadığını ve ne istediğimizi çok iyi biliyorsun" diyerek Lut'u tehdit etti. Bunun üzerine Hz. Lut, "Keşke size karşı koyacak bir gücüm olsaydı ya da sığınacak sağlam bir destek bulabilseydim" diye yakındı.[433] Kavmin sapkınlığı doruk noktasına ulaşmıştı. Hz. Lut'un konuklarını (melekleri) elde etmeye kalkıştılar. Bunun üzerine Allah, onların gözlerini kör etti ve şöyle buyurdu: "Azabımı ve uyarılarımın sonucunu tadın**."** [434]

Hz, Lut'a kim olduklarını açıklayan Elçiler O'na, **"**Ey Lut! Biz Rabbin'in elçileriyiz; onlar sana ilişemeyeceklerdir. Gece olunca aileni yanına al ve buradan çık.

[428]Araf, 7/82.
[429]Kamer, 54/33; Şuara, 26/160
[430]Ankebut, 29/26-27, Enbiya, 21/71-73.
[431]Hud, 11/74-76.
[432]Ankebut, 29/32.
[433] Hud, 11/77-80.
[434]Kamer, 54/37-39.

Ancak karın geride kalacak; o da helak edilenlerden olacak. Onlara vaat edilen azap sabaha yakındır**"** dediler**.**[435]

Hz. Lut daha önce kavmini birçok kez uyarmıştı: **"**Siz, sizden önce kimsenin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz. Erkeklere yaklaşıyor, yolları kesiyor ve meclislerinizde kötülük işliyorsunuz." Ancak kavmi alaycı bir şekilde, "Eğer doğru söylüyorsan, hadi Allah'ın azabını getir" diyerek meydan okumuştu. Hz. Lut, onların bu inatçılığı karşısında Allah'a şöyle dua etti: "Rabbim! Bozgunculara karşı bana yardım et."[436]

Helak sabahın erken saatlerinde başladı. Hz. Lut'un kavmi, önü alınamaz bir azapla karşı karşıya kaldı. Üzerlerine bir yağmur yağdırıldı. Bu yağmur, onların sapkınlıklarına uygun bir ceza oldu.[437] Sabah güneşi doğarken azap gerçekleşti. Hz. Lut kavmi, uyarıcıları yalanlamış ve Lut'un çağrılarını alaya almıştı. Bunun sonucunda Allah, onların üzerine taş yağdıran bir rüzgâr gönderdi. Onlar sarhoşlukları içinde bocalıyorken yaşadıkları şehir altüst edildi ve üzerlerine çamurdan pişmiş taşlar yağdırıldı. Bu zalimlere karşı özel bir cezaydı.[438]

Allah, Hz. Lut ve ailesini- karısı dışında,-sabaha karşı kurtardı. Hz. Lut'un karısının geride bırakılanlar arasında kalması öngörüldü[439] ve helak edilenlerden biri oldu. Kur'an-ı Kerim de geride kalıp helak edilenlerden olan Lut'un ailesinden olan kadının (karısı) yaşlı bir kadın olduğu belirtilmektedir.[440] Allah, Lut'u ve ailesini, şükredenlerden olmaları sebebiyle katından bir nimet olarak kurtardı.[441]

Sapkınlık ve zulmün nasıl bir sonla karşılaşacağını açıkça ortaya koyan bu olayda "mü'minlere ibret vardır."[442] Helak edilen kavimlerin yerleri, insanlar tarafından hâlâ sabah akşam geçilmekte ve ibretle görülmektedir. Allah düşünenler

[435]Hud, 11/81, Ankebut, 29/31-33, Hicr, 15/63-66.
[436]Ankebu, 29t/28-30.
[437]Kamer, 54/38-39, A'raf, 7/84, Şuara, 26/173.
[438]Hud, 11/82-83, Hicr, 15/73-74, Kamer, 54/33-34.
[439]A'raf, 7/83, Neml, 27/57, Hud, 11/81.
[440]Şuara, 26/170-171, Saffat, 37/134-135.
[441]Ankebut, 29/32-34, Kamer, 54/35, Saffat, 37/134-135, Şuara, 26/170-171.
[442]Hicr, 15/77.

için bu kasabadan geriye apaçık bir belge bırakmıştır. Allah bu olay hakkında şöyle buyurdu: "Şüphesiz bunda bir ders vardır, ancak çoğu inanmaz."[443]

2.8.1. Hz. Lût'un Hz. İbrahim'e İmanı

Kur'an-ı Kerim, Hz. Lût'un iman sürecine dair bilgiyi son derece sınırlı ve açık bir biçimde sunmaktadır. Ankebut Suresi'nin 26. ayetinde, Hz. Lût'un Hz. İbrahim'e iman ettiği ifade edilmekte; bu bilgi herhangi bir detaylandırmaya veya tasvire konu edilmemektedir. Kur'an'ın bu yaklaşımı, iman olgusunu tarihsel ayrıntılardan ziyade itikadî bir duruş olarak ele aldığını göstermektedir. Buna karşılık M. Asım Köksal'ın eserinde, aynı ayete atıf yapılmakla birlikte Hz. Lût'un şahsiyeti çok daha geniş bir rivayet çerçevesi içinde ele alınmıştır.[444] Onun ibadet ehli oluşu, ahlaki nitelikleri, geçimini çiftçilikle sağlaması, cömertliği ve takvası gibi hususlar Taberî gibi tarih kaynaklarına dayandırılarak detaylandırılmıştır. Bu durum, Kur'an'ın kısa ve öz anlatımının, tarihî-siyer literatürü aracılığıyla genişletildiğini göstermektedir. Bilge Nur Çorlu ve Seca Öztürk'ün eserlerinde ise ilk iman meselesinin doğrudan ele alınmadığı görülmekte; bu da özellikle çocuklara yönelik eserlerde iman sürecinden ziyade kıssanın ahlâki mesajına odaklanıldığını ortaya koymaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Lût'un peygamberliği, onun Allah tarafından seçilmiş, kendisine hüküm ve ilim verilmiş bir elçi olduğu vurgusuyla aktarılmaktadır. Kur'an, bu mücadelenin ayrıntılarına değinmez. Buna karşılık M. Asım Köksal, Hz. Lût'un gönderildiği kavmi açıkça tanımlamakta, Sodom ve çevresindeki şehirlerin ahlaki çöküntüsünü tarihî kaynaklar üzerinden detaylandırmaktadır. Bu anlatımda peygamberlik görevi, tarihsel bir mücadele süreci olarak somutlaştırılmaktadır.[445] Bilge Nur Çorlu'nun anlatımı ise Hz. Lût'u daha çok "iyilik ve merhamet timsali" bir şahsiyet olarak sunmakta; peygamberlik fonksiyonu ahlaki örneklik üzerinden aktarılmaktadır. Seca Öztürk'te ise anlatım daha hikâye edici bir nitelik kazanmakta, Sodom şehrinin kötülüğü dramatik ifadelerle betimlenmekte ve Hz. Lût'un gönderilişi, çocukların anlayabileceği sade bir dil ve karşıtlık üzerinden sunulmaktadır. Bu

[443]Hicr, 15/75, Ankebut, 29/35, Kamer, 54/174-175, Saffat, 37/137-138, Şuara, 26/174.
[444] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 299.
[445] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 125.

farklılıklar, peygamberlik olgusunun Kur'an'da ilahi bir görev olarak, diğer eserlerde ise ahlaki ve pedagojik bir anlatım unsuru olarak ele alındığını göstermektedir.

2.8.2. Evindeki Misafir Melekler

Evine gelen misafir melekler hadisesinde de Kur'an ile rivayet temelli anlatımlar arasındaki fark belirginleşmektedir. Kur'an, bu olayı Hz. Lût'un çaresizliği, kavmin ahlaksızlığı ve ilahî müdahalenin kaçınılmazlığı çerçevesinde ele alırken, olayın dramatik yönünü ölçülü bir biçimde sunmaktadır. Rivayet merkezli anlatımlarda ise sahne ayrıntılandırılmakta, diyaloglar ve fiziksel hareketler ön plana çıkarılmakta, böylece kıssa adeta tarihsel bir hikâye formuna dönüştürülmektedir. Çocuk kitaplarında ise bu sahne, korku ve gerilim unsurlarından arındırılarak, iyilerin korunacağı, kötülüğün ise cezalandırılacağı net bir mesaj etrafında yapılandırılmaktadır.

Özellikle çocuklara yönelik eserlerde ise Hz. Lût kıssasının aktarımında farklı bir öncelik sıralaması göze çarpmaktadır. Bilge Nur Çorlu ve Seca Öztürk'ün eserlerinde iman süreci, kronolojik veya teolojik bir tartışma konusu olmaktan ziyade, ahlaki mesajın arka planında yer alan bir unsur hâline gelmektedir. Bu eserlerde Hz. Lût, daha çok iyilik, merhamet ve doğruluk gibi değerlerin sembolü olarak sunulmakta; peygamberliği, çocukların kolayca anlayabileceği bir rol model çerçevesinde aktarılmaktadır. Sodom halkının kötülüğü ise dramatik karşıtlıklar üzerinden anlatılmakta; iyi-kötü ayrımı belirginleştirilerek pedagojik etki güçlendirilmektedir. Bu yaklaşım, didaktik amaç bakımından anlaşılır olmakla birlikte, Kur'an'ın kavramsal sadeliği ile tarihsel rivayetlerin genişliği arasındaki dengeyi pedagojik gerekçelerle yeniden kurmaktadır.

Hz. Lût kıssası örneği, Kur'an kıssalarının öğretiminde kaynak bilincinin, anlatım sınırlarının ve hedef kitleye uygunluk ilkesinin ne kadar hayati olduğunu gösteren çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir.

Tablo 8. Hz. Lut Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu

Konu Başlığı	Kur'an-ı Kerim	M. Asım Köksal	Bilge Nur Çorlu	Seca Öztürk
İlk İman	Lut aleyhisselam; İbrahim aleyhisselama ilk iman eden. (Ankebut, 26)	İbrahim aleyhisselama ilk iman eden (Ankebut, 26) ve Allah yolunda, onunla birlikte hicret etmek şerefine eren İbrahim aleyhisselam yolunda ve şeriatında ibadet ehli, cömert, sabırlı, müttaki, konuksever, çiftçilik eder, eker biçer, elinin emeğiyle geçinir mübarek bir zattı (Taberi, Tarih, Cilt: 1, s. 125).	-	-
Evindeki Misafir Melekler	Lut aleyhisselam, evindekilerin gerçekten konukları olduğu, konuklarının yanında onu rüsva etmemelerini, Allah'tan korkmaları gerektiğini söylemiştir (Hicr, 68-69; Hud, 79-80).	Elçi meleklerle kendisi, içeride bulunuyor, kapının arkasında onlarla münakaşa ediyor, tartışıyor, içeriye girmemeleri için onlara and veriyor, yalvarıyordu. Sedumlular ise eve inmeye, girmeye çalışıyorlardı (Taberi, Tarih, Cilt: 1, s. 156-157).	Melekler İbrahim Peygambere gelip Lut (a.s.)'ın içinde olduğu zor durumu anlatıyor. Halkının yaptığı kötülükleri aktarıyorlar ona. İbrahim Peygamber, Lut (A.s.) ve ailesi için çok üzülüyor.	Kavminden umudunu kesen Lut Peygamber' e bir gece iki melek, insan suretinde misafir olmuşlardı. Halkının misafirlerini rahatsız etmesinden endişe eden Lut Peygamber onların geldiğini gizlemiş, kimseye haber vermemişti. Ancak Lut'un (a.s.) hanımı, bir peygamber hanımı olmasına rağmen imandan nasibi olmayan biriydi ve Hz. Lut'un sözlerine aldırış etmeyerek evlerine gelenleri Sodom halkına haber vermişti. Sodom halkının ahlaksız erkekleri Lut Peygamber'in kapısına gelip misafirleri çağırmış, onları kendi ahlaksızlıklarına alet etmek istemişlerdi.

2.9. Hz. Eyyûb Kıssası

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Eyyûb'un ismi beş ayette geçmektedir. Allah'ın Hz. Muhammed'e vahyettiği gibi; Hz. Nuh ve ondan sonraki peygamberler Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Yâkub (İsrailoğulları) boyları, Hz. İsa'dan sonra ismi geçen Hz. Eyyûb'un ardından, Hz. Yunus, Hz. Harun ve Hz. Süleyman'a da vahyedildiği ve Hz. Davud'a Zebur'un verildiği kaydı yer almaktadır.[446]

Cenâb-ı Hakk'ın doğru yola eriştirdiği, iyi insanlar arasında, ödüllendirdiği ve tüm insanlara üstün tuttuğu peygamber arasında Hz. Eyyûb'un ismi de geçmektedir: "Ona (İbrahim'e) İshak'ı ve Yakub'u bağışladık; her birini doğru yola eriştirdik. Daha önce Nuh'u ve onun soyundan olan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u -Biz iyileri böyle ödüllendiririz-; Zekeriya'yı, Yahya'yı, İsa'yı ve İlyas'ı -hepsi de iyilerdendi-; İsmail'i, Elyesa'ı, Yunus'u ve Lut'u da doğru yola eriştirmiştik. Bunların hepsini bütün insanlardan üstün tuttuk." buyurmaktadır.[447]

[446]Nisa, 4/163.
[447]En'am, 6/84-86.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Eyyûb'un başına gelen dertlerden dolayı Rabbine sığınışı anlatılmaktadır: "Hz. Eyyûb da: 'Başıma bir bela geldi, Sana sığındım, Sen merhamet sahiplerinin en merhametlisisin' diye Rabbine seslenmişti."[448] ve "Ey Muhammed! Kulumuz Eyyûb'u da an. Hani o Rabbine: 'Şeytan bana yorgunluk ve azap verdi' diye seslenmişti."[449]

Başına gelenlere isyan etmeyip Rabbine sığınan Hz. Eyyûb'un duasına icabet eden Yüce Allah'ın: "Biz de onun duasını kabul etmiş ve başına gelenleri kaldırmıştık. Katımızdan bir rahmet ve kulluk edenlere bir hatıra olmak üzere, ona tekrar ailesini ve onların yanı sıra bir katını daha vermiştik."[450] ve "Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su" dedik.[451] "Katımızdan bir rahmet ve akıl sahiplerine bir öğüt olmak üzere, ona tekrar ailesini ve onların yanı sıra bir mislini daha vermiştik."[452] buyurduğu yer almaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de yeminini bozmaması için eline bir demet sap alıp onunla vurması emredildiği belirtilir, bununla birlikte Kutsal Kitabımızda yeminin sebebi konusunda bir açıklamaya yer almamaktadır. Hz. Eyyûb sabırlı, daima Allah'a yönelen, "ne iyi bir kuldu" nitelemesiyle Rabbimiz katında takdir edilen bir Peygamberdir.[453]

2.9.1. Ayağını Yere Vurması ve Su Çıkması

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Eyyûb'un hastalığı sürecinde ona lütfedilen ilahî yardım son derece öz ve doğrudandır. "Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su"[454] ayeti, hem mucizevî iyileşmenin kaynağını hem de Eyyûb'un çilesinin sona erdiriliş biçimini ilahi bir müdahale ile açıklamaktadır. Bu ayetin yalnızca iki kısa cümle ile sunduğu bilgi, Eyyûb'un ayağıyla yere vurması sonucu bir kaynağın fışkırdığını ve bunun da hem bedenî hem ruhî şifa vasıtası olduğunu bildirmekle sınırlıdır. Kur'an'da bu olayın nasıl gerçekleştiğine dair herhangi bir tasvir, ayrıntılı

[448]Enbiya, 21/83.
[449]Sad, 38/41.
[450]Enbiya, 21/84.
[451]Sad, 38/42.
[452]Sad, 38/43.
[453]Sad, 38/44.
[454] Sad, 38/42.

bir sahne veya fiziksel süreç açıklaması bulunmaz. Buna karşılık M. Asım Köksal, Eyyûb'un ayağını yere vurmasıyla "suyun kaynayıp akmaya başladığını" aktarırken ayette yer almayan tasviri detaylara yer vermekte ve böylece anlatımı tefsirî bir genişletmeye dönüştürmektedir. Bu durum tamamen Kur'an'a aykırı olmamakla birlikte, Kur'an'ın özlü ifadesinin genişletilip sahneleştirilmesi anlamına geldiğinden "kısmen uygun" olarak değerlendirilmektedir.[455]

2.9.2. Eyyûb'un Yemini ve "Demet Sap" Meselesi

Kur'an'da Hz. Eyyûb'a yönelik ilginç ve az bilinen bir hüküm, "Eline bir demet sap alıp onunla vur; yeminini bozma"[456] ayetiyle bildirilmiştir. Ayette yalnızca bir yemin borcu bulunduğu ve bu yemin nedeniyle bir kişiye "demet sap" ile vurulması gerektiği ifade edilir. M. Asım Köksal, klasik rivayetlere dayanarak "vurulacak kişinin Eyyûb'un zevcesi olduğunu" belirterek, dolayısıyla Kur'an'daki bilgi sınırını aşarak tefsirî bir çerçeve sunmaktadır.[457] Bu yorum, İslâmî gelenekte yaygın olmakla birlikte, ayetin lafzında bulunmadığı için "kısmen uygun" bir aktarım niteliği taşımaktadır. Seca Öztürk ise bu meseleye hiç yer vermeyerek kıssayı ahlaki yönlerden ele almış; böylece hem Kur'an'a uygun sınırları korumuş hem de rivayet tartışmalarını devre dışı bırakmıştır.

2.9.3. Duasının Kabul Edilmesi ve Ailesinin Geri Verilmesi

Kur'an Hz. Eyyûb'un duasının kabul edilişini son derece merhamet merkezli bir anlatımla sunar. "Biz de onun duasını kabul edip kendisine bir rahmet olarak ailesini ve onlarla birlikte bir mislini verdik"[458] ayeti, ilahi lütfun mahiyetine dair yalnızca temel çerçeveyi verir. Bu çerçeveye göre Eyyûb, çetin bir imtihanın ardından ailesine yeniden kavuşmuş, ayrıca Allah tarafından daha da fazla nimetle ödüllendirilmiştir. Ayette bunun dışında kaç çocuğunun olduğu, mallarının nasıl geri verildiği, ne kadar süre sonra bu nimetlere kavuştuğu gibi herhangi bir ayrıntıya yer verilmez. M. Asım Köksal, bu ayeti Kur'an'a uygun biçimde aktararak aile ve nimetlerin geri verildiğini belirtir ancak meseleyi genişletmez; bu yönüyle metni

[455] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 316.
[456] Sad, 38/44.
[457] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 320.
[458] Enbiyâ, 21/84.

Kur'an merkezli tutar. Buna karşılık Seca Öztürk'ün eserinde "mal, mülk, sağlık ve çok sayıda evlat" gibi ayette bulunmayan detaylar vurgulanır.[459] Böylece Kur'an'da çizilen sade ve ilahi merhameti merkeze alan yapı, eserde daha kapsamlı bir iyileşme ve ödüllendirme hikâyesine dönüşmektedir. Bu tür genişletmeler, Kur'an'a doğrudan aykırı olmamakla birlikte, Kur'an'ın belirlediği sınırlı bilgi alanının dışına çıkıldığı için "kısmen uygun" bir aktarım olarak değerlendirilebilir.

Hz. Eyyûb kıssasının ele alındığı kaynaklar karşılaştırıldığında, Kur'an'ın son derece özlü, olayları sembolik ve çerçeve niteliğinde anlattığı, buna karşın rivayet geleneğinin bu boşlukları doldurma eğiliminde olduğu açıkça görülmektedir. Kur'an'da Eyyûb'un başına gelenler ayrıntıdan arındırılmış biçimde sunulurken—ki bu sadelik, kıssanın sabır, teslimiyet ve ilahi merhamet eksenine odaklanmasını sağlamaktadır—bazı müellifler kıssayı rivayetlerle zenginleştirerek daha hikâyevî bir anlatım oluşturmuşlardır. M. Asım Köksal'ın anlatımları çoğu zaman Kur'an'a dayanmakla birlikte, yer yer tefsirî genişletmeler içerirken, Seca Öztürk kimi unsurları hiç aktarmayarak kıssayı daha çok ahlaki değerler çerçevesinde sadeleştirmektedir. Böylece aynı kıssanın Kur'an, tarihî rivayet ve modern pedagojik yaklaşımlar arasında nasıl farklı biçimler aldığını görmek mümkündür. Bu durum, özellikle çocuklara veya gençlere yönelik eserlerde Kur'an'daki bilgi sınırlarının korunması, rivayetlerin ise açıkça "rivayet" olduğu belirtilerek aktarılması gerektiğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Kur'an merkezli bir anlatım, kıssanın özünü oluşturan sabır, metanet ve ilahi rahmet temasını korurken; rivayetlerin özlü ve sınırlı biçimde kullanılması, bilgi karmaşasının önüne geçilmesini ve metnin sağlıklı bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

Tablo 9. Hz. Eyyûb Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu

Konu Başlığı	Kur'an-ı Kerim	M. Asım Köksal	Seca Öztürk
Ayağını Yere Vurması ve Suyun Çıkması	Sad 38/42'de "Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su" buyrulur; suyun çıkışı mucizevi ve doğrudan ilahi müdahale olarak ifade edilir.	Ayağını yere vurmasıyla "su kaynayıp akmaya başladı ve bununla yıkandı" şeklinde aktarır. Kur'an'daki ifade ile uyumlu olmakla birlikte anlatım tefsirî bir genişletme içerir. (Kısmen uygun)	Bu sahneye eserinde doğrudan yer vermez; Eyyûb'un sabrı ve duası merkezde tutulur.

[459] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 80.

Eyyûb'un Yemini ve "Demet Sap" Meselesi	Sad 38/44'te "Eline bir demet sap alıp onunla vur; yeminini bozma" ifadesi yer alır. Ayette vurulan kişinin kim olduğu belirtilmez.	Bu "demet sapla vurma" olayını Eyyûb'un zevcesine yönelik olarak aktarır. Kur'an'da belirtilmeyen kişi bilgisini rivayetlere dayanarak ekler. (Kısmen uygun)	Eserde bu olaya doğrudan yer verilmez; daha çok sabır, merhamet ve dua temaları üzerinde durulur.
Duasının Kabul Edilmesi ve Ailesinin Geri Verilmesi	Enbiyâ 21/84'te Allah'ın Eyyûb'a rahmet olarak "ailesini ve onlarla birlikte bir mislini" verdiği belirtilir; detay verilmez.	Eyyûb'a ailesinin geri verildiği bilgisi aktarılır fakat bu konuya ayrıntılı şekilde girilmez; temel Kur'an anlatısıyla uyumludur.	Eyyûb'un elinden alınan malların, mülkün ve sağlığının "fazlasıyla geri verildiği, güç kuvvet ve çok sayıda evlat verildiği" şeklinde yorumlar. Ayette ayrıntısı olmayan unsurları genişletir. (Kısmen uygun)

2.10. Hz. Şuayb ve Medyen Halkının Kıssası

Hz. Şuayb ve Medyen halkının kıssası, Kur'an-ı Kerim'de birçok surede ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Medyen halkı, bolluk içinde yaşayan[460], ancak Allah'tan başka tanrılar edinmiş[461] ve ölçüde tartıda adaletli davranmayarak yeryüzünde bozgunculuk çıkaran[462] bir milletti. Hz. Şuayb, kavmine Allah'ın mesajlarını iletmesi için bu kavmin içinden gönderilen bir peygamberdir.[463] Geçmiş kavimlerin başlarına gelen felaketleri kavmine hatırlatarak[464] onları yaptıkları kötülüklerden alıkoymaya çalışmıştır. Ancak, O'nun bu çağrılarını dinlemeyen kavmi, kendisine inanan bir grup dışında, büyük bir azapla yok edilmiştir[465].

Hz Şuayb, kavmine şöyle seslendi: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Rabbinizden size açık bir belge geldi. Ölçüyü ve tartıyı tam yapın; insanların eşyalarını eksiltmeyin. Düzeltildikten sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inanıyorsanız, bu sizin için daha hayırlıdır. Allah'a inananları korkutmayın ve O'nun yolundan alıkoyarak eğrilik aramayın. Sizler az iken, Allah'ın sizi çoğalttığını hatırlayın. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bakın. MÂdemki, içinizde benim anlattıklarıma inanan bir toplum ve inanmamış bir toplum var, o halde Allah aramızda hükmedene kadar sabredin. Allah hükmedenlerin en iyisidir" dedi.[466]

[460]Hud, 11/84.
[461]Hud, 11/87.
[462]Hud, 11/85.
[463]A'raf, 7/85; Ankebut, 29/36.
[464]Hûd, 11/89.
[465]Hud, 11/94, A'raf, 7/90, Şuara, 26/189.
[466]A'raf, 7/85-87.

Hz. Şuayb kavminden ormanlık yerde oturanlardan da Allaha karşı saygılı olmalarını isteyerek kendisinin onlara gönderilmiş güvenilir bir elçi olduğunu söyledi. "Artık Allah'ı sayın ve bana itaat edin. Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum, ücretim ancak âlemlerin Rabbine aittir." Dedi. Ölçüyü eksiltmeden tam yapmaları, doğru terazi ile tartmaları, insanların eşyalarını eksiltmemeleri konularında uyarılarda bulunarak yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmamalarını ve kendilerini ve daha önceki nesilleri yaratana saygılı olmalarını söyledi.[467] Ormanlık yerde oturanlar da elçileri yalanladılar[468] ve "Onlar da zulmediyorlardı. Bunun için onlardan öc alındı. Her ikisi de (Eyke ve Sodom) hala açık ana yol üzerinde"[469] ibret olarak durmaktadır.

Hz. Şuayb kavmini Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a kulluk etmeye davete kararlı bir şekilde devam etti. Bolluk içinde olduklarını hatırlatarak, ölçüyü tartıyı tam ve dengeli yapmaları, İnsanlara haklarını tam vermeleri, memlekette bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmamaları konusunda kavmini uyardı. Allah'ın bıraktığı kârın daha iyi olduğunu vurgulayarak kendisinin bekçi olmadığını söyledi. Bunun üzerine kavmi ise: "Sen aklı başında yumuşak biriyken bize babalarımızın taptıklarını bırakmamızı ve mallarımızda istediğimizi yapmamızdan bizi alıkoymanı sana namazın mı söylüyor?" dediler. Hz. Şuayb kavmine: "Ya ben Rabbimden apaçık bir delile dayanıyorsam ve bana güzel bir rızık verildiyse? Niçin sizinle aykırı düşmek isteyeyim ki? Gücüm yettiğince yanlışları düzeltmek tek isteğimdir ve bu konuda başarım ancak Allah'ın yardımıyladır. Ben yalnız Rabbime güveniyor ve yalnızca O'na yöneliyorum. Ey Kavmim bana karşı gelmeniz sebebiyle sakın Nuh, Hud veya Salih'in kavmine gelen felaketlerin benzerleri sizin başınıza gelmesin? Lut kavminin başına gelenler de uzakta değil. Rabbinizden af dileyerek O'na yönelin; Rabbim acır ve sever" dedi.[470]

Medyen halkı, Hz. Şuayb'a karşı koymakta ısrarcıydı ve O'na, "Senin söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz ve seni zayıf bir insan olarak görüyoruz. Eğer yandaşların olmasaydı, seni taşlardık. Bizim gözümüzde bir gücün yok," diyerek onu

[467]Şuara, 26/176-184.
[468]Şuara, 26/176.
[469]Hicr, 15/78-79.
[470]Hud, 11/84-90.

küçümsediler. Hz. Şuayb ise onlara şöyle dedi: "Ey kavmim! Benim yanımda, Allah'tan daha değerli hiçbir şey yoktur. Allah, her yaptığınızı kuşatmıştır. Elinizden geleni yapın, ben de elimden geleni yapacağım. Azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu göreceksiniz. Siz gözetleyin, ben de sizinle birlikte gözetleyeceğim."[471]

Kavminin kibirli ileri gelenleri, Hz. Şuayb'a karşı çıktı ve ona şöyle dediler: "Ey Şuayb! Biz seni ve seninle beraber olan inananları kentimizden çıkaracağız ya da dinimize döneceksiniz!" Şuayb ise şöyle cevap verdi: "İstemezsek de mi? Allah bizi dininizden kurtardıktan sonra tekrar ona dönecek olursak, Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Rabbimizin dilemesi bir yana, dininize dönmemiz bize yakışmaz. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz yalnızca Allah'a güveniriz. Rabbimiz! Bizimle toplumumuz arasındaki durumu hak ile açıklığa kavuştur. İşleri en iyi şekilde açıklığa çıkaran ve çözen Sensin."[472]

Şuayb, kavmini, daha önce helak edilen toplulukların başına gelenlerle uyardı: "Bana karşı gelmeniz, sakın Nuh'un kavmine, Hud'un kavmine veya Salih'in kavmine gelen felaketin bir benzerini sizin başınıza getirmesin. Lut kavmi de sizden uzak değildir. Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na yönelin. Rabbim çok merhametlidir ve tövbeleri kabul edendir"[473]

"Kavmi ise bu uyarılara kulak asmıyor ve alay ediyordu. "Sen büyülenmiş birisin. Bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsin. Eğer doğru söylüyorsan, üzerimize göğün bir parçasını düşür!" diyerek meydan okudular. Hz. Şuayb, "Rabbim yaptıklarınızı çok iyi bilmektedir" diye karşılık verdi."[474] Kavminin küfürde ve kibirde inat etmesi üzerine Hz. Şuayb : "Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında hükmünü vermeni diliyorum, hüküm verenlerin en hayırlısı sensin!"[475] diye yakararak kimin haklı kimin haksız olduğunun bir an önce ortaya çıkmasını Rabbimizden talep etmiştir. Bunun üzerine Rabbimiz hükmü vukuu buldu; "Hz. Şuayb'ı yalanladılar, onları bulutlu bir günün azabı yakaladı. O gün, azabı çok büyük bir gündü. Bunda büyük bir

[471]Hud, 11/91-95.
[472]A'râf, 7/88-89.
[473]Hud, 11/89-90.
[474]Şuarâ, 26/185-188.
[475]A'râf 7/89.

ders vardır ancak çoğu insan inanmamaktadır. Rabbimiz Yüce'dir ve çok merhametlidir."[476]

Sonunda Allah'ın buyruğu geldi. Hz. Şuayb ve ona inananlar, Allah'ın rahmetiyle kurtarıldı. Ancak zulmedenleri bir çığlık yakaladı ve oldukları yerde yüzüstü düşüverdiler. Sanki Medyenliler yaşadıkları yerde hiç olmamışçasına Semud halkı gibi yeryüzünden silinip gittiler.[477]

Medyen halkını şiddetli bir titreme ve korkunç bir çığlık yakaladı. Evlerinde yüzüstü düşüp kaldılar. Şuayb, bu duruma şahit olunca şöyle dedi: "Ey kavmim! Rabbimin gönderdiklerini size ulaştırdım ve size öğüt verdim. Ama artık inkârcı bir topluma nasıl üzülebilirim?"[478] Bu olay, kavmin azgınlıkları ve inkârları sebebiyle helak edilmesinin ardından geride kalanlara büyük bir ibret oldu. Kur'an şöyle buyurur: "Doğrusu bunda bir ders vardır. Fakat çoğu inanmamaktadır. Rabbin, Üstün'dür, merhametlidir"[479]

2.10.1. Medyen Halkının İtaatsizlikleri

Kur'an-ı Kerim'de Medyen halkının tutum ve davranışları, Hz. Şuayp'ın tebliği çerçevesinde açık ve ilkeli bir dille aktarılmaktadır. Hud Suresi'nin 84. ayetinde Hz. Şuayp'ın kavmine hitaben yaptığı uyarılar, ahlaki ve toplumsal bozulmanın temel alanlarına işaret eder. Ölçü ve tartıda hile yapılması, insanların haklarının gasp edilmesi, yalan ve aldatmanın yaygınlaşması gibi fiiller, yalnızca bireysel günahlar olarak değil, toplumsal düzeni bozan temel adaletsizlikler olarak sunulmaktadır. Ayette dikkat çeken bir diğer husus, Hz. Şuayp'ın kavmini geçmiş ümmetlerin akıbetiyle uyarmasıdır. Özellikle Lut kavmine gönderme yapılması, ilahi sünnetin sürekliliğini vurgulamakta; itaatsizlik ve ahlaksızlığın sonucunun kaçınılmaz olduğuna işaret etmektedir. Kur'an'ın bu anlatımı, Medyen halkının inkârını ayrıntılı sahnelerle değil, ahlaki ilkeler ve ilahi uyarılar üzerinden ele alarak evrensel bir mesaj üretmeyi amaçlamaktadır.

[476]Şuara, 26/189-191.
[477]Hud, 11/94-95.
[478]A'râf, 7/91-93.
[479]Şuarâ, 26/190-191.

Seca Öztürk'ün anlatımında ise Medyen halkının itaatsizliği daha somut ve dramatik bir üslupla ele alınmaktadır. Hz. Şuayp'ın uyarılarına karşı kavmin büyük çoğunluğunun kayıtsız kaldığı, hatta peygamberle alay ettiği açık ifadelerle aktarılmaktadır. "Git söyle o zaman Rabbine, azabını göndersin de görelim" şeklindeki meydan okuma, Kur'an'da ima edilen inkâr ve küstahlığın hikâyeleştirilmiş bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.[480] Bu anlatımda kavmin azgınlığı yalnızca ahlaki bozulma düzeyinde değil, azgınlaşmış inkâr ve alaycı bir direniş şeklinde sunulmaktadır. Böylece okuyucu, Medyen halkının neden ilahi azabı hak ettiğini daha duygusal ve sezgisel bir düzlemde kavrayabilmektedir. Seca Öztürk'ün bu yaklaşımı, özellikle genç ve çocuk okuyucular için ahlaki dersin daha çarpıcı hale gelmesini amaçlayan pedagojik bir anlatım tercihidir.

2.10.2. Kavmin Helak Olması

Kur'an-ı Kerim'de Medyen halkının helaki, ilahi adalet vurgusu ekseninde ele alınmaktadır. A'raf Suresi'nin 89. ayetinde Hz. Şuayp'ın duası, helak sürecinden önce yer almakta ve bu dua, peygamberlerin tebliğ sürecinde gösterdikleri sabır ve adalet arayışını yansıtmaktadır. Ayette helakin nasıl gerçekleştiğine dair ayrıntılar verilmemekte; esas vurgu, Allah'ın adaletle hükmedenlerin en hayırlısı olduğu gerçeğine yapılmaktadır. Bu yaklaşım, Kur'an'ın kıssalarda sıkça benimsediği bir yöntemi yansıtır: Olayların fiziksel boyutundan ziyade ilahi irade, adalet ve sorumluluk bilinci ön plana çıkarılır. Böylece helak, yalnızca tarihsel bir felaket değil, ahlaki bir sonucun tecellisi olarak sunulmaktadır.

Seca Öztürk'ün eserinde ise Medyen halkının helakı ayrıntılı ve betimleyici bir dille anlatılmaktadır. Yedi gün süren kavurucu sıcaklık, ardından gelen şiddetli deprem gibi unsurlar, ilahi azabın beklenmedik ve sarsıcı yönünü gözler önüne sermektedir. Kavmin sahip olduğu evler, bahçeler ve tarlalarla birlikte yok oluşu, dünyevi güç ve zenginliğin geçiciliğini vurgulayan güçlü bir sembolizm taşımaktadır.[481] Bu anlatım, Kur'an'daki genel çerçevenin somutlaştırılması niteliğindedir. Helak olayı, okuyucunun zihninde canlı sahneler oluşturarak ibret

[480] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 78.
[481] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 98.

duygusunu pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda bu betimleme, ilahi azabın ansızın ve kaçınılmaz biçimde gerçekleştiği fikrini güçlendirmektedir.

Medyen halkına ilişkin anlatımlar, Kur'an-ı Kerim ile pedagojik amaçlı çağdaş eserler arasındaki yaklaşım farklılıklarını açık biçimde gözler önüne seren önemli bir örnek teşkil etmektedir. Kur'an anlatısında Medyen halkının tutum ve davranışları, tarihsel ayrıntılara boğulmadan, ahlaki ve ilkesel bir çerçeve içinde sunulmaktadır. Hz. Şuayp'ın tebliği, bireysel günahlardan ziyade toplumsal düzeni bozan temel adaletsizliklere odaklanmakta; ölçü ve tartıda hile, ekonomik sömürü, yalan ve haksız kazanç gibi fiiller, bir kavmin helakine götüren yapısal bozulmalar olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, Kur'an'ın kıssa metodolojisinde sıkça karşılaşılan evrenselleştirici tavrın bir yansımasıdır. Olayların ayrıntılandırılmasından ziyade, ahlaki ilkenin öne çıkarılması, kıssayı belirli bir tarihsel bağlamın sınırlarından kurtararak her döneme hitap eden bir ibret anlatısına dönüştürmektedir.

Kur'an'ın Medyen halkını anlatırken başvurduğu bir diğer önemli yöntem, ilahi sünnetin sürekliliğine yapılan vurgudur. Hz. Şuayp'ın kavmini Lut kavminin akıbetiyle uyarması, ilahi adaletin keyfî değil, ilkelere bağlı olarak işlediğini göstermektedir. Bu bağlamda helak, aniden ortaya çıkan bir felaket değil; uzun bir inkâr, ahlaki çöküş ve uyarılara karşı direniş sürecinin doğal sonucudur. Kur'an, bu süreci dramatize etmekten özellikle kaçınmakta; okuyucunun dikkatini fiziksel yıkıma değil, ahlaki sorumluluğa yönlendirmektedir. Böylece Medyen kıssası, yalnızca geçmişte yaşanmış bir olay olarak değil, adaletin ihlal edildiği her toplum için geçerli bir uyarı olarak sunulmaktadır.

Helak sürecinin anlatımında da benzer bir yöntemsel ayrışma göze çarpmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Medyen halkının helakı, fiziksel detaylardan arındırılmış bir biçimde, ilahi adalet ekseninde sunulmaktadır. Hz. Şuayp'ın duasının helak anlatısından önce yer alması, peygamberlerin tebliğ sürecindeki ahlaki duruşunu ve adalet arayışını öne çıkarmaktadır. Helakin nasıl gerçekleştiği değil, neden gerçekleştiği önemsenmektedir. Bu yaklaşım, okuyucuyu olayın sonucu üzerinde düşünmeye değil, sebep-sonuç ilişkisi üzerinden ahlaki bir muhasebeye davet etmektedir. Böylece helak, yalnızca cezalandırıcı bir müdahale değil, uzun süreli bir inkârın ve adaletsizliğin kaçınılmaz neticesi olarak anlam kazanmaktadır.

Seca Öztürk'ün eserinde ise helak, detaylı betimlemelerle anlatılarak somutlaştırılmaktadır. Kavurucu sıcaklık, ardından gelen deprem ve beklenmedik yıkım sahneleri, ilahi azabın sarsıcı yönünü okuyucunun zihninde canlı imgelerle canlandırmaktadır. Bu betimleme, dünyevi güç, servet ve yerleşik düzenin bir anda yok oluşunu gözler önüne sererek, maddi güvenlik algısının kırılganlığını vurgulamaktadır. Evlerin, bahçelerin ve tarlaların yok olması, insanın sahip olduklarına aşırı güvenmesinin ne denli yanıltıcı olduğunu sembolik bir dille ifade etmektedir. Bu yönüyle anlatım, ibret duygusunu güçlendiren pedagojik bir işlev üstlenmektedir.

Kur'an'ın açıkça belirtmediği ayrıntıların mutlak hakikat gibi sunulması, özellikle dinî bilgi aktarımında kavramsal karışıklıklara yol açabilmektedir. Bu nedenle pedagojik anlatımlarda Kur'an merkezli çerçevenin korunması, ek bilgilerin ise yorum veya anlatım kolaylaştırıcı unsur olarak sunulması büyük önem taşımaktadır.

Medyen halkı kıssası, Kur'an'ın ahlaki merkezli anlatım anlayışı ile çağdaş pedagojik anlatımlar arasındaki ilişkinin nasıl kurulabileceğini gösteren çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Sağlıklı bir dinî öğretim süreci için bu iki yaklaşımın sınırlarının net biçimde belirlenmesi, ayet merkezli bilginin korunması ve anlatımın hedef kitlenin düzeyine uygun şekilde yapılandırılması zorunludur. Bu denge sağlandığında, Medyen halkı kıssası yalnızca geçmişte yaşanmış bir helak anlatısı olmaktan çıkacak; adalet, dürüstlük ve sorumluluk gibi evrensel değerleri canlı tutan güçlü bir ahlaki referans alanına dönüşecektir.

Tablo 10. Hz. Şuayb ve Medyen Halkının Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu

Konu Başlığı	Kur'an-ı Kerim	Seca Öztürk
Medyan Halkının İtaatsizlikleri	Kavmim, insanlara iyi davranın, ölçü ve tartıda hile yapmayın, yalan söylemeyin, yoksa Lut kavmine olduğu gibi Allah'ın size büyük bir azap vermesinden korkuyorum (Hud, 11/84).	Hz. Şuayp'ın bu ikazlarına sayısı üç beşi geçmeyen bir avuç insan dışında kimse kulak asmıyor hatta onunla dalga geçip, "Git söyle o zaman Rabbine, azabını göndersin de görelim." diyerek akılları sıra Allah'a meydan okuyorlardı.
Kavmin Helak Olması	Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adaletle hükmet! Sen hükmedenlerin en hayırlısısın (A'raf, 7/89).	Yedi gün süren kavurucu bir sıcaklık, ardından da şiddetli bir deprem Medyen halkını yakalayıp helak ediverdi, hem de hiç beklemedikleri bir zamanda. O övündükleri evleri, bahçeleri, tarlaları ile birlikte yeryüzünden siliniverdiler.

2.11. Hz. Musa, Hz. Harun, Firavun ve İsrailoğulları

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'yı da anmakta, O'nu seçkin kılınmış biri ve tarafından gönderilmiş bir peygamber olarak nitelemektedir.[482] İnanan bir topluluğa, ibret almaları için, Hz. Musa ve Firavun'un kıssasını gerçeğe uygun olarak anlatmaktadır.[483]

Cenâb-ı Hak, geçmişteki kavimlere de uyarıcılar göndermiştir. Uyarıcılarını dinlemeyip isyan eden bu kavimler helâk edilmiştir. Allah onların ardından gelen insanlara ibret ve öğüt olması için Hz. Musa'yı delillerle göndermiş ve onunla birlikte doğru yolu gösteren bir rehber ve rahmet olarak Kitâb'ı vermiştir.[484]

Allah, iyi davrananlara nimetini tamamlamak, her şeyi açıklamak ve Rabblerine kavuşacaklarına inanmaları için, Hz. Mûsâ'ya rehber ve rahmet olarak Kitâb'ı verdi.[485]

Hz. Musa'nın doğduğu ortam, Peygamberliğine giden yaşam süreci, Peygamber olarak gönderildiği Firavun ve halkı ile kendi içlerinden çıktığı ve Allah'ın

[482]Meryem, 19/51.
[483]Kasas, 28/3.
[484]Kasas, 28/43.
[485] En'âm, 6/154.

bir zamanlar diğer insanlara üstün kıldığı İsrailoğulları[486] ile olan mücadelesi Kur'ân-ı Kerim'de ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Birden çok surede geçen; Hz. Musa'nın Firavun'a gönderilişi ve bu sahnede yaşananlar, Hz. Musa'nın İsrailoğullarıyla birlikte Firavun ve askerlerinden kaçışı, Hz. Musa'nın İsrailoğullarıyla Firavundan kurtulmaları sonrası ile ilgili her bir anlatımda Kur'an bize ayrı bir detay vermektedir ve bu detaylarda bizler için nice ibretler vardır

Firavun, Mısır'da iktidarı ele geçirmiş, halkını sınıflara ayırmıştı. Firavun ve avanesinin kısım kısım ayırdığı ve aşağılayıp hor gördüğü halk sınıflarından olan İsrailoğullarının ismi Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Yâkub'un ikinci adı veya lâkabı olarak iki yerde geçen "İsrail"e[487] nispetledir. Kur'an-ı Kerim'de "Benû İsrâîl" veya "Benî İsrâîl" (İsrailoğulları) olarak adlandırılan ve on iki kabileye ayrıldığı bildirilen topluluğun[488],Hz. Yusuf zamanında Mısır'a yerleştiği ve Mısırlılara Hz. Yusuf'tan sonra gönderilen Peygamberin Hz. Musa ve Hz. Harun olduğunu Kur'an-ı Kerim okumalarımızdan anlayabiliyoruz.[489] Kur'ân-ı Kerim'de İsrailoğullarının Hz. Yûsuf zamanında Mısır'a yerleşmesinden itibaren, Hz. Mûsâ sonrası dönemdeki faaliyetlerine kadar uzanan çeşitli olaylar anlatılmaktadır. Bu anlatılar, büyük ölçüde Tevrat'ta da yer alan bilgilerle örtüşmektedir.[490]

Firavun İsrailoğulları'nı güçsüz bir topluluk olarak gördü. Onların erkek çocuklarını öldürüp, kadınlarını sağ bıraktı. Çünkü Firavun, tam anlamıyla bozgunculardan biriydi. Allah, bu güçsüz bırakılan topluluğa iyilikte bulunmayı dilemiştir. Onları önderler kılmayı, yeryüzüne mirasçı yapmayı ve kendilerine vaad edilen yere yerleştirmeyi ayrıca Firavun, Hâmân ve onların askerlerine korktukları şeyin gerçekleştiğini göstermeyi diledi.[491] Firavun ve adamları Allah'ın elçisine karşı

[486]Bakara, 2/47.
[487]Âl-i İmrân, 3/93; Meryem, 19/58.
[488]A'râf, 7/160.
[489] Mü'min, 23/34
[490]Ömer Faruk Harman, "İsrail (Benî İsrâil)", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/israil-beni-israil (28.11.2024).)
[491] Kasas, 28/3-6.

isyan ederek[492], Allah'ın ayetlerini yalanladılar."[493] Bu inkâr ve isyanlarının karşılığında Allah, onları kudretiyle yakalayarak cezalandırdı.[494]

Kur'ân-ı Kerim'de Hz Musa'nın bir Peygamber olarak tarih sahnesine çıkışı ve peygamberlik sürecinin anlatımı doğumuyla başlar. İsrailoğullarının kadınlarını bırakıp erkeklerini öldürerek onlara üstün gelmeye çalışan Firavun ve işbirlikçileri[495] Allah'ın düzeninden bîhaber sınır tanımaz zulümleriyle güçsüz gördükleri topluluklara eziyet ediyorlardı.[496] İşte böyle bir dönemde Firavun hakir gördüğü kavmin önderi olacak Hz. Musa'yı kendi sarayında büyüttü.[497]

Erkeklerin boğazlandığı o dönemde doğan "Hz. Musa'nın annesine: "Çocuğu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu suya bırak. Korkma, üzülme; Biz onu sana döndüreceğiz ve onu elçilerden yapacağız" diye bildirildi. Firavun'un adamları rastlayıp onu aldı. Nereden bilebilirlerdi ileride onlara düşman ve başlarına dert olacağını. Firavun, Hâmân ve askerleri yanılmışlardı. Yok, etmeye çalıştıkları Hakk'ın yansıması Firavun'un evindeydi. Firavun'un karısı: "Benim de senin de gözün aydın olsun! Onu öldürmeyiniz; belki bize faydalı olur yahut onu evlat ediniriz" dedi. Aslında işin farkında değillerdi. Musa'nın annesi, gönlü bomboş sabahı etti. İnananlardan olması için kalbi pekiştirilmeseydi, neredeyse saraya alınan çocuğun kendi oğlu olduğunu açığa vuracaktı. Anneleri, Hz. Musa'nın ablasına: "Onu izle" dedi. O da, kimse farkına varmadan Musa'yı uzaktan gözetledi. Allah sütannelerinin memesini kabul ettirmedi. Musa'nın ablası: "Size, sizin adınıza ona bakacak, iyi davranacak bir aileyi tavsiye edeyim mi?" dedi. Böylece Hz. Musa; annesinin gözü aydın olsun, üzülmesin, Allah'ın verdiği sözün gerçek olduğunu bilsin diye, geri annesinin kucağına verildi. Fakat onların çoğu bilmezler. Hz. Musa ergenlik çağına gelip olgunlaşınca, Allah katından kendisine hüküm ve ilim verildi. Cenâb-ı Hakk İyi davrananları böyle ödüllendirir. Musa, halkının haberi olmadığı bir zamanda şehre girdi. Biri kendi adamlarından, diğeri de düşmanlarından olan iki adamın dövüştüğünü gördü. Kendi tarafından olan kimse, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Hz. Musa

[492] Müzzemmil, 73/16.
[493] Kasas, 28/42.
[494] Kamer, 54/42.
[495] A'râf Suresi, 7/127.
[496] Kasas, 28/4.
[497] Şuara, 26/18.

da ötekine bir yumruk indirdi ve ölümüne sebep oldu. "Bu, şeytanın işidir; çünkü o apaçık, saptıran bir düşmandır" dedi. Hz. Musa: "Rabbim! Ben kendime yazık ettim, beni bağışla" dedi. Çok bağışlayıcı ve merhametli olan Allah onu bağışladı. Musa: "Rabbim! Bana verdiğin nimete andolsun ki, bir daha suçlulara arka çıkmayacağım" dedi. Şehirde, korku içinde etrafı gözetip dolaşarak sabahladı. Dün kendisinden yardım isteyen kimse bağırarak ondan yine yardım istiyordu. Musa ona: "Belli ki, sen azgının birisin" dedi. Musa, ikisinin de düşmanı olan kimseyi yakalamak isteyince, O: "Ey Musa! Dün bir cana kıydığın gibi beni de mi öldürmek istiyorsun? Sen arabuluculardan olmayı istemiyor, ancak yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun" dedi. Şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi: "Ey Musa! İleri gelenler, seni öldürmek için aralarında görüşüyorlar. Hemen uzaklaş. Ben senin iyiliğini istiyorum" dedi. Musa, korku içinde çevresini gözetleyerek oradan çıktı. "Rabbim! Beni zalim toplumdan kurtar" dedi. Medyen'e doğru yöneldiğinde: "Rabbimin bana doğru yolu göstereceğini umarım" dedi. Medyen suyuna gelince, davarlarını sulayan bir insan topluluğu buldu. Onlardan başka, hayvanlarını koruyan iki kız vardı. Onlara: "Sıkıntınız nedir?" diye sordu. "Çobanlar ayrılana kadar biz sulamayız. Babamız çok yaşlıdır, onun için bu işi biz yapıyoruz" dediler. Musa onların davarlarını suladı. Sonra gölgeye çekildi: "Rabbim! Bana indireceğin iyiliğe muhtacım" dedi. O sırada, kızlardan biri utana sıkıla yürüyüp ona geldi: "Babam sulama ücretini ödemek için seni çağırıyor" dedi. Hz. Musa ona gelince, başından geçeni anlattı. O: "Korkma; artık zâlim kavimden kurtuldun" dedi. İki kızdan biri: "Babacığım! Onu ücretli olarak tut; ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve güvenilir adamdır" dedi. Kızların babası: "Benim için sekiz yıl çalışmana karşılık bu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan o senden bir lütuf olur. Ama sana bir sıkıntı vermek istemem. İnşallah beni iyi kimselerden bulacaksın" dedi. Hz. Musa: "Bu seninle benim aramdadır. Demek ki, bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım bir düşmanlığa uğramayacağım. Söylediklerimize Allah vekildir" dedi."[498]

Hz. Musa ve Hz. Harun'un Allah'ın mesajlarını Firavun ve adamlarına iletmek için gönderilmeleri ve Firavun'a gittiklerinde vukuu bulan olaylar Kur'ân-ı Kerim'de farklı detaylarla birden çok surede geniş yer tutmaktadır. Hz. Musa sözleştikleri

[498] Kasas suresi, 28/7-29.

süreyi[499] doldurunca ailesiyle birlikte yola çıktı. Tur tarafından bir ateş gördü. Ailesine: "Durun, ben bir ateş gördüm; belki ondan size bir haber yahut tutuşmuş bir odun getiririm de ısınırsınız" dedi. Oraya gelince, kutlu yerdeki vadinin sağ yanındaki ağaç cihetinden Rabbimiz Musa'ya: "Ey Musa! Şüphesiz Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım. Değneğini at" diye seslendi. Musa, değneğin yılan gibi hareketler yaptığını görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. "Ey Musa! Dön gel, korkma şüphesiz güvende olanlardansın" ve sonra "Elini koynuna koy; lekesiz, bembeyaz çıksın." buyurdu. Ellerini koltuk altına çek, korkun kalmasın. Bu ikisi Firavun ve ileri gelenlerine karşı Rabbinin iki delilidir. Onlar yoldan çıkmış bir toplumdur." Hz. Musa: "Rabbim! Ben onlardan bir cana kıydım. Beni öldürmelerinden korkarım. Kardeşim Harun'un konuşması benimkinden daha düzgündür. Onu, beni destekleyen bir yardımcı olarak benimle gönder, çünkü beni yalanlamalarından korkuyorum" dedi. Allah: "Seni kardeşinle destekleyeceğiz; size öyle bir kudret vereceğiz ki, onlar size el uzatamayacaklar. Ayetlerimizle siz ve ikinize uyanlar üstün geleceksiniz" buyurdu.[500]

Neml Suresi'nde de aynı konu şöyle geçmektedir; "Hz. Musa yolculuk esnasında ailesine şöyle dedi: "Ben uzakta bir ateş gördüm. Oradan size ya bir haber getireceğim ya da ısınmanız için bir kor getireceğim. Hz. Musa, ateşe yaklaştığında, ona şöyle seslenildi: "Ateşin bulunduğu yer ve çevresi mübarek kılınmıştır. Âlemlerin Rabbi olan Allah yücedir." Ardından Allah, Hz. Musa'ya şöyle buyurdu: "Ey Musa! Ben, her şeyin mutlak sahibi ve bilge olan Allah'ım. Şimdi asanı yere bırak!" Hz. Musa, deyneğinin bir yılan gibi hareket ettiğini görünce korkuyla kaçmaya başladı. Allah, "Ey Musa! Korkma. Benim huzurumda peygamberler korkmaz. Ancak zulmeden biri, tövbe edip kötülüğü iyilikle değiştirirse, bilsin ki Ben çok bağışlayıcı ve merhametliyim. Şimdi elini koynuna sok; çıkarınca kusursuz ve parlak bir beyazlıkta olacaktır. Bu, Firavun ve kavmine gönderilecek dokuz mucizeden biridir. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir topluluktur," dedi. Allah'ın mucizeleri Firavun ve kavminin önüne serildiğinde, onlar bunları gördüler ve "Bu apaçık bir büyüdür," diyerek inkâr ettiler. Vicdanları bu ayetlerin doğruluğunu kabul ettiği halde, sırf zulüm

[499] Kassas, 28/27.
[500] Kasas, 28/30-36.

ve kibirlerinden dolayı onları bile bile reddettiler. Bozguncuların nasıl bir sona uğradıklarına şahit olundu."[501]

Allah'ın Hz. Musa'yı Fravun ve halkına uyarıcı olarak nasıl görevlendirdiği Tâhâ Suresi'nde de farklı detay bilgilerle yer almaktadır; "Hz. Musa bir ateş gördü ve ailesine o ateşten bir kor getirebileceğini veya ateşin yanında bir yol gösterici bulabileceğini söyledi. Ateşin yanına geldiği esnada Yüce Rabbimiz; "Ey Musa! Ben senin Rabbinim. Ayakkabılarını çıkar, çünkü sen kutsal Tuva Vadisi'ndesin. Seni seçtim; şimdi sana vahyedilenlere kulak ver. Ben Allah'ım, Benden başka ilah yoktur. Bana kulluk et ve Beni anmak için namaz kıl." buyurarak kıyametin mutlaka geleceğini fakat zamanının gizli olduğunu bildirdi. Hz Musa'yı, tutkularına kapılan ve gerçeği inkâr edenlerin etkisinde kalmaması için uyaran Rabbimiz sağ elindeki asasını sordu. Hz. Musa, "Bu benim asamdır; ona dayanırım, davarlarıma yaprak silkerim ve başka işlerimde kullanırım," dedi. Allah, "Onu yere at," buyurdu. Hz. Musa asasını yere bırakır bırakmaz, asa hareket eden bir yılana dönüştü. Allah, "Korkma, onu tut. Biz onu eski haline döndüreceğiz" buyurdu, sonra elini koltuğunun altına koymasını emretti. Elinin bembeyaz ve kusursuz bir şekilde çıktığını gören Hz. Musa'ya böylece başka bir mucize verildi. Allah, Musa'ya Firavun'a gitmesini ve onu doğru yola çağırmasını emretti. Hz. Musa, bu ağır sorumluluk karşısında; "Rabbim! Göğsümü genişlet, işimi kolaylaştır ve dilimdeki düğümü çöz ki sözümü anlayabilsinler. Kardeşim Harun'u da bana yardımcı kıl; onunla gücümü artır, bizi birlikte görevlendir ki, Seni daha çok tesbih edip analım" diye, dua etti. Allah, "Dilediğin sana verildi," buyurdu ve ona olan lütuflarını hatırlattı.

Allah, Musa'ya, bebekken annesine ilham edilerek bir sandığa konulup nehre bırakılmasıyla nasıl korunduğunu hatırlattı. Hz. Musa, Firavun'un ailesi tarafından bulunmuş, kız kardeşi sayesinde kendi annesine sütanne olarak geri döndürülmüştü. Böylece annesiyle yeniden buluşmuştu çünkü Allah'ın gözetimindeydi. Allah, Musa'yı büyük zorluklardan geçirerek Medyen'de yıllarca eğitti sonra da bu özel görevi kendisine tevdi etti.

[501] Neml, 27/7-14.

Hz. Musa ve Hz. Harun, Firavun'u uyarmakla görevlendirildi ve "Ona yumuşak bir dille konuşun belki öğüt alır ya da korkar " diye buyurdu. Ancak Hz. Musa ve Hz. Harun, Firavun'un azgınlığından korktuklarını dile getirdiler. Cenâbı Hak "Korkmayın, Ben sizinle beraberim. Her şeyi görür ve işitirim," diyerek onları cesaretlendirdi. Firavun'a gidip Allah'ın elçileri olduklarını ve İsrailoğulları'nı serbest bırakmasını söylemelerini buyurdu. Aynı zamanda doğru yola uyanlara selâm ve esenlik vaad ederken, gerçeği inkâr edenlerin azapla karşılaşacağını bildirdi.[502]

Firavun Hz. Musa'ya "Rabbiniz kimdir?" dedi. Hz. Musa: "Rabbimiz yarattığı her şeye ayrı bir özellik veren, sonra ona yolunu gösterendir" dedi. Firavun: "Peki, bizden önceki nesillerin durumu nedir?" diye sorduğunda Hz. Musa: "Bu konudaki bilgi şaşırmayan ve unutmayan Rabbimin katında bir kitaptadır. Yeryüzünü bizim için döşeyen, yollar açan, gökten su indiren Rabbim'dir. Çift çift bitkileri o su ile yetiştiririz ve ister onu yeriz ister hayvanları otlatırız, bunların hepsinde aklını kullananlar için dersler vardır. Allah bizi yerden yarattı; oraya döndürecektir ve bizi tekrar oradan çıkaracaktır." dedi. Rabbimiz Firavun'a bütün delillerini gösterdiği halde Firavun bunları yalanlayarak kabule yanaşmadı daha da ileri giderek Hz. Musa'yı sihirbazlıkla suçladı "Bizi yurdumuzdan çıkarmak mı istiyorsun? Seninkinin benzeri bir sihri sana, senin tayin ettiğin bir vakitte göstereceğiz." dedi. Hz. Musa bayram gününüzde, insanların toplandığı kuşluk vaktini buluşma vakti olarak tayin etti. Firavun tuzaklarını toplayıp kararlaştıran vakitte geldi. Hz. Musa ona "Yazıklar olsun size! Allah'a karşı yalan uydurursanız azabıyla sizi yok eder. Allah'a iftira eden ziyana uğrar" dedi. Sihirbazlar konuşmalarını gizli tutarak aralarında tartıştılar. Sihirbazlar, Hz. Musa ile Hz. Harun'un sihirle halkı saptırmak ve ülkeden çıkarmak istediklerini öne sürdüler ve Hz. Musa'ya, "Sen mi atacaksın, yoksa biz mi atalım?" dediler. Hz. Musa, "Siz atın" dedi. Onların sihirleri, ip ve değneklerinin hareket ediyormuş gibi görünmesini sağladı. Hz Musa içinde bir korku hissetti ama Allah ona, "Korkma, sen üstünsün. Sağ elindekini at, onların yaptıklarını yutsun. Onlarınki sadece bir sihirbaz düzenidir" diyerek güven verdi. Sihirbazlar, Musa'nın mucizesini görünce hemen secdeye kapanarak, "Biz Musa ve Harun'un Rabbine iman ettik" dediler. Firavun, buna öfkelendi ve onları çaprazlama elleri ve ayaklarını kesmekle, hurma kütüklerine

[502] Taha, 20/9-48, Şuara, 26/10-68.

asmakla tehdit etti. Sihirbazlar ise, Firavun'un tehditlerine aldırmayarak, "Sen ancak bu dünya hayatına hükmedebilirsin. Biz Rabbimize iman ettik. Allah'ın mükâfatı daha iyi ve kalıcıdır" dediler. Cehennem Rabbimizin huzuruna suçlu olarak gelenler için vardır. Cehennemlikler orada ne ölürler, ne yaşarlar. Allah'a İnanıp yararlı iş yapanlara ise en üstün dereceler, içlerinden ırmaklar akan, temelli kalacakları Adn cennetleri vardır. Allah Hz. Musa'ya, kullarını düşmanlarının yetişmesinden korkmadan geceleyin yürütmesini ve onlara denizde kuru bir yol açmasını vahyetti. Firavun ordusuyla onları takib ettiyse de deniz onları içine öyle bir alıverdi ki! Firavun, milletine doğru yolu göstermedi onları saptırdı.[503]

Mü'min Suresi'nde de Hz. Musa'nın Rabbimizin verdiği şerefli vazifeyi ifa etmek için Firavuna gittiğinde yaşananlarla ilgili farklı detaylar bildirilmiştir. Bu kez Firavunun işbirlikçileri Haman, Karun ile Firavun'un hanedanından olup iman eden akl-ı selim bir kişinin halkını uyarma sahnesi gözlerimizin önüne serilmektedir; "Allah, Hz. Musa'yı mucizeler ve apaçık delillerle Firavun, Haman ve Karun'a gönderdi. Ancak onlar Hz. Musa'yı yalancılıkla suçlayarak, "Bu yalancı bir büyücüdür" dediler. Musa, Allah'tan aldığı gerçeği onlara ilettiğinde, Firavun ve adamları halklarına, "Onunla birlikte inananların erkek çocuklarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın" emrini verdiler. Ama Allah'ın plânı karşısında, inkârcıların tuzakları başarısızlığa mahkûmdu.

Firavun, Musa'yı öldürmek istedi ve şunları söyledi: "Beni bırakın da Musa'yı öldüreyim, o Rabbine dua ededursun. Onun sizin dininizi değiştireceğinden veya yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum." Hz. Musa ise şöyle dedi: "Ben, kibirli ve hesap gününe inanmayan herkesten benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığınırım."

Bu esnada, Firavun'un hanedanından olan ancak imanını gizleyen bir kişi ortaya çıktı ve halkına şöyle seslendi: "Rabbim Allah'tır diyen birini mi öldüreceksiniz? O size Rabbinizden açık deliller getirdi. Eğer yalan söylüyorsa, yalanı kendisine aittir; ama doğru söylüyorsa, sizi uyardığı şeyler başınıza gelebilir. Allah, haddi aşan ve yalancı kimseyi doğru yola iletmez. Ey kavmim! Bugün yeryüzünde

[503] Tâhâ, 20/49-79.

hâkimiyet sizde olabilir; ama Allah'ın azabı geldiğinde kim bize yardım edebilir?" Firavun ise kendince bir savunma yaparak, "Ben size yalnızca kendi görüşümü söylüyorum ve sizi doğru yola yöneltiyorum" dedi. İnanan kişi uyarılarına devam etti: "Ey kavmim! Nuh, Ad ve Semud kavimlerinin başına gelen gün gibi bir günden korkuyorum. Allah kullarına zulmetmek istemez. Bağırıp çağrışma günü geldiğinde, arkanızı dönüp kaçacaksınız; ama Allah'a karşı size yardım edebilecek kimseyi bulamayacaksınız. Yusuf da daha önce size açık deliller getirmişti. Ancak siz şüphe içinde debelendiniz. O öldüğünde ise, 'Allah ondan sonra asla bir peygamber göndermeyecek' dediniz. Allah, sınırları aşan şüphecileri böyle saptırır." dedi.

Firavun ise kibirle Haman'a seslenerek şöyle dedi: "Ey Haman! Bana yüksek bir kule yap ki, göklerin yollarına ulaşayım ve Musa'nın tanrısını göreyim. Zaten onun bir yalancı olduğuna inanıyorum." Firavun'un bu sapkın düşünceleri ona güzel göründü ve onu doğru yoldan uzaklaştırdı. Ancak Firavun'un düzeni başarısızlıkla sonuçlandı. İman eden kişi son sözlerinde şunları söyledi: "Ey kavmim! Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz ise beni ateşe çağırıyorsunuz. Siz beni Allah'a ortak koşmaya çağırıyorsunuz; oysa ben sizi, çok bağışlayıcı ve güçlü olan Allah'a davet ediyorum. Hepimiz sonunda Allah'a döneceğiz. Size söylediklerimi bir gün hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a bırakıyorum. Çünkü Allah kullarını görmektedir." Allah, bu iman eden kişiyi tuzaklardan korudu. Ancak Firavun ve ailesi, azabın en kötüsüyle kuşatıldı. Onlar, sabah akşam cehennem ateşine sunulurlar. Kıyamet günü geldiğinde ise, "Firavun'un halkını azabın en şiddetlisine sokun" denilecektir."[504]

Hz. Musa'nın Firavun'u uyarmak için gittiğinde yanında bulunan iş birlikçilerinin de Firavun ve Hz. Musa arasındaki diyaloğa dâhil olduklarını görmekteyiz. Allah, Musa'yı mucizelerle birlikte Firavun ve onun önde gelen adamlarına gönderdi. Musa onlara, "Ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim" dedi. Ancak Firavun ve adamları Musa'nın getirdiği mucizeleri gördüklerinde alay ettiler. Allah, her mucizeyi bir öncekinden daha büyük kıldı ve onların akıllarını başlarına almaları için üzerlerine çeşitli azaplar gönderdi. Rahman olan Allah çok merhametlidir ve cezayı hemen vermeyendir.[505] Keşke bu uyarıları dikkate alarak yola gelebilselerdi.

[504] Mü'min, 23/23-46.
[505] Fâtır, 35/45.

Her azap geldiğinde, Firavun ve adamları Hz. Musa'ya, "Ey büyücü! Sana verdiği söze göre bizim için Rabbine dua et. Biz doğru yolu bulacağız" dediler. Ancak azap üzerlerinden kalkınca, yine eski inkârlarına geri döndüler. Firavun, kavmine seslenerek şöyle dedi: "Ey kavmim! Mısır'ın hükümdarlığı benim değil mi? Şu altımdan akıp giden nehirler de benim kontrolümde değil mi? Hâlâ bunu görmüyor musunuz?" Ardından, "Yoksa ben, şu zavallı, maksadını bile doğru dürüst ifade edemeyen adamdan daha üstün değil miyim?" diye ekledi. Firavun, ayrıca şöyle dedi: "Eğer o gerçekten doğru söylüyorsa, neden ona altın bilezikler verilmedi? Ya da neden yanında ona eşlik edecek melekler gönderilmedi? Bu sözlerle Firavun, kavmini küçümsedi ve onları boyun eğmeye zorladı. Halkı da sapkın bir toplum oldukları için ona itaat etti. Nihayet, Firavun ve kavmi Allah'ın gazabını üzerlerine çekince, Allah onları cezalandırarak hepsini denizde boğdu. Böylece, Firavun ve kavmi, sonradan gelecek inkârcılar için geçmişten bir ibret ve ders olarak bırakıldılar."[506]

Geçmişteki kavimler Allah'ın elçileri tarafından uyarıldılar. Onlara açık deliller sunulduğu halde, peygamberlerin davetini reddettiler. Sözünde durma kararlılığı olmayan bu yoldan çıkmış kavimlerin, Allah'ın elçilerine karşı inkârcı bir tutum sergilemeleri sebebiyle doğruyu kabul etme yetenekleri köreldi. Allah kâfirlerin kalplerini işte böyle mühürlemektedir. Sonra onların ardından Rabbimiz Hz. Musa'yı delilleriyle belgeleriyle Firavun'a ve toplumlarının ileri gelenlerine gönderdi. Ama onlar da Allah'ın ayetlerine karşı haksızlık ettiler. Ancak Allah bozguncuların sonunu göstermiştir. Hz. Musa: "Ey Firavun! Ben âlemlerin Rabbinin Elçisi'yim. Allah'a karşı bana ancak gerçeği söylemek yaraşır. Size Rabbinizden açık bir belge getirdim. Artık İsrailoğulları'nı benimle gönder" dedi. Firavun Hz. Musa'dan; bir mucize getirdiyse ve doğru sözlülerden ise, onu ortaya koymasını istedi. Hz. Musa asasını yere atar atmaz ayan beyan bir yılan oldu ve elini çıkardı, bakanlar için bembeyaz oldu. Firavun'un kavminin ileri gelenleri: "Doğrusu bu, bilgin bir büyücüdür. Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne buyurursunuz?" dediler. "Onu ve kardeşini eğle, şehirlere bütün bilgin büyücüleri getirecek toplayıcılar gönder" dediler. Büyücüler, Firavun'a gelip: "Yenen biz olursak, bize bir ödül var, değil mi?" dediler. Firavun; "Evet, o zaman siz de gözdelerden olacaksınız" dedi. Büyücüler: "Ey Musa! Ya (önce) sen at veya biz

[506] Zuhruf, 43/46-56.

atalım" dediler. Hz. Musa: "Siz atın!" dedi. Büyücüler atınca, insanların gözlerini büyülediler, onları ürküttüler ve büyük bir büyü ortaya koydular. Hz. Musa'ya "Asanı atıver!" diye seslenildi. Asa, birden onların uydurduklarını yutmaya başladı. Gerçek ortaya çıktı ve onların yapmış oldukları boşa gitti. İşte orada yenildiler ve küçük düştüler. Büyücüler secdeye kapandılar ve "Âlemlerin Rabbine, Musa ve Harun'un Rabbine inandık" dediler. Firavun: "Ben size izin vermeden mi ona inandınız? Bu, halkı şehirden çıkarmak için kurduğunuz bir düzendir. Ama şimdi göreceksiniz. Andolsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. Sonra hepinizi asacağım" dedi. Büyücüler: "Böyle yaparsan biz sadece Rabbimize dönmüş oluruz; Rabbimizin mucizeleri bize gelince onlara inandık diye bizden öç alıyorsun. Rabbimiz! Bize dayanma gücü ver ve Müslüman olarak canımızı al" dediler. Firavun kavminin ileri gelenleri: "Musa ve toplumunu, yeryüzünde bozgunculuk yapsınlar, seni ve tanrılarını terk etsinler diye mi salıveriyorsun?" dediler. Firavun: "Onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını sağ bırakacağız. Biz onları ezecek üstünlükteyiz" dedi. Hz. Musa, kavmine: "Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Bu yer Allah'ındır. Kullarından dilediğini, oraya varis kılar. Sonuç Allah'a saygılı olanlarındır" dedi. İsrailoğulları; "Sen bize gelmeden önce de, geldikten sonra da hep eziyet çektik" dediler. Hz Musa da: "Rabbinizin, düşmanlarınızı yok etmesi ve burada sizi onların yerine geçirmesi umulur. O zaman nasıl davranacağınıza bakar" dedi. Rabbimiz Firavun'un adamlarını, öğüt alıp düşünmeleri için yıllarca kuraklığa ve ürün kıtlığına uğrattı. Onlara bir iyilik geldiğinde: "Bu bizden ötürüdür" derler; başlarına bir fenalık geldiğinde ise, Musa ve onunla beraber olanların uğursuzluğuna verirlerdi. Oysaki onların uğursuzlukları Allah katındadır. Fakat çoğu bunu bilmez. Firavun'un kavmi Hz. Musa'ya: "Bizi büyülemek için ne mucize gösterirsen göster, sana inanmayacağız" dedi. Bunun üzerine, su baskınını, çekirgeyi, biti, kurbağaları ve kanı, birbirinden ayrı mucizeler olarak üzerlerine salındı. Yine de büyüklendiler ve suçlu bir toplum oldular. Pis azap başlarına çökünce: "Ey Musa! Sana verdiği söze göre bizim için Rabbine yalvar. Eğer bizden bu azabı kaldırırsan, andolsun sana inanacağız ve İsrailoğulları'nı seninle beraber göndereceğiz." dediler. Allah, varacakları bir süreye kadar azabı onlardan kaldırınca, hemen cayıyorlardı. Onlardan öç alındı ve Allah'ın ayetlerini yalanlamalarından ve onlara karşı ilgisiz olmalarından dolayı onlar denizde boğuldu. Hor görülen o kavmi ise, kutsal kıldığı bu toprağın doğularına ve batılarına varis kıldı.

Rabbimizin İsrailoğulları'na verdiği güzel söz, dayanmalarına karşılık olarak tamamlandı. Firavun'un ve toplumunun yaptıklarını ve yükselttikleri yerle bir edildi.[507]

Şûra suresinde Rabbimizin haksızlıkta ileri giden ve doğru yoldan sapmış olan Firavun'un kavmini uyarmak ve hatalarından döndürmek için Hz. Musa'yı onlara bir uyarıcı olarak göndermesi ve Firavun, Hz. Musa'ya kendi sarayında büyütülmüş olmasını başa kakarak ona karşı üstünlük taslamaya çalışması detayı gözlerimizin önüne serilir. Ayrıca Hz. Musa'nın kavmiyle Firavun'un zulmünden kaçması olayı detaylıca yer alır. Rabbimiz Hz. Musa'ya uyarması için Firavun'a gitmesini emretti. Hz. Musa; "Rabbim, onların beni yalanlamasından korkuyorum. Bundan dolayı göğsüm daralıyor akıcı konuşamıyorum. Bana kardeşim Harun'u yardımcı kıl; onu da peygamber olarak görevlendir. Ayrıca geçmişte onlara karşı bir suç işlemiştim, bu yüzden beni öldürmelerinden çekiniyorum." dedi. Rabbimiz; "Korkma! Ben sizinle birlikteyim; her şeyi işitiyor ve görüyorum." buyurdu. Firavun'a gitmelerini Âlemlerin Rabbinin elçileri olduklarını İsrailoğulları'na yaptığı zulme son vererek onları serbest bırakması konusunda Onu uyarmalarını emretti. Hz. Musa ve Hz. Harun Firavun'a gittiklerinde Firavun Hz. Musa'ya alaycı bir şekilde şöyle dedi: "Seni yanımıza alıp büyüttük, yıllarca bizimle yaşadın. Sonunda o suçu işledin; şimdi de nankörlük mü ediyorsun?" Hz. Musa, Firavun'un suçlamalarına karşılık verdi: "Evet, o işi yaptığımda yolunu şaşırmışlardan biriydim. Ancak korkunca aranızdan kaçtım. Sonra Rabbim bana ilim ve hikmet verdi; beni peygamberlerden kıldı. Ama senin bana başa kaktığın bu iyilik, İsrailoğulları'nı köleleştirmen yüzündendir.

Firavun, Hz. Musa'ya meydan okuyarak sordu: "Âlemlerin Rabbi de kimdir?" Hz. Musa, "O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir. Şayet kesin bir inancınız varsa, bunu bilirsiniz," diye yanıt verdi. Firavun, çevresindekilere dönerek küçümseyici bir tavırla, "İşitmiyor musunuz?" dedi. Musa devam etti: "O, sizin de Rabbiniz, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir." Firavun, alaycı bir şekilde, "Bu peygamber size delirmiş gibi görünüyor," dedi. Musa ise kararlılıkla, "Eğer aklınızı kullanıyorsanız, bilin ki O, doğunun, batının ve bu ikisi arasındaki her şeyin Rabbidir," dedi. Firavun tehditlerini sürdürerek, "Benden başka bir tanrı edinirsen, seni hapse attırırım," dedi. Musa, "Eğer sana apaçık bir mucize getirirsem de mi?" diye

[507] A'raf, 7/101-139.

sordu. Firavun, "O halde, doğru söyleyenlerden isen, mucizeni göster," dedi. Hz. Musa, asasını yere attı ve asası hemen apaçık bir yılana dönüştü. Sonra elini koynundan çıkardı, eli bembeyaz ve parlak bir şekilde göründü. Firavun, bu durumu çevresindekilere danıştı: "Bu, bilgili bir sihirbazdan başkası değil. Sihriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne dersiniz?" Onlar da, "Musa ve kardeşi Harun'u oyalayın. Şehirlere haber salarak tüm usta sihirbazları toplayın," dediler. Belirlenen gün geldiğinde, sihirbazlar toplanıp Firavun'un huzuruna çıktılar. Firavun'a, "Eğer galip gelirsek, bize bir ödül var mı?" diye sordular. Firavun, "Evet, o zaman size itibar gösterilecek," dedi. Sihirbazlar Musa'ya, "Ne atacaksan önce sen mi atacaksın, yoksa biz mi atalım?" dediler. Musa, "Siz atın," dedi. Onlar da iplerini ve değneklerini atarak sihirle insanları yanıltmaya çalıştılar. "Firavun'un izzeti hakkı için, biz üstün geleceğiz," diye bağırdılar. Ancak Musa, asasını yere attığında, onların yaptıklarını bir bir yutmaya başladı. Bu olay karşısında büyücüler hemen secdeye kapanarak, "Biz Musa ve Harun'un Rabbine iman ettik!" dediler. Firavun, öfkeyle, "Ben size izin vermeden mi inandınız? Anlaşılan o sizin ustanız ve size sihri öğreten kişi. Ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestirip sizi asacağım!" diye tehdit etti. Fakat sihirbazlar cesaretle, "Hiç önemi yok. Biz Rabbimize döneceğiz. İnananların ilki olmamız sebebiyle Rabbimizin kusurlarımızı *bağışlayacağını umuyoruz," dediler.*

Bu sırada Allah, Musa'ya vahyederek "Kullarımı geceleyin yola çıkar, çünkü Firavun ve ordusu peşinize düşecek," dedi. Firavun, İsrailoğulları'nın kaçtığını fark edince, hemen askerlerine haber göndererek, "Bu kaçak grup azınlıkta ve bizi öfkelendiriyor. Ama biz dikkatli olmalıyız," dedi. Allah, Firavun ve adamlarını bahçelerinden, pınar başlarından, hazinelerinden ve şerefli makamlarından kopardı. Bütün bu nimetleri, İsrailoğulları'na miras bıraktı. Firavun ve ordusu, güneşin doğuşuyla birlikte İsrailoğulları'nın peşine düştü. İki topluluk birbirine yaklaşınca, Hz. Musa'nın halkı korkuyla, "İşte yakalandık!" dediler. Musa ise güvenle, "Hayır, Rabbim benimle beraberdir; O, bana mutlaka bir yol gösterecektir," dedi. Allah, Musa'ya asasını denize vurmasını emretti. Musa'nın asasıyla denize vurmasıyla, deniz ikiye ayrıldı ve her bir parça büyük bir dağ gibi oldu. İsrailoğulları, bu yoldan geçerek kurtuldu. Firavun ve ordusu da aynı yola girdi, fakat deniz tekrar kapanarak hepsini boğdu.

Bu olayda Allah'ın kudretine dair büyük bir ibret vardır. Ancak ne yazık ki, insanların çoğu iman etmez. Şüphesiz Rabbimiz her işte üstün ve merhamet sahibidir.[508]

Allah, Firavun kavmini, Musa'yı göndererek sınamıştı. Onlara değerli ve güvenilir bir elçi olan Musa şöyle dedi: "Ey Allah'ın kulları! Bana gelin; ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Allah'a karşı üstün gelmeye çalışmayın. Size apaçık deliller getirdim. Eğer beni taşlamaktan vazgeçmezseniz, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığınıyorum. Bana inanmıyorsanız, en azından yolumdan çekilin." Hz. Musa, kavminin inkârcılığından dolayı Rabbine yakararak, "Bunlar suçlu bir millet!" dedi. Bunun üzerine Allah şöyle buyurdu: "Kullarımı geceleyin yola çıkar; şüphesiz takip edileceksiniz. Denizi yarılmış halde bırak; çünkü Firavun'un ordusu boğulacaktır."

Firavun ve adamları, geride nice bahçeler, pınarlar, ekinler, gösterişli saraylar ve zevk içinde yaşadıkları nimetleri bıraktılar. Allah, onların bu zenginliklerini başka bir millete miras kıldı. Ne gök ne de yer, onların ardından yas tuttu ve onlara süre tanınmadı.

Allah, İsrailoğulları'nı Firavun'un aşağılayıcı azabından kurtardı. Onları, ilahi bir bilgiye dayanarak diğer kavimlere üstün kıldı. Ayrıca, onlara her biri açık bir imtihan vesilesi olan birçok mucize bahşetti.[509]

İsra suresinde de Hz. Musa'ya dokuz apaçık mucize verildiği ve bu mucizelerle Firavun'a gittiği bilgisi ve Firavun'a gittiğinde yaşananlar öz olarak yer alır. Firavun; "Ey Musa! Ben senin büyülenmiş biri olduğunu düşünüyorum" demişti. Hz. Musa ise şöyle cevap verdi: "Sen de biliyorsun ki, bu mucizeler göklerin ve yerin Rabbi tarafından indirilmiştir. Onlar, gerçeği ortaya koyan belgelerden başkası değildir. Ey Firavun! Ancak ben, senin helak olacağını düşünüyorum." Firavun, Musa ve kavmini ülkesinden sürmek istedi. Fakat Allah, Firavun'u ve ordusunu denizde boğarak

[508]Şuara, 26/10-68.
[509] Duhan, 44/17-33.

cezalandırdı. Ardından İsrailoğulları'na şöyle buyurdu: "Bu topraklarda yerleşin. Ancak ahiret vakti geldiğinde, hep birlikte sizi bir araya getireceğiz."[510]

Firavun ve adamlarına açık delillerle Hz. Musa ve Hz. Harun gönderildi. Ancak onlar, büyüklük taslayarak gerçeği kabul etmediler ve suçlu bir topluluk oldular. Kendilerine Allah katından hak gelince, "Bu düpedüz bir büyüdür" dediler. Hz. Musa onlara; "Size gelen gerçeğe dil mi uzatıyorsunuz? Bu bir büyü müdür? Oysa büyücüler asla kurtulamazlar" diye cevap verdi. Firavun ve adamları, "Bizi, atalarımızın izlediği yoldan çevirip bu ülkede üstünlük sağlamak için mi geldiniz? Biz size inanmayacağız" dediler. Bunun üzerine Firavun, bütün bilgin büyücüleri getirmelerini emretti. Büyücüler geldiğinde Musa, onlara, "Atacağınızı atın" dedi. Onlar ne attıysa Musa şöyle dedi: "Bu ortaya koyduğunuz şey bir büyücülüktür ve Allah bunu boşa çıkaracaktır. Allah, bozguncuların işini düzeltmez. Suçlular istemese de Allah, sözleriyle gerçeği ortaya çıkaracaktır."

Hz. Musa'ya, kavminden yalnızca bir grup genç, Firavun ve ileri gelenlerin işkencesinden korkarak inanmıştı. Çünkü Firavun, ülkede zorbalık yapan ve aşırıya giden biriydi. Hz. Musa, kavmine, "Eğer Allah'a inanıyorsanız ve Müslüman iseniz, O'na güvenin" dedi. Kavmi de, "Allah'a güvendik. Rabbimiz! Bizi zalim bir toplulukla sınama. Rahmetinle bizi inkârcılardan kurtar" diye dua etti.

Allah, Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun'a, "Mısır'da toplumunuza evler hazırlayın ve bu evlerinizi karşılıklı yapın. Namazı kılın ve inananları müjdeleyin" diye vahyetti. Hz. Musa, Allah'a, "Rabbimiz! Firavun'a ve ileri gelenlerine dünya hayatında zenginlikler verdin. Bu nimetlerle insanları saptırıyorlar. Rabbimiz, onların mallarını yok et ve kalplerini katılaştır ki, acı azabı görmedikçe inanmasınlar" diye dua etti. Allah da, "Duanız kabul oldu. Dürüst davranın ve bilmeyenlerin yoluna uymayın" diye buyurdu.

Allah, İsrailoğulları'nı denizden geçirdi. Ancak Firavun ve askerleri, haksızlık ve düşmanlıkla onların peşine düştü. Firavun, boğulacağı sırada, "İsrailoğulları'nın inandığından başka ilah olmadığına inandım. Artık ben de Müslümanlardanım" dedi.

[510] İsra, 17/101-104.

Fakat Allah, "Şimdi mi? Oysa daha önce başkaldırmış ve bozgunculardan olmuştun. Senden sonrakilere bir ders olsun diye bugün cesedini kurtaracağız" dedi. Ancak insanların çoğu Allah'ın ayetlerinden habersizdi.

İsrailoğulları, güzel bir yere yerleştirildi ve onlara temiz rızıklar verildi. Ancak kendilerine ilim geldikten sonra bile, aralarında ayrılığa düştüler. Allah, kıyamet günü onların ayrılığa düştüğü konularda hüküm verecektir.[511]

Naziât Suresi'nde de Hz. Mûsâ'nın haberini yer almaktadır. Hz. Mûsâ, kutsal vadi Tuvâ'da Rabbimiz tarafından şöyle buyrularak görevlendirilmişti: "Firavun'a git, çünkü o gerçekten azdı. Hz. Musa Firavuna gitti ve Ona şöyle dedi: "Arınmaya niyetin var mı? Rabbine giden yolu göstereyim ki, O'ndan korkasın." Hz. Mûsâ, Firavun'a en büyük mucizeyi göstermişti. Ancak Firavun, bunu yalanlayarak başkaldırdıktan sonra dönüp halkını topladı ve onlara şöyle seslendi: "Sizin en yüce efendiniz benim." Bunun üzerine Allah, onu hem dünya hem de ahiret azabıyla cezalandırdı. Bu kıssa, Allah'tan korkanlar için büyük bir ders niteliğindedir.[512]

Allah, Hz. Mûsâ'yı mucizeleri ve apaçık bir belge ile Firavun'a ve onun ileri gelenlerine gönderdi. Ancak, Firavun'un emri doğruya iletici olmadığı halde, onlar Firavun'un emirlerine uydular. Firavun, kıyamet günü kavminin önünden giderek onları ateşe sürükleyecek. Bu, ne kötü bir varış yeridir! Dünyada da ahirette de onların ardından lanet yağdırılmıştır. Bu, kendilerine verilen ne kötü bir armağandır!

Bunlar, Allah'ın Resûlü'ne aktardığı kasabaların başına gelen olaylardandır. O kasabalardan bir kısmı hâlâ ayakta, bir kısmı ise biçilmiş gibi yerle bir edilmiştir. [513]

Allah, Firavun kavmini Hz. Mûsâ ile denemişti. Onlara gelen değerli bir elçi olan Hz. Mûsâ, şöyle seslenmişti: "Ey Allah'ın kulları! Bana gelin; ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Allah'a karşı üstün gelmeye çalışmayın; ben size apaçık bir delil getirdim. Eğer beni taşlamayı düşünüyorsanız, benim de sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığınıyorum. Bana inanmayacaksanız, en azından başımdan çekilin." Ancak Firavun ve kavmi ona karşı çıkmaya devam etti. Bunun üzerine Hz.

[511]Yunus, 10/75-93.
[512] Naziat, 79/15-26.
[513]Hûd, 11/ 96-100.

Mûsâ, “Bunlar suçlu bir topluluk!” diyerek Rabbi’ne yalvardı. Allah ona şöyle buyurdu: “Kullarımı geceleyin yola çıkar, çünkü peşinizden takip edilecekler. Denizi yarılmış halde bırak, zira Firavun ve ordusu boğulacak.” Firavun ve kavmi, arkalarında nice bahçeler, pınarlar, ekinler, güzel konaklar ve eğlenip durdukları nimetler bıraktılar. Allah, onların bu varlıklarını başka bir topluma miras kıldı. Onlar için ne gök ne yer gözyaşı döktü, ne de kendilerine süre tanındı. Allah, İsrailoğulları’nı, Firavun’un alçaltıcı azabından kurtarmıştı. Firavun, çok azgın bir zorbaydı. Allah, İsrailoğulları’nı bir bilgiye dayanarak diğer kavimlere tercih etmiş ve onlara açık imtihanlar barındıran mucizeler vermişti. [514]

Allah, Mûsâ’yı apaçık bir delille Firavun’a gönderdi. Ancak Firavun, çevresindeki ileri gelenlerle birlikte haktan yüz çevirdi ve Mûsâ için, “Bu bir sihirbazdır” ya da “delidir” dedi. Sonunda Allah, Firavun’u ve ordularını yakalayarak denize attı. Firavun, bu davranışıyla kınanmayı hak etmişti.[515]

Allah, Mûsâ ve kardeşi Harun’u, Firavun ve ileri gelenlerine mucizeleri ve apaçık bir belgeyle gönderdi. Ancak onlar, kibirlenerek bu çağrıyı reddettiler; zira onlar büyüklenen bir topluluktu. Firavun ve adamları, “Kendi kavimleri bizim kölelerimiz iken, bizim gibi iki insana mı inanacağız?” diyerek Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn’u yalanladılar. Bunun sonucu olarak yok edildiler. Allah, Hz. Mûsâ’ya Kitab’ı, kavmi doğru yola ulaşsın diye vermişti.[516]

Allah, Hz. Musa’ya İsrailoğulları’nı geceleyin yola çıkarmasını buyurdu. Firavun ve ordusu onların peşlerine düştü, fakat deniz Hz. Musa ve halkı için açılırken, Firavun ve ordusunu içine alarak helak etti. Firavun, halkını doğru yoldan saptırmış ve onları felakete sürüklemişti.[517] Firavun ve askerleri, memlekette haksızlık yaparak büyüklük tasladılar. Allah’a döndürülmeyeceklerini sandılar. Firavun ve askerlerinin sonu yakalanıp suya atılmak oldu. Haksızlık edenlerin sonu perişanlık oldu. Onlar

[514]Duhân, 44/17-33.
[515]Zâriyât, 51/38-40.
[516]Mü'minûn, 23/45-49.
[517]Taha, 20/49-79.

ateşe çağıran önderler oldular; kıyamet günü de yardım görmezler. Bu dünyada peşlerine lanet takıldığı gibi kıyamet gününde de iğrenç kimselerden olacaklardır.[518]

Rabbimiz İsrailoğulları'nı denizden karşıya geçirdi. Putlarına gönül veren bir topluma rastladılar ve "Ey Musa! Onların tanrıları gibi bize de bir tanrı yap" dediler. Hz. Musa: "Siz bir şey bilmeyen cahil bir toplumsunuz. Bunların içinde bulundukları yıkılacak ve yapmakta oldukları boşa gidecektir" diye tepki gösterdi ve "Size insanlardan fazla olarak iyilikte bulunan Allah'tan başka bir tanrı mı arayayım?" dedi. Onlara işkence eden, kadınlarını sağ bırakıp oğullarını öldüren Firavun'un adamlarından kendilerini kimin kurtardığını unutuverdiler. Oysaki bu büyük bir imtihandı.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Musa'yla otuz gece için sözleşildiğini ve ona on gece daha katıldığı bildirmektedir. Rabbimiz; "Böylece Rabbinin verdiği süre kırk geceye tamamlandı." buyurmaktadır. Hz. Musa bu süre boyunca kardeşi Harun'a: "Kavmim içinde benim yerime geç, onları düzelt, bozguncuların yolundan gitme." dedi. Hz. Musa, tayin edilen vakitte Rabbimizin huzuruna gelince, Rabbimiz ona konuştu. Hz. Musa; "Rabbim! Kendini bana göster, Sana bakayım" dedi. Allah: "Sen Beni göremezsin, ama dağa bak, eğer dağ yerinde durursa, sen Beni göreceksin" buyurdu. Rabbimiz dağa görününce onu yerle bir etti ve Hz. Musa baygın düştü. Ayılınca: "Sen yücesin, Sana tövbe ettim ve ben inananların ilkiyim" dedi. Allah Teâlâ "Ey Musa! Sana gönderdiklerimle ve seninle konuşmakla, seni insanların hepsine tercih ettim. Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol" dedi. Ona levhalarda öğüt ve her şeyin açıklaması adına ne varsa hepsi yazıldı. "Bunları sıkıca tut ve kavmine de onları en güzel tarafı ile almalarını emret! Size yoldan çıkanların yurdunu göstereceğim. Yeryüzünde haksız yere büyüklenenleri, Allah belgelerinden yüz çevirtecektir. Her belgeyi görseler, yine ona inanmayacaklar. Doğru yolu görseler, onu yol olarak benimsemeyecekler. Azgınlık yolunu görseler, hemen onu yol edinecekler. Bu, Allah'ın ayetlerini yalanlamaları ve ondan habersiz olmalarından ileri gelir." Allah'ın ayetlerini ve ahirette karşılaşmayı yalanlayanların işleri boşa gitmiştir. Yine de

[518]Kasas, 28/39-42.

Rabbimiz onları yapmış olduklarından başka bir şeyle cezalandırılmayacaklardır çünkü Allah adildir.

Hz. Musa'nın ardından, kavmi yanlarındaki ziynet eşyalarından böğürme sesi çıkaran bir buzağı heykeli yaptı ve onu ilah edindiler. Bu buzağının onlarla konuşmadığını ve onlara bir yol göstermediğini görmelerine rağmen onu benimsediler ve böylece zalim oldular. Daha sonra işin aslını anlayıp sapıttıklarını fark ettiklerinde; "Eğer Rabbimiz bize merhamet etmez ve bizi bağışlamazsa, kesinlikle kaybedenlerden olacağız" dediler. Musa, kavmine öfke ve üzüntü içinde dönünce, "Benden sonra ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrinin gelmesini mi bekliyordunuz?" diyerek levhaları yere attı ve kardeşinin başından tutup kendine doğru çekti. Kardeşi Harun ise, "Ey anamın oğlu! Bu topluluk beni hor gördü ve neredeyse öldürüyorlardı. Düşmanlarımı sevindirme ve beni zalim toplulukla bir tutma" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Hz. Musa, "Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine kabul et. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin" diyerek dua etti. Buzağıyı ilah edinenlere Rablerinden bir öfke ve dünya hayatında bir aşağılanma erişti. Allah, iftira atanları işte böyle cezalandırır. Bununla birlikte, kötülükler yapıp ardından tövbe edenler ve inananlar bilsinler ki, Rabbleri bundan sonra da çok bağışlayıcı ve merhametlidir. Hz. Musa'nın öfkesi yatışınca, yere attığı levhaları aldı. Bu levhalarda, Rablerinden korkanlar için bir rehberlik ve rahmet vardı. Hz. Musa, Allah'ın belirlediği vakitte kavminden yetmiş kişi seçip götürdü. Ancak bu topluluğu şiddetli bir titreme tutunca, Hz. Musa şöyle dedi: "Rabbim! Dileseydin onları ve beni daha önce yok ederdin. Şimdi ise içimizdeki beyinsizlerin yaptıkları yüzünden bizi helâk mı edeceksin? Bu, senin bir imtihanından başka bir şey değildir. Bu imtihanla dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sahibimizsin; bizi bağışla, bize merhamet et. Sen bağışlayanların en iyisisin." Hz. Musa ayrıca, "Rabbim! Hem bu dünyada hem de ahirette bizim için güzellikler yaz. Biz sana yöneldik" dedi. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Azabımı dilediğim kişiye isabet ettiririm. Ancak rahmetim her şeyi kuşatmıştır. Rahmetimi sakınanlara, zekât verenlere ve ayetlerime iman edenlere yazacağım."[519]

[519]A'raf, 7/103-156.

İsrailoğulları çöl yolculuklarına başladıklarında, Allah onlara kudret helvası ve bıldırcın indirerek rızık sağladı. Ancak bu süreçte kavim, Allah'a verdiği sözden döndü. Samiri adında biri, onlara altından bir buzağı heykeli yaparak bunun gerçek tanrıları olduğunu iddia etti. Harun, onları uyarsa da halk bu heykeli terk etmedi.

Musa, bu olayın ardından kavminin yanına döndü ve onları azarladı. Hz. Harun, halkın kendisine karşı geldiğini ve ayrılık çıkmasından korktuğunu söyledi. Samiri ise gördüğü ilahi bir işareti yanlış yorumlayarak halkı saptırdığını itiraf etti. Hz. Musa, Samiri'yi cezalandırdı ve buzağı heykelini yok etti. Ardından halkına gerçek ilahın yalnızca Allah olduğunu hatırlattı. Bu yaşananlar ile ilgili detaylar şöyledir:

Allah, İsrailoğulları'na; "Ey İsrailoğulları! Sizi düşmanlarınızın elinden kurtardık. Tur Dağı'nın sağ yanında sizinle buluşup sözleştik ve size kudret helvası ile bıldırcın gönderdik. Size verdiğimiz temiz rızıklardan yiyin, fakat bunda aşırı gitmeyin ki gazabımı hak etmeyesiniz. Kim gazabımı hak ederse, şüphesiz o mahvolur. Ancak tövbe eden, iman edip sâlih ameller işleyen ve doğru yola yönelen kimseyi bağışlarım." buyurdu.

Allah, Musa'ya sordu: "Ey Musa! Seni kavminden daha çabuk gelmeye sevk eden nedir?" Hz. Musa, "Onlar arkamdan geliyor. Rabbim, hoşnut olman için sana aceleyle geldim," dedi. Allah, "Senden sonra kavmini sınadık. Samiri onları saptırdı," diye bildirdi. Hz. Musa, bu haberle kavmine kızgın ve üzgün bir şekilde döndü. Onlara, "Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaatte bulunmamış mıydı? Yoksa bu sözleşmeden uzun bir zaman mı geçti? Yahut Rabbinizin gazabına uğramak mı istediniz de bana verdiğiniz sözden döndünüz?" diye çıkıştı. Kavmi, "Biz sana verdiğimiz sözden kendi isteğimizle dönmedik. Ancak Mısırlılardan aldığımız ziynet eşyalarını yükler dolusu taşımıştık. Onları ateşe attık; Sâmiri de aynısını yaptı," dediler. Böylece Sâmiri, böğüren bir buzağı heykeli yaptı ve "İşte bu, sizin de Musa'nın da tanrısıdır; fakat Musa bunu unuttu" dedi. Ancak kavmi, bu heykelin ne konuşabildiğini ne de onlara bir fayda veya zarar verebildiğini göremedi.

Hz. Harun, daha önce onlara şöyle uyarıda bulunmuştu: "Ey kavmim! Siz bu buzağı ile sınanıyorsunuz. Gerçek Rabbiniz Rahman'dır. Bana uyun ve emrime itaat

edin.” Ancak onlar, “Musa bize dönene kadar buzağıya tapmaktan vazgeçmeyeceğiz,” diyerek direnmişlerdi.

Hz. Musa döndüğünde, Hz. Harun’a sitem ederek, “Ey Harun! Onların sapkınlığını gördüğünde, seni benim yolumdan alıkoyan neydi? Emrime karşı mı geldin?” dedi. Harun, “Ey annemin oğlu! Saçımı ve sakalımı çekme. Onların arasına ayrılık soktuğum için senin beni suçlamandan korktum,” diye yanıt verdi.

Hz. Musa, Sâmiri’ye dönerek, “Sen ne yaptın, ey Sâmiri?” diye sordu. Sâmiri, “Onların görmediklerini gördüm ve elçinin bastığı yerden bir avuç toprak alıp eritilen ziynetlerin içine attım. Nefsim beni bunu yapmaya sürükledi,” dedi. Hz. Musa, Sâmiri’yi azarlayarak, “Defol! Hayatın boyunca ‘Bana dokunmayın!’ diyerek yalnız kalacaksın. Ahirette de kaçamayacağın bir ceza seni bekliyor. Şimdi üzerinde titrediğin bu tanrına bak! Onu yakacağız ve külünü denize savuracağız,” dedi. Ardından kavmine şöyle hatırlattı: “Sizin gerçek Tanrınız, kendisinden başka ilah olmayan Allah’tır. O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır.”

Allah, geçmiş olayları bize böylece anlatmaktadır. Rabbimizin katımızdan bize verilen Kitap’tan kim yüz çevirirse, kıyamet günü ağır bir yük taşıyacak, bu yükle ebediyen kalacaktır. Kıyamet günü bu yük, onlar için ne kötü bir azaptır.[520]

Hz. Musa'nın kavminden bir topluluk, hakka uygun davranıyor ve hakka göre hüküm veriyorlardı. Allah, İsrailoğulları'nı on iki oymak halinde topluluklara ayırdı. Musa'nın kavmi ondan su istediğinde Allah, Hz. Musa'ya asasını taşa vurmasını emretti. Bunun üzerine taştan on iki pınar fışkırdı ve her oymak, içeceği yeri öğrendi. Onların üzerini bulutla gölgeleyen Allah, kudret helvası ve bıldırcın indirdi ve “Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin” dedi. Ancak onlar Allah’a değil, kendilerine haksızlık ediyorlardı.

Onlara, “Bu kasabada oturun, dilediğiniz yerden yiyin, 'Affet' deyin ve secde ederek kapıdan girin. Biz de hatalarınızı bağışlayacağız ve iyi davrananlara daha fazla mükâfat vereceğiz” denmişti. Ancak içlerinden zalimler, kendilerine söyleneni başka

[520]Taha, 20/80-101.

bir sözle değiştirdiler. Bunun üzerine Allah, onların yaptıkları haksızlıklar nedeniyle üzerlerine bir azap gönderdi.

Rabbimiz, Kitabında deniz kıyısındaki kasabanın durumunu hatırlattı. Bu kasabada yaşayanlar, cumartesi yasağını çiğniyorlardı. Cumartesi günleri balıklar sürüyle gelirken, diğer günlerde gelmiyordu. Allah, onları yoldan çıkmalarından ötürü böylece deniyordu. İçlerinden bir grup, öğüt verenlere, "Allah'ın yok edeceği veya azap edeceği bir topluluğa neden öğüt veriyorsunuz?" diye sordu. Öğüt verenler ise, "Rabbinize bir mazeret sunmak için ve belki sakınırlar diye öğüt veriyoruz" dediler.

Hatırlatılanları unuttuklarında kötülüğü engellemeye çabalayanları Allah kurtardı; haksızlık yapanları ise işledikleri kötülükler yüzünden şiddetli bir azaba uğrattı. Allah, yasağa uymayanları; "Aşağılık maymunlar olun" diyerek cezalandırdı. Ayrıca Rabbimiz, kıyamet gününe kadar onların üzerine, kendilerine işkence edecek kimseler göndereceğini duyurdu. Allah'ın cezalandırması hızlıdır; O, aynı zamanda çok bağışlayıcı ve merhametlidir.

İsrailoğulları, yeryüzünde çeşitli gruplara ayrıldılar. İçlerinden iyiler olduğu gibi kötüleri de vardı. Allah, iyilik yaparlar diye onları hem iyiliklerle hem de sıkıntılarla sınadı. Ardından Kitab'a mirasçı olan bir nesil geldi. Bu nesil, "Nasıl olsa affedileceğiz" diyerek, dünyanın geçici menfaatlerini aldı. Onlara, Allah'a karşı gerçeği söyleyeceklerine dair söz verilmişti ve ellerindeki Kitab'ta bunları okuyup öğrenmişlerdi. Oysa ahiret yurdu, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha iyidir. Ancak onlar bu gerçeği düşünmüyorlardı.

Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, Kitab'a sımsıkı sarıldılar ve namazı kıldılar. Allah, iyilik yapanların mükâfatını asla zayi etmeyeceğini bildirdi. Bir zamanlar Allah, Tur Dağı'nı bir gölgelik gibi üzerlerine yükseltmiş ve "Size verdiğimiz Kitab'a sıkıca sarılın ve içinde yazılanları düşünün ki sakınasınız" demişti.[521]

Rabbimiz İsrailoğulları'ndan sağlam bir söz alarak onlara on iki önder gönderdi. Allah'ın onlara gönderdiği elçilere inanıp desteklerler, namazı kılıp zekâtı verirlerse bu Allaha güzel bir ödünç vermek olur. Allah böyle davranan~~an~~ların

[521]A'raf, 7/159-171.

kötülüklerini örteceğini ve onları altından ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğini bildirmektedir. Tüm bunlardan sonra kim inkâr ederse düz yolda yolunu şaşırmış olur. Allah verdikleri sözde durmamalarından dolayı onları lanetlediğini ve gönüllerini karıştırdığını bildirmektedir. Onlar sözleri mecralarından kaydırdılar ve kendilerine hatırlatılandan ders almadılar. Onların az bir kısmından hariç hainlik görüp durduğumuzu da bildirilen Kutsal kitabımızda onları affedip onlara aldırmamamız ve Allah'ın iyi davrananları sevdiği vurgulanmaktadır.[522]

Allah, Hz. Mûsâ'yı ayetleriyle, kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkarması ve onlara Allah'ın günlerini hatırlatması için görevlendirmişti. Bu olaylarda, sabırlı ve çok şükreden kimseler için alınacak dersler vardı. Hz. Mûsâ, kavmine şöyle dedi: "Allah'ın size olan nimetlerini hatırlayın! Hani O, size işkence eden, kadınlarınızı sağ bırakıp oğullarınızı boğazlayan Firavun'un adamlarından sizi kurtarmıştı. Bunlarda Rabbinizden büyük bir imtihan vardı. Rabbimiz size, 'Eğer şükrederseniz, nimetlerimi artırırım; fakat nankörlük ederseniz, azabım çok çetindir,' diye bildirmişti." Hz. Mûsâ ayrıca, "Siz ve yeryüzündeki herkes nankörlük etse bile, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir ve övgüye layıktır," dedi.[523]

Allah, İsrailoğulları'na geçmişte Firavun'un zulmünden nasıl kurtarıldıklarını hatırlatarak bu olayda büyük bir ders olduğunu buyurur. Firavun ve adamları, kadınlarını sağ bırakırken oğullarını acımasızca boğazlıyor, onları köleleştirerek ağır işkencelere maruz bırakıyordu. Bu büyük zulüm, İsrailoğulları için Rablerinden gelen bir imtihan niteliğindeydi. Ancak Allah, Hz. Musa aracılığıyla onları bu zulümden kurtarmış, denizi ikiye ayırarak Firavun'un ordusunu gözleri önünde boğmuştu. Bu kurtuluş, Allah'ın onlara olan rahmet ve kudretini gösteren açık bir delildi.

Hz. Musa, Allah ile kırk gece sürecek bir sözleşme için Tur Dağı'na gitmişti. Fakat onun yokluğunda kavmi, bir buzağı heykeli yaparak onu ilah edinmişti. Bu, büyük bir sapkınlık ve zulümdü. Allah, buna rağmen merhametiyle onları bağışladı ve doğru yolu bulmaları için Hz. Musa'ya Kitab'ı ve doğruyu yanlıştan ayırma yeteneği olan "Furkan"ı verdi. Hz. Musa, kavmine bu sapkınlıklarının kendilerine zarar

[522]Maide, 5/12.
[523]İbrahim, 14/5-8.

verdiğini ve tövbe ederek Rablerine dönmeleri gerektiğini söyledi. Tövbe süreci ağır bir imtihan içeriyordu; kendilerini arındırmak için bazı fedakârlıklar yapmaları gerekiyordu. Allah, onların tövbelerini kabul etmişti çünkü O, tövbeleri daima kabul eden ve merhametli olandır.

İmanlarının zayıflığını birçok kez ortaya koyan İsrailoğulları, Hz. Musa'ya, "Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayacağız" demişler ve bu talepleri üzerine yıldırıma tutulmuşlardı. Ancak Allah, onlara bir fırsat daha vererek ölümlerinden sonra yeniden diriltmişti. Bu diriltme, şükredip doğru yola dönmeleri içindi.

Allah, İsrailoğulları'na yolculukları sırasında bulutları gölgelik yapmış ve kudret helvası ile bıldırcın göndermişti. Onlardan temiz ve helal rızıkları yemeleri istenmişti. Ancak, Allah'ın bu nimetlerine rağmen şükretmek yerine isyan etmeye devam etmişlerdi. Daha sonra Allah, onları kutsal bir şehre yönlendirmiş ve orada nimetlerden bolca faydalanabileceklerini, ancak oraya alçakgönüllülükle girmeleri ve Rablerinden af dilemeleri gerektiğini buyurmuştu. Ne var ki, onlar bu emri bile değiştirmiş ve isyanlarını sürdürmüşlerdi. Bunun üzerine Allah, isyanlarından dolayı üzerlerine azap indirmişti.

Bir diğer olayda Hz. Musa, kavmi için su istemişti. Allah ona asasını taşa vurmasını emretti ve bu emrin ardından taştan on iki pınar fışkırmıştı. Her kabile, içeceği yeri biliyordu. Allah, onlara bu nimetlerle yetinmelerini ve yeryüzünde bozgunculuk yapmamalarını emretmişti. Ancak onlar, Rabblerinden farklı yiyecekler (sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan) talep ederek nankörlük etmişlerdi. Bu talepleri üzerine Hz. Musa, onlara, "İyi olanı daha düşük olanla mı değiştirmek istiyorsunuz? O halde bir şehre inin; orada istediğiniz şeyler vardır" diyerek cevap vermişti. Ancak bu tutumları nedeniyle üzerlerine aşağılık ve miskinlik çökmüş, Allah'ın gazabına uğramışlardı.

İsrailoğulları'na, Allah'ın ayetlerini hatırlamaları ve sağlam bir sözleşmeye bağlı kalmaları emredilmişti. Bu sırada Tur Dağı üzerlerine yükseltilerek onlara verilen bu sözleşmenin ciddiyeti gösterilmişti. Ancak, tekrar tekrar yüz çevirmişler ve Rablerine isyan etmişlerdi.

Cumartesi yasağını ihlal edenlerin başına gelenler de ibretlikti. Allah, bu kişilere "Aşağılık birer maymun olun" diyerek cezalandırmış ve bu durumu hem onlara hem de sonraki nesillere bir uyarı ve ibret vesilesi kılmıştı.

Musa, kavmine Allah'ın bir sığır boğazlamalarını emrettiğini söyledi. Ancak kavmi, "Bizimle alay mı ediyorsun?" diyerek tepki verdi. Hz. Musa ise, "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" dedi. Kavmi, Hz. Musa'ya Rabbine seslenip sığırın ne olduğunu açıklamasını istemesini söyledi. Hz. Musa, Allah'ın, sığırın ne yaşlı ne de körpe, bu ikisi arasında olduğunu söylediğini ve emredilenin derhal yapılmasını istediğini iletti. Bununla yetinmeyen kavmi, Hz. Musa'ya sığırın rengini de sormalarını istedi. Musa, Allah'ın, o sığırın parlak sarı renkte ve bakanların hoşuna giden bir sığır olduğunu söylediğini iletti. Kavmi, yine tatmin olmayarak, "Rabbine bizim için seslen ve bize onun tam olarak ne olduğunu açıklasın. Çünkü sığırlar birbirine benziyor. Allah dilerse doğru yolu buluruz" dediler. Hz. Musa, Allah'ın, o sığırın boyunduruk altına alınmamış, arazi sürmemiş, ekin sulamamış, kusursuz ve üzerinde alaca bulunmayan bir sığır olduğunu söylediğini bildirdi. Bunun üzerine onlar, "İşte şimdi gerçeği söyledin" diyerek sığırı boğazladılar. Fakat az kalsın bunu yapmayacaklardı.

Onlar, birini öldürmüş ve bu konuda birbirleriyle çekişmişlerdi. Oysa Allah, gizlemekte olduklarını ortaya çıkaracaktı. Allah onlara, "Sığırın bir parçasıyla ölüye vurun!" dedi. Böylece Allah, ölüleri diriltir ve insanlara ayetlerini gösterir. Umulur ki akıllarını kullanırlar. Ancak bundan sonra bile onların kalpleri taş gibi, hatta daha da katı oldu. Çünkü bazı taşlar vardır ki içinden ırmaklar fışkırır, bazıları yarılır ve içinden su çıkar, bazıları ise Allah korkusuyla yuvarlanır. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.[524]

İsrailoğulları'ndan Allah'tan başkasını ilah edinmeyeceklerine, namaz kılacaklarına, zekâtı vereceklerine, ana-babaya, yakınlara düşkünlere, iyilik edeceklerine, insanlara güzel söz söyleyeceklerine dair sağlam söz alındıktan sonra da çok azı hariç sözlerinden döndüler ve zaten onlar dönekti. Birbirlerinin kanını dökmeyeceklerine birbirlerini yurtlarından çıkarmayacaklarına dair de Onlardan

[524] Bakara, 2/49-74.

sağlam söz alınmıştı. Bunu bile isteye kabul etmişlerdi. Oysa sonra birbirlerini öldürüp aralarından bir gurubu yerlerinden ediyor onlara karşı kötülük işlemek üzere yardımlaşıyorlardı. Onları yurtlarından çıkarmak haramken esir olarak geldiklerinde fidyelerini vermeye kalkışıyorlardı. Bu yaptıkları kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmek olur ki böyle yapanların cezası dünyada rezil olmaktır, Kıyamet günü de en ağır cezaya uğratılmaktır. Allah yaptıklarından haberdardır. Onlar dünya hayatını ahiret karşılığında satanlardır. Onlar yardım görmezler ve onların azabı da hafifletilmez. Hz. Musa'ya Kitabı veren Allah ondan sonra art arda peygamberler göndermiştir. Hz. İsa'yı da apaçık belgelerle ve Kutsal Ruh'la destekleyerek göndermiştir. İsrailoğullarına bir peygamber hoşlanmadıkları bir şey getirdiğinde bazısını yalanlayıp bazısını da öldürüyorlardı. Kalplerinin perdeli olduğunu söylerler oysaki Allah onları inkârları yüzünden lanetlemişti. Onlar çok az inanıyorlar. Daha önce inkârcılara karşı zafer kazanmayı isteyen bir topluluk, Allah katından kendilerinde olanı (Tevrat'ı) doğrulayan bir Kitap (Kur'an) geldiğinde onu inkâr ettiler. Bu tutumları nedeniyle Allah'ın laneti inkâr edenlerin üzerine oldu. Allah'ın lütfu ile kullarından dilediğine Kitap indirmesini çekemediler. Bu kıskançlıkla Allah'ın indirdiğini inkâr ederek kendilerini ne kötü bir ticarete sürüklediler! Bunun sonucu olarak öfke üzerine öfkeye uğradılar. İnkâr edenlere aşağılayıcı bir azap vardır. Onlara, "Allah'ın indirdiğine inanın" denildiğinde, "Biz yalnızca bize indirilene inanırız" derler ve başka bir şeyi inkâr ederler. Oysa Kur'an, ellerindeki Tevrat'ı doğrulayan gerçeğin ta kendisidir. Onlara, "Eğer inanıyor idiyseniz, neden daha önce Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?" diye sorulmuştur. Mûsâ onlara apaçık belgelerle geldi, fakat onun ardından buzağıyı (put) edindiler. Böylece zalimliklerinin açık bir örneğini sergilediler. Allah onlardan sağlam bir söz almış ve Tur Dağı'nı üzerlerine kaldırarak, Size verdiğimi kuvvetle tutun ve dinleyin" demişti. Ancak onlar, "Dinledik ve karşı geldik" dediler. İnkârları yüzünden buzağı sevgisi kalplerine işledi. Allah, onlara şu soruyu sormaktadır: "Eğer gerçekten inanıyorsanız, inancınız size ne kötü şeyler emrediyor!" [525]

Hz. Musa kavmine; kendilerine Allah Elçisi olarak gönderildiğini bildikleri halde kendisine niçin eziyet ettiklerini sordu. Onlar kendilerine gösterilen Allah'ın

[525] Bakara, 2/83-93.

yolundan sapınca, Allah da onların gönüllerini saptırmıştı. Rabbimiz yoldan çıkan toplumu doğru yola eriştirmez.[526]

Cenâb-ı Hak Hz. Musa'ya Kitab'ı verdi ve onda ayrılığa düşüldü. Eğer Rabbimizin daha önce verilmiş bir sözü olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilmiş olurdu. Ancak onlar, bu konuda kuşku uyandıran bir şüphe içindedirler. Rabbimiz onların hepsine yaptıklarının karşılığını tam olarak verecektir. Çünkü Allah, onların tüm yaptıklarından haberdardır.[527]

Allah aşırı gitmelerinden dolayı onları cezalandırdı. Yahudi olanlara, tırnaklı her hayvanı haram kıldı. "Onlara sığır ve davarın sırt, bağırsak ve kemik yağları dışında kalan iç yağlarını da haram kılmıştık." diye buyuran Rabbimiz şüphesiz doğru söyler.[528]

Allah İsrailoğulları'na büyük nimetler verdi. İçlerinden peygamberler yetiştirdi ve onları hükümdar yaptı, onlara hiçbir millete vermediğini ihsan buyurdu. Yine de onlar nankörlük yaparak söz dinlemediler. Zorba toplumla savaşmaları emredilince hadlerini aşan davranışlar sergileyerek isyan ettiler. Hz. Musa kendi ve kardeşi dışında onlara güç yetiremediğini Rabbimize arz etti. Rabbimiz Hz. Musa'ya "Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar. Sen yoldan çıkmış toplum için tasalanma" diye buyurdu.[529]

Allah Kur'an'da; "İsrailoğulları'ndan sağlam söz aldığını ve onlara elçiler gönderdiği bildirerek bir elçinin onlara canlarının istemediği bir şey getirdiğinde, kimini yalanladıklarını, kimini de öldürdüklerini haber vermektedir. Allah'ın elçilerine, kör oldular, sağırlaştılar. Sonra Tevvab olan Allah, tövbelerini kabul etti. Yine de çoğu kör ve sağır kaldı. "Allah onların işlediklerini görmektedir."[530]

Hz. Musa, hizmetindeki genç yardımcısına, iki denizin birleştiği yere ulaşmadan yolculuktan vazgeçmeyeceğini, gerekirse uzun yıllar boyunca

[526] Saf, 61/5.
[527] Hud, 11/110.
[528] En'am, 6/146.
[529]Maide, 5/20-26.
[530]Maide, 5/70-71.

yürüyeceğini söyledi. İki denizin birleştiği yere ulaştıklarında yanlarında taşıdıkları balığı unuttular. Balık, bir yol bulup denize kayarak uzaklaştı.

Oradan uzaklaştıktan bir süre sonra Hz. Musa, yardımcısına yiyecek bir şeyler getirmesini istedi, çünkü yolculukta yorulmuştu. Yardımcısı, kayalıkta mola verdikleri yerde balığı unuttuğunu ve balığın şaşırtıcı bir şekilde denizde yolunu tutup gittiğini söyledi. Hz. Musa, "Zaten aradığımız buydu!" diyerek geri dönmeleri gerektiğini anladı. Hemen izlerini takip ederek geldikleri yoldan geri döndüler. Orada, Allah tarafından kendisine rahmet verilmiş ve ilim öğretilmiş bir kul buldular. Hz. Musa, O'na, kendisine öğretilmiş olan bilgilerden öğrenmek için yanında bulunup bulunamayacağını sordu. O, Hz. Musa'ya kendi yanında sabredemeyeceğini ve anlayamayacağı şeylere tahammül edemeyeceğini söyledi. Hz. Musa ise Allah'ın izniyle sabredeceğini ve hiçbir konuda ona karşı çıkmayacağını ifade etti. Bunun üzerine O Kendisine İlim Öğretilmiş Kul, "Eğer benimle geleceksen, ben sana açıklamadıkça hiçbir şey sormayacaksın" diyerek bir şart koydu.

Birlikte yolculuğa çıktılar. Bir süre sonra bir gemiye bindiler. Kendisine İlim Öğretilmiş Kul, gemiyi delerek hasar verdi. Hz. Musa bu duruma itiraz ederek, gemidekileri boğmak için mi gemiyi deldiğini sorarak ve bu davranışı korkunç bulduğunu söyledi. Kendisine İlim Öğretilmiş Kul, Ona, sabredemeyeceğini daha önce söylemiş olduğunu hatırlattı. Hz. Musa, bu olayın unutkanlık nedeniyle olduğunu söyleyerek özür diledi. Yola devam ederken bir çocukla karşılaştılar. Kendisine İlim Öğretilmiş Kul, çocuğu öldürdü. Hz. Musa buna itiraz ederek, masum bir canı sebepsiz yere öldürmenin çok kötü bir davranış olduğunu söyledi. Kendisine İlim Öğretilmiş Kul tekrar Hz. Musa'ya sabredemeyeceğini söylemiş olduğunu hatırlattı. Hz. Musa, bundan sonra bir şey sorarsa onunla birlikte yolculuğa devam etmemesini isteyerek bu konuda anlaşmayı kabul etti. Son olarak bir kasabaya vardılar ve orada yiyecek istediler. Ancak kasaba halkı onları misafir etmekten kaçındı. Kasabada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. Kendisine İlim Öğretilmiş Kul, duvarı düzeltti. Hz. Musa, bu işi karşılığında bir ücret talep edebileceklerini söyledi. Kendisine İlim Öğretilmiş Kul, bunun üzerine Hz. Musa'ya, artık ayrılma vakitlerinin geldiğini ve onun dayanamadığı olayların gerçek nedenlerini açıklayacağını belirtti. Gemi, denizde çalışan birkaç yoksul insana aitti. Gemiyi kusurlu hale getirmek istemişti, çünkü

peşlerinde sağlam gemilere el koyan bir kral vardı. Öldürdüğü çocuk konusunun ise künhü şuydu; Anne ve babası mümin olan bu çocuğun, onları azgınlık ve inkâra sürüklemesinden korkulmuştu. Allah, bu anne ve babaya ondan daha hayırlı, daha temiz ve merhametli bir evlat vermeyi murat etmişti. Duvar mevzusuna gelince bu duvar, şehirde yaşayan iki yetim çocuğa aitti ve altında babalarından miras kalan bir hazine bulunuyordu. Babaları sâlih bir kimseydi ve Allah, onların büyüyüp hazinelerine erişmelerini istemişti. Kendisine İlim Öğretilmiş Kul, bu olayların hiçbirini kendi isteğiyle yapmadığını, hepsinin Allah'ın ilmi ve emriyle gerçekleştiğini belirterek açıklamalarını tamamladı.

Bu kıssa, bilgi, sabır ve Allah'ın hikmetini anlamanın insan sınırlarını aştığını, her şeyin bir sebebe ve ilahi bir hikmete dayandığını anlatan çarpıcı bir öğüttür.[531]

Hz. Mûsâ'dan sonra İsrailoğulları'nın ileri gelenleri, peygamberlerinden birine başvurarak, "Bizim için bir hükümdar tayin et ki, Allah yolunda savaşalım," dediler. Peygamberleri onlara, "Savaş size farz kılınırsa ve siz ya savaşmazsanız?" diye sordu. Onlar, "Yurtlarımızdan ve evlatlarımızdan uzaklaştırıldığımıza göre, Allah yolunda niçin savaşmayalım?" dediler. Ancak, savaş kendilerine farz kılınınca, az bir kısmı dışında, yüz çevirdiler. Allah, zalimleri bilir. Peygamberleri onlara, "Allah, Talut'u size hükümdar olarak gönderdi," dedi. Onlar, "Biz hükümdarlığa ondan daha layıkken ve onun malca bir genişliği yokken, o bize nasıl hükümdar olabilir?" diye itiraz ettiler. Peygamberleri, "Allah, onu sizin üzerinize seçti; ona hem bilgi hem de fiziksel güç verdi. Allah, mülkü dilediğine verir ve O, her şeyi kuşatandır, bilendir," dedi. Peygamberleri, Talut'un hükümdarlığının işareti olarak, onlara "sandığın" geri döneceğini söyledi. Sandıkta Rablerinden bir gönül huzuru, Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn ailelerinden kalma bazı emanetler bulunuyordu ve melekler onu taşıyacaktı. Bu, inanmış kimseler için bir işaretti. Talut, ordusuyla birlikte yola koyulunca, "Allah, sizi bir ırmakla deneyecek. Kim ondan içerse, benden değildir; kim de yalnızca avucuyla bir avuç içerse, bendendir," dedi. Ancak az bir kısmı dışında, hepsi ırmaktan içti. Talut ve iman edenler ırmağı geçtiklerinde, bir kısmı, "Bugün Calut ve ordusuna karşı koyacak gücümüz yok," dediler. Fakat Allah'a kavuşacaklarına inananlar, "Nice az bir topluluk, Allah'ın izniyle, büyük bir topluluğa üstün gelmiştir. Allah sabredenlerle

[531] Kehf, 18/60-82.

beraberdir," diye karşılık verdiler. Calut ve ordusunun karşısına çıktıklarında, "Rabbimiz! Bize dayanma gücü ver, ayaklarımızı sağlamlaştır ve inkârcı topluluğa karşı bize yardım et," diye dua ettiler. Allah'ın izniyle, düşmanlarını bozguna uğrattılar ve Davud, Calut'u öldürdü. Allah, Davud'a hükümdarlık, bilgelik verdi ve ona dilediğinden öğretti. Eğer Allah, insanları birbirine karşı savmasaydı, yeryüzü bozgunculukla dolardı. Ancak Allah, âlemlere karşı lütuf sahibidir. Bu kıssa, Allah'ın peygamberine gerçek olarak okuduğu delillerdendir. Şüphesiz, Muhammed de Allah'ın elçilerindendir.[532]

Allah. Hz. Musa'ya Kitab'ı verdi İsrailoğulları'na o Kitab'ı rehber kıldı ve "Ey şükreden kullarımızdan olan Nuh'la beraber kurtardıklarımızın neslinden gelenler! Kibirlendikçe kibirlenerek yeryüzünde iki defa bozgunculuk yapacaksınız." buyurarak, ilkinde çok güçlü olan kulların üzerlerine salınarak yurtlarının arasında dolaştıklarını bu vaadin yerine geleceğini bildirdi. Sonra da İsrailoğulları onlara galip getirildi. Onlara mallar ve oğullar verilerek sayıları artırıldı. İyi davranan kendine iyi davranmıştır, kötü davranan da kendine kötü davranmıştır. İkincisinin vakti geldiğinde ilkinde Mescid'e girdikleri gibi girerler ve size yine suratınızı astırırlar, her şeyi yerle bir ederler. Rabbimizin onlara acıması umulur ve Rabbimiz şöyle buyurur; "Fakat siz dönerseniz, Biz de döneriz. Cehennemi inkârcılara zindan kılmışızdır."[533]

Hz. Mûsâ'ya verilen Kitab'ı İsrailoğulları için bir doğruluk rehberi kılan Yüce rabbimiz, İsrailoğulları arasında, kendisinin buyruklarına uydukları ve ayetlerine kesin bir şekilde inandıkları dönemlerde, insanları doğru yola çağıran rehberler/önderler yetiştirdi. Bu, toplumun manevi gelişiminde, Allah'ın emirlerine bağlılığın ve kesin bir inancın önemli olduğuna işaret eder. Ancak bu önderlerin rehberliği, Allah'ın izniyle ve buyruğuna uygun olarak gerçekleşir.[534]

[532] Bakara, 2/246-252.
[533] İsra, 17/2-8.
[534] Secde, 32/23-25.

2.11.1. Hz. Musa'nın Doğumu

Kur'an-ı Kerim, Hz. Musa'nın doğumunu doğrudan tarihsel ayrıntılarla değil, ilahi müdahale ve koruma ekseninde ele almaktadır. Kasas Suresi'nin 7. ayetinde, Hz. Musa'nın annesine yapılan ilahi vahiy ön plana çıkarılmakta; anneden çocuğunu emzirmesi, tehlike anında onu Nil Nehri'ne bırakması istenmektedir. Ayetin dikkat çekici yönü, annenin kalbine verilen güven duygusudur: korkmaması, üzülmemesi ve çocuğunun kendisine geri döndürüleceğinin müjdelenmesi açıkça ifade edilmektedir. Böylece Kur'an, Hz. Musa'nın doğumunu yalnızca bir bebeklik hikâyesi olarak değil, daha en başından ilahi kader ve peygamberlik misyonu ile kuşatılmış bir süreç olarak sunmaktadır. Olayın fiziksel ayrıntılarından ziyade, Allah'ın kudreti, koruyuculuğu ve vaadine sadakati merkeze alınmaktadır.

M. Asım Köksal'ın eserinde Hz. Musa'nın doğumu, Kur'an'daki çerçevenin ötesine taşınarak tarihî ve rivayet temelli bilgilerle zenginleştirilmiştir.[535] İbnü'l-Esîr gibi klasik tarih kaynaklarına dayandırılan anlatımda, Hz. Musa'nın annesinin doğum öncesi yaşadığı korku ve endişe ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Firavun'un erkek çocukları öldürme emri nedeniyle annenin yaşadığı psikolojik baskı vurgulanmakta, böylece doğum hadisesi dönemin siyasi ve toplumsal şartlarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu yaklaşım, Hz. Musa'nın dünyaya gelişini tarihsel bağlama oturtarak dramatik bir çerçeve çizer. Ancak anlatımda Kur'an'da yer almayan ayrıntıların rivayet kaynaklı olması, metnin Kur'an merkezli olmaktan ziyade klasik siyer ve tarih geleneğine yaslandığını göstermektedir.

Seca Öztürk'ün eserinde Hz. Musa'nın doğumu, Kur'an'ın sunduğu çerçeveye büyük ölçüde sadık kalınarak aktarılmakta; ancak anlatım dili duygusal ve pedagojik unsurlarla zenginleştirilmektedir. Yasaklı yılda doğan bir bebeğin annesinin yaşadığı korku ve umut duygusu, ilahi vahyin verdiği güvenle birlikte ele alınmaktadır. Annenin çocuğunu sandığa koyup Nil'e bırakması, "Allah'a emanet etme" duygusu üzerinden aktarılmakta; olayın manevi yönü ön plana çıkarılmaktadır. Bu anlatımda ayrıntıdan ziyade, teslimiyet, tevekkül ve ilahi koruma temaları öne çıkmaktadır.

[535] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 320.

Böylece Kur'an'daki temel mesaj korunurken, okuyucunun duygusal bağ kurması sağlanmaktadır.[536]

Mahmut Öztürk'ün yaklaşımında Hz. Musa'nın doğumu, annenin duası ve Allah'a yönelişi üzerinden ele alınmaktadır. Annenin çocuğunu koruması için Allah'a yakarması, ardından sandığı usulca Nil'e bırakması anlatının merkezini oluşturur. Sandığın su üzerinde yalpalayarak ilerlemesi gibi betimlemeler, olayın dramatik yönünü yumuşak bir dille yansıtmaktadır. Ancak bu anlatımda rivayet ayrıntıları sınırlı tutulmuş, ilahi iradenin her aşamada belirleyici olduğu fikri vurgulanmıştır. Böylece Hz. Musa'nın doğumu, insanî endişe ile ilahi güven arasındaki dengeyi temsil eden bir kıssa olarak sunulmaktadır.[537]

2.11.2. Firavun'un Zulmü

Kur'an-ı Kerim'de Firavun'un İsrailoğullarına yönelik zulmü son derece açık bir şekilde ifade edilir. Ayette, "Firavun, halkı sınıflara ayırmış, onlardan bir grubu güçsüz düşürüp eziyordu; onların oğullarını boğazlıyor, kadınlarını sağ bırakıyordu"[538] buyrularak, yöneticinin iradi bir sosyo-politik baskı politikası yürüttüğü belirtilir. Bu ifade, Firavun'un devlet otoritesini sistematik bir korku ve sindirme mekanizması olarak kullandığını ortaya koyar. Metinlerde bu konuyu ele alan yazarlar arasında bazı farklılıklar göze çarpar. M. Asım Köksal, Firavun'un zulmünü tarihî rivayetlerle detaylandırarak özellikle ağır işkenceler, zorla çalıştırılma ve toplumsal baskı mekanizmalarının boyutlarını geniş biçimde aktarır. Bununla birlikte bu detayların bir kısmı Kur'an'da yer almamakta, daha çok tarih ve siyer kaynaklarına dayanmaktadır.[539] Abdullah Aydemir de benzer biçimde Firavun'un yabancıları ağır işlerde çalıştırdığı, astığı ve kestiği yönünde rivayetlere yer vermiştir; bu anlatım Kur'an'ın işaret ettiği genel zulüm çerçevesiyle uyumlu olsa da ayrıntı düzeyi Kur'an dışıdır.[540] Seca Öztürk ise meseleyi toplumsal adalet ve otorite-istismar ilişkisi üzerinden yorumlayarak Kur'an'ın ana çerçevesine sadık kalır. Mahmut Öztürk, Firavun zulmünü sadece tarihsel bir olgu olarak değil, insanı ezen bütün otoriter

[536] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 123.
[537] Öztürk, *Esaretten Kurtuluş Hz. Musa*, 23.
[538] Kasas, 28/4
[539] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 325.
[540] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 160

sistemlerin sembolik bir temsili olarak ele alır.[541] Özkan Öze ve Bilge Nur Çorlu ise çocuklara yönelik sadeleştirilmiş anlatım tercih etmiş, Firavun'un zulmünü ayrıntıya girmeden, ahlaki mesajı koruyacak şekilde aktarmışlardır. Bu karşılaştırma, Kur'an'ın sunduğu minimum bilgiye rağmen müelliflerin anlatıları genişletme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

2.11.3. Musa'nın Bebekliği – Sandığa Bırakılması

Kur'an'da Musa'nın bebekliğiyle ilgili anlatım, ilahi korumanın ve kaderin başlangıcına işaret eden bir çerçevede sunulur. Ayette, "Seni gözümün önünde yetiştirilmen için annene ilham ettik: Onu sandığa koyup nehre bırak. Nehir onu kıyıya bırakacak; onu hem benim hem de senin düşmanım olan biri alacak…"[542] buyurularak, Musa'nın doğumundan itibaren ilahi bir koruma altında olduğu vurgulanır. Bu ayetlerde Musa'nın ailesinin duygu durumuna veya saraya alınış sürecine dair ayrıntı verilmez; anlatım, Allah'ın koruması ve Musa'ya özel lütfu ön plana çıkaracak şekilde kısa ve yoğundur.

M. Asım Köksal, bu konuyu genişletirken Musa'nın annesinin yaşadığı korkuyu, sandığın nehirdeki yolculuğunu ve saray görevlilerinin şaşkınlığını detaylandırır. Bu eklemeler siyer ve tarih rivayetlerine dayanır ve Kur'an'daki sade anlatımı tefsirî bir çerçeveyle zenginleştirir. Abdullah Aydemir ise sandığın cariyeler tarafından bulunduğu ve onların sandığı açmaya korkarak Asiye'ye götürdükleri yönündeki ayrıntıları aktarır; ancak bu detaylar Kur'an'ın metninde bulunmadığından Kur'an'a uygun değildir.[543] Benzer şekilde Mahmut Öztürk de aynı rivayeti tekrar ederek cariyelerin sandığı bulması örneğini eserine dâhil eder.[544] Buna karşılık Seca Öztürk, Musa'nın korunmasını ilahi bir lütuf çerçevesinde özetleyerek Kur'an'ın çerçevesine sadık kalır.[545] Özkan Öze ve Bilge Nur Çorlu ise çocuklara yönelik sade anlatımlarında Musa'nın sandığa konulması, nehre bırakılması ve Allah tarafından korunması temasını Kur'an merkezli, detaya girmeyen bir yaklaşımla sunarlar. Bu

[541] Öztürk, *Esaretten Kurtuluş Hz. Musa*, 23.
[542] Taha, 20/36–39.
[543] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 163
[544] Öztürk, *Esaretten Kurtuluş Hz. Musa*, 23.
[545] Öztürk, *Esaretten Kurtuluş Hz. Musa*, 23.

karşılaştırma, Kur'an'ın açıkça belirtmediği sahnelerin bazı müelliflerce tarihsel rivayetler üzerinden doldurulduğunu göstermektedir.

Hz. Musa kıssasının Kur'an'daki sunumu, hem Firavun'un zulmüne dair toplumsal bir tablo hem de Musa'nın bebeklik dönemine ilişkin ilahi korumayı merkeze alan kısa, öz ve mesaj yüklü ifadelerden oluşmaktadır. Buna karşın incelenen eserlerde Kur'an'daki özlü bilgilerin önemli ölçüde genişletildiği görülmektedir. Özellikle siyer ve tarih kaynaklarına dayanan rivayetler, bazı müellifler tarafından kıssanın doğal ve tamamlayıcı parçalarıymış gibi aktarılmıştır. Bu durum, okuyucuda ayet ile rivayet arasındaki sınırın muğlaklaşmasına yol açabilmektedir. Bazı yazarlar Kur'an anlatısına bağlı kalarak daha sade ve yorumlayıcı yaklaşımlar benimserken; bazıları ise ayetlerde bulunmayan ayrıntıları kıssanın içine yerleştirerek anlatıyı zenginleştirme yoluna gitmiştir. Çocuklara yönelik hazırlanan eserlerde ise genellikle sadeleştirme tercih edilmiş, ayrıntıdan çok temel ahlaki mesajlar ön plana çıkarılmıştır.

2.11.4. Medyen'e Gidişi

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın Medyen'e gidişi, son derece sınırlı fakat derin anlamlar içeren bir ifade üzerinden aktarılmaktadır. Kasas Suresi'nin 24. ayetinde yer alan "Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım" duası, Hz. Musa'nın içinde bulunduğu ruh hâlini ve Allah'a tam teslimiyetini özetleyen temel bir çerçeve sunar. Kur'an, Hz. Musa'nın Medyen'e nasıl ulaştığını, kaç gün yol yürüdüğünü ya da yolculuk sırasında neler yaşadığını anlatmaz; bunun yerine onun acziyetini kabul eden bir kul olarak Rabbine yönelişini merkeze alır. Bu tercih, Kur'an'ın kıssalarda tarihsel ayrıntılardan ziyade ahlaki ve itikadî mesajı önceledığini açıkça göstermektedir.

M. Asım Köksal'ın anlatımında ise Hz. Musa'nın Medyen'e varışı, fiziksel yoksunluk ve bedensel zorluklar üzerinden detaylandırılmaktadır. Sa'lebî gibi rivayet kaynaklarına dayanılarak Hz. Musa'nın açlıktan neredeyse mecalsiz kaldığı, bağırsaklarının dahi zayıflıktan "yeşillenmiş" olabileceği şeklindeki tasvirler, Kur'an'da yer almayan ayrıntılar olarak dikkat çekmektedir. Bu anlatım, peygamberin insanî yönünü vurgulamakla birlikte, Kur'an'daki ölçülü dilin oldukça ötesine

geçmektedir. Rivayet merkezli bu yaklaşımda, Musa'nın duası manevi bir teslimiyet göstergesi olmaktan ziyade bedensel bir çaresizliğin ifadesi hâline gelmektedir.[546]

Abdullah Aydemir de benzer biçimde rivayet geleneğini sürdürmekte, İbn Abbas'a nispet edilen aktarımlar üzerinden Hz. Musa'nın açlık ve yorgunluğunu tasvir etmektedir. Ancak bu anlatımda da Kur'an'da yer almayan biyolojik ve fiziksel betimlemeler ön plana çıkmakta, dua bağlamı genişletilerek dramatize edilmektedir. Bu durum, rivayetlerin Kur'an'daki kısa ifadeleri açıklama amacından çıkarak anlatıyı belirleyici hâle geldiğini göstermektedir.[547]

Seca Öztürk'ün yaklaşımı ise Medyen'e gidişi ilahi bir hazırlık süreci olarak yorumlamaktadır. Musa'nın bu şehirde olgunlaştırıldığı, gelecekteki peygamberlik görevine burada hazırlandığı fikri öne çıkarılmaktadır. Bu anlatım, Kur'an'daki dua merkezli çerçeveyle uyumlu olmakla birlikte, pedagojik bir yorumla genişletilmiştir. Fiziksel zorluklardan ziyade ilahi plan ve hikmet vurgusu ön plandadır.[548]

Mahmut Öztürk'ün eserinde Medyen'e ulaşma süreci daha kronolojik ve betimleyici bir anlatımla sunulmaktadır. Musa'nın Mısır'dan ayrılışı, yolculuğun süresi ve Medyen'e varış anı gibi unsurlar hikâyeleştirilmiş, ancak rivayetlerdeki aşırı tasvirlere girilmemiştir. Özkan Öze'de ise Medyen'e gidiş daha sade ve işlevsel bir biçimde aktarılmış, Musa'nın gizlice Mısır'ı terk edip Medyen'e yönelmesi temel olay olarak verilmiştir.[549]

2.11.5. Kendisine Yardımcı Olan Aileye Damat Oluşu

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın evliliği, son derece ölçülü ve ahlaki bir çerçevede ele alınmaktadır. Kasas Suresi'nde yer alan ifadelerde, evlilik süreci bir sözleşme ve karşılıklı rıza temelinde sunulmakta; çalışma süresi, emek ve adalet vurgusu ön plana çıkarılmaktadır. Ayette "Allah da şu dediğimizin üstünde bir vekildir" ifadesiyle, yapılan anlaşmanın ilahi şahitlik altında gerçekleştiği

[546] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 325.
[547] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 80.
[548] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 98.
[549] Öztürk, *Esaretten Kurtuluş Hz. Musa*, 24.

vurgulanmakta, evlilik dünyevi bir olaydan ziyade ahlaki ve hukuki bir sorumluluk olarak sunulmaktadır.

M. Asım Köksal'ın anlatımında ise bu sade Kur'anî çerçeve, tarihsel ve rivayet temelli bilgilerle genişletilmektedir. Kendisine yardım eden kızlarından birinin adının Safura olduğu bilgisi Taberî gibi kaynaklara dayandırılarak verilmektedir.[550]

Abdullah Aydemir'in anlatımı, Hz. Musa'nın Medyen'e gelişi, iki kız kardeşe yardım etmesi, Hz. Şuayb ile tanışması ve evlilik sürecini ilahi planın bir parçası olarak sunmaktadır. Bu anlatımda rivayet unsurları bulunmakla birlikte, olaylar daha çok ilahi takdir ve ahlaki örneklik bağlamında ele alınmaktadır. Musa'nın çalışması, emeği ve sabrı ön plana çıkarılmaktadır.[551]

Seca Öztürk'ün eserinde ise evlilik süreci oldukça sadeleştirilmiş ve pedagojik bir dil kullanılmıştır. Evlilik teklifi, Musa'nın kabulü ve evlilik olayı, çocukların anlayabileceği açık ve ahlâki bir anlatımla sunulmaktadır. Burada ayrıntıdan ziyade güven, emek ve aile kavramları vurgulanmaktadır.[552]Bu anlatım Kur'an anlatımına uygundur.

Mahmut Öztürk'te evlilik, Musa'nın hayatındaki ilahi hazırlık sürecinin bir parçası olarak değerlendirilirken; Özkan Öze'de olay, kısa ve öğretici bir anlatımla sınırlandırılmıştır. Bu eserlerde Kur'an'ın çizdiği ahlaki sınırlar büyük ölçüde korunmuş, rivayetlerin belirleyiciliği azaltılmıştır.[553]

2.11.6. Hz. Musa'nın Peygamber Oluşu

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın peygamberlikle görevlendirilmesi, son derece ölçülü, sembolik ve ilahî iradeyi merkeze alan bir anlatım çerçevesinde sunulmaktadır. Tâhâ Suresi'nin 10. ayetinde Hz. Musa'nın Tur Dağı civarında bir ateş görmesi ve ailesine hitaben söylediği sözler, peygamberlik sürecinin başlangıcını oluşturan sahneyi teşkil eder. Bu anlatımda dikkat çeken husus, olayın fiziksel ayrıntılarından ziyade ilahî yönlendirme ve vahyin gelişi üzerinde durulmasıdır. Ateş,

[550] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 333.
[551] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 98.
[552] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 99.
[553] Öztürk, *Esaretten Kurtuluş Hz. Musa*, 25.

burada yalnızca doğal bir unsur değil; vahyin tecellisine vesile olan sembolik bir işarettir. Kur'an, Hz. Musa'nın iç dünyasında yaşadığı korku, şaşkınlık veya hazırlık sürecini ayrıntılandırmaz; bunun yerine Allah'ın doğrudan hitabını ve peygamberlik görevini ön plana çıkarır. Bu yaklaşım, Kur'an'ın kıssaları tarihsel hikâye anlatımından ziyade itikadî ve ahlaki mesaj taşıyan ilahî metinler olarak sunduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

M. Asım Köksal'ın anlatımında Hz. Musa'nın peygamber oluşu, Kur'an'daki temel çerçeve korunmakla birlikte, rivayet literatüründen alınan ayrıntılarla genişletilmiştir. Köksal, Hz. Musa'nın üzerindeki kıyafetleri, kullandığı eşyaları ve fiziksel görünümünü ayrıntılı biçimde betimleyerek anlatıyı somutlaştırır. Yünden cübbe, kilim, don ve gömlek gibi ayrıntılar, peygamberliğin verildiği anın sade fakat insanî yönünü vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Bu yaklaşım, okuyucunun olayla daha duygusal bir bağ kurmasını sağlamayı hedeflerken, aynı zamanda Kur'an'da yer almayan unsurların metne dâhil edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Köksal'da peygamberlik, ilahî seçimin yanı sıra Hz. Musa'nın zahidâne hayatı ve dünyevî sadeliğiyle ilişkilendirilerek sunulmaktadır. Bu durum, klasik siyer geleneğinin peygamberleri hem beşerî hem de örnek şahsiyetler olarak tasvir etme eğiliminin bir yansımasıdır.[554]

Seca Öztürk'ün eserinde Hz. Musa'nın peygamberliğe seçilişi, daha çok Kur'an merkezli fakat hikâye edici bir üslupla aktarılmaktadır. Allah'ın Hz. Musa'yı peygamber olarak seçtiği ve ona Firavun'a gitme görevini verdiği açık ve doğrudan ifadelerle dile getirilir. Bu anlatımda ayrıntılı rivayetlere yer verilmez; bunun yerine ilahî seçimin kesinliği ve görevin büyüklüğü vurgulanır. Öztürk'ün yaklaşımı, okuyucunun peygamberlik makamını net bir şekilde kavramasını sağlamaya yöneliktir. Hz. Musa'nın görevlendirilmesi, bir süreçten ziyade ilahî iradenin ani ve kesin bir tecellisi olarak sunulur. Bu yönüyle anlatım, Kur'an'daki asli mesajla uyumlu olmakla birlikte, dili daha akıcı ve öğretici hâle getirilmiştir.[555]

[554] Köksal, *Peygamberler Tarihi,* 188.
[555] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 102.

Mahmut Öztürk'ün anlatımında Hz. Musa'nın peygamber oluşu, insanî duygular ve psikolojik süreçler üzerinden ele alınmaktadır. Hz. Musa'nın başlangıçta korku yaşaması, duyduğu sesin mahiyetini kavramaya çalışması ve ardından bunun Allah'tan gelen bir hitap olduğunu idrak etmesi özellikle vurgulanır. Bu yaklaşım, peygamberliğin bir anda verilen ilahî bir görev olmakla birlikte, muhatap olan insanın iç dünyasında derin bir sarsıntı ve dönüşüm meydana getirdiğini göstermektedir. Mahmut Öztürk'te peygamberlik, yalnızca ilahî bir seçilme değil; aynı zamanda korkunun teslimiyete, tereddüdün imana dönüşme sürecidir. Bu anlatım, okuyucunun Hz. Musa'yı erişilmez bir figürden ziyade, Allah'ın yönlendirmesiyle güç kazanan bir kul olarak algılamasına imkân tanır.[556]

2.11.7. Asasının Yılan ve Ejderhaya Dönüşmesi

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın asasının yılana dönüşmesi mucizesi, peygamberlik görevinin ilahi teyidi ve Musa'nın yaşadığı psikolojik tereddütlerin giderilmesi bağlamında ele alınmaktadır. Tâhâ Suresi'nde Musa'nın elindeki asayı yere bırakmasıyla onun "koşar bir yılan" hâline geldiği ifade edilmekte; bu dönüşüm karşısında Musa'nın korku yaşadığı, ancak Allah tarafından doğrudan hitapla sakinleştirildiği görülmektedir. Ayetlerde dikkat çeken temel unsur, mucizenin fiziksel ayrıntılarından ziyade Allah'ın Musa'ya verdiği güven ve destek mesajıdır. "Tut onu ve korkma!" emri, peygamberin korkusunun insani bir refleks olduğunu kabul ederken, ilahi kudretin bu korkuyu bertaraf eden asli güç olduğunu vurgulamaktadır. Asanın tekrar eski hâline döndürülmesi ise mucizenin Allah'ın mutlak tasarrufu altında gerçekleştiğini açıkça ortaya koymaktadır. Kur'an anlatımında olayın tasviri kısa, net ve sembolik olup; mucize, peygamberlik misyonunun bir aracı olarak sunulmakta, ayrıntılı betimlemelere yer verilmemektedir.

M. Asım Köksal'ın eserinde Hz. Musa'nın asasının yılana dönüşmesi olayı, klasik siyer ve tarih literatürünün etkisiyle son derece ayrıntılı ve tasvir ağırlıklı bir biçimde ele alınmaktadır. Asanın yılan hâline geldiğinde ağız yapısı, dişleri, kuyruğu ve hareketleri detaylandırılmakta; yılanın korkutucu fiziksel özellikleri ön plana çıkarılmaktadır. Ayrıca Musa'nın yılanı tutmak için cübbesinin yenini sarması gibi

[556] Öztürk, *Esaretten Kurtuluş Hz. Musa*, 26.

Kur'an'da yer almayan ayrıntılara da yer verilmesi, anlatımın rivayet merkezli bir genişleme gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımda mucize yalnızca ilahi bir işaret olarak değil, aynı zamanda okuyucunun hayal dünyasında güçlü bir sahne oluşturacak dramatik bir olay şeklinde sunulmaktadır. Ancak bu detaylandırma, Kur'an'daki sade anlatımın ötesine geçmekte ve rivayetlerin ayetlerle iç içe sunulması nedeniyle kaynak sınırlarının belirsizleşmesine yol açabilmektedir. Köksal'ın anlatımı, klasik geleneğin mucizeyi somutlaştırma eğilimini yansıtan tipik bir örnek niteliği taşımaktadır.[557]

Abdullah Aydemir'in anlatımında Hz. Musa'nın asasının yılana dönüşmesi olayı, şekilsel betimlemeler üzerinden ele alınmaktadır. Asanın yapısına ilişkin verilen bilgiler, onun iki çatallı oluşu, diş benzeri çıkıntılara sahip olması gibi fiziksel ayrıntılarla dikkat çekmektedir. Bu anlatım, mucizenin etkileyiciliğini artırma amacı taşımakla birlikte Kur'an metninde yer almayan unsurları içermesi bakımından rivayet kaynaklıdır. Aydemir'in yaklaşımı, mucizeyi daha çok gözle görülebilir ve tarif edilebilir bir fenomen olarak sunmakta; ilahi hitap ve pedagojik mesaj ikinci planda kalmaktadır. Bu durum, anlatımın Kur'an merkezli olmaktan ziyade tarihsel ve rivayet eksenli bir çerçevede şekillendiğini göstermektedir.[558]

Seca Öztürk'ün eserinde asanın yılana dönüşmesi olayı, pedagojik ve hikâye edici bir üslupla ele alınmaktadır. Anlatımda Hz. Musa'nın bilinçli bir şekilde elindeki asayı yere bırakması ve bunun Allah'ın izniyle yılana dönüşmesi vurgulanmaktadır. Fiziksel tasvirler sınırlı tutulmuş; mucizenin anlamı ve ilahi iradeyle gerçekleştiği fikri ön plana çıkarılmıştır. Bu yaklaşım, özellikle çocuk ve genç okuyucuların mucizeyi korku unsuru üzerinden değil, Allah'ın kudretini gösteren bir işaret olarak algılamasını amaçlamaktadır. Kur'an'daki çerçeveye büyük ölçüde sadık kalınmakta, rivayet ayrıntıları metne dâhil edilmemektedir. Böylece anlatım, öğretici ve sade bir nitelik kazanmakta; mucize, iman güçlendirici bir unsur olarak sunulmaktadır.[559]

Mahmut Öztürk'ün anlatımında ise olayın dramatik yönü Musa'nın yaşadığı korku üzerinden aktarılmaktadır. Asanın yılan hâline gelmesi karşısında Musa'nın

[557] Köksal, *Peygamberler Tarihi,* 320.
[558] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 188,
[559] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 103.

paniğe kapılarak kaçmaya başlaması, peygamberlerin beşerî yönünü öne çıkaran bir anlatım tercihini yansıtmaktadır. Bu yaklaşımda mucize, yalnızca Firavun ve çevresine gösterilen bir delil değil, aynı zamanda Musa'nın içsel dönüşümünün bir parçası olarak ele alınmaktadır. Fiziksel betimlemeler sınırlı tutulurken, psikolojik etki ön plana çıkarılmaktadır. Böylece okuyucu, peygamberliğin bir anda gelen korkusuzluk hâli değil, ilahi destekle aşamalı olarak güçlenen bir sorumluluk olduğunu sezgisel düzeyde kavrayabilmektedir.[560]

2.11.8. Firavunla Karşılaşmaları

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın Firavun ile karşılaşması, tevhid mücadelesinin en açık ve sembolik sahnelerinden biri olarak sunulmaktadır. Şuara Suresi'nde aktarılan diyalogda Firavun'un "Âlemlerin Rabbi de nedir?" şeklindeki sorusu, onun hakikati bilmemesinden ziyade inkârı tercihini ve küçümseme tavrını yansıtmaktadır. Hz. Musa'nın cevabı ise son derece net ve kapsayıcıdır: Allah, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir. Bu cevap, yalnızca Firavun'a değil, onun çevresindeki seçkinler topluluğuna ve dolaylı olarak tüm insanlığa yöneltilmiş evrensel bir tevhid ilanıdır.

Firavun'un "İşitmiyor musunuz?" şeklindeki hitabı ise, Hz. Musa'nın sözlerini ciddiye almaktan ziyade alaya alma ve otoritesini pekiştirme amacı taşımaktadır. Kur'an burada sahneyi dramatize etmez; mekân, zaman ve ayrıntılara girmez. Bunun yerine karşılaşmayı, hak ile batılın söz düzeyindeki çatışması üzerinden sunar. Böylece okuyucu, Firavun'un siyasi gücüne değil, sözlerinin boşluğuna; Hz. Musa'nın zayıf görünümüne değil, mesajının hakikatine odaklanmaya yönlendirilir. Kur'an'ın bu yaklaşımı, kıssayı tarihsel bir diyalogdan çok evrensel bir inanç mücadelesi olarak konumlandırmaktadır.

M. Asım Köksal, Firavun ile Hz. Musa arasındaki karşılaşmayı klasik tarih ve siyer literatürüne dayanarak daha ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır. Onun anlatımında Firavun'un sorusu, yalnızca bir inkâr ifadesi değil, aynı zamanda kendi ilahlık iddiasını örtük biçimde yeniden üretme girişimi olarak yorumlanmaktadır.

[560] Öztürk, *Esaretten Kurtuluş Hz. Musa*, 26.

Köksal, Firavun'un sözlerini, "Sizin benden başka ilahınız yoktur" anlamını taşıyan bir meydan okuma şeklinde açıklar.[561]

Bu yaklaşımda Firavun, yalnızca bireysel bir inkârcı değil; sistematik zulmün ve kendini tanrılaştıran iktidarın temsilcisi hâline gelir. Hz. Musa'nın sözleri ise bu sistem karşısında yükselen ilahi hakikatin sesi olarak değerlendirilir. Köksal'ın anlatımı, Kur'an'daki özlü ifadeleri genişleterek okuyucuya sahnenin siyasal ve toplumsal bağlamını kavratmayı amaçlar. Ancak bu genişletme, anlatıyı Kur'an'daki evrensel çerçeveden çıkarıp tarihsel detayların ön plana geçtiği bir alana da taşımaktadır.

Abdullah Aydemir'in anlatımında Firavun ile karşılaşma sahnesi, rivayet merkezli ve dramatik bir kurguyla sunulmaktadır. Musa ve Harun'un gece vakti Firavun'un sarayına gitmeleri, kapının çalınması, kapıcıların ve Firavun'un korkuya kapılması gibi ayrıntılar, Kur'an'da yer almayan fakat klasik rivayet literatüründe sıkça karşılaşılan unsurlardır. Bu detaylar, karşılaşmayı adeta bir tarihî sahneye dönüştürmekte ve okuyucunun zihninde canlı bir tablo oluşturmaktadır.[562]

Bu anlatım tarzında peygamberlerin cesareti ve ilahi emir karşısındaki teslimiyetleri vurgulanırken, Firavun'un korkusu ve şaşkınlığı ön plana çıkarılmaktadır. Ancak bu dramatizasyon, Kur'an'daki mesaj merkezli anlatımdan belirgin biçimde ayrılmaktadır. Kur'an'da Firavun'un psikolojisine dair açık ifadeler bulunmazken, Aydemir'in metninde duygusal tepkiler ve sahne tasvirleri belirginleşmektedir. Bu durum, rivayetlerin kıssayı öğretici olmaktan çok hikâyeleştirici bir zemine taşıdığını göstermektedir.

Seca Öztürk'ün anlatımında Firavunla karşılaşma, daha sade ve pedagojik bir çerçevede ele alınmaktadır. Hz. Musa ve Hz. Harun'un Firavun'un sarayına giderek onu ve halkını Allah'ın yoluna davet etmeleri, tevhid çağrısının özü korunarak aktarılmaktadır. Anlatımda ayrıntılı rivayetlere veya tarihsel tasvirlere girilmez; olayın ahlaki ve inanç boyutu ön plana çıkarılır.[563]

---

[561] Köksal, *Peygamberler Tarihi,* 288.
[562] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 178
[563] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 105.

Bu yaklaşımda Firavun, zulmün ve inkârın sembolü olarak konumlandırılırken, Hz. Musa ve Hz. Harun doğruyu söylemekten çekinmeyen, Allah'ın elçileri olarak sunulmaktadır. Özellikle genç okuyucular için hazırlanan bu anlatım, karmaşık diyaloglardan ve ideolojik tartışmalardan kaçınarak temel mesajı açık ve anlaşılır biçimde vermeyi amaçlamaktadır. Böylece Firavunla karşılaşma, bir güç mücadelesinden ziyade "doğruyu söyleme cesareti"nin örneği hâline gelmektedir.

Mahmut Öztürk'ün anlatımı, Firavunla karşılaşmayı olay örgüsü ve sahneleme bakımından daha ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır. Musa ve Harun'un saraya gitmeleri, nöbetçilerin engel olmaya çalışması, saray içindeki hareketlilik gibi unsurlar anlatıya dramatik bir akış kazandırmaktadır. Firavun'un "Eğer peygamberseniz bir mucize gösterin" şeklindeki talebi, karşılaşmanın dönüm noktası olarak sunulmaktadır.[564]

Bu anlatımda dikkat çeken husus, Firavun'un yalnızca inkârcı değil, aynı zamanda güç ve gösteri talep eden bir figür olarak resmedilmesidir. Hz. Musa'nın tebliği ise sözden fiile, yani mucizeye doğru ilerleyen bir süreç olarak kurgulanır. Böylece okuyucu, ilerleyen mucize sahnelerine zihinsel olarak hazırlanır. Mahmut Öztürk'ün bu yaklaşımı, kıssayı hem öğretici hem de akıcı bir anlatı hâline getirmeyi amaçlamaktadır.

2.11.9. Asanın Ejderha Oluşu

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın asasının ejderhaya dönüşmesi, peygamberlik delillerinden biri olarak son derece açık, fakat ayrıntıdan arındırılmış bir biçimde aktarılmaktadır. Şuara Suresi'nin 30–32. ayetlerinde Hz. Musa'nın asasını yere bırakmasıyla birlikte onun "apaçık bir ejderha"ya dönüştüğü ifade edilmekte, olayın mucize oluşu vurgulanmaktadır. Kur'an'ın anlatımında ejderhanın fiziksel büyüklüğü, şekli ya da çevre üzerindeki etkileri gibi ayrıntılar yer almaz. Bunun yerine mucizenin temel işlevi öne çıkarılır: Firavun ve çevresindeki seçkinlere, Musa'nın ilahi bir destekle gönderildiğini göstermek. Bu yönüyle Kur'an, mucizeyi bir "gösteri unsuru" olarak değil, hakikati açığa çıkaran ilahi bir delil olarak sunar. Anlatımın sade oluşu,

[564] Öztürk, *Esaretten Kurtuluş Hz. Musa*, 27.

okuyucunun dikkatini olayın kendisinden çok, taşıdığı tevhid mesajına yönlendirmeyi amaçlamaktadır.

M. Asım Köksal'ın eserinde ise asanın ejderhaya dönüşmesi olayı, Kur'an'daki çerçevenin oldukça ötesine taşınarak ayrıntılı ve tasvirî bir anlatımla sunulmaktadır. Taberî gibi tarih kaynaklarına dayandırılan rivayetlerde ejderhanın devasa boyutlara ulaştığı, ağzını açarak Firavun'un önünü ve yanlarını doldurduğu, alt çenesini yere, üst çenesini ise sarayın üzerine koyduğu ifade edilmektedir. Ejderhanın Firavun'a doğru yönelmesiyle birlikte çevresindeki adamların korkuya kapılıp dağıldığı anlatılır. Bu tür betimlemeler, mucizenin dehşet ve heybet boyutunu güçlendirmekte, ilahi kudretin insan algısını aşan yönünü ön plana çıkarmaktadır. Ancak bu anlatım, Kur'an'da yer almayan ayrıntıların tarihî-rivayet geleneği aracılığıyla metne dâhil edilmesi anlamına gelmektedir. Böylece mucize, itikadî bir delil olmaktan ziyade dramatik ve çarpıcı bir sahne hâline gelmektedir.[565]

Abdullah Aydemir'in yaklaşımı, asa mucizesine dair rivayetlerin aktarımı konusunda daha temkinli ve eleştirel bir tutum sergilemektedir. Aydemir, asa mucizesinin tarihî literatürde çoğu zaman mübalağalı biçimde anlatıldığını açıkça ifade eder. Rivayetlerde yer alan aşırı tasvirlerin, Kur'an'ın sade anlatımıyla örtüşmediğine dikkat çeker. Bu yaklaşım, Kur'an merkezli bir bakış açısını yansıtmaktadır. Aydemir için mucizenin değeri, ejderhanın büyüklüğü veya korkutuculuğundan ziyade, Allah'ın peygamberine verdiği destek ve Firavun'un acziyetini ortaya koymasıdır. Böylece asa mucizesi, rivayetlerin süslediği olağanüstü bir efsane değil, Kur'an'ın belirlediği sınırlar içinde anlaşılması gereken ilahi bir işaret olarak ele alınmaktadır.[566]

Özkan Öze'nin eserinde asanın ejderhaya dönüşmesi olayı, çocuklara yönelik bir anlatım çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu nedenle metin, hem dil hem de içerik bakımından büyük ölçüde sadeleştirilmiştir. Asa, Firavun ve adamlarının gözü önünde ejderha gibi bir yılana dönüşmekte; olayın mucize oluşu kısa ve açık ifadelerle vurgulanmaktadır. Ayrıntılı tasvirlere veya korku unsurlarını artıracak betimlemelere

[565] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 320.
[566] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 221.

yer verilmez. Bu yaklaşımda amaç, mucizenin çocuk zihninde karmaşık ve ürkütücü bir sahneye dönüşmesini engellemek, bunun yerine Allah'ın kudretini ve peygamberin haklılığını anlaşılır bir şekilde aktarmaktır. Böylece asa mucizesi, pedagojik kaygılar doğrultusunda ahlaki ve inançsal bir ders aracı hâline getirilmektedir.[567]

2.11.10. Mal ve Servetin Yok Olması

Kur'an-ı Kerim'de Firavun ve kavminin mal ve servetlerinin yok edilmesi, doğrudan maddi bir felaket tasviriyle değil, ilahi adalet ve duanın kabulü çerçevesinde ele alınmaktadır. Yunus Suresi'nin 88–89. ayetlerinde Hz. Musa ve Hz. Harun'un Firavun ve ileri gelenlerinin servet ve güçlerinin insanları saptıran bir araç hâline geldiğini dile getirerek Allah'a dua ettikleri görülmektedir. Bu ayetlerde asıl vurgu, maddi imkânların zulüm ve inkârın aracı hâline gelmesi durumunda ilahi müdahalenin kaçınılmaz olduğudur. Kur'an, mal ve servetin nasıl yok edildiğini ayrıntılı biçimde açıklamaz; bunun yerine, Allah'ın bu duayı kabul ettiğini ve peygamberlerden dosdoğru yolda sebat etmelerini istediğini bildirir. Böylece servetin yok oluşu, fiziksel bir cezadan ziyade ilahi iradenin tecellisi ve ahlaki bir sonucun kaçınılmazlığı olarak sunulur. Bu yaklaşım, Kur'an kıssalarının genel metoduna uygun olarak olayların nasıl gerçekleştiğinden çok, neden gerçekleştiğine odaklanıldığını göstermektedir.

M. Asım Köksal'ın eserinde ise Firavun ve çevresinin mal ve servetlerinin yok edilmesi, Kur'an'daki genel çerçevenin ötesine geçilerek rivayet temelli ayrıntılarla açıklanmaktadır. Köksal, Taberî gibi klasik tarih ve tefsir kaynaklarına dayanarak, Firavun ve ileri gelenlerin sahip olduğu malların, dirhem ve dinarlarının taş hâline çevrildiğini ifade etmektedir. Bu anlatımda ilahi ceza, gözle görülür ve somut bir mucize şeklinde tasvir edilmekte; maddi zenginlik, bir anda değersiz ve işlevsiz hâle gelen taşlara dönüştürülmektedir. Böylece servetin yok oluşu, yalnızca ekonomik bir çöküş değil, aynı zamanda ilahi kudretin inkârcı güç karşısındaki kesin galibiyeti olarak sunulmaktadır. Ancak bu anlatım, Kur'an'da açıkça yer almayan ayrıntılar içermesi sebebiyle rivayet literatürüne dayalıdır ve Kur'an merkezli anlatımın sınırlarını genişletmektedir.[568]

---

[567] Öze, *Salih Peygamber*, 13.
[568] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 320.

Kur'an-ı Kerim, Hz. Musa kıssasını aktarırken tarihsel bir biyografi yazma amacı gütmemekte; aksine kıssayı tevhid, ilahi adalet, sabır, teslimiyet ve zulme karşı duruş gibi temel ahlaki ve itikadî ilkelerin öğretildiği bir rehber metin olarak sunmaktadır. Bu nedenle Kur'an'da doğum, bebeklik, Medyen'e gidiş, peygamberlikle görevlendirilme, mucizeler ve Firavun'la karşılaşmalar gibi olaylar, son derece seçici ve ölçülü bir anlatımla yer almaktadır. Olayların nasıl gerçekleştiğinden çok, neden gerçekleştiği ve neyi temsil ettiği ön plana çıkarılmaktadır. Fiziksel betimlemeler, mekânsal ayrıntılar ve dramatik sahneler sınırlı tutulmakta; okuyucunun dikkati tarihsel merak unsurlarına değil, ilahi mesajın özüne yönlendirilmektedir.

M. Asım Köksal ve Abdullah Aydemir gibi müellifler, klasik tefsir, tarih ve siyer literatürüne dayanarak kıssayı ayrıntılandırmakta; Hz. Musa'nın doğum öncesi şartlarından fiziksel görünümüne, mucizelerin tasvirinden Firavun sarayındaki sahnelere kadar pek çok detayı anlatıya dâhil etmektedir.

Rivayet merkezli anlatımlarda dikkat çeken bir diğer husus, mucizelerin çoğu zaman fiziksel büyüklük, korkutuculuk ve görsel etki üzerinden sunulmasıdır. Asanın yılan veya ejderhaya dönüşmesi, servetin taş hâline gelmesi gibi olaylar, Kur'an'da sembolik ve işlevsel bir çerçevede aktarılırken; bazı eserlerde bu mucizeler adeta sahneye konulmuş olağanüstü gösteriler hâline getirilmiştir. Bu durum, mucizenin Kur'an'daki asli işlevi olan ilahi mesajı teyit etme amacını ikinci plana iterek, olayın kendisini merkeze alan bir algının oluşmasına yol açabilmektedir. Oysa Kur'an açısından mucize, hayret uyandırmak için değil, hak ile batılı ayırmak ve insanı düşünmeye sevk etmek için vardır.

Seca Öztürk, Özkan Öze ve Bilge Nur Çorlu gibi daha pedagojik kaygılarla yazılmış eserlerde ise Kur'an merkezli anlatıma daha fazla sadık kalındığı görülmektedir. Bu eserlerde ayrıntıdan kaçınılmakta; kıssa, özellikle çocuk ve genç okuyucular için anlaşılır, sade ve ahlaki mesajları öne çıkaran bir üslupla aktarılmaktadır. Bu yaklaşım, Kur'an'ın kıssalara yüklediği eğitici ve yönlendirici işlevle büyük ölçüde örtüşmektedir. Rivayetlere dayalı ayrıntıların sınırlı tutulması, okuyucunun dikkatini olayların dramatik yönünden ziyade, verilen mesajlara yönlendirmektedir.

Mahmut Öztürk'ün anlatımları ise bu iki yaklaşım arasında bir yerde konumlanmaktadır. Onun eserlerinde Kur'an'daki çerçeve büyük ölçüde korunmakla birlikte, insanî duygular ve psikolojik süreçler ön plana çıkarılmaktadır. Hz. Musa'nın korkuları, tereddütleri ve ilahi hitap karşısındaki içsel dönüşümü vurgulanmakta; peygamberlik, erişilmez bir makamdan ziyade ilahi destekle güç kazanan bir sorumluluk olarak sunulmaktadır. Bu yaklaşım, okuyucunun peygamberlerle duygusal bağ kurmasını kolaylaştırmakla birlikte, rivayet sınırlarının dikkatle korunmasını da gerektirmektedir.

Hz. Musa kıssasının aktarımında ortaya çıkan temel problem, Kur'an'da verilmeyen detayların bazı müellifler tarafından rivayetlerle doldurulmasıdır. Bu tercih göz ardı edildiğinde, kıssa ilahi mesaj taşıyan bir rehber olmaktan çıkarak tarihsel ve dramatik bir anlatıya dönüşme riski taşımaktadır. Özellikle çocuk ve genç okuyucular için hazırlanan eserlerde bu risk daha da önemlidir; zira ayet ile rivayet arasındaki ayrımın net yapılmaması, dinî bilginin kaynağına dair bilinç bulanıklığına yol açabilmektedir.

Bu nedenle Kur'an merkezli bir kıssa okumasında, ayetlerin sunduğu sınırların titizlikle korunması büyük önem taşımaktadır. Rivayetler, ancak bağlamı açıkça belirtilerek, yorumlayıcı ve tamamlayıcı bir unsur olarak kullanılmalı; Kur'an'ın yerine ikame edilen anlatılar hâline getirilmemelidir. İncelenen metinler, bu hassasiyetin her zaman gözetilmediğini, fakat bazı müelliflerin Kur'an merkezli yaklaşımı korumaya çalıştığını da göstermektedir. Sonuç olarak Hz. Musa kıssası üzerinden yapılan bu karşılaştırma, yalnızca bir peygamber anlatısının değil, aynı zamanda İslâm düşüncesinde bilgi üretme, aktarma ve öğretme yöntemlerinin de eleştirel bir değerlendirmesini sunmaktadır.

Tablo 11. Hz. Musa, Hz. Harun, Firavun ve İsrailoğulları Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu

Konu Başlığı	Kur'an-ı Kerim	M. Asım Köksal	Abdullah Aydemir	Seca Öztürk	Mahmut Öztürk	Özkan Öze	Bilge Nur Çorlu
Doğumu	Onu emzir! Onun hakkında sana bir tehlike gelirse kendisini denize (Nil'e) bırak! (Onun boğulacağından) korkma, hederlenme. Çünkü biz, onu sana geri döndüreceğiz. Hem onu peygamberlerden biri de yapacağız (Kasas, 7)	Musa aleyhisselamın annesi, onu doğuracağı zaman, başına gelecek halden tasalanınca (İbnü'l-Esir, Kamil, Cilt: 1, s. 171).	Allah'ın ilham ve irşadı üzerine annesi bir sandık (tabut) yaparak Musayı içine koydu ve suya bıraktı. Söylentiye göre, denize bıraktığı sandık bir yanından iple bağlanmış ve kenara tutturulmuştu. Uzun süre, geceleri ve ıssız zamanlarda gider oğlunun ihtiyaçlarını görürdü. Bir seferinde her nasılsa ipi kenara bağlamayı unuttu. Sular da sandığı yavaş yavaş sürükleyip götürdü.	Hz. Musayı annesi yasaklı yılda dünyaya getirmişti. Bu mübarek anneye çocuğunu emzirmesi, endişelendiği takdirde onu bir sandığa koyarak nehre bırakması ve korkmaması Allah tarafından bildirilmiş, oğluna sağ salim tekrar kavuşacağı müjdesi verilmişti. Hasretle bağrına bastığı yavrusunu sandığa, sandığı da Nil Nehri'ne bırakarak evladını Allah'a ısmarladı sonunda.	Çocuğunu koruması için Allah 'a dua etti. Sonra kucağında taşıdığı sandığı usulca Nil'e bıraktı ve eliyle hafifçe itti. Küçük sandık yalpalayarak suyun akışına doğru ilerlemeye başladı.	Sonra bir sandık buldu. Bebeğini sandığa koydu. Ve onu Nil Nehri'ne bıraktı.	-
Firavun'un Zulmü	Firavun'un halkı sınıflara ayırıp İsrailoğullarının oğullarını öldürdüğü, kadınlarını sağ bıraktığı bildirilir. (Kasas 28/4)	Firavun'un zulmünü ayrıntılı olarak aktarır; ağır işkenceler, zorla çalıştırılma gibi tarihî rivayetleri ekler.	Yabancıları ağır işlerde çalıştırdığı, astığı, kestiği ve işkence ettiği belirtilir. (s.160)	Firavun'un zorbalığını toplumsal adalet bağlamında yorumlar; Kur'an'a uygundur.	Firavun'un baskısını tarihsel arka planla ilişkilendirir; insanı ezen sistemleri simgelediğini vurgular.	Olayı sade bir dille aktarır; Firavun'un zalim bir yönetici olduğunu çocuk seviyesinde açıklar.	Firavun'un zulmünü ahlaki bir ders şeklinde yorumlayarak sadeleştirir.
Musa'nın Bebekliği – Sandığa Bırakılması	Musa'nın nehir üzerine bırakıldığı, Allah'ın onu sevdirip koruduğu bildirilir. (Taha 20/36–39)	Musa'nın bebekliğini rivayetlerle genişletir; ailesinin endişesi ve saraya alınma sürecini detaylandırır.	Sandığın cariyeler tarafından bulunduğu, açmaya korktukları için Asiye'ye götürdükleri aktarılır; Kur'an'a uygun değildir. (s.163)	Musa'nın korunmasının ilahi bir lütuf olduğunu vurgular; Kur'an'a uygun sade bir anlatım sunar.	Aynı rivayeti tekrar eder: sandığı cariyelerin bulduğu ve Asiye'ye götürdüğü belirtilir; Kur'an'a uygun değildir. (s.23)	Musa'nın bebekliğini Kur'an'a uygun sade bir dille aktarır; sandık–nehir–korunma hattına sadık kalır.	Musa'nın Allah tarafından korunduğunu öğretici ve sade biçimde açıklar; Kur'an'a uygundur.
Medyen'e Götürülüşü	Ey Rabbi mi Cidden ben, bana indirdiğin hayırdan dolayı bir fakirim! (Kasas, 24)	O, bunu söylediği zaman biri ona bakmış olsaydı, açlığın şiddetinden, barsaklarının yeşillenmiş olduğunu görürdü. Böyle olduğu halde o, Allah'tan bir lokmadan fazla bir şey	İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, günlerdir yol alan, aç ve bitkin olan Musa'ya bu sözleri söylediği zaman biri bakmış olsaydı, açlıktan bağırsaklarının yeşillenmiş (?) olduğunu görebilirdi.	Alemlerin Rabbi, Mısır'a kutlu bir dönüş için Musa Peygamber'i Medyen'de hazırlayacak, vahyin müjdesi ile buluşturacağı güne kadar Musayı (a.s.) bu şehirde olgunlaştıracaktı.	Musa Mısır' dan ayrıldıktan on gün sonra Medyen toprakların a vardı. Şehre vardığında vakit ikindiyi geçmişti.	Gidebileceği en iyi yer, Medyen Ülkesi'ydi. Ve hemen yola koyuldu. Gizlice Mısır' ı terk etti	-

		istemedi (Sa'lebi, Ara'is, s. 174).	Buna rağmen Musa, Allah'tan bir lokmadan fazlasını istememiştir.				
Şuayb Aleyhisselama Damat Oluşu	O, seninle benim aramdadır. Bu iki müddetten hangisini ödersem, demek ki bana karşı bir husumet yoktur. Allah da şu dediğimizin üstünde bir vekildir.	Şuayb aleyhisselam kızlanndan birine, Müsa aleyhisselamla evlendirmek istediği kızı Safura (Taberi, Tarih, Cilt: 1, s. 205).	Süddi'den gelen rivayete göre yolda rüzgar kızın elbisesini savurmuş ve Musa kızın açılan yerlerini görmüştü. Bunun üzerine kıza: ".Arkamdan gel! Eğer yanılırsam yolu tarif edersin." Dedi (İbn Kesir, el-Bidaye, Cilt: 1, s. 224).	Şehre girdiği gün iki kız kardeşe yardım etmesi, babaları Hz. Şuayp ile tanışması, kızlarından biri ile evlenmesi, on yıl boyunca bu ailenin işlerine yardımcı olup burada kalması; hepsi ilahi iradenin bir parçasıydı.	Vakti geldiğinde uygun görmen halinde kızlarımdan birisiyle de seni evlendirmek isterim.	Ve Şuayp Peygamber'in kızı ile evlendi.	-
Peygamber Oluşu	Bir ateş görmüştü de ailesine: Siz (burada) durunuz! Hakikat, ben bir ateş gördüm. Belki, ondan size bir kor getirir yahut ateşin yanında bir yol (gösterici) bulurum (Taha, 10).	Musa aleyhisselamın üzerinde yünden cübbe, yünden kilim, yünden don ve yünden gömlek bulunuyordu. Pabucu da tabaklanmamış merkep derisindendi (Hakim, Müstedrek, Cilt: 2, s. 379).	-	Yüce Allah onu peygamberi seçmiş ve Mısır'a giderek Firavun'u ve halkını imana davet etmesini istemişti.	Ben seni peygamber olarak seçtim. Şimdi sana söyleyecek lerime kulak ver. Muhakkak ki ben senin Rabb'inim.	Musa önce çok korktuysa da, kendisine sesini duyuranın Allah olduğunu bildi. Ve Allah Musa'ya orada peygamberlik verdi.	-
Asasının Yılan Olması	Musa aleyhisselam, (elinden, yere) bırakınca asa, koşar bir yılan oluverdi (Taha, 17-20).	Asanın iki çatalı yılanın ağzı, sivri ucu da arkasında kuyruk şeklini aldı. Yılanın azı dişleri ise titriyordu!	Hz. Musa'nın asası, iki çatallı olup, çatal kısmın alt tarafi eğri idi. Bu alt tarafta keskin iki tane dişi (budağı?) vardı.	Hz. Musa Rabbinin kendisine vermiş olduğu mucize yetkisini kullanmaya karar verdi. Elindeki asayı yere atacak ve asa Allah'ın izniyle yılana dönüşecekti.	Musa elindeki asayı hemen yere attı. Asa birdenbire yerde sürünen bir yılana dönüştü. Musa bir an önce orayı terk etmek için arkasına bakmadan kaçmaya başladı.	-	-
	Tut onu ve korkma! Elini onun ağzına sok! (Taha, 141).	Musa aleyhisselam, elini yılanın ağzına sokmak için sırtındaki yün cübbesinin yeniyle sardı.	-	-	-	-	-
	Tut onu! Korkma! Biz onu, yine evvelki şekline çevireceğiz! (Taha, 12-21).	Elini koynuna sok da Firavun'a ve kavmine (göstereceğin) dokuz mucize içinde (Taberi, Tarih, Cilt: 1, s. 216).	-	-	Musa elini uzattığında asa tekrar eski haline dönüştü.	Musa Peygamber yılanı tuttu. Tutunca yılan tekrar asa oldu.	-

Firavunla Karşılaşmaları	Firavun: "Alemlerin Rabbi (dediğin) de nedir?" dedi. (Musa): "Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunan her şeyin Rabbidir! Eğer hakikati, yakinen bilmeye ehliyetli kimselerseniz (O'nun varlığına ve birliğine inanırsınız). " dedi. Firavun, çevresinde bulunan kimselere: "işitmiyor musunuz?" dedi (Şuara, 23-25).	Firavun bunu, Musa aleyhisselamın söylediğini ret ve inkar maksadı ile söylemiş ve çevresindekilere "Sizin benden başka ilahınız var mı? Yoktur! " demek istemişti (Taberi, Tarih, Cilt: 1, s. 209-210).	Emir yücelerin yücesinden geldiği için Musa ve Harun geceleyin yola düştüler. İlerlemiş saate rağmen Firavun'un kapısını çaldılar. Rivayete göre Firavun da kapıcısı da korktu. Firavun: "Bu saatte benim kapımı çalan kim ola ki?" dedi.	Kendilerine peygamberlik vazifesi verilen Musa ve Harun Peygamberler Mısır'a, Firavun' un sarayına geldiler. Firavun ve halkını Allah'ın yoluna, tevhid inancına davet ettiler.	Ertesi gün Hz. Musa ve Hz. Harun Firavun ve hanedanına Allah'ın buyruklarını iletmek üzere evden çıktılar. Saraya vardıklarında Firavun adamlarıyla toplantı yapmak üzereydi. Nöbetçiler onlara engel olmak isterken bir subay yanlarına yaklaştı.	oria Allah'ı ve Allah'ın emirlerini anlattılar. "İsrailoğullarını köle gibi çalıştırmaktan vazgeç. Bırak yurtlarına geri dönsünler. " dediler. Firavun, "MÂdem peygamberim di yorsun 0 ıaman bize bir mucize göster de inanalım! " dedi.	-
Asanın Ejderha Oluşu	(Musa) asasını yere bırakıverdi. Bir de (ne görsünler!) o, apaçık bir ejderha! (Şuara, 30-32).	Firavun'un önünü ve iki yanını doldurmuş, ağzını açmış, alt çenesini yere, üst çenesini köşkün üzerine koymuş! Yutmak için Firavun'a yönelince Firavun'un yanındaki adamlar, korkup Firavun'un başından dağılıverdiler (Taberi, Tarih, Cilt: 1, s. 209-210).	Rivayetler, bir mucize eseri ejderha olan asa olayını mübalağalı bir şekilde anlatmışlardır.	-	-	Asa. Firavun'un ve adamlarının gözü önünde, ajderha gibi bir yılana dönüştü.	-
Mal ve Servetin Yok Olması	lkinizin de duası kabul olunmuştur. O halde yine istikamette (doğru hareketinizde) devam ediniz! Sakın, bilmezlerin yoluna uymayınız! (Yunus, 88-89)	Yüce Allah; onların mallarını, dirhem ve dinarlarını taşa çevirdi! (Taberi, Tarih, Cilt: 1, s. 213).	-	-	-	-	-

2.12. Hz. Davud Kıssası

Allah, göklerde ve yerde bulunan her şeyi bilen ve peygamberlerin kimine kiminden daha fazla iyilikte bulunandır.[569] Hz. Davud, Allah'ın kendisine ilim verdiği,[570] güçlü bir kuldu. Allah, Hz. Davud'a Zebur'u vermiş.[571]

O'na mü'min kullarının birçoğundan daha fazla iyilikte bulunmuştur. Hz. Davud da Allah'ı överek daima O'na yönelmiştir." Rabbimizi sabah akşam tesbih eden; dağlar, taşlar, kuşlar Hz. Davud'a yöneltilmiş ve O'nun buyruğuna verilmişti. Hz. Davud, Kuran-ı Kerim'de ibadete düşkün ve günahlardan titizlikle sakınan Allah'ı çokça zikreden, ibadete büyük önem veren ve salih amellere yönelen bir kul olarak övülerek anılır.[572] Rabbimiz, katından Hz. Davud'a lütufta bulunarak, "Ey dağlar ve taşlar! O'nunla birlikte Allah'ı tesbih edin" buyurmuştur. Allah, dağları ve kuşları Hz. Davud'un emrine vermiş, onlar da akşam sabah onunla birlikte Allah'ı tesbih etmişler, Hz. Davud'un Rabbimizi zikrine katılmışlardır.[573] Rabbimiz, Hz. Davud'a demir madenini yumuşatarak sağlam zırhlar dokumasını ve bunları geniş yapmasını emretmiştir. Allah, yararlı işler yapmamızı emreder; çünkü O, yaptıklarımızı görmektedir.[574] Yüce Allah "Ey Davud Ailesi şükrederek çalışın! Kullarımdan şükredenler çok azdır."[575] buyurmaktadır.

Hz. Davud, dinî yaşantısında güçlü ve sağlam duruşuyla öne çıkan, Allah'a gönülden yönelen ve O'nu sürekli zikreden bir peygamberdi. Kendisine hikmet verilmiş, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırt etme yeteneğiyle donatılmıştı. Allah'a yakınlığı ve sadakati sayesinde hem dünyada hem de ahirette güzel bir geleceğe nail olmuştu.[576]

---

[569] İsra, 17/55
[570] Sad, 38/17
[571] İsra, 17/55,(Kur'ân-ı Kerîm Hz. Dâvûd'a Zebûr'un verildiğini bildirip (Nisâ 4/163; İsrâ 17/55) muhtevasına kısaca temas etmekle birlikte (Enbiyâ, 21/105) ayrıntılı bilgi vermemektedir. Çoğul şekli olan zübur ise altı âyette (Âl-i İmrân, 3/184; Nahl, 16/44; Şuarâ, 26/196; Fâtır, 35/25; Kamer, 54/43, 52) geçer.
[572] Sâd, 38/17.
[573] Enbiyâ, 21/79, Sebe, 34/10, Sâd, 38/18-19.
[574] Sebe, 34/10-11.
[575] Sebe, 34/13.
[576] Sâd, 38/17-20, 25.

Hz. Davud'un hükümranlığını kuvvetlendirip O'na üstün bir hüküm verme yeteneği bahşeden Rabbimiz Kitabında Hz. Davud'a hüküm vermesi için başvuran davacıların haberine yer vermektedir. Davacılar Hz. Davud'un yanına Mabedin duvarını tırmanıp geldiklerinde onlardan ürken Hz. Davud'a davacılar kendilerini; "Biz, birbirinin hakkına tecavüz etmiş iki davacıyız" diyerek tanıttılar. Kendilerinden korkmamasını, kendilerini doğru yola ulaştırması ve aralarında adaletle hükmetmesi için kendisine başvurduklarını vurgulayarak aralarında anlaşmazlık sebebi olan konuyu anlattılar: Bu kardeşimin doksan dokuz dişi koyunu, benim ise bir tek dişi koyunum var; 'Onu da bana ver' dedi ve tartışmada beni yendi." Hz. Davud, "O, senin dişi koyununu kendi dişi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlık etmiştir. Zaten, yararlı işler yapan ve iman edenler hariç, ortakların çoğu birbirlerine haksızlık ederler," dedi. Hz. Davud, kendisini Allah tarafından denendiğini düşünerek Rabbinden mağfiret diledi, eğilip secdeye kapanarak tövbe etti ve Allah'a yöneldi. Allah onu bağışladığını ve katında O'na yakınlık ve güzel bir gelecek olduğunu buyurmaktadır. Cenabı Hakk Hz. Davud'u yeryüzünde hükümran kıldı. İnsanlar arasında adaletle hükmetmesini, hevaya uymamasını emretti. Eğer hevasına uyarsa, Allah'ın yolundan sapacağını, Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unuttukları için çetin bir azap olduğunu hatırlattı. Rabbimiz göğü yeri ve bunların arasındakileri boşuna yaratmamıştır. Bu inkâr edenlerin zannıdır. Ateşe girecek inkârcıların vay haline! Rabbimiz İman edip yararlı işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlarla bir tutar mı? Kur'an; ayetleri üzerinde düşünülsün ve akıl sahipleri ders alsın diye Hz. Muhammed'e indirdiği mübarek bir kitaptır.[577]

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Davud'dan ilk kez, Câlût'u öldürmesi vesilesiyle de bahsedilmektedir. Tâlût'un askerleri, Câlût ve ordusuna karşı savaşa çıktıklarında "'Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sağlam tut ve o kâfir millete karşı bize yardım et!" diyerek Allah'a dua ettiler. Allah'ın izniyle, onları bozguna uğrattılar ve Davud, Câlût'u öldürdü.[578]

Vukuu bulan bu hadise Kur'an-ı Kerim'de bütün olarak şöyle geçmektedir: Hz. Mûsâ'dan sonra İsrâiloğulları'nın önde gelenleri Peygamberlerine: "'Bize bir

[577] Sad, 38/17-30.
[578] Bakara, 2/250-251.

hükümdar tayin et ki onun emrinde Allah yolunda savaşalım" diyerek başvurmuşlardı. Peygamberleri onlara, "Savaş size farz kılınırsa ya korkup savaşmazsanız ne olacak?" diye sorduğunda, "Yurdumuzdan sürülmüş, ailelerimizden koparılmışken nasıl Allah yolunda savaşmayalım!" diye karşılık verdiler. Ancak, savaş kendilerine farz kılınınca, pek azı dışında sözlerinden döndüler. Allah, zalimleri çok iyi bilmektedir. Peygamberleri onlara şöyle dedi: "Allah, size hükümdar olarak Tâlût'u gönderdi." Onlar ise, "Tâlût bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Oysa biz, hükümdarlığa ondan daha layığız! Üstelik onun mal varlığı da fazla değil," diyerek itiraz ettiler. Peygamberleri şöyle cevap verdi: "Allah, onu sizin için seçmiş; ona ilim ve beden gücü bakımından üstünlük vermiştir. Hem Allah, hükümranlığını dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, her şeyi bilendir. Peygamberleri onlara şöyle dedi: "Onun hükümdarlığının alameti, size Ahid Sandığı'nın gelmesi olacaktır. O Ahid Sandığı, Rabbinizden sekîne ve Mûsâ ile Hârûn ailesinden kalan bazı emanetler bulunacaktır. Ahid Sandığı'nı melekler taşıyacaktır. Eğer gerçekten iman ediyorsanız, bunda sizin için kesin bir işaret vardır." Talut, ordu ile hareket edince dedi ki: "Allah sizi bir nehirle imtihan edecek. Kim ondan içerse, benden değildir. Kim de onu tatmazsa, işte o bendendir. Ancak eliyle bir avuç alan başka çünkü bu kadarına ruhsat vardır." Derken içlerinden pek azı hariç, hepsi de varır varmaz ondan içtiler. Talut ve beraberindeki iman eden kimseler nehri geçtiklerinde. "Bizim bugün, Calut ile ordusuna karşı duracak gücümüz yok." dediler. Allah'a kavuşacaklarına inanıp, bilenler ise şu cevabı verdiler: "Nice az topluluklar, Allah'ın izniyle nice çok topluluklara galip gelmişlerdir. Allah, sabırlılarla beraberdir." "Câlût ve ordusuna karşı savaş meydanına çıktıklarında şöyle dua ettiler: 'Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sağlam tut ve kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!'" "Allah'ın izniyle Câlût ve ordusunu bozguna uğrattılar. Davud, Câlût'u öldürdü ve Allah ona hükümdarlık, hikmet peygamberlik bahşetti; dilediği ilimleri de öğretti. Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Dâvud'un Câlût'u öldürmesinden sonra yeryüzünde halife kılındığı, saltanatının güçlendirildiği hükümdarlık ve hikmetin kendisine bir arada verildiği bildirilerek, adaletle hükmetmesi emredilmiştir." [579]

[579] Sâd, 38/20, 26.

Eğer Allah, insanları birbirlerine karşı savmasaydı, yeryüzü bozulup yok olurdu. Ancak Allah, bütün âlemlere karşı büyük bir lütuf sahibidir. Allah gönderdiği elçilerden olan Hz. Muhammed'e gerçeğin ta kendisi olan bu ayetleri bildirmiştir. Bizler de Kur'an-ı Kerim'den Allah'ın bildirdiği ayetlerini öğrenmekteyiz.[580]

Hz. Davud'a Süleyman'ı bahşeden Rabbimiz; " O ne güzel bir kuldu! O daima Allah'a yönelirdi." buyurarak Hz. Süleyman'ı da taltif etmektedir. [581] Allah Hz. Davud'a ve Hz. Süleyman'a ilim verdi ve Hz. Süleyman'ı Hz. Davud'a varis kıldı.[582] Hz. Davud ve Hz. Süleyman kendilerinin hükmüne başvurulan milletin davarlarının yayıldığı bir ekin hakkında hüküm verirlerken, Onların hükmüne şahit olan Rabbimiz, Hz. Süleyman'ı davarlar konusunda bilgili kıldığını, Hz. Davud'a da Hz. Süleyman'a da hüküm ve ilim verdiğini bildirmektedir.[583] Allah "Ey Davud Ailesi Şükrederek çalışın! Kullarımdan şükredenler çok azdır."[584] buyurmaktadır. Hz. Davud ve Hz. Süleyman Rabbimizin kendilerine bahşettiği ilmin farkında olan güzel kullardı Onlar: "Bize, mü'min kullarının birçoğundan fazla iyilikte bulunan Allah'a övgüler olsun" dediler.[585]

2.13. Hz. Süleyman Kıssası

Hz. Davud'a Süleyman'ı bahşeden Rabbimiz Hz. Süleyman hakkında; "O ne güzel bir kuldu! O daima Allah'a yönelirdi." buyurarak[586] Hz. Davud'a ve Hz. Süleyman'a ilim verdiğini ve Onların da: "Bize, mü'min kullarının birçoğundan fazla iyilikte bulunan Allah'a övgüler olsun" diye şükrettiklerini haber vermektedir. Hz. Süleyman Davud'a varis oldu.[587]

Hz. Davud'a katından lütufta bulunan Rabbimiz "Ey dağlar ve kuşlar onunla birlikte Allah'ı tesbih edin" buyurdu ve dokumasını sağlam tutarak geniş zırhlar yapmasını için Hz. Davud'a demiri yumuşak kıldı. Rabbimiz biz insanlara yararlı iş işlememizi emreder. Rabbimiz yaptıklarımızı görmektedir. Gündüzleyin estiğinde bir

[580] Bakara, 2/246-252.
[581] Sad, 38/30.
[582] Neml, 27/15-16.
[583] Enbiya, 21/78-79.
[584] Sebe, 34/13.
[585] Neml, 27/15.
[586] Sad, 38/30.
[587] Neml, 27/15-17.

aylık mesafeye giden ve akşamleyin bir aylık mesafeden gelen rüzgârı Hz Süleyman'ın buyruğu altına veren Rabbimiz Onun için erimiş bakır kaynağını su gibi akıttı. Rabbimizin izniyle, cinlerin bazıları Hz. Süleyman'ın buyruğu altına verildi. Bunların içinde Rabbimizin buyruğumuzdan çıkan olursa, ona alevli ateşin azabını tattırıldığını bildiren Yüce Rabbimiz onların Hz Süleyman'a dilediği her şeyi; köşkler, heykeller, büyük havuzlara benzer çanaklar ve taşınması güç, sabit kazanlar yaptıklarının da haberini vermektedir. Kendilerine verdiği nimetlere karşılık "Ey Davud Ailesi! Şükrederek çalışın! Kullarımdan şükredenler pek azdır." buyurmaktadır. Hz. Süleyman'ın ölümüne hükmedildiği zaman, Hz. Süleyman'ın ölümünü cinlere, onun değneğini yiyen bir ağaç kurdu fark ettirdi. Hz. Süleyman ölü olarak yere düşünce anlaşıldı ki, eğer cinler gaybı bilebilselerdi bu alçak düşüren azap içinde durmazlardı.[588]

Allah, Hz. Davud'a Hz. Süleyman'ı bahşetti. Hz. Süleyman, Rabbine daima yönelen, O'na bağlılığıyla öne çıkan bir kuldu. Bir gün, ona akşamüstü ihtişamıyla dikkat çeken, usta koşucular olan cins atlar sunuldu. Hz. Süleyman, atların ihtişamına hayranlıkla bakarken, şunları söyledi: "Bu güzel mallara olan sevgim, Rabbimi anmama vesile oldukları içindir." Atlar, gösterilerini sergileyip hızla gözden kaybolunca Hz. Süleyman dayanamayıp: "Onları hemen geri getirin!" diye emir verdi. Atlar geri geldiğinde, sevgiyle boyunlarını ve bacaklarını sıvazlamaya başladı. Allah, Hz. Süleyman'ı bir denemeden geçirdi ve bir süre hükümranlığını zayıflattı. Ancak Hz. Süleyman bu sınavın ardından Rabbine yönelip şöyle dua etti: "Rabbim! Beni bağışla. Bana öyle bir hükümranlık ver ki, benden sonra hiç kimse ulaşamasın. Şüphesiz, Sen bol bol ihsan edensin." Allah, Hz. Süleyman'ın duasına karşılık ona eşsiz bir güç bahşetti. Rüzgâr, onun buyruğu altına girdi ve Hz. Süleyman'ın istediği yere kolayca ulaştı. Ayrıca, bina yapımında ve denizlerde dalışta usta olan şeytanlar ile zincirlere vurulmuş diğer asi varlıklar da Hz. Süleyman'ın emrine boyun eğdi. Allah ona şöyle buyurdu:

[588] Sebe, 34/10-14.

“Bu, sana verdiğimiz bir lütuftur. Dilediğin gibi kullan, ister ver, ister elinde tut; bunda sana bir hesap yoktur.” Hz. Süleyman, Allah katında yakınlığı olan ve güzel bir gelecekle müjdelenen seçkin bir kul olarak anıldı.[589]

Hz. Davud ve Hz. Süleyman’a ilim verilmişti. Bu iki peygamber, kendilerine bahşedilen ilim ve nimetler karşısında şöyle dediler: “Bize, mümin kullarının birçoğundan daha fazlasını ihsan eden Allah’a hamd olsun.” Süleyman, babası Davud’un yerine geçti ve halka şöyle seslendi: “Ey insanlar! Bize kuşların dili öğretildi ve her şeyden bolca verildi. Bu, apaçık bir lütuftur.” Bir gün Süleyman’ın orduları, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşarak topluca ilerlerken, karıncalar vadisine vardılar. Bu sırada bir karınca, diğerlerine uyarıda bulundu: “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin ki Süleyman ve ordusu farkında olmadan sizi ezmesin.” Bu sözler Süleyman’ı gülümsetti ve Rabbine şöyle dua etti: “Rabbim! Bana, bana ve anne-babama verdiğin nimetlere şükretme isteği ve hoşnut olacağın ameller yapma gücü ver. Rahmetinle beni iyi kulların arasına kat.” Süleyman bir gün kuşları denetlerken Hüdhüd’ün eksikliğini fark etti. Bunun üzerine dedi ki: “Hüdhüd nerede? Yoksa kayboldu mu? Geçerli bir mazeret getirmezse onu ağır bir cezaya çarptırırım ya da onu keserim.” Çok geçmeden Hüdhüd gelip Süleyman’a şöyle dedi: “Senin bilmediğin bir şeyi öğrendim ve Sebe’den sana güvenilir bir haber getirdim. Orada bir kadın hükümdar var. Her şeyden kendisine bolca verilmiş ve büyük bir tahta sahip. Ancak o ve kavmi, Allah’ı bırakıp güneşe secde ediyorlar. Şeytan, onlara yaptıklarını güzel göstermiş, onları doğru yoldan alıkoymuş. Hâlbuki göklerde ve yerde gizli olanı bilen, her şeyi açığa çıkaran Allah’a secde etmeliydiler. Yüce Arş’ın sahibi olan Allah’tan başka ilah yoktur.” Süleyman, Hüdhüd’ün bu sözleri üzerine şöyle dedi: “Doğru mu söylüyorsun, yoksa yalancılardan mısın? Bunu göreceğiz. Şimdi yazdığım bu mektubu götür, onlara bırak ve ardından bir kenara çekil, verecekleri cevabı gözle.” Hüdhüd, mektubu Sebe Kraliçesi’ne ulaştırdı. Kraliçe mektubu alır almaz ileri gelenlerini topladı ve dedi ki: “Bana Süleyman’dan bir mektup bırakılmış. Bu mektup, Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla başlıyor ve şöyle diyor: ‘Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslim olarak gelin!’ Ey ileri gelenler! Bu konuda bana fikir verin. Siz olmadan bir işte kesin karar vermem.” İleri gelenler ona şöyle dediler: “Biz güçlü ve

[589] Sad, 38/30-40.

savaşçı bir milletiz. Ancak karar senindir. Ne emredeceğini düşün." Kraliçe, barışçıl bir çözüm arayarak dedi ki: "Hükümdarlar bir şehre girdiklerinde orasını perişan ederler ve halkın onurlu kimselerini alçaltırlar. Ben onlara bir hediye göndereyim ve elçilerin ne ile döneceklerine bakayım." Elçiler hediyelerle Süleyman'a geldiklerinde, Süleyman şöyle dedi: "Siz bana mal ile yardım mı etmek istiyorsunuz? Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha iyidir. Siz hediyelerinizle sevinirsiniz, ama ben onları kabul etmem. Hediyenizi geri götürün! Onlara karşı koyamayacakları bir ordu ile üzerlerine varır ve onları küçük düşmüş halde yurtlarından çıkarırım." Süleyman, ardından topluluğuna şöyle seslendi: "Ey ileri gelenler! Onlar teslim olmadan önce, kim bana Sebe Kraliçesi'nin tahtını getirebilir?" Cinlerden bir ifrit dedi ki: "Sen yerinden kalkmadan önce onu sana getiririm. Ben bunu yapabilecek güçte ve güvenilir biriyim. "Kitap bilgisinden nasibi olan biri ise şöyle dedi: "Ben onu, gözünü açıp kapamadan sana getiririm." Süleyman, tahtın yanı başında olduğunu görünce şöyle dedi: "Bu, Rabbimin lütfudur. Şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni deniyor. Şükreden kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden bilsin ki Rabbim hiçbir şeye muhtaç değildir ve çok cömerttir." Süleyman, taht üzerinde bazı değişiklikler yapılmasını emretti ve dedi ki: "Bakalım, tanıyacak mı yoksa tanıyamayacak mı?" Kraliçe geldiğinde ona, "Senin tahtın böyle miydi?" diye soruldu. O da, "Sanki o, evet o! Biz zaten daha önce bilgi edinmiş ve teslim olmuştuk." dedi. Ancak Kraliçe'yi o zamana kadar Allah'tan başka taptığı şeyler alıkoymuştu. Kendisi inkârcı bir kavimdendi. Süleyman, ona "Köşke gir" dedi. Kraliçe, köşkün zeminini görünce onu su sanıp eteğini çekti. Süleyman dedi ki: "Bu, cilalanmış camdan yapılmış bir zemindir." Bunun üzerine Kraliçe dedi ki: "Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık etmişim. Artık Süleyman ile birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum."[590]

Allah Hz. Davud'a da Hz. Süleyman'a da ilim verdi. Onlar kendilerine mü'minlerin çoğundan fazla iyilikte bulunan Allah'a şükrettiler. Hz. Süleyman Hz. Davud'a vâris oldu.[591] Hz. Davud ve Hz. Süleyman, bir halkın davarlarının ekinlere zarar verdiği bir meselede hüküm verdiler Her ikisi de adaletle hükmetmeye çalışırken, Allah onların çabalarına şahitti. Bu meselede, Allah Hz. Süleyman'a davarların durumunu çözmede özel bir kavrayış bahşetmişti. Ancak her ikisine de hüküm ve ilim

[590] Neml, 27/15-44.
[591] Neml, 27/15-16.

verilmişti. Ayrıca, Davud ile birlikte Allah'ı yüceltmeleri için dağlar ve kuşlar buyruk altına alınmıştı. Tüm bunları gerçekleştiren yalnızca Allah'tı. Allah, Davud'a insanları savaşın tehlikelerinden koruyacak zırh yapma sanatını öğretmişti ve bu nimeti hatırlatarak şöyle diyordu: "Artık şükreder misiniz?" Hz. Süleyman'ın emrine ise rüzgâr verilmişti. Bu rüzgâr, Allah tarafından bereketli kılınmış diyarlara doğru Hz. Süleyman'ın isteği doğrultusunda eserdi. Allah, bu olağanüstü düzenin her bir ayrıntısını bilendi. Bunun yanı sıra, Hz. Süleyman için denizlerde dalış yaparak değerli şeyler çıkaran ve başka işlerde de kullanılan şeytanlar görevlendirilmişti. Ancak onların her biri, Allah'ın gözetimi altında bulunuyordu; hiçbir şey O'nun kontrolünün dışına çıkamazdı.[592]

Bazı insanlar, Hz. Süleyman'ın hükümdarlığı hakkında şeytanların ortaya attığı söylentilere uydular. Oysa Hz. Süleyman kâfir değildi; kâfir olanlar, insanlara sihri ve büyücülüğü öğreten şeytanlardı. Onlar ayrıca, Babil'de Hârût ve Mârût adındaki iki meleğe indirilen bilgiyi takip ettiler. Ancak bu iki melek, kendilerine gelenlere her seferinde şöyle uyarıda bulunurlardı: "Biz yalnızca bir sınav vesilesiyiz; sakın bu bilgiyi kullanarak inkâra sapma!" Ne var ki, insanlar bu uyarılara aldırış etmeden Harut ve Marut'tan, karı-kocayı birbirinden ayıracak türden sihirli şeyler öğreniyorlardı. Ancak, bu bilgilerin kimseye zarar verebilmesi yalnızca Allah'ın izniyle mümkündü. İnsanlar, öğrendikleri şeylerin kendilerine zarar verdiğini ve fayda sağlamadığını bile bile bu bilgilere yöneldiler. Dahası, bu sihri satın alanların ahirette hiçbir nasipleri olmadığını da biliyorlardı. Keşke kendilerini ne kadar kötü bir şeye sattıklarını anlayabilselerdi! Eğer inanmayı ve Allah'a saygıyla boyun eğmeyi seçmiş olsalardı, Allah katında alacakları ödül çok daha hayırlı olurdu. Ama ne yazık ki bunun farkında değildiler.[593]

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman'ın duası, Sad suresinde şöyle aktarılır: "Rabbim! Bana öyle bir mülk ver ki benden sonra hiç kimse erişemesin. Şüphesiz Sen, karşılıksız ihsan sahibisin"[594] Bu ayet, Süleyman'ın talebinin niteliğini açıklarken üç önemli vurgu içerir: İlki, dua doğrudan bir "mülk", yani yönetim yetkisi ve güç

[592] Enbiya, 21/78-82.
[593] Bakara, 2/102-103.
[594] Sad, 38/35.

istemektedir; ikincisi, bu mülkün "kendisine özgü" bir mahiyette olmasını talep eder; üçüncüsü, bu dileğin Allah'ın ihsanı ve takdiri altında gerçekleştiği belirtilir. Ayetin devamında Allah'ın Süleyman'a rüzgârı, cinleri ve çeşitli varlıkları hizmet ettirdiği bildirilerek, bu saltanatın olağanüstü yönü vurgulanır. Kur'an'ın bu anlatımı, Süleyman'ın dua ederken şahsi bir çıkar peşinde olmadığını; aksine peygamberlik misyonunun gerektirdiği ilahi destek ve otoriteyi talep ettiğini göstermektedir. Ayrıca kıssa boyunca Süleyman'ın adalet, hikmet, sorumluluk ve yönetme ehliyeti vurgulanır; dolayısıyla dua, sırf dünyevî bir güç isteği değil, ilahi görevin etkin biçimde icrası için gerekli bir donanımı talep etme olarak anlaşılmalıdır.

M. Asım Köksal, Hz. Süleyman'ın bu duasını aktarırken klasik tefsirlerde yer alan rivayetleri de geniş biçimde kullanır. Süleyman'ın "kendisine özgü, kimseye nasip olmayacak bir saltanat" dilediğini ifade ederken Taberî başta olmak üzere erken dönem kaynaklardan nakiller yapar. Bu anlatım Kur'an'daki bilgiyle çelişmez; ancak dualaın "cinlere, rüzgâra ve hayvanlara hâkimiyet" şeklindeki mucizevî karşılıklarını ayrıntılandırırken tefsirî bir genişletme söz konusudur.[595] Köksal'ın yaklaşımı Kur'an'ı esas almakla birlikte, saltanatın benzersizliği düşüncesini klasik rivayetler ışığında açıklama eğilimindedir.[596]

Abdullah Aydemir ise Hz. Süleyman'ın bu duasını aktarırken onu daha çok siyasi otorite bağlamında yorumlama eğilimindedir. Kur'an'daki "benzersiz mülk" ifadesini, güçlü bir hükümdarlık kurma isteği şeklinde değerlendirir ve klasik kaynaklardan alınan rivayetlerle genişletir. Bu çerçevede Aydemir'in anlatımı Kur'an'a bütünüyle aykırı olmasa da saltanatın amacını "yönetim gücünü artırma" eksenine kaydırarak tefsirî bir yorum getirir.[597] Dolayısıyla Kur'an'daki ilahi misyon merkezli yaklaşımı kısmen daraltarak tarihsel rivayetlerin ön plana çıktığı bir açıklama sunar.

Seca Öztürk, Süleyman'ın duasını aktarırken onu maddi güç veya dünyevî otorite talebi şeklinde değil, "ilahi görevi hakkıyla yerine getirme isteği" olarak yorumlar. Ona göre Süleyman'ın duası, adalet, sorumluluk ve yöneticilik bilinci ile

[595] Taberi, Tarih, C. 1, s. 252.
[596] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 549.
[597] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 27-30.

bağlantılıdır. Bu nedenle Süleyman'ın istediği mülk, sıradan bir hâkimiyet değil, adaletin uygulanması için gerekli olan ilahi destekle güçlendirilmiş bir yöneticiliktir. Öztürk'ün yaklaşımı Kur'an'ın genel yapısı ile uyumludur; çünkü Süleyman kıssasında sıkça vurgulanan husus, Allah'a bağlılık, hüküm verme ehliyeti ve yöneticilikteki hikmettir. Böylece dua, sünnetullah çerçevesinde görev için yetkinlik kazanma arzusunun bir ifadesi olarak ele alınır.

Mahmut Öztürk ise saltanat duasını "peygamberlik makamının güçlendirilmesi" bağlamında yorumlar. Ona göre Süleyman'ın talebi, ilahi emirleri yerine getirmek, sorumluluklarını hakkıyla ifa etmek ve toplum üzerinde etkin bir rehberlik kurmak içindir. Dolayısıyla dua maddi anlamda bir güç isteğini değil, görevini başarıyla yerine getirecek ilahi destek talebini içerir. Bu yorum Kur'an'daki anlatımla uyumludur; çünkü kıssada sürekli olarak Süleyman'ın hikmet sahibi bir lider olduğu, idare gücünün ilahi lütufla desteklendiği vurgulanmaktadır.

Özkan Öze, çocuklara yönelik sade bir anlatım dili kullanarak Süleyman'ın Allah'tan güçlü bir yönetim talep ettiğini belirtir ve bu gücün Allah tarafından verilen "olağanüstü imkânlar"la gerçekleştiğini ifade eder. Bu yaklaşım Kur'an'a uygun olmakla birlikte ayrıntı içermez ve çocukların anlayabileceği düzeyde öyküleştirilmiş bir açıklamadır. Öze, olayın ibret yönünü öne çıkarır ve duanın arkasındaki ilahi destek fikrini sadeleştirerek sunar.

Bilge Nur Çorlu ise kıssayı çocuklara yönelik daha çok hikâyeleştirilmiş bir şekilde aktarır. Süleyman'ın Allah'tan "başka kimsenin sahip olamayacağı bir güç" istediğini vurgular ve bu isteğin mucizelerle karşılık bulduğunu belirtir. Bu anlatım pedagojik amaçlarla sadeleştirilmiş olmakla birlikte Kur'an'daki temel bilgiyle uyumludur. Çorlu, Süleyman kıssasını eğitsel dersler çıkarılacak bir çerçevede sunar ve saltanat duasını çocukların ilgisini çekecek bir kurgu ile ilişkilendirir.

Hz. Süleyman'ın saltanat duasına ilişkin anlatımlar incelendiğinde, Kur'an'ın temel olarak dua ile ona verilen olağanüstü imkânlar arasındaki ilişkiyi vurguladığı görülmektedir. Kur'an'daki anlatım, peygamberlik misyonunun gerektirdiği güç ve yetkinliğin ilahi irade ile desteklendiğini ifade ederken, çoğu müellif bu ayeti rivayetler ve tefsirî açıklamalarla genişletmektedir. Köksal ve Aydemir gibi yazarlar

klasik tefsir geleneğini daha görünür biçimde kullanarak duaların mucizelerle olan ilişkisini ayrıntılandırırken, Seca ve Mahmut Öztürk gibi yazarlar ayeti ahlaki ve tevhidî bağlama yerleştirerek yöneticilik sorumluluğu ve adalet vurgusunu öne çıkarır. Çocuklara yönelik eserlerde ise süreç doğal olarak sadeleştirilmiş, mucizeler didaktik bir anlatım aracı olarak kullanılmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde, farklı eserlerdeki açıklamalar Kur'an'ın özüne aykırı olmamakla birlikte, rivayet temelli genişletmeler ve pedagojik sadeleştirmeler nedeniyle anlam çerçevesi çeşitlenmiştir. Bu nedenle Kur'an merkezli bir okuma yapılırken ayetteki sınırlı fakat net bilginin dışına taşan yorumlarla ayetin lafzının karıştırılmaması; özellikle rivayetlerin kaynak gösterilerek sunulması ve pedagojik anlatıların Kur'an'daki bilgiyle karıştırılmaması önem arz etmektedir.

Tablo 12. Hz. Süleyman Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu

Konu Başlığı	Kur'an-ı Kerim	M. Asım Köksal	Abdullah Aydemir	Seca Öztürk	Mahmut Öztürk	Özkan Öze	Bilge Nur Çorlu
Hz. Süleyman'ın Saltanat Duası	Hz. Süleyman'ın "Benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir mülk/saltanat" talebi aktarılır. Dua, Allah'ın ona rüzgârı, cinleri ve varlıkları emrine vermesi üzerinden bağlamlandırılır. (Sad 38/35)	Süleyman'ın kendisine özgü ve kimseye nasip olmayacak bir saltanat dilediği rivayet edilir; Taberî ve klasik tefsirlerden yararlanarak dua tefsirî detaylarla genişletilir.	Süleyman'ın "benzersiz saltanat" duası aktarılır; ancak bu dua, hükümdarlık gücünü artırma isteği şeklinde yorumlanır. Klasik kaynaklardan rivayetler eklenmiştir.	Duayı insanın sorumluluğu ve adalet bilinciyle ilişkilendirir; saltanat isteğini maddi güç değil, "ilahi görev için yetkinlik" anlamında yorumlar.	Saltanat duasını "peygamberlik makamının güçlendirilmesi" olarak değerlendirir; dua, ilahi görevin hakkını verme bağlamında ele alınır.	Olayı sadeleştirerek anlatır; Süleyman'ın Allah'tan güçlü bir yönetim istediğini, bunun da Allah'ın ona verdiği "olağanüstü imkânlar" ile gerçekleştiğini vurgular.	Dua anlatımı çocuk diliyle sadeleştirilir; Süleyman'ın Allah'tan "başka kimsenin sahip olmayacağı bir güç" istediği belirtilir; mucizeler eğitim amaçlı öne çıkarılır.

2.14. Hz. Yunus Kıssası

Şüphesiz ki Hz. Yunus'a da Rabbimiz'in vahyettiği[598] peygamberlerdendi.[599] Allah, onu seçip iyilerden kıldı ve yüz bin veya daha fazla kişiye elçi olarak gönderdi.[600]

Kavmi onu dinlememiş ve inkârda ısrar etmişti. Bunun üzerine Hz. Yunus, çok üzülerek kavminden ayrıldı ve bir gemiye bindi.[601] Gemi hareket ederken, gemidekilerle kur'a çekildi ve kur'ada yenilen kişi olarak denize atıldı.[602] Hz. Yunus,

[598] Nisâ, 4/163.
[599] Saffat, 37/139.
[600] Saffat, 37/147.
[601] Saffat, 37/140.
[602] Saffat, 37/141.

denizde bir balık tarafından yutuldu.[603] Eğer Allah'ı yüceltenlerden olmasaydı, balığın karnında, tekrar dirilecekleri güne kadar kalacaktı.[604] Ancak Rabbimizin rahmetiyle, halsiz bir durumda balığın karnından çıkarıldı.[605] Allah, onun için geniş yapraklı bir bitki yetiştirdi ve onu tekrar hayata döndürdü.[606]

Rabbimiz onu yüz bin veya daha fazla kişiye elçi olarak gönderdi. Sonunda kavmi iman etti ve dünya hayatındaki sıkıntıları kaldırıldı. Allah onları bir süreye kadar güzelce geçindirdi.[607]

Zü'nnun öfkelenerek giderken, kendisine güç yetirilemeyeceğini sanmıştı; fakat sonunda karanlıklar içinde: "Rabbim Seni tüm eksikliklerden tenzih ederim. Senden başka ilah yoktur. Sen yüceler yücesisin, doğrusu ben kendine haksızlık edenlerdenim" diye yalvardı.[608] Rabbimiz, bu içten dua üzerine Hz. Yunus'un duasını kabul etti ve onu üzüntüsünden kurtardı. Rabbimiz inananları bu şekilde kurtardığını buyurmaktadır.[609]

Hz. Yunus'un toplumu dışında, herhangi bir halk inansaydı da, inançları kendilerine fayda verseydi olmaz mıydı? Fakat Hz. Yunus'un kavmi inanınca, Allah onların dünya hayatındaki sıkıntılarını kaldırmış ve onlara bir süreye kadar güzelce geçindirmiştir.[610]

2.14.1. Balığın Yunus'u Yutması

Kur'an'da Yunus peygamberin gemiden ayrılması ve balık tarafından yutulması son derece özlü ve doğrudan bir biçimde aktarılmaktadır. Ayette, "Derken kendini kınayarak (yaptığı işi eleştirerek) gitti. Böylece onu balık yuttu."[611] buyrularak Hz. Yunus'un yaptığı bir hata sebebiyle ilahi bir imtihana maruz kaldığı belirtilir. Kur'an'ın dikkat çektiği temel husus, balığın büyüklüğü, türü veya fiziksel özellikleri

[603] Saffat, 37/142.
[604] Saffat, 37/143-144.
[605] Saffat, 37/145.
[606] Saffat, 37/146.
[607] Saffat 37,/147-148.
[608] Enbiya, 21/87.
[609] Enbiya, 21/88.
[610] Yunus, 10/98.
[611] Saffât, 37/142.

değildir; asıl vurgu, Yunus'un yaptığı davranışın bir sonucu olarak yaşadığı manevi kriz ve akabinde gösterdiği içten pişmanlıktır.

Seca Öztürk'ün eserinde bu olay "dev bir balık" ifadesiyle aktarılmakta ve balığın olağanüstü büyüklüğü öne çıkarılmaktadır. Kur'an'da balığın büyüklüğüne dair hiçbir bilgi bulunmadığından, bu ifade rivayetlere dayalı bir genişletme niteliğindedir. Çocuklara yönelik eserlerde olağanüstü unsurların vurgulanması sıklıkla görülen bir yöntem olmakla birlikte, bu tarz eklemeler Kur'an'ın sade ve ilahi hikmet merkezli anlatımını genişleten bir unsur hâline gelmektedir. Bu nedenle, "dev balık" nitelemesi Kur'ani ifadeyi aşan, metne sonradan eklenen bir yorum görünümündedir.[612]

Sonuç olarak bu başlıkta Kur'an merkezli yaklaşım, olayın ibret yönünü, yani Yunus'un hatasını fark etmesi ve tövbe sürecini öne çıkarırken; bazı eserlerdeki anlatımlar balığın fiziksel özellikleri gibi Kur'an'da yer almayan unsurları öne çıkarabilmektedir. Bu da rivayet ile hakiki metin arasındaki sınırın dikkatle korunması gerektiğini göstermektedir.

2.14.2. Kura Çekilmesi

Kur'an'da Hz. Yunus'un içinde bulunduğu gemide yaşanan süreç, oldukça öz bir dille aktarılmaktadır. Ayette, "O, kura çekilenlerden oldu."[613] buyrularak, gemide bir tehlike veya sıkıntı meydana geldiğinde insanların aralarında kur'a çektiği, Yunus'un da bu kuranın kaybedeni olduğu ifade edilir. Kur'an'da bu kuranın kaç kez çekildiğine, nasıl uygulandığına veya gemideki kişilerin kim olduğuna dair herhangi bir ayrıntı yer almaz. Dolayısıyla kıssanın merkezinde yer alan husus, kura çekimiyle ilgili teknik bir süreç değil; Yunus'un kaderinin bu olay üzerinden şekillenmesidir.

Özkan Öze'nin eserinde ise kuranın birden fazla kez tekrarlandığı belirtilmektedir. Kur'an'da bu yönde bir bilgi bulunmamakta; yalnızca "kura çekildiğinde kaybedenlerden olduğu" bildirilmektedir. Dolayısıyla kuranın tekrarlandığını ifade eden anlatım, rivayet kaynaklarında yer alan ancak Kur'an'a

[612] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 138.
[613] Saffât, 37/141.

dayanmayan ek bir unsurdur. Çocuklara yönelik anlatımlarda dramatik gerilimi artırmak için bu tür eklemelerin yapılması anlaşılabilir olsa da, Kur'an merkezli bir öğretim açısından bu detaylar dinî bilgi ile rivayetin birbirine karıştırılmasına yol açabilir.[614]

Kur'an'da amaçlanan esas husus, Yunus'un yaşadığı sınavın bir aşaması olarak bu kuranın onun kaderindeki ilahi yönlendirmeyi göstermesidir. Dolayısıyla olayın sayısal, teknik veya tarihsel arka planı Kur'an'ın odağı dışında kalmaktadır. Bu sebeple eserlerde geçen bu tür detaylar, Kur'an'ın lafzında bulunmadığı için "Kur'an dışı genişletme" niteliği taşır.

Yunus kıssası üzerine hazırlanan eserlerin büyük bir kısmında anlatımın Kur'an'ın sade, özlü ve irşat merkezli dilinin dışına taşarak çeşitli rivayetlerden beslenen eklemeler içerdiği görülmektedir. Kur'an'da Yunus peygambere ilişkin bilgi oldukça sınırlı olup kıssanın amacı, onun yaptığı hatadan dönmesi, içtenlikle dua etmesi ve ilahi rahmetle yeniden görevlendirilmesi gibi ahlaki ve manevi temaları öne çıkarmaktır. Buna rağmen bazı eserlerde balığın büyüklüğü, kuranın kaç kez çekildiği gibi Kur'an'da bulunmayan ayrıntılar aktarılmış ve bu durum çocuklara veya genç okuyuculara yönelik metinlerde gerçek bilgi ile rivayetlerin birbirine karıştırılmasına yol açabilecek nitelikte olmuştur. Bu nedenle Kur'an merkezli bir eğitimde ayetlerin lafzının dışına çıkılmaması, rivayetlerin ise açıkça "rivayet" olduğu belirtilerek aktarılması büyük önem taşımaktadır. Böylece hem Kur'an'ın mesajı korunmuş olur hem de okuyucuların zihninde bilgi kirliliğinin oluşması engellenir.

Tablo 13. Hz. Yunus Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu

Konu Başlığı	Kur'an-ı Kerim	Seca Öztürk	Özkan Öze	Açıklama / Değerlendirme	Kur'an Dışı Unsur Var mı?	Varsa Kaynağı
Balığın Yunus'u Yutması	Yunus'un "kınanacak bir iş yaptığı", bunun sonucunda "balığın onu yuttuğu" belirtilir. (Saffat 37/142)	Yunus'un dev bir balık tarafından yutulduğunu aktarır. (s.138)	–	Kur'an'da balığın büyüklüğüne dair bir bilgi yoktur. Seca Öztürk'ün "dev balık" ifadesi Kur'an'da geçmeyen ek bir rivayet bilgisidir.	Var	Rivayet belirtilmemiş (eser içinde kaynak yok).
Kura Çekilmesi	Yunus'un bulunduğu gemide "karşılıklı kur'a çekildiği", kurada "kaybedenlerden olduğu" ve bu nedenle denize	–	Kura çekiminin birden fazla kez tekrarlandığını söyler. (s.19)	Kur'an'da kura çekiminin tekrarlandığına dair bilgi yoktur; yalnızca	Var	Rivayet belirtilmemiş (eser içinde kaynak yok).

[614] Öze, *Yunus Peygamber*, 19.

	atıldığı bildirilir. (Saffat 37/141)			kurada kaybedenlerden olduğu belirtilir.		

2.15. Hz. Zekeriyya Kıssası

Rabbimiz, Kur'an-ı Kerim'de kulu Hz. Zekeriyya'ya olan rahmetini şöyle anmaktadır: "Zekeriyya, Rabbine gizlice dua ederek şöyle niyazda bulundu: "Rabbim! Sana her duamda icabet ettin ve beni mahrum bırakmadın. Şimdi ise kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı. Ardımdan gelecek nesiller konusunda endişeliyim, çünkü eşim kısır. Öyleyse, Senin rızanı kazanacak bir oğul ihsan et ki bana ve Yakuboğulları'na mirasçı olsun." Rabbimiz, Hz. Zekeriyya'nın bu samimi duasını kabul etti ve ona Yahya adında bir oğul müjdeledi. Ayrıca, bu ismi daha önce kimseye vermediğini de buyurdu. Hz. Zekeriyya, şaşkınlıkla Rabbine şöyle sordu: "Rabbim! Eşim kısır ve ben de yaşlıyım. Nasıl bir oğlum olabilir?" Cenâbı Hakk şöyle buyurdu: "Bu, Benim için kolaydır. Seni de daha önce hiçbir şey değilken yaratmadım mı? "Bunun üzerine Hz. Zekeriyya, Rabbinden bu olayın bir işaretini istedi. Allah, ona şöyle buyurdu: "Senin işaretin, üç gün üç gece boyunca insanlarla konuşamamandır." Hz. Zekeriyya, mabedden çıkıp kavmine işaret diliyle sabah-akşam Allah'ı yüceltmelerini işaret etti." [615]

Hz. Zekeriya'nın bir evlat vermesi için Allah'a yalvarışı ve duasının Rabbimizce kabul oluşu Kur'an-ı Kerim'de Âl-i İmrân suresinde şöyle yer almaktadır; "Hz. Zekeriyya, orada Rabbine dua ederek şöyle dedi: "Rabbim! Bana, katından temiz bir nesil ihsan et. Şüphesiz ki Sen duaları işitensin." Hz. Zekeriyya mabette namazda iken melekler ona seslenip şöyle dediler: "Allah, sana, kendisine gelen vahyi doğrulayacak, efendi, nefsine hâkim, sâlihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeliyor." Hz. Zekeriyya, bu habere şaşırarak dedi ki: "Rabbim, bana yaşlılık gelip çatmışken, üstelik eşim de kısır iken, nasıl bir oğlum olabilir?" Allah buyurdu: "Allah, dilediğini böylece yaratır." Hz. Zekeriyya dedi ki: "Rabbim, bu işin olacağına dair bana bir alâmet göster." Allah buyurdu: "Alâmetin, insanlarla üç gün boyunca sadece işaretle konuşabilmen olacak. Rabbini çokça an ve sabah-akşam O'nu tesbih et!" **[616]** "Allah Hz. Zekeriyya'ya Adı Yahya olan bir oğlanı müjdeledi ve bu ismi daha önce

[615] Meryem, 19/1-11.
[616] Âl-i İmrân, 3/38-41.

kimseye vermediğini buyurdu."[617] O'na Hz. Yahya'yı bahşederek hanımını doğuma elverişli hale getirmişti. Hz. Zekeriyya ve ailesi iyilikte yarışıyor, çekinerek ve ümit ederek Rabbimize yalvarıyor ve Rabbimize karşı gönülden saygı duyuyorlardı."[618]

"Rabbimiz; "Ey Yahya! Kitab'a kuvvetle sarıl!" diye buyurdu. Cenabı Hakk Hz. Yahya'ya çocukken; hikmet, katından bir gönül inceliği ve temizlik bahşetti. Allah'a saygılı olan Hz. Yahya "ana-babasına iyilik eden biriydi; başkaldıran bir zorba değildi." Doğduğu gün, öleceği gün ve dirileceği gün Hz. Yahya'ya selam olsun.[619]"

2.16. Hz. İsa ve Meryem Kıssası

"Hz. İsa Allah'ın kendisine nimet verdiği ve İsrailoğullarına örnek kıldığı bir kuldur."[620] Hz. İsa kavmine açık belgelerle geldi. Kendisine verilen hikmeti getirdi ve ayrılığa düştükleri şeylerin bir kısmını açıklamak üzere gönderildi. "Allah'a karşı saygılı olun, bana itaat edin. Allah sizin de Rabb'inizdir, benim de Rabbimdir." dedi. Doğru yolun ancak ve ancak Allah'a kulluk etmek olduğunu vurguladı. Ancak bu guruplar ayrılığa düştüler. Zalimlerden oldular. Vay o zalimlerin haline!"[621]

"Rabbimiz iffetini koruyana Hz. Meryem'e "ruhumuzdan üflemiş, onu ve oğlunu dünyalar için bir mucize kılmıştık." buyurmaktadır. Ayrıca Allah "işte, sizin bu dininiz İslâm, tek bir dindir ve Ben de Rabbinizim, artık Bana kulluk edin." hatırlatmasıyla biz kullarını uyarmaktadır."[622] **"**Allah Hz. Meryem'i de Hz. Meryem'in oğlunu da mucize kıldığını ve her ikisini de, pınarı bulunan, oturmaya elverişli yüksek bir yere yerleştirdiği haberini vermektedir."[623]

Rabbimiz gönderdiği elçilerin kimine kiminden fazla iyilikte bulunduğunu, elçilerinden kimine konuştuğunu, kimini de mertebe bakımından yükselttiğini buyurmaktadır. Meryemoğlu İsa'ya açık belgeleri verdiğini ve onu Kutsal Ruh'la desteklediğini Rabbimiz bizlere Kur'an'da bildirmektedir. Allah dileseydi, elçilerden sonrakiler kendilerine açık belgeler gelmesinin ardından birbirlerini katletmezlerdi.

[617] Meryem, 19/7.
[618] Enbiya, 21/89-90.
[619] Meryem, 19/12-14.
[620] Zuhruf, 43/59.
[621] Zuhruf, 43/63-65.
[622] Enbiya, 21/91.
[623] Mu'minun, 23/50.

Fakat o sonra gelenler anlaşmazlığa düştüler ve onlardan bazısı inandı, bazısı da inkâr etti. Allah dileseydi, onlar birbirlerini öldüremezlerdi, fakat Allah dilediğine yapar.[624]

Cenâb-ı Hakk Kur'an-ı Kerim'de Hz. Meryem'in ailesinden başlayarak, Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya hamile kalışı ve Hz. İsa'nın doğumu ve bu süreçte yaşananlar ile ilgili gayba ait olayları bildirmektedir. İmran'ın karısı Allah'a şöyle dua etmişti: "Rabbim! Karnımda olanı sadece Sana adıyorum, bunu benden kabul buyur. Şüphesiz ki Sen her şeyi işiten ve bilensin." Doğum yaptığında, "Rabbim, bir kız doğurdum" dedi. Oysaki Allah onun ne doğurduğunu biliyordu. "Erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim ve onu da soyunu da kovulmuş şeytandan Sana sığındırıyorum." Rabbimiz, Meryem'i güzel bir şekilde kabul etti ve onu Hz. Zekeriyya'nın korumasında güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Hz. Zekeriyya, Ma'bed'e her girdiğinde Meryem'in yanına her girişinde bir yiyecek bulur ve "Ey Meryem! Bu sana nereden geliyor?" derdi. O da, "Bu, Allah katındandır" derdi. Şüphesiz Allah dilediğine hesapsız rızık verendir.[625]Melekler müjde verdiler; "Ey Meryem! Allah seni seçti, arındırdı ve seni bütün kadınlara üstün kıldı. Rabbine gönülden boyun eğ, secde et ve rükû edenlerle birlikte rükû et" dedi. Bu, bizlere Rabbimizden gayb haberlerindendir. Onlar, Meryem'e kim bakacak diye kur'a çekerken veya çekişirken biz yanlarında değildik.[626]

"Kitap'ta Meryem'i de an!" buyuran Yüce Rabbimiz Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya hamile kalışı ve doğum sürecini detaylı olarak anlatmaktadır: Hz. Meryem ailesinden ayrılarak doğu yönünde bir yere çekilmişti. Allah Hz Meryem'e Ruhu (Cebrail'i) tam bir insan suretinde gönderdi. Hz. Meryem insan şeklinde gördüğü Cebrail'den Allah'a sığındı. Cebrail kendisini tanıtarak Rabbimizin elçisi olduğunu ve Hz. Meryem'e bir oğlan çocuğu bağışlamak için gönderilen bir elçi olduğunu söyledi. Hz. Meryem kendisine bir insan dokunmamışken, kendisi kötü bir kadın değilken nasıl bir çocuğu olabileceğini şaşkınlık içinde sorduğunda Cebrail, bu işin kendisi için kolay olduğunu, O'nun insanlara bir rahmet ve ayet kılınacağını buyurdu. Rabbimizin emrettiği iş olup bitti."[627] Kur'an-ı Kerim'de aynı konu şöyle geçmektedir; " Melekler:

[624] Bakara, 2/253.
[625] Al-i İmran, 3/35-37.
[626] Âl-i İmran, 3/42-44.
[627] Meryem, 19/16-21.

“Ey Meryem! Allah kendi katından bir kelimeyi sana müjdeler; onun adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir. O, dünya ve ahirette gözde ve yakın kılınanlardandır” demişlerdi. Hz. İsa insanlarla beşikte iken de, yetişkin iken de konuşacaktır; o iyilerdendir. Hz. Meryem: “Rabbim! Bana bir insan dokunmamışken nasıl çocuğum olabilir?” dedi. Melek de: “Senin için bu böyle takdir edildi. Allah dilediğini yaratandır. O, bir işin olmasını murad ettiğinde «Ol!» der ve o da olur" dedi.[628] Hz. Meryem gebe kaldı ve uzak bir yere çekildi. Doğum sancısıyla bir hurma ağacının dibine geldi. “Bundan önce keşke ölüp gitseydim de unutulsaydım” dedi. Hz. Meryem’e; “Üzülme Rabbin karnındakini şerefli kıldı. Hurma ağacını kendine doğru silkele, üzerine taze hurma dökülsün. Ye, iç gözün aydın olsun. İnsanlardan biri seni görecek olursa ‘Ben bugün hiçbir insanla konuşmayacağım, ben Rahman’a oruç adadım ’de!” diye seslenildi. Hz. Meryem, kavminin arasına çocuğunu kucağında taşıyarak döndüğünde, insanlar onu şaşkınlık ve öfkeyle karşıladılar. Kimi fısıldaşıyor, kimi ise açıkça tepki gösteriyordu. İçlerinden bazıları, “Ey Meryem! Sen gerçekten şaşılacak bir iş yaptın. Ey Harun’un kız kardeşi! Baban kötü bir adam değildi, annen de iffetsiz biri değildi!” diye seslendi. Hz. Meryem, konuşmadan, yalnızca kucağındaki çocuğu işaret etti. İnsanlar bu işaretten bir anlam çıkaramadılar ve hayretle, “Beşikteki bir çocukla nasıl konuşabiliriz?” diye sordular. Tam o anda, mucize gerçekleşti. Beşikteki İsa, Allah’ın izniyle dile geldi ve konuşmaya başladı: “Ben Allah’ın kuluyum. Bana Kitab’ı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, beni mübarek kıldı. Hayatım boyunca bana namazı kılmayı, zekâtı vermeyi ve anneme iyi davranmayı emretti. Beni asi ve zalim bir kimse yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden dirileceğim gün bana selam olsun. İşte bu olay, Meryem oğlu İsa hakkındaki tüm şüpheleri ortadan kaldıran bir gerçek olarak yaşandı. Allah’ın dilemesiyle gerçekleşen bu mucize, halk arasında şaşkınlık ve derin bir sessizlik bıraktı.[629]

“Hz. İsa, İsrailoğullarına şöyle dedi: “Ey İsrailoğulları! Ben, benden önce indirilmiş olan Tevrat'ı doğrulayan ve benden sonra gelecek, adı Ahmed olan bir elçiyi

[628] Al-i İmran, 3/45-47.
[629] Meryem, 19/22-34.

müjdeleyen, Allah'ın gönderdiği bir elçiyim.” Ancak o müjdelenen elçi (Hz. Muhammed), onlara açık delillerle geldiğinde, “Bu, apaçık bir büyüdür” dediler.” [630]

“Allah, İsa’ya şöyle buyurmuştu: “Ey Meryemoğlu İsa! Sana ve annene olan nimetimi hatırla. Beşikteyken ve yetişkinlik döneminde insanlarla konuştuğun zaman seni Kutsal Ruh ile desteklemiştim. Sana Kitab'ı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyor, ona üflüyordun ve o, iznimle kuş oluyordu. Körleri ve alacalı hastaları iznimle iyileştiriyordun. Yine benim iznimle ölüleri diriltiyordun. İsrailoğulları'na açık delillerle geldiğinde, onların inkârcıları, 'Bu, apaçık bir büyüdür' demişlerdi. Ben, seni onlardan korumuştum.”[631]

“Allah, Havarilere, “Bana ve Elçim'e iman edin!” buyurduğunda, Havariler, “İnandık, bizim Müslüman olduğumuza şahit ol” diyerek itaat etmişlerdi.”[632] “Havariler Hz. İsa'ya şöyle dediler: “Rabbin, gökten bize bir sofra indirebilir mi?” Hz. İsa, onlara şu karşılığı verdi: “Eğer gerçekten iman ediyorsanız Allah'a karşı saygılı olun. “Bunun üzerine Havariler; “O sofradan yemek istiyoruz, kalplerimizin tatmin olmasını, senin bize doğru söylediğini bilmek ve ona tanıklık etmek istiyoruz” dediler. Hz. İsa, Allah’a dua ederek şöyle dedi: “Ey Allah’ım, Rabbimiz! Geçmiş ve geleceklerimiz için bir bayram ve Senden bir delil olması için bize gökten bir sofra indir. Bizi rızıklandır. Sen rızık verenlerin en hayırlısısın.” Rabbimiz; “Ben o sofrayı size indireceğim. Ancak bundan sonra içinizden inkâr eden olursa, hiç kimseye vermeyeceğim bir azapla ona azap edeceğim” buyurdu.”[633]

“Kur’an-ı Kerim’de Cenâb-ı Allah üzerine ayrılığa düşülen, insanların doğru yoldan sapmalarına sebep olan Tevhid akidesine vurgu yapan bir kıyamet sahnesi sunmaktadır; Kıyamet günü Rabbimiz Hz. İsa’ya: “Ey Meryemoğlu İsa! İnsanlara, 'Beni ve annemi, Allah'tan başka iki ilah edinin' diye sen mi söyledin?” buyuracaktır. Hz. İsa, şu şekilde cevap verecek: “Hâşâ! Hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yaraşmaz. Eğer böyle bir şey söylemiş olsaydım, elbette Sen bunu bilirdin. Sen, benim içimde olanı bilirsin, ama ben Senin zatında olanı bilemem. Şüphesiz gaybı yalnızca

[630] Saff, 61/6.
[631] Maide, 5/110.
[632] Maide, 5/111.
[633] Maide, 5/112-115.

Sen bilirsin. Ben onlara yalnızca, 'Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin' diye Senin bana emrettiğin şeyleri söyledim. Aralarında bulunduğum sürece onlara şahitlik ettim. Ancak beni vefat ettirdiğinde, onların üzerindeki gözetici yalnızca Sendin. Zaten Sen her şeye şahitsin. Eğer onlara azap edersen, şüphesiz onlar Senin kullarındır. Ama eğer onları bağışlarsan, şüphesiz Sen Üstünsün, Hikmet Sahibisin."[634]

2.16.1. Hz. Meryem'den Hz. İsa'nın Doğumu

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın doğumu, Hz. Meryem'in iffet ve kulluk bilinci vurgulanarak son derece sade fakat mucize merkezli bir anlatımla sunulur. Ayette, Meryem'in şaşkınlığını ifade eden şu cümle yer alır: "Benim nasıl çocuğum olabilir? Bana hiçbir beşer dokunmamıştır."[635] Bu ayet, Hz. İsa'nın doğumunun tamamen ilahi kudretle gerçekleştiğini ve Meryem'in dokunulmamış bir kadın olduğunu açıkça belirtir. Kur'an'ın bu sade ve doğrudan anlatımı, doğumu hem mucizevî hem de hiçbir beşerî müdahale içermeyen bir olay olarak sunar.

M. Asım Köksal, doğum olayını Kur'an'ın çizdiği sınırların dışına taşmadan fakat klasik tefsir ve siyer rivayetlerini de dâhil ederek geniş kapsamlı biçimde aktarır. Onun anlatımında Meryem'in Mabed'deki durumu, doğum anındaki fiziksel ve ruhsal hâli ve toplum karşısında yaşayacağı zorluklar gibi detaylar bulunur. Abdullah Aydemir ise yine Kur'an çerçevesinde kalmakla birlikte Cebrail'in müjdeleyişi, doğumun hikmetleri ve mucizenin anlamı üzerine tefsirî açıklamalara yer verir. Bu yönüyle iki yazarın metinleri ayetlere uygundur ancak rivayet genişletmeleri dikkati çeker.[636]

Seca Öztürk'ün anlatımı, çocuklara yönelik sadeleştirilmiş bir dille hazırlanmıştır. Bu sebeple ayrıntılara girmez, Kur'an'ın verdiği bilgiyi pedagojik bir üslupla özetler.[637] Mahmut Öztürk ise Kur'an'a bağlı kalmakla birlikte ayette geçmeyen bazı sahneleri betimleyerek, örneğin Meryem'in mabetteki din adamlarını tanımasından ve onların kendisine inanmayacağından çekinmesinden bahsederek

[634]Maide 5/116-118.
[635] Meryem, 19/20.
[636] Aydemir, *Peygamberler Tarihi*, 350.
[637] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 156.

anlatımı tefsirî bir zeminde genişletir.[638] Özkan Öze ve Bilge Nur Çorlu ise olayın manevi yönünü ve Meryem'in iffeti ile Allah'ın kudretini vurgulayan sade anlatımları tercih eder.[639] Her iki yazar da çocuklara veya gençlere yönelik açıklama hedefiyle ayet çerçevesini aşmadan daha öğretici bir yaklaşım benimser.

2.19.2. Hurma Ağacının Silkelenmesi ve Rızık Verilmesi

Hz. Meryem'in doğum sancısıyla yalnız kaldığı anda Allah'ın ona sunduğu ilahi yardım Kur'an'da şöyle ifade edilir: "Hurma ağacını kendine doğru silkele, üzerine taze hurma dökülsün; yanı başında da bir pınar var."[640] Bu ayet, Meryem'in hem fiziksel hem de psikolojik açıdan desteklendiğini gösterir. Hurma ve suyun doğrudan ilahi bir lütuf olarak sunulması, Kur'an'da doğum sonrası beslenme, teselli ve güç kazanma bağlamlarında yer alan hikmetli bir uygulamadır. Anlatım son derece sade, mucizevi fakat somut bir yardım sahnesi şeklindedir.

M. Asım Köksal bu olayı klasik tefsirlerdeki rivayetleri de kullanarak genişletir. Hurma ağacının kuru olup olmadığı, olayın mevsimi, mucizenin gerçekleşme biçimi ve hurmaların dökülüşü gibi Kur'an'da yer almayan detaylara yer verir. Bu anlatım ayetle çelişmez fakat tefsirî genişletme niteliği taşır. Abdullah Aydemir ise ayetteki rızık verilişini manevi ve psikolojik destek bağlamında yorumlar; Meryem'in yalnızlık, korku ve güç ihtiyacı içindeki hâline odaklanır. Böylece hurma ve suyun hikmetleri üzerinde durur.[641]

Seca Öztürk çocuklara yönelik sade bir dil kullanarak olayın özünü aktarır; hurma ağacına dokunması ve Allah'ın ona yardımcı olması tema olarak işlenir.[642] Özkan Öze bu olayı tevekkül, ilahi koruma ve Allah'ın kullarına yönelik merhameti bağlamında sadeleştirir.[643] Bilge Nur Çorlu ise Kur'an'ın ifade biçimine en yakın anlatımı sunar; olayın hem fizyolojik hem de manevi yönlerini açıklarken ayetin çerçevesini aşmamaya dikkat eder.[644]

---

[638] Öztürk, *Hz. İsa*, 12.
[639] Öze, *Salih Peygamber*, 7; Çorlu, *Peygamber Hikayeleri*, 212.
[640] Meryem, 19/24–26
[641] Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 649.
[642] Öztürk, *Peygamberler Bize Ne Söyler?* 156.
[643] Öze, *Salih Peygamber*, 7
[644] Çorlu, *Peygamber Hikâyeleri*, 212.

Hz. İsa kıssasına dair bu iki ana başlık incelendiğinde, Kur'an'ın son derece sade, özlü ve doğrudan bir anlatım tercih ettiği görülmektedir. Kur'an, Hz. Meryem'in iffeti, doğumun mucizevî yönü ve Allah'ın ona doğum sırasında sunduğu yardımı açık bir şekilde ifade ederken, klasik İslâmi literatürdeki birçok rivayeti ise içermemektedir. Eser yazarlarının büyük çoğunluğu bu Kur'an merkezli anlatımı korumakla birlikte, geleneksel tefsirlerde yer alan rivayetlerden çeşitli düzeylerde yararlanmışlardır. Bazı eserlerde ayet çerçevesi genişletilerek tarihsel ve duygusal tasvirler yapılmış, bazılarında ise özellikle çocuklara yönelik sadeleştirilmiş bir dil tercih edilmiştir. Bu çeşitlilik, Kur'an'ın verdiği bilginin sınırlarının bazen korunup bazen rivayetlerle genişletildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Kur'an merkezli bir okuma açısından, ayetlerde yer almayan bilgilerin rivayet olarak tanımlanması, ayetlerle karıştırılmaması ve özellikle eğitim materyallerinde açıkça ayrılması gerekmektedir. Bu ayrım hem bilgi doğruluğunu sağlamakta hem de dinî kıssaların anlaşılmasında metodolojik bütünlüğü korumaktadır.

Tablo 14. Hz. İsa ve Meryem Kıssası Konu Başlıkları Karşılaştırma Tablosu

Konu Başlığı	Kur'an-ı Kerim	M. Asım Köksal	Abdullah Aydemir	Seca Öztürk	Mahmut Öztürk	Özkan Öze	Bilge Nur Çorlu
Hz. Meryem'den Hz. İsa'nın Doğumu	Hz. Meryem'in dokunulmamış bir kadın olduğu hâlde Allah'ın emriyle hamile kaldığı bildirilir. (Meryem 19/20)	Doğumu tefsir ve siyer rivayetleriyle detaylandırır; Meryem'in iffeti ve mucizevî doğum vurgulanır.	Cebrail'in müjdelemesi ve mucizevî doğumun hikmetleri üzerinde durur; rivayetler eklenir.	Kur'an'daki anlatıyı sadeleştirerek çocuklara uygun bir dille aktarmaktadır.	Doğum olayını Kur'an'a uygun biçimde verir; fakat "Meryem mabetteki din adamlarını iyi tanıyordu, ona inanmayacaklarını biliyordu" gibi ayette geçmeyen tasvirler ekler.	Mucizevî doğumu basitleştirir; Hz. Meryem'in iffetine ve Allah'ın kudretine vurgu yapar.	Doğumu Kur'an'a uygun biçimde sadeleştirir; ahlaki mesajları öne çıkarır.
Hurma Ağacının Silkilmesi ve Rızık Verilmesi	"Hurma ağacını kendine doğru silkele; üzerine taze hurma dökülsün. Yanında bir pınar var." (Meryem 19/24–26)	Olayı tefsirî rivayetlerle genişletir; hurmaların mevsimi, mucizenin şekli gibi ek bilgiler sunar.	Hz. Meryem'in yalnızlığı ve Allah'ın lütfu üzerinde durur; pınarın ve hurmanın hikmetleri açıklanır.	Olayı sadeleştirerek anlatır; hurmanın anne için besleyici oluşuna değinebilir.	"Rabbin hemen yanında bir pınar yarattı" gibi ayette olmayan ifadeler ekler; anlatımı kısmen uygundur.	Olayı çocuk diliyle sadeleştirir; mucizevî yardım ve tevekkül temasını işler.	Kur'an'daki anlatıya bağlı kalır; hurma ve suyun hikmetine odaklanır.

SONUÇ

İncelenen eserler üzerinden elde edilen bulgular, eserlerde kıssaların anlatım pratiklerinde ana temanın korunmasıyla birlikte olayların genişletildiği ve kişilerin detaylı tasvirlerinin yapıldığını ortaya koymaktadır. Giriş bölümünde temel problem olarak ele alınan, "Dinî yayınlarda peygamber kıssaları Kur'ân'a ne ölçüde sadık kalmaktadır ve bu sadâkat anlatı düzeyinde nasıl bir görünüm arz etmektedir?" sorusu, araştırma sonuçları ışığında çok katmanlı bir biçimde cevaplanabilmektedir. İncelenen eserlerin tamamında, Kur'ân'da yer alan kıssaların ana temaları, temel mesajları ve teolojik çerçevesi büyük ölçüde muhafaza edilmekte; peygamberlerin tevhid mücadelesi, ahlaki örnekliği ve ilahi mesajın sürekliliği açık biçimde vurgulanmaktadır. Ancak bu bağlılık, çoğunlukla içerik düzeyinde kalmakta; Kur'ân'ın anlatım üslubu, sınırları ve yöntemi aynı ölçüde korunmamaktadır.

Araştırmanın ortaya koyduğu en belirgin sonuçlardan biri, Kur'ân'ın peygamber kıssası eserlerinde sistematik biçimde ayrıntılandırılmasıdır. Kur'ân'da birkaç ayetle verilen bir olay, bu eserlerde sahne tasvirleri, duygusal betimlemeler, karakterler arası diyaloglar ve kronolojik ayrıntılarla genişletilmektedir. Bu genişletme sürecinde rivayetler, klasik tefsir kaynakları, tarihî anlatılar ve halk kültüründen beslenen unsurlar önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, metinlerde Kur'ân merkezli ana iskelet korunmakla birlikte, anlatının ağırlık merkezi giderek rivayet merkezli bir yapıya dönüşmektedir. Bu durum, söz konusu eserlerin saf anlamda "Kur'ân'daki kıssaların aktarımı" olmaktan ziyade, Kur'ân, rivayet ve edebî kurgunun iç içe geçtiği hibrit metinler olduğunu göstermektedir ki bu eserler muhataplarının ilgisi ve dikkatini çekecek özelliktedirler. Kur'an merkezinden uzaklaşma, kıssanın vermek istediği mesajdan kopmadan kıssalardaki boşluklara dair insan merakının giderilmesine yöneliktir.

Gençlere ve çocuklara yönelik hazırlanan eserlerin onların ilgisini çekecek mahiyette hazırlanması da anlaşılır bir tutumdur. Bu anlatım tercihinin pedagojik boyutu değerlendirildiğinde, özellikle çocuklar ve gençler için hazırlanan eserlerde hikâyeleştirme unsurunun belirgin bir avantaj sunduğu söylenebilir. Olayların ayrıntılandırılması, karakterlerin insani yönleriyle betimlenmesi ve dramatik yapıların

kullanılması, okuyucunun metinle duygusal bağ kurmasını kolaylaştırmakta; kıssaların ahlaki mesajlarının daha etkili biçimde aktarılmasına katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle rivayet merkezli genişletme, din eğitimi açısından işlevsel ve öğretici bir araç olarak değerlendirilebilir. Ancak araştırmanın sonuçları, bu pedagojik kazanımın belirli riskleri de beraberinde getirdiğini göstermektedir. Özellikle Kur'ân'da yer almayan ayrıntıların açık bir kaynak ayrımı yapılmadan sunulması, okuyucunun zihninde ilahi metin ile beşerî yorum arasındaki sınırın belirsizleşmesine yol açabilmektedir.

Kur'ân, kıssaları tarihsel bir kronoloji sunmak ya da olayları tüm ayrıntılarıyla aktarmak amacıyla değil, mesajın özünü ön plana çıkarmak için anlatırken; incelenen eserlerde bu yaklaşım yerini tamamlayıcı, açıklayıcı ve çoğu zaman dramatizeye bırakmaktadır. Bu durum, Kur'ân'ın yer vermediği ayrıntıların, sonraki dönem anlatıları tarafından zorunluymuş gibi metne eklenmesi sonucunu doğurmaktadır. Araştırma bulguları, bu yaklaşımın Kur'ân'ın "söylediklerinden" çok "söylemediklerine" odaklanmanın yolunu açabileceğini göstermektedir.

Bu noktada ulaşılan bir diğer önemli sonuç, incelenen eserlerde Abdullah Aydemir'in eseri haricinde kaynak kullanımının genellikle örtük biçimde gerçekleşmesidir. Rivayet, tefsir ya da tarihî kaynaklardan alınan unsurlar çoğu zaman açık atıflarla değil, anlatının doğal bir parçasıymış gibi sunulmaktadır. Bu durum incelenen eserlerin hedef kitleleri göz önüne alındığında yadırganacak bir durum değildir.

Araştırmanın sonuçlarından hareketle bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Öncelikle, Kur'ân metni ile Kur'ân dışı unsurların açık biçimde ayrıştırılması büyük önem taşımaktadır. Metin içerisinde ayet merkezli anlatım ile rivayet ve yorum temelli genişletmelerin hem teolojik tutarlılığı güçlendirecek hem de okuyucunun dinî bilgiye eleştirel yaklaşma becerisini destekleyecektir. Ayrıca, özellikle çocuklara ve gençlere yönelik yayınlarda rivayet kullanımının pedagojik gerekçelerle yapılması anlaşılır olmakla birlikte, bu rivayetlerin seçimi ve sunumunda daha titiz bir yaklaşım benimsenmelidir.

Bunun yanı sıra, dinî yayıncılık alanında Kur'ân'ın anlatım yöntemini merkeze alan yeni pedagojik modellerin geliştirilmesi önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Kur'ân'ın sembolik, özlü ve düşündürücü anlatım dilinin, modern eğitim teknikleriyle bağdaştırılması; hikâyeleştirme ihtiyacının her zaman ayrıntı ekleme yoluyla karşılanmaması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, eksiltici, düşündürücü ve okuyucuyu aktif anlam üretimine yönlendiren anlatım biçimleri üzerinde durulması, Kur'ân merkezli din eğitiminin niteliğini artırabilir. Kur'an kıssalarının anlatımında boşlukların doldurulmasında öncelikle Kur'an-ı Kerim'in anlatımına sadakat gösterilerek Kur'an'da yer almayan detayların verilmesinde ihtiyatlı bir yaklaşım esas alınmalıdır. Kur'an'da açıkça yer almayan ayrıntılar kesin bilgi gibi sunulmamalı, yorum olduğu belirtilerek Kur'an bütünlüğü ve tefsir kaynakları çerçevesinde ele alınmalıdır. Kıssalara dair bilgilerin farklı surelerde yer alması sebebiyle ilgili ayetlerin birlikte değerlendirilmesi, bağlamın doğru kurulmasına katkı sağlayacaktır.

Bunun yanında İsrailiyat ve zayıf rivayetlere temkinli yaklaşılmalı, spekülatif ve aşırı ayrıntılı tasvirlerden kaçınılmalıdır. Anlatımda kıssaların temel amacı olan ibret, hidayet ve değer aktarımı gözetilmeli; tali ayrıntıların ana mesajı gölgelemesine izin verilmemelidir. Özellikle eğitim amaçlı aktarımlarda pedagojik uygunluk, sade dil ve ihtiyatlı akademik üslup korunarak "ayetlerde açıkça belirtilmemekle birlikte" gibi temkinli ifadeler tercih edilmelidir.

Bu bulgular, söz konusu eserlerin ilmî-tefsirî metinler olarak değil, pedagojik ve edebî metinler olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, Abdullah. "Bir İçtihad Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*. sy.9, 2007. 98-151.

Aktaş, Fatma Zehra, *Türkiye'nin Uluslararası Sosyal Hizmetleri: Türk Kızılayı, Türkiye Diyanet Vakfı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

Akyüzoğlu, İlyas. "İslâm Medeniyeti'nde Dinî Düşüncenin Yapısı ve Kurumsal Tezahürleri". *İslâm Medeniyeti Tarihi*. Grafiker yayınları; 257. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.

Altıkulaç, Tayyar. *Zorlukları Aşarken*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2016.

Arslan, Merve. *Türkiye Diyanet Vakfına Bağlı Yurtlarda Kalan Üniversiteli Gençlere Verilen Yaygın Din Eğitimi Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi*, (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023)

Ay, Mahmut. *Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında O uma -Hz. Musa Örneği*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.

Aydemir, Abdullah. *Peygamberler Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.

Ayhan, Halis. Türkiye'de Din Eğitimi. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.

Aytürk, Nihat vd. "Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi". *Diyanet İlmî Dergi* 25/1 (1989), 31-66.

Bardakoğlu, Ali. *21. Yüzyıl Türkiye'sinde Din ve Diyanet*. ed. Ömer Menekşe. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1. bsk., 2010.

Batar, Yusuf. "Kur'an Kıssalarının Amaçlarıyla İlgili Kavramların Eğitim Öğretim Açısından Tahlili", *İslâmi İlimler Dergisi*, Yıl:9, 9(1) 2014, 156-182.

Bayar, Mihriban. *Çocuk Dergilerinin Söz Varlığı Açısından İncelenmesi: TRT Çocuk, Bilim Çocuk, Bilge Çocuk, Diyanet Çocuk, MinikaGO Örneği*, (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

Bulut, Mehmet. "Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş Yılları". *Diyanet Aylık Dergi* 279 (2014), 6-11.

Bulut, Mehmet. "Kuruluş Yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığının Yayın Hizmetleri". *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Aralık 2015), 12-17.

Bulut, Mehmet. "Kuruluşunun 74. Yıldönümü Münasebetiyle Diyanet İşleri Başkanlığı Kronolojisi". *Diyanet İlmî Dergi* 34/1 (1998), 99-114.

Buyrukçu, Ramazan. "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfının Türk Dünyasındaki Eğitim ve Din Hizmetleri Alanındaki Katkıları", *Uluslararası Türk Dünyasının İslâmiyet'e Katkıları Sempozyumu* (31 Mayıs-1 Haziran 2007/ Isparta), S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta, 2007, s.172.

Bütüner, Merve. *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Gençlere Yönelik İnanç Temalı Basılı Dinî Yayınları Üzerine Nitel Bir Araştırma*, (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971)

Çorlu, Bilge Nur. *Peygamber Hikâyeleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Stratejik Planı 2024-2028". Diyanet İşleri Başkanlığı, 2024. https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/Documents/2024-2028%20Stratejik%20Plan.pdf

Doğangün, Emrah. *Değerler Eğitimi Açısından Diyanet Çocuk Dergisi'nin İncelenmesi*. (Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2025).

Evrin, M. Sadeddin. *İslâmiyet Nazarında Hazret-i İsa*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1963.

Göztok, İbrahim Ethem. *Türkiye Diyanet Vakfı Tarafınca Yayımlanan Çocuk Kitaplarının Çocuk Edebiyatı İlkelerine Göre İncelenmesi*. (Siirt: Siirt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf", *TDV İslam Ansiklopedisi.* C.42, İstanbul, 2012, s.475.

Halefullah, Muhammed Ahmed. *Kur'ân'da Anlatım Sanatı el-Fennu'l-Kasası*. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012).

Han, Abdurrahman - Kaplan, Yıldıray. "Kuruluşunun 89. Yılında Diyanet İşleri Başkanlığı". *Diyanet Aylık Dergi* 267 (2013), 40-43.

İbn Habib, el-Muhabber *Arap Kültürü*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018).

Kalkavan, Fatma Nur. *Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu'nda Görev Yapan Diyanet İşleri Başkanlığı Personelinin Din ve Değerler Eğitimi Faaliyetlerine Dair Bir İnceleme: İstanbul İli Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020.

Kaya, Kamil. "Türkiye Diyanet Vakfının Türk Toplumundaki Yeri ve Önemi", *Diyanet Dergisi*. C.25, S.1,1989, ss.17-30.

Kaya, Kamil. "Toplumumuzu Kuşatan Manevi Şemsiye". *Diyanet Aylık Dergi* 255 (Mart 2012), 13-15.

Kaya, Remzi. "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 2002, 31-58.

Kılıç, Sadık. "Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar". *I. Kur'an Sempozyumu: Tebliğler, Müzakereler* (Nisan 1994), 87-98.

Kırca, Celal, "Ahsenü'l- Kasas", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDY), İstanbul 1989, II, s.178.

Koç, Ahmet. "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 8 (2001), 139-170.

Köksal, M. Âsım. *İslâm Tarihi*. 8 Cilt. İstanbul: Işık Yayınları, 2008.

Köksal, M. Âsım. *Peygamberler Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2024.

Kurun, Hatice. *Çocuklar İçin Hazırlanan Kur'an Kıssaları Eserlerinin Üslup ve Muhteva Açısından Analizi*, (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

Mert, Hamdi. "Diyanet İşleri Başkanlığının Türkiye'nin Manevi Hayatındaki Yeri Resmi Statü ve Fonksiyonu". *Din öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri*: 8-10 Nisan 1988. 413-419. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991.

Öcal, Mustafa. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.

Öze, Özkan. *Âdem Peygamber*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023.

Öze, Özkan. *Davud Peygamber*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023.

Öze, Özkan. *Eyyûb Peygamber*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023.

Öze, Özkan. *İbrahim Peygamber*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023.

Öze, Özkan. *İsa Peygamber*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023.

Öze, Özkan. *Musa Peygamber*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023.

Öze, Özkan. *Nuh Peygamber*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023.

Öze, Özkan. *Süleyman Peygamber*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023.

Öze, Özkan. *Yunus Peygamber*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023.

Öze, Özkan. *Yusuf Peygamber*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023.

Özsoy, Ömer ve Güler, İlhami. *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2019.

Öztürk, Mahmut. *Allah'ın Dostu Hz. İbrahim*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022.

Öztürk, Mahmut. *Esaretten Kurtuluş Hz. Musa*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022.

Öztürk, Mahmut. *Hükümdar Peygamberler Hz. Davud ve Hz. Süleyman*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023.

Öztürk, Mahmut. *Kuyudan Saraya Uzanan Yolculuk Hz. Yusuf*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022.

Öztürk, Mahmut. *Mucizelerle Dolu Bir Hayat Hz. İsa*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023.

Öztürk, Mahmut. *Yeni Bir Başlangıç Hz. Nuh*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022.

Öztürk, Mustafa. *Kıssaların Dili*. Avrasya Yayınları, Ankara 2006.

Öztürk, Seca. *Peygamberler Bize Ne Söyler?* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.

Salman, Yüksel. "Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Mehmet Emin Özafşar ile Diyanet İşleri Başkanlığı Üzerine Söyleşi". *Diyanet Aylık Dergi* 255 (2012), 38-47.

Selçuk, Firdevs. *Cumhuriyet Dönemi Türkçe Eserlerde Kur'an Kıssalarına Yaklaşımlar*. (Çorum: Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

Serinsu, Mehmet Enis, *Çocuğa Yönelik Üretilen Dini İçeriğin İncelenmesi*, (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Doktora Tezi, 2024).

Sitembölükbaşı, Şaban. *Türkiye'de İslâm'ın Yeniden İnkişafı* (1950-1960). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.

Şener, Abdulkadir, Sofuoğlu, Cemal ve Yıldırım, Mustafa, *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2020.

Şengül, İdris. *Kur'ân Kıssaları Üzerine*. Işık Yayınları, İzmir 1994.

Şengül, İdris. "Kıssa". *TDV İslâm Ansiklopedisi* (XXV, 498-500), TDV Yayınları, Ankara 2022.

Şimşek, M. Sait. *Kur'an Kıssalarına Giriş*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993.

Tarhanlı, İştar. "Türkiye Cumhuriyeti'nde Diyanet İşlerinin Düzenlenmesi". *Din-Devlet İlişkileri Sempozyumu*, 111-129.

Turgay, Nurettin. "Kur'an Kıssaları". *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2000), 62-84.

Uzunoğlu, Ahmet "Diyanet Vakfı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.9, s.461.

Ünsal, Özlem, *Diyanet Çocuk Dergisi'ndeki Edebi Metinlerin Somut Olmayan Kültürel Miras Öğeleri Açısından İncelenmesi*, (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

Yavuzer, Hasan, *Dini Otorite ve Teşkilatların Sosyolojik Analizi (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*, (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2005.

Yavuzyiğit, Nurcan, "Türkiye Diyanet Vakfı'nın Aileye Yönelik Hizmetleri", *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu* (21-24 Kasım 2019/ Antalya), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2021, s.1150.